

ІРВІН ЯЛОМ

БРЕХУНИ НА КУШЕТЦІ

ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІ ОПОВІДІ

КЛУБ
СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

IRVIN D. YALOM

LYING ON THE COUCH

 HarperCollins *Publishers*

ІРВІН ЯЛОМ

БРЕХУНИ НА КУШЕТЦІ
ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІ ОПОВІДІ

УДК 159.9
Я51

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Перекладено за виданням:
Yalom I. D. *Lying on the Couch : A Novel* / Irvin D. Yalom. —
New York : Harper Perennial, 1997. — 384 p.

Вперше опубліковано *HarperCollins Publishers Inc.*

Переклад здійснюється з дозволу *Sandra Dijkstra Literary Agency*

Переклад з англійської *Віри Кучменко*

Дизайнер обкладинки *Ярина Саєнко*

ISBN 978-617-12-5266-0 (PDF)

© Irvin D. Yalom, Dr, 1996
© Hemiro Ltd, видання українською
мовою, 2018
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейно-
го Дозвілля», переклад і художнє
оформлення, 2018

Майбутньому — Лілі, Алані, Ленор, Джейсону, Десмонду.
Нехай ваші життя сповняться дивом

ПОДЯКА

Мій ризикований перехід від психіатрії до письменництва підтримали багато людей, зокрема Джон Белеціс, Мартел Брянт, Кейсі Ф'юч, Пеггі Г'ффорд, Рутеллен Йоссельсон, Джуліус Каплан, Стіна Качадуріан, Елізабет Теллент, Джозі Томпсон, Алан Рінцлен, Девід Спігель, Сол Спіро, Ренді Вайнгартен, мої партнери з покеру, Бенджамін Ялом та Мерілін Ялом (без них мені було б не так комфортно писати цю книгу). Я безмежно вдячний усім вам.

ПРОЛОГ

Ернестові подобалося бути психотерапевтом. День у день пацієнти запрошували його в найпотаємніші закутки свого життя. День у день він дбав про них і заспокоював, допомагав позбутися розпачу. Натомість його обожнювали та плекали. І платили, хоча Ернест часто думав про те, що якби він не потребував грошей, то займався б психотерапією безкоштовно.

Щасливий той, хто любить свою роботу. Ернест почувався щасливим, і то неабияк. Це було щось більше, ніж щастя. Благословення. Він був людиною, якій вдалося знайти власне покликання, чоловіком, який міг упевнено сказати: «Я там, де й маю бути, на піку моїх талантів, зацікавлень, пристрастей».

Ернест не був релігійною людиною. Та, коли він щоранку розгортав свій журнал реєстрацій та бачив імена вісьмох-дев'ятох людей, із якими проведе цей день, його охоплювало відчуття, яке можна було назвати виключно релігійним. У такі миті Ернест мав величезне бажання дякувати комусь чи комусь за те, що віднайшов своє покликання.

Траплялися ранки, коли він вдивлявся в небо над своїм вікторіанським будинком на Сакраменто-стріт, намагаючись пронизати поглядом густий туман, і уявляв, як у темному сяйві світанку перед ним постають його попередники-психотерапевти.

«Дякую, дякую вам», — наспівував Ернест. Він був вдячний усім цілителям, які присвятили життя боротьбі з розпачем.

Передусім предкам, чиї небесні обриси були ледь помітні: Ісусові, Будді, Сократу. Трохи нижче виднілися вже чіткіші силуети великих прабатьків — Ніцше, К'єркегор, Фройд, Юнг. А ще ближче можна було розгледіти «дідусів» психотерапії: Адлера, Горні, Саллівана, Фромма й миле усмінене обличчя Шандора Ференці.

Кілька років тому вони відгукнулися на його крик розпачу: після професійної практики він учинив так само, як і будь-який інший молодий та амбітний нейропсихіатр — вирішив удатися до дослідницької діяльності. За нею було майбутнє — ідеальний простір для особистих можливостей. Та предки знали, що він зійшов на манівці. Йому не судилося працювати в науковій лабораторії, як не судилося й займатися розподілом ліків у психофармакології.

Вони відрядили до нього посланця, кумедного представника влади, аби той повернув його на правильний шлях. До того самого дня Ернест і гадки не мав, чому вирішив стати психотерапевтом. Але пам'ятав, коли саме це сталося. Той день запам'ятався йому неймовірно чітко, як і посланець — Сеймур Троттер. Чоловік, якого він бачив тільки раз у житті і який змінив його життя назавжди.

Шість років тому завідувач кафедри запропонував йому приєднатися до команди Стенфордського комітету з медичної етики, і першою дисциплінарною справою Ернеста стала справа лікаря Троттера — сімдесятиоднорічного патріарха психіатрії та колишнього очільника Американської психотерапевтичної асоціації. Його звинувачували в домаганнях до своєї тридцятидвохрічної пацієнтки.

Тоді Ернест був помічником професора, який закінчив практику тільки чотири роки тому. Увесь свій час він присвячував нейрохімічним дослідженням, тоді як у світі психотерапії почувався наївною дитиною. І ця наївність була настільки велика, що Ернест навіть не розумів, чому цю справу довірили

саме йому, але так сталося, що до неї ніхто не взявся б. Будь-який інший досвідчений психіатр Північної Каліфорнії благаговів би перед Сеймуром Троттером і панічно його боявся б.

Для інтерв'ю Ернест обрав досить аскетичний адміністративний кабінет і намагався виглядати максимально офіційно. Очікуючи на появу лікаря Троттера, він сидів за столом, кидуючи оком на годинник, а на столі перед ним лежала закрита тека з матеріалами справи. Щоб уникнути упередженого ставлення, Ернест вирішив поговорити з обвинуваченим без попередньої підготовки й почути історію з його вуст такою, яка вона є. З матеріалами можна ознайомитися пізніше, а за потреби організувати ще одну зустріч.

Незабаром він почув постукування, що відлунувало від підлоги в коридорі. Невже лікар Троттер сліпий? Його про це не попереджали. Постукування наближалося й супроводжувалося човганням. Ернест підвівся і вийшов у коридор.

Ні, не сліпий. Кульгавий. Похитуючись і незграбно балануючи між двома палицями, лікар Троттер поволі брів коридором. Він зігнувся й широко розставляв палиці майже на відстані витягнутої руки. Гарні й мужні вилиці та підборіддя були в чудовій формі, тоді як «м'які ділянки» вже давно скорилися зморшкам та старечим плямам. Шкіра на шиї зібралася глибокими складками, а з вух стирчали куці сивого волосся. Утім, вік ще не переміг цього чоловіка — у ньому жевріло щось молоде, навіть хлопчаче. Що ж це було? Можливо, волосся — сиве й густе, підстрижене «їжачком», чи одяг — синя джинсівка на білому светрі з високою горловиною.

Вони познайомилися біля входу до кімнати. Лікар Троттер зробив кілька хитких кроків, зненацька підняв свої палиці, енергійно крутнувся і, неначе випадково, граційно опустився на стілець.

— Просто в яблучко! Дивина, еге ж?

Та Ернест не мав наміру відволікатися.

— Лікарю Троттер, ви розумієте мету цієї розмови та чому я запишучу її на плівку?

— Подейкують, що адміністрація лікарні хоче нагородити мене як найкращого працівника місяця.

Ернест невідривно дивився на старого крізь свої великі окуляри й мовчав.

— Вибачайте, це ваша робота і таке інше, та коли перевалюєш за сьомий десяток, то гарний жарт є приводом для сміху. Авжеж, на тому тижні я відсвяткував сімдесят перший день народження. А скільки років вам, лікарю?.. Забув, як вас звати. Щомиті десятки моїх кортикальних нейронів вилітають із голови, мов ті мухи в передсмертній агонії, — мовив він, поплескуючи себе по потилиці. — А найбільша іронія в тому, що я опублікував чотири статті про хворобу Альцгеймера. Щоправда, не згадаю, де саме, але то були гарні журнали. Ви про це знали?

Ернест заперечно похитав головою.

— Отже, ви не знали, а я забув. Тепер ми плюс-мінус на одному рівні. А знаєте, які є переваги у хвороби Альцгеймера? Старі друзі стають новими, і можна ховати великодні шоколадні яйця для самого себе.

Незважаючи на певне роздратування, Ернестові не вдалося приховати усмішку.

— То як вас звати, скільки вам років та яких поглядів дотримуєтеся?

— Лікар Ернест Леш, що ж до решти — не думаю, що зараз ця інформація є вкрай актуальною. Сьогодні в нас і без того чимало роботи.

— Моєму синові сорок. Не думаю, що вам більше, ніж йому. Я знаю, що ви закінчили Стенфордський університет. А ще чув, що торік ви виступали на кількох серйозних заходах і чудово впоралися. Доповіді були чіткі та зрозумілі. Тепер уся увага на психофармакологію, еге ж? І як же вас, хлопці, зараз навчають психотерапії? Та й чи навчають узагалі?

Ернест зняв годинника з руки і поклав на стіл.

— Іншим разом я радо надам вам копію розкладу занять у Стенфорді, та зараз, лікарю Троттер, пропоную зосередитися на справі. Мабуть, буде краще, якщо я почую розповідь про пані Фелліні з ваших вуст.

— Гаразд-гаразд. Хочеш, щоб я був серйозним. Хочеш, аби я розповів свою історію. Сідай, хлопчику, і я її тобі розповім. Почнімо з самого початку. Це трапилось чотири роки тому — як мінімум, чотири... Я вже розгубив усі записи з приводу цієї пацієнтки... то коли це було, згідно з вашими записами? Що? Ви ще не читали матеріали? Було ліньки чи намагаєтеся уникнути ненаукової упередженості?

— Я волів би, щоб ви продовжували, лікарю Троттер.

— Перший принцип інтерв'ю — створення теплої атмосфери, сповненої довіри. Тепер, коли ви так майстерно досягли цієї мети, я відчуваюся значно вільніше й можу спокійно говорити про цей болісний і неприємний досвід. О, *це* вас збентежило. Стережіться, лікарю Леш, я вже сорок років читаю те, що написано на обличчях людей. І мені це вдається. Тож, якщо ви більше не плануєте мене перебивати, я почну. Готові?

Кілька років тому (скажімо, близько чотирьох) жінка на ім'я Белль увійшла, чи радше увіпхалася, до мого офісу, або ж навіть приволоклася — отак, мабуть, точніше. Чи є таке дієслово — *приволіктися*? Вік — десь за тридцять, із багатой шведсько-італійської родини — і в депресії. Було літо, спека, а вона вдягла блузку з довгими рукавами. Очевидно, що схильна різати собі вени — усі зап'ястки в шрамах. Якщо побачите влітку пацієнта в одязі з довгим рукавом, лікарю Леш, це має вас збентежити, бо перед вами той, хто різє собі вени чи колеться. Симпатична, чудова шкіра, спокусливий погляд, елегантно вбрана. Справжній клас, але на межі розпаду.

Довга історія саморуйнування. Ви й самі розумієте: наркотики, спробувала все, нічого не прогавила. Коли ми вперше

зустрілися, вона знову почала пити й подеколи колола собі героїн. Але реальної залежності ніколи не мала. У неї чомусь не було того потягу (є такі люди), однак вона над цим працювала. Ще мала розлади, пов'язані з харчуванням. Переважно прояви анорексії, але траплялися й напади блювоти, що супроводжують булімію. Я вже казав про порізи, їх було чимало вздовж обох рук та зап'ястків: їй подобалися кров і біль, і тільки в такі миті вона відчувала, що живе. Пацієнти весь час про таке говорять. Півдюжини шпиталізацій, які, щоправда, тривали недовго. За день-два вона зазвичай виписувалася. Медперсонал страшенно радів, коли ця жінка покидала стіни лікарні. Вона була справжнім асом, коли треба було здійснити якусь бучу. Пам'ятаєте *«Ігри, в які грають люди»* Еріка Берна?

Ні? Мабуть, ви тоді ще не народилися. Господи, який же я старий. А книга чудова — Берн був справжнім розумником. Раджу прочитати — таке не можна забувати.

Одружена, дітей не мала. Вона відмовилася від цієї ідеї — казала, що світ є надто жадливим місцем, тож дітям не варто тут бути. Чоловік був хороший, а стосунки паскудні. Він страшенно хотів дітей, тож вони багато сварилися з цього приводу. Він був банкіром і займався інвестиціями, як і її батько, постійно десь їздив. Через кілька років шлюбу його лібідо щезло чи, може, зосередилося на зароблянні грошей. Він добре заробляв, але ніколи не зривав джек-потів, як її батько. Завжди заклопотаний, купа справ, спав із комп'ютером. Може, і трахався з ним — хто його знає? Бо ж Белль він, безперечно, не трахав. Вона казала, що він унікав її роками — можливо, через гнів із приводу того, що в них не було дітей. Важко сказати, що тримало їхній шлюб до купи. Він виріс у родині послідовників «Християнської науки» й завжди відмовлявся від сімейної терапії, та й будь-якої психотерапії взагалі. Утім, вона зауважувала, що ніколи особливо на цьому не наполягала. Тож... Що ще? Допомагайте, лікарю Леш.

Попередня терапія? Чудово. Доречне запитання. Я завжди запитую про це протягом перших тридцяти хвилин розмови. Безперервна терапія (чи її спроби), починаючи з підліткового віку. Пройшла через руки всіх психотерапевтів Женеви, деякий час провела в Цюриху. Вступила до американського коледжу в Помоні — і знову-таки почала міняти психотерапевтів, мов рукавички, нерідко обмежуючись одним сеансом. Із трьома-чотирма залишалася протягом кількох місяців, однак насправді ніхто їй не припав до душі. Белль ставилася до всіх досить зневажливо, і зараз нічого не змінилося. Ніхто її не вартий чи принаймні не підходить їй. Із кожним терапевтом щось було негаразд: той надто формальний, а той бундючний, той надто засуджує, а той надто поблажливий, той надто діловий, той одержимий діагнозами, а хтось схилений на стереотипах. Психіатричне лікування? Психологічні тести? Поведінкові протоколи? Забудьте — щойно їх пропонували, як вона одразу відмовлялася від послуг лікаря. Що ще?

Чому вона мене обрала? Чудове запитання, лікарю Леш, це зосереджує нас на головному й прискорює перебіг розмови. Скоро з вас вийде класний психотерапевт. Я відчув це, щойно прослухав ваші виступи. Прекрасний і гострий розум. Це було помітно за вашим викладом матеріалу. Та найбільше мені сподобалися презентації конкретних випадків, а особливо те, що ви дозволяєте пацієнтам на себе впливати. Я зрозумів, що ви маєте всі необхідні інстинкти. Карл Роджерс зазвичай казав: «Не марнуйте свій час на навчання психотерапевтів, натомість присвятіть його їхньому *вдбору*». Я завжди знав, що в цьому щось таки є.

То на чому я зупинився? Ага, як вона мене знайшла: гінеколог, якого вона просто обожнювала, був моїм колишнім пацієнтом. Сказав, що я правильний хлопець, без заскоків, не боюся «забруднити» руки. Белль знайшла мої праці в бібліотеці, їй сподобалася стаття, яку я написав п'ятнадцять років тому:

йшлося про ідею Юнга щодо винайдення нової терапевтичної мови для кожного пацієнта. Знайомі з цією працею? Ні? Її опублікували в «Журналі ортопсихіатрії». Якимось надішлю вам копію. Я пішов далі, ніж Юнг. Запропонував винаходити нову терапію для кожного пацієнта — вона мала з усією серйозністю зважати на унікальність пацієнтів, а відтак ми могли б розробляти для кожного з них унікальну психотерапію.

Кави? Так, залюбки вип'ю. Чорної, будь ласка. Дякую. Ось так вона до мене й потрапила. А яким буде ваше наступне запитання, лікарю Леш? *Чому?* Саме так. Таким воно й має бути. Завжди запитуйте про це нового пацієнта задля продуктивності вашої спільної роботи. А відповідь така: небезпечні сексуальні вибрики. Вона й сама це розуміла. Частенько могла щось таке утнути, але почала втрачати останні децимі самоконтролю. Тільки уявіть: підїжджала на шосе до якогось мікроавтобуса чи вантажівки, досить високого, щоб водій міг бачити її в машині, задирала спідницю й мастурбувала на швидкості вісімдесят миль за годину. Божевілля! А тоді трохи далі по шосе виходила і, якщо водій їхав за нею, зупинялася, залазила до кабіни й робила йому мінет. Смертельний номер. І таких випадків було чимало. Белль настільки бракувало самоконтролю, що коли їй було нудно, вона йшла до якогось бару Сан-Хосе (звісно, низького штабу), де збиралися чикано або чорні, і когось там знімала. Вона страшенно збуджувалася, коли опинялася в небезпечних ситуаціях, коли її оточували незнайомці, потенційні гвалтівники. Та агресивними були не тільки чоловіки, але й проститутки, адже вона забирала в них кусень хліба. Вони погрожували їй, що заб'ють до смерті, тож Белль доводилося переходити з місця на місце. СНІД, герпес, безпечний секс, презервативи? Скидалося на те, що вона ніколи про це не чула.

Тож коли ми з Белль почали працювати, вона була приблизно такою. Ну то як, картинка вже вимальовується? Маєте

запитання, чи я можу продовжувати? Гаразд. І гадки не маю, як мені це вдалося, але під час нашої першої зустрічі я вправився з усіма її випробуваннями. Вона повернулася до мене і другого, і третього разу, і лікування розпочалося. Зустрічалися двічі або тричі на тиждень. Цілісіньку годину я розпитував її про роботу з попередніми психотерапевтами. Якщо бачите, що маєте справу з «важким пацієнтом», лікарю Леш, ця стратегія працює найкраще. Дізнайтеся, як вони її лікували, і намагайтеся уникнути їхніх помилок. Забудьте нісенітницю на кшталт тієї, що пацієнт не готовий до терапії! *Це терапія не готова до пацієнта.* Але треба бути сміливим та творчим, аби винайти нову терапію для кожного.

Белль Фелліні була не з тих, до кого можна застосувати традиційну техніку. Якби я просто робив свою роботу — збирав дані, рефлексував, емпатував, тлумачив — вона б умиць щезла. Повірте. *Sayonara*¹. *Auf Wiedersehen*². Саме так вона й чинила з усіма попередніми психотерапевтами, а більшість із них мали гарну репутацію. Знаєте, є такий жарт: операція була успішною, щоправда, пацієнт помер.

Отже, який метод використовував я? Боюся, ви вже трохи розгубилися. *Мій метод — це відмова від будь-яких методів!* І я не прикидаюся мудрагелем, лікарю Леш, — це найперше правило ефективної терапії. Ви теж маєте його дотримуватися, якщо станете психотерапевтом. Я намагався дотримуватися принципу: більше людяності, менше автоматизму. Я ніколи не складаю систематизованих терапевтичних планів — ви теж не робили б цього після сорока років безперервної практики. Просто довіряю своїй інтуїції. Та вам як початківцеві це не підійде. Кинувши оком у минуле, можу сказати, що найбільш разючим аспектом патології Белль була її імпульсив-

¹ До побачення (яп.). (Тут і далі прим. перекл.)

² До побачення (нім.).

ність. З'явилося бажання — гоп, і вона поспішає його задовольнити. Пригадую, як хотів підвищити її толерантність до фрустрації. То була вихідна точка, моя перша — і, можливо, найважливіша — мета терапії. Гм, з чого ж ми почали? Важко пригадати, якими були перші кроки, — з того часу сплигло чимало років, а записів я не маю.

Я ж казав, що загубив їх. О, бачу сумнів на вашому обличчі. Записів немає. Зникли зо два роки тому, коли я переїжджав до іншого офісу. Тут без варіантів: мусите мені повірити. Головне, що мені запам'яталося, — це те, що з самого початку все йшло як по маслу. Не знаю чому, але Белль одразу до мене прикипіла. Навряд чи йшлося про мою привабливість. На той час мені якраз зробили операцію з приводу катаракти, тож моє око мало жакхливий вигляд. Та й атаксія аж ніяк не додавала мені сексуальності — наша спадкова мозочкова атаксія, якщо вас цікавлять деталі. Поза сумнівом, вона прогресує... один-два роки ще зможу походити, а тоді три-чотири роки покатаюся в інвалідному візку. *C'est la vie*¹.

Гадаю, я сподобався Белль, бо ставився до неї як до особистості. Робив точнісінько те саме, що робите зараз ви — і хочу сказати, лікарю Леш, що я дуже це ціную. Я не переглядав жодну з її медичних карт. Рухався наосліп, хотів мати незамилене око. Белль *ніколи* не була для мене діагнозом: ані межовим станом, ані харчовим, компульсивним чи антисоціальним розладом. З усіма своїми пацієнтами я дотримуюся саме такого підходу. Сподіваюся, що й для вас я теж не перетворюся на діагноз.

Запитуєте, чи я вважаю діагностування необхідним? Гм, я знаю, що ви, молоді випускники, та й психофармакологічна галузь загалом, просто-таки цим живете. Психіатричні журнали засмічені непотрібними дискусіями щодо особливостей

¹ Це життя (*фр.*).

діагностики. У майбутньому все це перетвориться на баласт. Я знаю, що діагностика важлива, коли йдеться про окремі психози, та в щоденній психотерапії вона відіграє незначну й насправді негативну роль. Ви ніколи не замислювалися над тим, як легко поставити діагноз, коли бачиш пацієнта вперше, а от коли починаєш його пізнавати, процес значно ускладнюється? Запитайте про це будь-якого досвідченого терапевта під час особистої розмови — і він скаже вам те саме! Інакше кажучи, впевненість обернено пропорційна знанню. Скидається на своєрідну науку, еге ж?

Лікарю Леш, хочу, щоб ви зрозуміли: я не *ставив* Белль діагнозу, бо не *мислю* такими категоріями — і дотримуюся цього підходу дотепер. Незважаючи на все, що сталося, на те, як вона зі мною вчинила, щодо цього я залишаюся непохитним. Гадаю, вона це усвідомлювала. Ми були двома людьми, між якими налагоджується зв'язок. І Белль мені подобалася. Завжди. Я її просто обожаював! І про це вона теж знала. Може, саме в *цьому* й криється найважливіше?

Коли йшлося про розмовну терапію, Белль не можна було назвати гарною пацієнткою за жодними стандартами. Імпульсивна, зосереджена виключно на своїх учинках, жодного інтересу до власної особистості, не схильна до самоспостережень, вільних асоціацій. Їй ніколи не вдавалося впоратися з традиційними завданнями терапії: дослідити саму себе, зазирнути глибше — і через це вона почувалася ще гірше. Ось чому терапія завжди зазнавала поразки. З цієї причини я усвідомлював, що мушу повернути її увагу в інший спосіб, і тому мав винайти для Белль абсолютно нову терапію.

Наприклад? Гаразд, розповім про те, що трапалося на початку терапії. То був приблизно третій чи четвертий місяць. Тоді я зосередився на її саморуйнівній сексуальній поведінці та запитав, чого вона насправді хоче від чоловіків — і зокрема від першого чоловіка в її житті, себто батька. Але потрапив

у глухий кут. Вона не бажала говорити про минуле — за її словами, вона вже добряче покопирсалася в тому лайні з іншими мозкоправами. До того ж Белль вважала, що той, хто розгрібає згарище минулого, насправді шукає для себе виправдань і прагне уникнути відповідальності за власні вчинки. Вона прочитала мою книжку з психотерапії та цитувала мені мої ж слова. А я це ненавиджу. Коли пацієнт чинить опір, цитуючи твої праці, вважай, що тебе міцно взяли за яйця.

Під час одного сеансу я попросив її пригадати ранні дитячі мрії та сексуальні фантазії. Врешті-решт вона вирішила мене насмішити й описала фантазію, яка частенько зринала в її уяві у віці восьми-дев'яти років. Надворі справжня буря, вона заходить до кімнати — геть змерзла й змокла до нитки. Там на неї чекає старший чоловік. Він обнімає Белль, знімає з неї мокрий одяг, витирає її великим теплим рушником і дає їй випити гарячого шоколаду. Я запропонував їй рольову гру: попросив вийти з кабінету й увійти знову, уявивши, що вона вимокла під дощем і дуже змерзла. Частину з роздяганням я, звісно, пропустив, але приніс із ванної кімнати великий рушник і гарненько її розтер — утім, без жодного сексуального підтексту, як і завжди робив. Я «висушив» Белль спину й волосся, а тоді закутав у рушник, всадовив у крісло й приготував для неї чашку розчинного гарячого шоколаду.

Навіть не питайте, чому я вирішив зробити це саме тоді. Коли так довго працюєш психотерапевтом, то вчишся довіряти власній інтуїції. Цей учинок змінив усе. На якусь мить Белль просто забракло слів, її очі наповнилися слізьми — і вона розридалася, мов дитина. Доти Белль ніколи, жодного разу не плакала під час розмови з психотерапевтом. Її опір неначе розчинився в повітрі.

Про що йдеться, коли я кажу, що «опір розчинився в повітрі»? А про те, що вона мені довірилася, усвідомила, що ми з нею союзники. Якщо вжити технічний термін, лікарю Леш,

то це був «терапевтичний альянс». Відтак вона перетворилася на справжню пацієнтку. Із неї просто вивергалася важлива інформація. Белль не могла дочекатися нашої наступної зустрічі, її життя зосередилося довкола терапії. Вона безупинно повторювала, який я важливий для неї — і зауважте, для цього знадобилося тільки три місяці!

Чи був я *надто* важливим? Ні, лікарю Леш, психотерапевт не може бути надто важливим на початку терапії. Навіть Фройд застосовував стратегію заміщення психоневрозу неврозом перенесення — це потужний спосіб, що дозволяє взяти під контроль деструктивні симптоми.

Маєте спантеличений вигляд. Гм, саме це й трапляється, коли пацієнт одержимий психотерапевтом: після кожної зустрічі він поринає в тривалі роздуми або ж вдається до уявних діалогів із терапевтом між сеансами. З часом ці симптоми поступово витісняє терапія. Іншими словами, джерелом симптомів уже не є внутрішні невротичні фактори: вони починають коливатися згідно з потребами терапевтичних стосунків.

Дякую, Ернесте, кави більше не треба. А ви випийте ще. Не проти, що я назвав вас на ім'я? От і добре. То про що йшлося? Ага, я вирішив зосередитися саме на такому розвитку подій. Робив усе можливе, щоб стати ще важливішим для Белль. Відповідав на кожне запитання щодо особистого життя, усіяко вихваляв її позитивні риси. Казав їй, що вона дуже інтелегентна й розумна жінка. Я ненавидів те, що вона з собою робила, і говорив їй про це у вічі. Це було нескладно: мені потрібно було просто говорити правду.

Раніше ви запитували мене, якої методики я дотримувався. Гадаю, найкращою відповіддю буде: *я говорив правду*. З часом я почав відігравати в її фантазіях провідну роль. Белль охоплювали мрії про нас — ось ми з нею наодинці, тримаємо одне одного в обіймах, граємось, як батько з дитиною, ось я її годую... Одного разу вона принесла на сеанс баночку желе

«Jell-O» та ложку й попросила, щоб я її погодував. Я зробив це, а вона отримала неабияке задоволення.

Звучить досить невинно, чи не так? Та навіть тоді, коли все тільки починалося, я відчував, що наді мною бовваніє якась тінь. Я знав про це, знав тоді, коли вона розповідала про те, як збуджувалася, коли я її годував. Знав і тоді, коли Белль зізнавалася, що робить довгі запливи на каное — двічі чи тричі на тиждень, — щоб побути на самоті, похитатися на воді й насолодитися фантазіями про мене. Я усвідомлював, що мій підхід ризикований, але то був виважений ризик. Хотів вибудувати позитивне перенесення, аби потім використовувати його для подолання схильності Белль до саморуйнування.

Уже за кілька місяців я став настільки важливим для неї, що нарешті зміг узятися до її патології. Спершу зосередився на питаннях життя і смерті: ВІЛ, витівки в барах, янгол милосердя, який орально задовольняє водіїв на шосе... Вона зробила аналіз на ВІЛ — дякувати Богові, він був негативний. Пам'ятаю, що результатів довелося чекати два тижні, і я переймався цим не менше, ніж вона.

Ви коли-небудь мали справу з пацієнтами, які очікують результатів тесту на ВІЛ? Ні? Маю сказати, Ернесте, той період чекання є справжнім джерелом можливостей. Його можна використовувати для реальної роботи. Протягом кількох днів пацієнти перебувають віч-на-віч зі своєю смертю — можливо, вперше в житті. І саме в цей час ви можете допомогти їм проаналізувати та перерозподілити їхні пріоритети, вибудувати їхнє життя й поведінку на підвалинах дійсно вартісних речей. *Екзистенційна шокова терапія* — подеколи я називаю це явище саме так. Та з Белль це не спрацювало. Вона цим не переймалася. Завжди все заперечувала. Подібно до більшості пацієнтів, схильних до саморуйнування, вважала, що завдати їй шкоди не здатен ніхто, окрім неї самої.

Я детально розповів їй про ВІЛ та герпес (на диво, останнього в неї теж не виявили), а також про все, що стосувалося безпечного сексу. Провів інструктаж щодо безпечних місць, де можна підчепити чоловіка, якщо це вкрай необхідно: тенісні клуби, збори асоціації батьків та вчителів, літературні зустрічі в книжкових крамницях. Белль була просто неймовірна — неабияка майстерність! Якихось п'ять-шість хвилин — і вона вже могла призначити зустріч симпатичному незнайомцеві, а водночас на відстані десяти футів могла стояти його дружина, яка й гадки про це не мала. Мушу визнати: я їй заздрив. Більшість жінок навіть не усвідомлюють, як їм щастить у цій справі. От ви можете уявити чоловіка — особливо такого пошарпаного стариганя, як я, — який би робив це з такою легкістю?

Як я вже зауважував, Белль мала одну дивовижну рису — то була абсолютна чесність. Під час перших сеансів, коли ми вирішили працювати разом, я виклав свою головну умову співпраці: *бути чесними в усьому*. Вона мала розповідати мені про всі значущі події свого життя: вживання наркотиків, імпульсивну сексуальну поведінку, порізи, бльовоту, фантазії — і жодного винятку, бо, якщо цього не робити, ми просто гаятимемо час. Та якщо вона ділитиметься зі мною всім, то може повністю на мене покластися — і ми впораємося з проблемою разом. Белль погодилася, і ми скріпили угоду урочистим рукописанням.

І, наскільки мені відомо, вона дотримала свого слова. Власне, то була частина моєї системи, бо ж, якби протягом тижня сталися якісь серйозні зриви — скажімо, Белль порізала руки чи подалася до бару — я проаналізував би це якомога детальніше. Наполіг би на глибокому й ретельному дослідженні всього, що сталося перед зривом. Я сказав би: «Будь ласка, Белль, я маю знати про все, що цьому передувало, про все, що може допомогти нам зрозуміти, чому ж так вийшло: що сталося того ранку, якими були ваші думки, відчуття, фантазії». Я притиснув її до стіни, адже вона хотіла говорити про зовсім інші речі і їй

не хотілося марнувати стільки часу на подібні балачки. І це допомагало мені контролювати її імпульсивність.

Інсайт? О, він аж ніяк не був ключовим гравцем у терапії Белль. Авжеж, вона почала частіше усвідомлювати той факт, що її імпульсивну поведінку спричиняє відчуття омертвіння чи порожнечі і що ризиковані вчинки, порізи, секс, пиятика — це спроби заповнити цю порожнечу або повернутися до життя.

Однак Белль так і не вдалося зрозуміти, що всі ці спроби були марними. Кожна з них ілюструвала принцип бумеранга — і в результаті її охоплював глибокий сором, а тоді починалися більш відчайдушні та більш саморуйнівні спроби відчувати себе живою. Дивовижно, але вона повсякчас відкидала ідею про те, що її поведінка призводить до певних наслідків.

Отож метод інсайту не допоміг. Я мав звернутися до інших технік і спробував усі інструменти, що їх пропонують книги, ба навіть більше, аби допомогти їй контролювати імпульсивність. Ми склали перелік деструктивних видів її поведінки, і вона пообіцяла не робити нічого з цього переліку, попередньо мені не зателефонувавши, аби я мав шанс переконати її не робити цього. Утім, вона рідко телефонувала, бо не хотіла завдавати мені клопоту. Глибоко всередині Белль відчувала, що наш зв'язок дуже тонкий і що невдовзі я від неї втомлюся й захочу позбутися. Я марно переконував її, що це не так. Тоді вона попросила дати їй якусь річ, що повсякчас нагадувала б про мене. На її думку, це зміцнило б її самоконтроль. «Виберіть собі будь-яку річ із мого офісу», — сказав я. І Белль дістала з кишені мого піджака носовичок. Я віддав їй його, але спочатку написав на тканині кілька важливих фраз:

Я почуваюся мертвою і завдаю собі болю, аби відчувати, що живу.

Я нічого не відчую, тож маю наражатися на ризик, аби повернутися до життя.

Усередині мене — порожнеча, і я намагаюся заповнити її наркотиками, їжею, спермою.

Але це ненадовго вирішує мою проблему. Зрештою мені стає соромно — і я відчуваю ще сильніше омертвіння й порожнечу.

Я звелів Белль медитувати над цим носовичком і перечитувати ці рядки щоразу, коли вона відчуватиме прояви імпульсивної поведінки.

Ернесте, ви маєте глузливий вигляд. Не згодні? А чому? Надто хитромудро? Аж ніяк. Згоден, що все видається досить заплутаним, але коли йдеться про безнадійні випадки, потрібні відчайдушні кроки. Я з'ясував, що пацієнтам, яким не вдається розвинути відчуття постійності предметного світу, корисно мати при собі щось конкретне — якесь нагадування. Один із моїх учителів, Льюїс Гілл, який геніально лікував тяжкі випадки шизофренії, дмухав у маленькі пляшечки і давав їх пацієнтам: ті мали носити їх на шиї, поки лікар був у відпустці.

То як, Ернесте, вам і цей спосіб видається хитромудрим? Дозвольте мені вжити інше слово, більш доречне: *креативний*. Пригадуєте, що я раніше казав про створення нової терапії для кожного пацієнта? Саме це я й мав на увазі. Крім того, ви ще не запитали мене про головне.

Чи це спрацювало? Авжеж, авжеж. Доречне запитання. Саме про це і слід запитувати. Забудьте про правила. Так, це спрацювало! Це було ефективно як для пацієнтів лікаря Гілла, так і для Белль, яка носила носовичок із собою і поступово почала контролювати свою імпульсивність. «Зриви» траплялися дедалі рідше, тож невдовзі під час терапевтичних сеансів ми вже могли зосередитися й на інших питаннях.

Що? Ефективність звичайнісінького перенесення? Ернесте, та ви вже починаєте щось у цьому кумекати. Це добре — і добре, що ви про це запитали. Відчуваєте, де криється

щось справді важливе. І ось що я хочу сказати: ви зараз не на своєму місці. Нейрохімія — це не про вас. Фройд розбив поняття «ефекту перенесення» доценту майже століття тому. У чомусь він мав рацію, але загалом помилявся.

Повірте: якщо вам вдається прорватися в саморуйнівний цикл поведінки — і байдуже, як саме, — це значне досягнення. І перший крок має бути таким: розірвати зачароване коло ненависті до себе й саморуйнування, а тоді — ще потужнішої ненависті, що породжується соромом через власну поведінку. Незважаючи на те, що Белль ніколи про це не говорила, уявіть той сором та презирство, які вона відчувала у зв'язку зі своєю «деградацією». Завдання психотерапевта полягає в тому, щоб спрямувати процес у протилежному напрямку. Карен Горні якось зауважила... До речі, Ернесте, ви знайомі з працями Горні?

Шкода, але скидається на те, що така доля судилася всім провідним теоретикам нашої галузі — їхні вчення потрібні тільки одному поколінню. Горні — одна з найулюбленіших моїх авторів. Я прочитав усі її праці під час практики. Свою найкращу книгу *«Неврози і розвиток людини»* вона написала понад п'ятдесят років тому, але це найкраща праця з психотерапії, яку тільки можна собі уявити, — і жодного жаргонізму. Я надішлю вам свій примірник. Якось вона сказала (можливо, саме в цій книзі) одну просту, але напрочуд потужну фразу: «Якщо хочете собою пишатися, робіть те, чим можна пишатися».

Забув, про що ми говорили. Ернесте, нагадайте. Мої стосунки з Белль? Звісно, адже ми тут саме заради цього, чи не так? Вони розвивалися в різних площинах, і доволі цікавих. Але я знаю, що ваш комітет найбільше цікавить фізичний контакт. Белль перетворила це на проблему з самого початку. Знаєте, я маю звичку торкатися всіх пацієнтів — байдуже, чоловіків чи жінок — на кожному сеансі. Це може бути прощальне рукостискання або ж поплескування

по плечу. Однак Белль цим аж ніяк не переймалася — вона відмовлялася тиснути мені руку та глузливо зауважувала: «А це рукостискання схвалено Американською психіатричною асоціацією?» чи «Ви не могли б поводитися більш формально?»

Іноді наприкінці заняття вона обіймала мене, але як друг, жодного сексуального підтексту. А під час наступного сеансу починала докоряти мені через мою поведінку та формальність, так що я аж скам'янів, потрапивши в її обійми. Коли я кажу «скам'янів», ідеться про моє тіло, а не член, Ернесте, — я ж бо помітив ваш погляд. Гарним гравцем у покер вам не стати. Але ми ще не дісталися найбільш «соковитої» частини розмови. Я натякну вам, коли це станеться.

Вона скаржилася на те, що я переймаюся віком. Казала, що якби була старою й мудрою бабцею, я обійняв би її без жодних вагань. Мабуть, Белль таки мала рацію. Для неї фізичний контакт був дуже важливий: вона наполягала на тому, щоб ми торкалися одне одного, і ця наполегливість не вщухала ані на мить. Тиснула, тиснула, тиснула — безперервно. Але я ставився до цього з розумінням: Белль зростала в атмосфері, де бракувало тактильних відчуттів. Мати померла, коли вона була ще немовлям, і дівчинку виховували численні швейцарські гувернантки. А батько? Уявіть, як воно — жити поряд із батьком, який панічно боїться мікробів. Він ніколи до неї не торкався й носив рукавички і вдома, і на вулиці. А на додачу ще й змушував слуг споліскувати й прасувати всю паперову кореспонденцію.

Поступово, приблизно через рік, моє напруження зменшилося, я почав розм'якати під безперервним тиском Белль і закінчував кожний сеанс авантюлярними обіймами. Що це означає? Я обіймав її, мов рідний дядечко. Та що б я їй не давав, вона завжди прагнула більшого, а коли ми обіймалися, повсякчас намагалася поцілувати мене у щічку. Я завжди наголошував на тому, що слід поважати особисті межі одне

одного, вона ж дотримувалася думки, що їх треба розхитувати. Важко й сказати, скільки коротких лекцій я прочитав їй із цього приводу, зі скількома книжками та статтями порадив ознайомитися.

Та вона немовби була дитиною у тілі жінки, неймовірно привабливому жіночому тілі, а її прагнення контакту було просто непереборним. Чи можна підсунути стільця трохи ближче? Чи не міг би я кілька хвилин потримати її за руку? Чи можемо ми сісти поряд на канапі? Чи не міг би я просто обійняти її, щоб ми посиділи в тиші або ж пішли на прогулянку замість теревенити?

Неймовірно наполеглива — ось яка вона була. «Сеймуре, — зауважувала Белль, — ви багато говорите про створення індивідуальної терапії для кожного пацієнта, однак у своїх статтях чомусь оминаєте моменти на кшталт: “як зазначено в офіційній інструкції” чи “доки це не почне впливати на особистий комфорт терапевта середнього віку”». Вона докоряла мені через те, що, коли йшлося про межі в терапії, я завжди звертався до посібників АПА. Белль знала, що саме я був відповідальним за написання цих інструкцій, коли очолював АПА, тож звинувачувала мене в тому, що я став в'язнем власних правил. Вона критикувала мене, бо я не читав власні статті. «Ви наголошуєте на тому, що слід поважати унікальність кожного пацієнта, а тоді стверджуєте, що один і той самий набір правил підходить усім без винятку в будь-якій ситуації. Ми всі в одній купі, — зауважувала Белль, — неначе всі пацієнти однакові, а тому й лікувати їх треба однаково». Вона повсякчас повторювала: «Що найважливіше: дотримуватися правил, залишатися в комфортній зоні свого крісла чи робити для пацієнта все можливе?»

Подеколи Белль починала розводитися про мій метод «захисної терапії»: «Вас жахає думка про судові позови. Ви, психотерапевти-гуманісти, стелитеся перед адвокатами

і водночас закликаєте своїх психічно хворих пацієнтів хатися за свободу обома руками. Ви справді гадаєте, що я можу з вами позиватися? Ще погано мене знаєте, га, Сеймуре? Ви ж бо рятуєте моє життя. І я вас люблю!»

І знаєте, Ернесте, вона таки мала рацію. Поцілила просто в яблучко. Я й *справді* боявся. Захищав свої правила навіть тоді, коли чітко усвідомлював, що вони завдають терапії шкоди. Ставив своє боягузтво, острах з приводу скромної кар'єри понад її інтереси. І дійсно, якщо кинути на ситуацію неупереджений погляд, я таки дозволяв їй сидіти поряд і тримати мене за руку. Відверто кажучи, щоразу, коли я дозволяв їй це робити, терапія ставала ефективнішою — Белль менше захищалася, більше мені довіряла й краще пізнавала свій внутрішній світ.

Що-що? Чи є взагалі у психотерапії поняття непорушних бар'єрів? Безперечно. Послухайте-но, Ернесте, я мав проблему: Белль кидалася на них, мов той бик на червону ганчірку. Щоразу — *кожнісінького разу*, — коли я встановлював чіткі межі, вона починала їх розхитувати. Почала носити одяг, який щільно облягав тіло, або ж прозорі блузки, під якими не було бюстгальтера. Коли ж я це зауважував, Белль висміювала мої вікторіанські погляди на тіло. Вона казала, що я хочу пізнати кожний вигин її свідомості, тоді як її шкіра й тіло для мене були табу. Кілька разів Белль скаржилася на ущільнення в грудях і просила її оглянути, чого я, звісно ж, не робив. Нею оволоділа думка про секс зі мною, і вона цілісінькими годинами вмовляла мене переспати з нею хоча б раз. Одним із її аргументів було те, що цей «разовий» секс допоможе позбутися одержимості. Мовляв, вона дізнається, що в цьому немає нічого особливого чи магічного, а тому звільниться від такої ідеї і зможе думати про інші речі в її житті.

Як я почувався під час такої «сексуальної кампанії»? Гарне запитання, Ернесте, та чи стосується воно нашого розслідування?

Ви не певні? Ось що справді видається важливим — те, що я *зробив*, і саме за це мене засуджують, бо ж ідеться аж ніяк не про те, що я відчував чи думав. Коли відбувається суд Лінча, до таких речей усім байдуже. Та, якщо ви на кілька хвилин вимкнете свій диктофон, я вам розповім. Вважайте, що це інструкція. Ви ж читали «*Листи до молодого поета*» Рільке, чи не так? Тоді нехай це буде моїм листом до молодого психотерапевта.

Гаразд. І ручку теж, Ернесте. Покладіть її і трохи послухайте. Ви хочете знати, як це на мене вплинуло? Красива жінка, одержима мною, яка ціліснітькими днями мастурбує, невпинно про мене думаючи, благає зайнятися з нею сексом, без кінця-краю ділиться фантазіями з моєю участю: як вона розмазує мою сперму по своєму обличчю, як додає її до шоколадного печива... Тож, на *вашу* думку, як я міг почуватися? Погляньте на мене! Дві палиці, з кожним днем почуваюся більш кепсько, відразливий вигляд: обличчя вже проковтнули зморшки, тіло слабке, я просто розпадаюся на шматки.

Мушу визнати — я тільки людина. Тож моя незворушність почала танути. Я думав про неї, коли одягався перед нашими зустрічами. Яку сорочку обрати? Вона ненавиділа широкі підтяжки — казала, що вони надають мені самовдоволеного вигляду. А лосьйон після гоління? Їй подобався «*Royall Lume*», а не «*Меппен*», і я зораз не міг визначитися, який із них використати. Здебільшого бризкав на себе «*Royall Lume*». Одного разу в тенісному клубі Белль познайомилася з моїм колегою — справжнім недоумком і нарцисом, який завжди був моїм конкурентом. Щойно вона дізналася про наше з ним знайомство, як одразу завела розмову про мене. Те, що він мав до мене стосунок, її страшенно збудило, і вона тієї ж миті пішла до нього додому. Тільки уявіть: цього ідіота затягла до ліжка розкішна жінка, а він і гадки не мав, що все це — через мене. А сказати йому про це я не можу. Сміх та й годі!

Але мати сильні почуття до пацієнта — це одне, а от показувати їх — зовсім інше. Я щосили з цим боровся: брався до самоаналізу, часто консультивався з друзями та намагався вирішити проблему під час наших із нею зустрічей. Я безупинно казав їй, що за жодних обставин не займатимуся з нею сексом, бо якщо дозволю це, то не зможу собі цього пробачити. Зауважував, що їй значно більше потрібен кваліфікований, дбайливий психотерапевт, а не старий і кульгавий коханець. Водночас я визнавав, що вона мене приваблювала. А тому сказав, що їй не варто сидіти надто близько, оскільки фізичний контакт мене збуджує, тож як психотерапевт я стаю менш ефективним. Я схилився до авторитарної позиції: наполягав на тому, що моя далекоглядність набагато краща, аніж її, що мені відомо про терапію те, про що вона поки що й гадки не має.

Авжеж-авжеж, можете ввімкнути свій диктофон. Гадаю, я дав вичерпну відповідь на запитання про мої відчуття. Тож ми працювали за таких умов близько року, намагаючись побороти сплески симптомів. У неї траплялося чимало зривів, та загалом справи йшли добре. Я знав, що її неможливо вилікувати, і тільки «стримував» Белль, забезпечуючи стабільне середовище, дбаючи про її безпеку від одного сеансу до іншого. І водночас відчував, як цокає годинник: вона ставала дедалі неспокійнішою і втомленою.

А тоді одного дня страшенно виснажена Белль з'явилася в моєму офісі. Якраз тоді на вулицях почали пропонувати якийсь новий і дуже чистий наркотик, тож вона зауважила, що замислюється над тим, аби прикупити собі трохи героїну. «Я вже не можу так жити — це суцільне розчарування, — мовила Белль. — Мов проклята, намагаюся вирішити цю проблему, але мені вже бракує сил. Я знаю себе — о, добре знаю... знаю, на що я здатна. На цьому світі мене тримаєте тільки ви, і я хочу з вами працювати. Гадаю, я це можу. Але мені потрібен

стимул! Так-так, Сеймуре, я знаю, що ви зараз скажете, я знаю ваші фрази напам'ять. Ви хочете сказати, що в мене вже є стимул — і це краще життя, краще ставлення до самої себе, відсутність бажання вбити себе, самоповага. Та цього мало. Усе це надто далеко від мене. Надто химерно. Мені треба те, до чого можна доторкнутися. Я хочу цього торкатися!»

Я почав говорити щось заспокійливе, однак Белль мене перервала. Її відчай досяг краю й породив відчайдушну пропозицію. «Сеймуре, попрацюй зі мною. У той спосіб, який запропоную я. Благаю! Якщо протягом року я залишатимусь чистою — справді чистою, і ти знаєш, про що йдеться: жодних наркотиків, блювоти, сцен у барах, порізів, *анічогісінко*, — тоді ти даси мені *винагороду*. Пообіцяй, що на тиждень відвезеш мене на Гаваї. І ми поїдемо туди як чоловік і жінка, а не як мозкоправ і пацієнтка. Не треба цих усмішок, Сеймуре, я кажу це серйозно — справді. Мені це потрібно. Сеймуре, хоча б раз у житті постав *мої* потреби вище за правила. Попрацюй зі мною в цьому напрямку».

Поїхати з нею на Гаваї на тиждень? Бачу, ви усміхаєтеся, Ернесте, те саме тоді зробив і я. Нечувано! Я зробив те, що зробили б і ви, — висміяв цю пропозицію. Намагався відкинути цю ідею, як доти відкидав усі пропозиції Белль, що могли мене скомпрометувати. Але цього разу мої зусилля були марними. У її поведінці простежувалася якась зловісна переконливість. І неабияка наполегливість. Вона не хотіла відкидати цю ідею, а я не міг змусити її про це забути. Коли я сказав, що це навіть не обговорюється, Белль почала торгуватися: термін «пристойної поведінки» зріс до півтора року, замість Гаваїв зринуло Сан-Франциско, а тиждень перетворився спершу на п'ять, а тоді й на чотири дні.

І раптом між сеансами я вплимав себе на думці, що (і гадки не маю чому) обмірковую пропозицію Белль. Просто не міг нічого з цим удіяти. Мій мозок перекидав цю ідею, мов м'ячик.

Півтора року — *вісімнадцять місяців* пристойної поведінки? Немоżliво. Це абсурд. Їй це ніколи не вдасться. Навіщо ми взагалі марнуємо час на обговорення такого варіанта?

«Але *припустімо* (і нехай це буде експеримент, переко­нував я себе), *припустімо*, що її поведінка може змінитися на вісімнадцять місяців?» Як вам така ідея, Ернесте? Поміркуйте. Розгляньте таку можливість. Погодьтеся: якщо така імпульсивна, демонстративна жінка почне себе контролювати, протягом вісімнадцяти місяців поводитиметься менш егоїстично, відмовиться від наркотиків, різання вен, будь-яких методів самодеструкції, вона вже не буде *такою, як є*?

Що? «Пацієнти в межовому стані схильні до ігор»? Ви ж це сказали? Ернесте, вам не вдасться стати справжнім психотерапевтом, якщо міркуватимете в такому напрямку. Саме це я й мав на увазі трохи раніше, коли говорив про небезпеку, що криється в діагностиці. Межі й бар'єри бувають різними. А ярлики завдають людям шкоди. Ви не можете лікувати ярлик, бо маєте лікувати людину, на яку його почепили. Тож, Ернесте, я знову запитаю: хіба ви не згодні, що ця людина — не ярлик, а Белль, жінка з плоті та крові, і справді різуче змінилася б, якби протягом вісімнадцяти місяців по­водилася абсолютно інакше?

Ви на це не пристали б? Я вас не звинувачую, зважаючи на те, чим ви займаєтеся зараз. І, звісно, на диктофон. Гм, тоді просто дайте відповідь подумки — самому собі. Хоча ні, краще я відповім замість вас: я не вірю, що десь у цьому світі є психотерапевт, який би не погодився з тим, що Белль стане зовсім іншою людиною, якщо нею не керуватиме імпульсивний розлад. У неї з'являться інші цінності, інші пріоритети, інше бачення. Вона прокинеться, розплющить очі, побачить реальний світ — і, може, навіть свою красу та цінність. І водночас побачить мене таким, як я є, яким мене бачите ви: кульгавим, запліснявілим стариганем. За втручан-

ня реальності її еротичне перенесення, її «некрофілія» просто розтануть у повітрі, а з ними, безперечно, й ідея про «гавайський стимул».

Що ви кажете, Ернесте? Чи сумуватиму я за еротичним перенесенням? Чи це мене пригнітить? Звісно! Безперечно! Мені подобається, коли мене обожнюють, а кому ні? Невже вам?

Та годі вже, Ернесте. *Таки вам?* Невже вам не подобаються оплески, які ви чуєте після своїх виступів? Хіба ж ви не в захваті від того, що навколо вас юрмляться люди, а особливо жінки?

Чудово! Я ціную вашу чесність. Тут нема чого соромитися. А кому таке не сподобалося б? Така вже наша природа. Тож мені, поза сумнівом, бракувало б її обожнювання, я відчував би, що мене обікрали. Але маємо те, що маємо. Це ж моя робота: повернути її до реального життя, допомогти вирости над собою і відірватися від мене. Навіть — врятуй нас, Боже, — забути мене.

Отже, минали дні, тижні, а мене дедалі більше інтригувала домовленість, що її запропонувала Белль. *Вісімнадцять місяців абсолютної «чистоти»* — ось про що йшлося. І не забувайте: то була тільки початкова пропозиція. Я мастак перемовин, тож не мав жодного сумніву, що мені вдасться досягти більшого, підвищити шанси, збільшити термін угоди — скріпити її, зацементувати, якщо хочете. Я міркував про інші умови, на яких можна наполягти: наприклад, змусити її пройти групову терапію або ж докласти неабияких зусиль та спробувати залучити її до сімейної терапії разом із чоловіком.

Думки щодо пропозиції Белль не полишали мене ані вдень, ані вночі. Ніяк не міг від них відкараскатися. Я ж бо людина азартна й чудово розумів, що цього разу шанси на моєму боці й вони просто фантастичні. Якби Белль програла парі, якби вона зірвалася (взялася до наркотиків, знову почала блювати, тинятися барами чи різати собі зап'ястки),

я нічого не втратив би. Ми просто повернулися б до того, з чого почали. Та навіть якби її абстиненція тривала кілька тижнів чи місяців, я міг би використати це на благо лікування. А якщо виграє Белль, вона зазнає таких разючих змін, що навіть не вимагатиме з мене своєї винагороду. Простіше не буває! Нульовий ризик, якщо фортуна мені не всміхнеться, і високі шанси, якщо я буду на коні, — мені вдасться врятувати цю жінку.

Мені завжди подобалися азартні ігри, кінні перегони, я робив ставки на все: бейсбол, баскетбол. Після школи я пішов на флот, і грошей, які я заробив там грою в покер, вистачило на весь термін навчання в коледжі. Під час інтернатури в «Маунт Сінай» у Нью-Йорку я проводив більшість вільних ночей у відділенні акушерства та гінекології, де ми з лікарями з Парк-авеню грали на великі гроші. Ми збиралися в кімнаті відпочинку для лікарів, поряд із пологовим залом. Щойно за столом з'являлося вільне місце, вони телефонували оператору й просили зв'язатися з «лікарем Блеквудом». Тож, коли на пейджер приходило повідомлення: «Лікарю Блеквуд, на вас чекають у пологовому залі», я щосили мчав туди. Класні лікарі — усі без винятку, щоправда, до покеру хисту не мали. Знаєте, Ернесте, тоді інтернам платили дуже мало, тож наприкінці року більшість із них мали чималі борги. Що ж до мене — я повернувся до Анн-Арбора в новенькому авто з відкидним дахом, і все це завдяки акушерам із Парк-авеню.

Та повернімося до Белль. Кілька тижнів я міркував над її пропозицією, а тоді одного дня нарешті зважився. Сказав їй, що усвідомлюю той факт, що їй потрібен стимул, після чого взявся до серйозних перемовин і наполягав, що це має тривати два роки. Вона була настільки вдячна за те, що я поставився до неї з усією серйозністю, що відразу пристала на всі мої умови, і ми швиденько скріпили чітку, зрозумілу угоду. Зі свого боку Белль обіцяла залишатися «чистою» протягом

двох років поспіль: жодних наркотиків (включно з алкоголем), порізів, блювоти, сексуальних пригод у барах чи на трасі — будь-яка небезпечна сексуальна поведінка була неприпустимою. Цивілізовані сексуальні стосунки не заборонялися. Поведінка, що суперечила законам, теж не схвалювалася. Я гадав, що взяв до уваги геть усе. Ага, вона ще мала розпочати групову терапію та пообіцяла піти до сімейного психолога разом із чоловіком. Я ж мав виконати свою частину угоди — провести з нею тиждень у Сан-Франциско. Дав їй карт-бланш — усі деталі, готелі, розваги Белль обирала на власний розсуд. Я мав бути там до її послуг.

Белль поставилася до цього з усією серйозністю. Наприкінці перемовин вона запропонувала формальну обітницю. Принесла на сеанс Біблію, і ми обоє присяглися на ній, що кожен із нас виконає свою частину угоди. Потім ми урочисто потисли одне одному руки на знак згоди.

Лікування тривало за планом. Ми з Белль зустрічалися приблизно двічі на тиждень — імовірно, було б ефективніше зустрічатися тричі, однак її чоловік почав бурчати з приводу рахунків за лікування. Оскільки Белль провадила «чистий» спосіб життя і нам не доводилося аналізувати її «зриви», процес терапії значно пришвидшився і поглибився. Сни, фантазії — усе видавалося доступнішим. Чи не вперше я помітив у ній ознаки зацікавлення власною особистістю; Белль записалася на університетські курси з поглибленого вивчення психопатології та почала писати автобіографію, зокрема спогади про роки свого дитинства. Поступово вона згадувала чимраз більше деталей, як намагалася віднайти матір у нескінченній вервечці гувернанток, які на неї не зважали — більшість із них звільнялися вже за кілька місяців, бо її батько фанатично наполягав на дотриманні ідеальної чистоти й ладу. Страх, який він відчував перед мікробами, узяв під контроль життя Белль. Тільки уявіть: до чотирнадцяти років

вона не відвідувала школу й навчалася вдома, бо він боявся, що донька принесе додому шкідливі бактерії. Як наслідок — у Белль було дуже мало близьких друзів. Ба більше — вона дуже рідко могла піти з ними десь перекусити, бо їй забороняли їсти за межами домівки. Про те, щоб запросити друзів додому взагалі не йшлося — Белль лякала сама думка про те, що вони спостерігатимуть за дивакуватою поведінкою батька: рукавички, миття рук між подачею страв, оглядання рук слуг на предмет чистоти. Їй не дозволялося брати в когось книжки, а улюблена гувернантка Белль втратила роботу через те, що дозволила дівчинці на один день помінятися сукенками з подругою. Дитинство та роль доньки різко добігли кінця, коли їй виповнилося чотирнадцять — саме тоді Белль відправили до школи-пансіону в Греноблі. Відтоді вони з батьком контактували дуже рідко, а невдовзі він одружився вдруге. Його нова дружина була красунею і водночас колишньою проституткою. Тітонька Белль, стара діва, заважувала, що обраниця батька була однією з численних шльондр, із якими він мав стосунки протягом останніх чотирнадцяти років. Можливо, міркувала Белль (і то була її перша інтерпретація за весь період терапії), *він* почувався брудним, і саме тому повсякчас намагався відмитися, а також не хотів, щоб його шкіра торкалася шкіри доньки.

Протягом усіх цих місяців Белль згадувала про нашу угоду виключно в контексті безмежної вдячності, що її відчувала до мене. Вона називала її «найпотужнішим запевненням», яке будь-коли отримувала. Белль знала, що для неї ця домовленість є справжнім подарунком: на відміну від «дарунків», які вона отримувала від інших мозкоправів (слова, інтерпретації, обіцянки, «терапевтична турбота»), цей подарунок був реальним, до нього можна було доторкнутися. Шкіра до шкіри. То був реальний доказ, що я віддаю себе повністю, аби допомогти їй. То був доказ моєї любові. За словами Белль, її ще ніколи

так не любили. Ніхто ніколи не ставив її інтереси вище за свої, вище за правила. Аж ніяк не батько, який жодного разу не подав їй руки без рукавички й до самісінької смерті (а помер він десять років тому) щороку надсилав їй той самий подарунок — жмуток столодарових банкнот (одна банкнота за кожен рік життя), які були ретельно випрані й пропрасовані.

Наша угода означала ще децjo. Белль подобалася моя готовність порушити правила. А найбільше її захоплювало моє бажання ризикувати, мій відкритий шлях до власної тіні. «У тобі є щось хтивє й похмуре, — казала вона, — і саме тому ти так добре мене розумієш. Гадаю, ми своєрідні однодумці».

А знаєте, Ернесте, мабуть, саме тому ми з Белль так швидко знайшли спільну мову — вона одразу зрозуміла, що я саме той психотерапевт, якого вона потребувала. У виразі мого обличчя було щось пустотливе, а в очах танцювали непоштиві вогники. Белль мала рацію. Вона мене розгадала. Розумниця, що й казати.

І знаєте, я чітко розумів, про що йшлося — жодних сумнівів! Я так само помічаю подібні риси в інших. Ернесте, чи не могли б ви вимкнути диктофон — хоча б на хвильку? Добре. Дякую. Я хотів сказати, що бачу це у вас. Ми з вами сидимо з протилежних боків цього помосту, такого собі суддівського столу, але в нас є децjo спільне. Я вже казав, що вмію читати по обличчях і рідко помиляюся, коли йдеться про такі речі.

Ні? Та годі вам! Ви знаєте, про що я! Хіба ж не з цієї причини ви слухаєте мою казочку з неабияким зацікавленням? Це навіть більше, аніж звичайний інтерес! Я не перетну межу, якщо назву це щирим *захопленням*? Ваші очі схожі на блюдця. Авжеж, Ернесте, ви і я. У моїй ситуації ви могли б повестися так само. І моя «фаустівська» угода могла б бути частиною вашого життя.

Хитаєте головою. Звісно! Але я звертаюся не до вашої голови. Моя ціль — ваше серце, і, можливо, настане той час,

коли ви усвідомите, про що саме я говорив. Ба більше — імовірно, ви побачите себе не тільки в мені, але й у Белль. Така собі трійця. І ми не дуже відрізняємося одне від одного! Гарзд, час спинитися й повернутися до справи.

Стривайте! Ернесте, перш ніж ви знову ввімкнете диктофон, скажу вам іще децю. Гадаєте, я справді переймаюся думкою комітету з етики? Та що вони можуть зробити? Позбавити мене привілеїв доступу до клініки? Мені сімдесят, моя кар'єра добігла кінця, і я це знаю. Тож навщо я вам усе це розповідаю? Сподіваючись, що з цього вийде щось добре. Сподіваючись, що, може, ви дозволите крихітній часточці мене проникнути у вас, циркулювати у ваших венах, навчати вас. Ернесте, ви пам'ятаєте, що я говорив про відкритий шлях до власної тіні? Насправді це *позитивне* явище — йшлося про те, що у вас вистачить мужності й величчю духу, аби бути гарним психотерапевтом. А тепер вмикайте ваш диктофон. Прошу, не потрібно відповідати. Коли тобі сімдесят, потреби у відповідях немає.

Гарзд, то на чому ми зупинилися? Отже, минув перший рік — і Белль, поза сумнівом, почувалася значно краще. Жодних зривів. Вона була абсолютно чистою. Вимог з її боку теж поменшало. Подеколи вона висловлювала бажання сісти поряд зі мною; я обіймав її за плечі — так ми зазвичай сиділи кілька хвилин. Це завжди допомагало їй розслабитися та підвищувало ефективність терапії. Наприкінці кожного сеансу я, як і раніше, обіймав її, мов батько, а вона дарувала мені скромний доньчин цілунок. Її чоловік відмовився від сімейної терапії, але дав свою згоду на кілька зустрічей із представником «Християнської науки». Белль сказала мені, що їхні стосунки поліпшилися — скидалося на те, що вони обоє були цим задоволені.

Минуло шістнадцять місяців, і справи йшли чудово. Жодного героїну, взагалі жодних наркотиків, як і порізів, булімії,

блювоти чи саморуйнівної поведінки будь-якого стибу. Белль захопилася кількома нетрадиційними течіями: медіуми, терапевтична група, яка зверталася до минулих життів, дієта з водоростей — типові каліфорнійські нісенітниці, що не завдають шкоди. Сексуальні стосунки з чоловіком відновилися, окрім того, в неї трапився невеличкий роман із моїм колегою — отим мерзеним дурником, якого Белль зустріла в темісному клубі. Та принаймні то був безпечний секс, на відміну від її ескапад у барах і на трасі.

То був найвизначніший психотерапевтичний переворот, який я будь-коли бачив. Белль зауважувала, що то був найщасливіший період її життя. Ернесте, я закликаю вас включити цю жінку у ваші майбутні дослідження. Це буде зіркова пацієнтка! Порівняйте її результат із тим, що його забезпечує лікування від наркотиків: «Рісперидон», «Прозак», «Паксил», «Еффексор», «Веллбутрин»... Повірте, моя терапія однозначно здобуде перемогу. То були найкращі результати за всю мою практику, однак я не міг їх опублікувати. Та що там опублікувати — я навіть не міг нікому про це розповісти. Дотепер. Адже ви мій перший слухач.

Через вісімнадцять місяців сеанси почали змінюватися. Спершу зміни були ледь помітні. Під час розмов Белль дедалі частіше порушувала тему нашого спільного відпочинку у Сан-Франциско, а невдовзі почала говорити про це на кожній нашій зустрічі. Щоранку вона лежала в ліжку зайву годину, аби помріяти про те, яким він буде: як вона лежатиме в моїх обіймах, замовлятиме сніданок у номер, як ми їздитимемо на ланч до Саусаліто, а пополудні поринатимемо в легкий сон. Белль уявляла, що ми одружені й щовечора вона чекає на мене вдома. І наполегливо зауважувала, що могла б прожити решту життя абсолютно щасливою, якби знала, що кожного вечора я повертатимуся до неї додому. Їй не потрібно було багато часу — Белль залюбки

згодилася б на роль другої дружини, аби проводити зі мною годину або дві на тиждень. За таких умов вона провадила б здорове і щасливе життя до останнього дня.

Мабуть, ви можете уявити, що на той час я вже почувався трохи незручно. А невдовзі це відчуття посилилося. І я почав щосили борсатися. Докладав усіх можливих зусиль, щоб допомогти їй побачити реальну картину світу. Майже на кожному сеансі я згадував про свій вік. Про те, що мине три-чотири роки — і я опинюся в інвалідному візку. А за десять років мені виповниться вісімдесят. Я запитував: скільки, на її думку, я ще проживу? У моїй родині чоловіки вмирили молодими. Мій батько в такому віці вже п'ятнацять років лежав у труні. Вона ж переживе мене, як мінімум, на двадцять п'ять. Коли ми зустрічалися, я навмисно перебільшував свої неврологічні проблеми. А одного разу й узагалі зімітував падіння — ось яким був мій розпач. Я повсякчас повторював, що людям похилого віку бракує енергійності. Казав, що о пів на дев'яту вечора мені вже хочеться спати. А відтоді, як я востаннє дивився випуск новин о десятій, минуло вже зо п'ять років. Мій зір погіршується, розвинувся плечовий бурсит, диспепсія... а моя простата, метеоризм, закрепи? Я навіть міркував над тим, щоб придбати слуховий апарат.

Та все це було жакливою помилкою. Я помилявся на сто вісімдесят відсотків! Це тільки розпалювало її апетит. Нею оволоділа збочена ідея про мою неміч та недієздатність. Белль фантазувала, як зі мною станеться серцевий напад, дружина мене покине, а вона переїде до мого дому, аби про мене дбати. Ось якою була одна з її найулюбленіших мрій про таку турботу: вона готувала б для мене чай, мила мене, міняла постільну білизну й піжаму, присипала мою шкіру тальком, а тоді знімала б із себе одяг і заповзала до мене під прохолодні простирадла.

Через двадцять місяців покращення стану Белль було очевидним. Вона з власної волі вступила до «Анонімних нар-

команів» і тричі на тиждень ходила на зустрічі. А ще почала займатися волонтерською роботою у школах гетто — розповідала дівчатам-підліткам про контроль народжуваності та СНІД. Крім того, Белль вдалося потрапити до програми MBA у місцевому університеті.

Що ви кажете, Ернесте? Як я міг знати, що вона говорить мені правду? Розумієте, я ніколи не мав сумнівів щодо Белль. Звісно, вона мала певні недоліки, але її чесність, принаймні зі мною, видавалася майже компульсивною. З самого початку (гадаю, я вже про це розповідав) ми уклали своєрідну угоду про взаємну й абсолютну чесність. Протягом перших тижнів терапії вона приховувала деякі неприємні моменти своїх походеньок, але не могла цього витримати: Белль охоплювали божевільні думки, а ще вона була переконана, що я вмію їх читати та можу виключити її з терапії. Щоразу вона просто не могла дочекатися наступної зустрічі, аби в цьому зізнатися, і тому телефонувала мені, якимось навіть після опівночі, щоб усе було чесно.

Ви озвучили гарне запитання. Ставки були зависокі, щоб отак просто вірити її словам, тож я зробив те саме, що зробили б і ви: перевірів усе, що міг. Саме тоді я кілька разів зустрівся з її чоловіком. Він відмовився від терапії, але погодився допомогти прискорити темп лікування Белль і підтвердив усі її слова. Крім того, він дозволив мені зв'язатися з консультантом із «Християнської науки» — за іронією долі, вона саме отримувала ступінь доктора філософії з клінічної психології та читала мою працю. Ця жінка також підтвердила історію Белль: активне вирішення проблем шлюбу, жодних порізів, наркотиків, громадська робота на волонтерських засадах. Так, Белль грала за правилами.

Ернесте, а що в цій ситуації зробили б ви? Що? Передусім не опинилися б у ній? Авжеж-авжеж, я розумію. Надто проста відповідь — ви мене розчарували. А скажіть-но, Ернесте,

якби вас там не було, де б ви були? У своїй лабораторії? Чи в бібліотеці? О, ви були б у безпеці. Там, де слід, у комфорті. Та де був би ваш пацієнт? Десь в іншому світі — ось де! Так само чинили й двадцять психотерапевтів Белль, які лікували її до мене, вони всі обирали один і той самий шлях. Але я психотерапевт іншого стибу. Рятівник загублених душ. Я відмовляюся ставити на пацієнтові хрест. Зламаю собі шию, викладуся на всі сто, але спробую все, аби врятувати пацієнта. Усе своє професійне життя я чинив саме так. Знаєте, яка в мене репутація? От поцікавтеся. Запитайте вашого керівника — він знає, адже відправляв до мене десятки пацієнтів. У психотерапії я є останньою надією. До мене потрапляють пацієнти, від яких відмовилися інші психотерапевти. Бачу, ви кивнули. Чули таке? Чудово! Добре, що ви розумієте: я не якийсь старий дивак.

Тож спробуйте уявити себе на моєму місці! Що, чорт забирай, я міг зробити? Я почав нервувати. Докладав усіх можливих зусиль: гарячково інтерпретував, мов навіжений, так, ніби від цього залежало все моє життя. Я інтерпретував усе, що рухалося. І мене почали дратувати ілюзії Белль.

Візьмімо для прикладу її божевільну фантазію про наш шлюб — буцімто вона протягом усього життя готова чекати цілісінький тиждень, аби провести зі мною одну чи дві години. «Яке ж то буде життя і що то за стосунки?» — запитував я. То були не стосунки, а якийсь шаманізм. Спробуйте поглянути на ситуацію моїми очима, а я за таких умов сказав би: «І що, на її думку, за такої домовленості отримаю я?» Зцілити її годиною своєї присутності? То було нереально. Хіба ж це стосунки? Ні! Ми не поводитися природно одне з одним — для неї я був своєрідною іконою. А її нав'язлива ідея зробити мені мінет і проковтнути мою сперму? Знову-таки — це було за межами реальності. Белль відчувала порожнечу всередині себе й прагнула заповнити її моїм еством. Невже вона

не розуміла, що робить, невже не усвідомлювала, що не можна сприймати уявне як реальне? І як довго, на її думку, ковток моєї сперми заповнюватиме цю порожнечу? Та вже за кілька секунд соляна кислота шлункового соку залишить від нього окремі фрагменти ланцюжків ДНК.

Слухаючи мої фанатичні інтерпретації, Белль тільки похмуро кивала, а тоді бралася до свого плетіння. Опікунка з «Анонімних наркоманів» навчила її плести, і вже кілька тижнів Белль невпинно працювала над светром із візерунками-косами, який я мав носити під час нашого спільного відпочинку. Мені так і не вдалося похитнути її впертість. Щоправда, вона таки визнавала, що вибудовує своє життя на ґрунті фантазій. Можливо, ця жінка й справді шукала архетип старого й мудрого чоловіка. Та хіба ж це погано? Окрім участі в програмі МВА, вона слухала курс із антропології та читала «Золоту гілку». Белль нагадала мені, що значна частина людства живе з такими ірраціональними уявленнями, як тотеми, реінкарнація, рай і пекло, навіть перенесення лікувального ефекту психотерапії та обожнювання Фрейда. «Те, що працює — працює, — зауважувала вона, — а думка про те, що ми проведемо час разом, є ефективною. Це були найкращі миті мого життя, я почуваюся так, неначе ми одружені. Це як очікування, коли знаєш, що невдовзі ти повернешся додому; завдяки цьому відчуттю я рухаюся вперед, я задоволена». Після цих слів вона повернулася до свого плетіння. Клятий светр! Мені хотілося вирвати його з її рук!

Коли ми проминули позначку двадцять два місяці, я почав панікувати. Втратив самовладання, почав її улещувати, хитрувати, благувати. Я почав читати їй лекції про кохання. «Ти кажеш, що кохаєш мене, але ж кохання — це стосунки, це турбота про іншого, про його зростання і ество. А ти коли-небудь про мене дбала? Цікавилася, як почуваюся я? Ти коли-небудь думала про моє відчуття провини, страх, про їхній вплив на мою повагу до самого себе, бо ж я усвідомлюю, що чиню

неетично? Про те, як це може вплинути на мою репутацію, про ризик, адже під загрозою моя професія, мій шлюб?»

«Згадай, як часто ти нагадував мені, що ми — двоє людей, між якими є зв'язок, — зауважувала на це Белль. — Зв'язок — не більше й не менше. Ти просив мене довіряти тобі, і я довіряла, мабуть, уперше в житті. Тепер я прошу тебе довіритися *мені*. Це буде нашою таємницею, і я заберу її з собою в могилу. Байдуже, що трапиться. На віки вічні! Що ж до твоєї самоповаги, відчуття провини й переживань з приводу роботи, то хіба ж той факт, що ти як цілитель мене зцілюєш, не є найважливішим? Невже для тебе важливішими є правила, репутація й етика?» Ернесте, ви змогли б гідно на це відповісти? Мені це не вдалося.

Вона натякала, тонко й водночас зловісно, на наслідки, що їх може спричинити моє «зречення» домовленості. Белль прожила *два роки* в очікуванні вихідних, які ми мали провести разом. Чи зможе вона взагалі комусь довіряти після такого? Скажімо, терапевтові? Та *будь-кому!* От із приводу *цього*, говорила вона, варто почуватися винним. Та їй не треба було багато про це розводитися. Я знав, що означатиме моя зрада. Уже понад два роки Белль не вдавалася до саморуйнівної поведінки, але я не мав жодних сумнівів у тому, що своїх навичок вона не втратила. Скажу відверто: я був переконаний у тому, що Белль скоїть самогубство, якщо я порушу нашу угоду. Я все ще намагався вирватися з пастки, однак мої крила тріпотіли дедалі слабше.

«Мені сімдесят, а тобі тридцять чотири, — казав я. — Опинитися в одному ліжку... у цьому є щось неприродне». «Чаплін, Кіссінджер, Пікассо, Гумберт Гумберт і Лоліта», — відповідала Белль, навіть не підводячи очей від свого плетіння.

«Ти доводиш ситуацію до повного абсурду, — зауважував я. — Усе це настільки роздуто, перебільшено, відірвано від реальності. Ці вихідні тебе розчарують».

«Розчарування — то найкраще, що може трапитися, — відповідала Белль. — Ти ж і сам розумієш: це зруйнує мою одержимість тобою, моє «еротичне перенесення», адже саме так ти це називаєш. Тож, як не крути, а терапії це тільки на користь». Та я продовжував крутитися, мов той вуж на пательні: «Але ж мій вік, потенція згасає...»

«Сеймуре, ти мене дивуєш, — зауважувала Белль. — Ти досі не зрозумів, що тут не йдеться ані про потенцію, ані про власне статевий акт. Усе, що мені потрібно, — це бути з тобою, бути у твоїх обіймах як особистості, як жінці. Але не як пацієнтці. Крім того, Сеймуре, — з цими словами вона підняла наполовину виплетений светр перед собою і сором'язливо кинула на мене оком, — це буде найкращий секс у твоєму житті!»

Час добіг кінця. Настав двадцять четвертий місяць — я не мав вибору, тож мусив віддати свій борг. Якби я спробував цього уникнути, це призвело б до жахливих наслідків. З іншого боку, що трапилося б, якби я дотримав слова? Хто знає? Може, вона мала рацію і це *справді* зруйнує її одержимість? Можливо, відсутність еротичного перенесення вивільнить її енергію і Белль почне краще ставитися до власного чоловіка? Вона не втратить віру в терапію. За кілька років я вийду на пенсію, а Белль ходитиме до інших психотерапевтів. Може, вихідні у Сан-Франциско стануть проявом найвищої терапевтичної агапе¹?

Що ви сказали, Ернесте? Моє контрперенесення? За цих умов з вами трапилося б те саме, бо воно наростало, і то дуже швидко. Я намагався не дозволяти йому впливати на мої рішення. У своїх діях я не керувався контрперенесенням — був упевнений у тому, що не маю іншого раціонального вибору. Я й досі дотримуюся такої думки, незважаючи

¹ Любов до ближнього (грец.).

на все, що сталося. Утім, ця ідея заволоділа мною. Осьдечки я — старигань, який уже віджив своє, чії кортикальні нейрони щодня руйнуються, зір падає, сексуальне життя скінчилося... Моїй дружині добре вдається відмовлятися від чогось, і від сексу вона вже давно відмовилася. А те, що мене так приваблювала Белль? Не заперечуватиму: я її обождував. Коли ж вона сказала, що подарує мені найкращий секс у моєму житті, я відчув, що мій зношений гонадний двигун заскрипів і знову запрацював. Однак я хочу дещо сказати вам (і диктофону теж), причому зробити це якомога рішучіше: *я зробив усе це не з цієї причини!* Можливо, це не видається важливим ані вам, ані комітету з етики, та для мене це питання життя і смерті. Я не порушив угоди, яку уклав із Белль. Я ніколи не порушував домовленостей із жодним зі своїх пацієнтів. Ніколи не ставив свої потреби вище за їхні.

Що ж було далі? Гадаю, вам це відомо — прогляньте картку, що перед вами. Суботнього ранку ми з Белль зустрілися в Сан-Франциско, щоб поснідати разом у закладі «Мама's» у Норт-Біч, і не розлучалися аж до вечора неділі. Своїм половинкам ми повідомили, що на вихідні я запланував групу-марафон для пацієнтів. Двічі на рік я проводжу такі групи для десяти-дванадцяти осіб. Белль уже долучалася до такої групи під час першого року свого лікування.

Ернесте, а ви коли-небудь проводили такі групи? Ні? Тоді маю вам сказати, що це дуже потужний інструмент... неабиякий стимул для терапії. Ви маєте про це знати. Коли ми зустрінемося знову (а я певен, що це трапиться, причому за інших обставин), я розповім вам про такі групи. Я проводив їх протягом тридцяти п'яти років.

Та повернімося до того вікенду. Зайти так далеко й не розповісти вам про головне було б нечесно. Тож що я можу вам розказати? Ні, не так — що я хочу вам розповісти? Я намагався зберегти свою гідність, передусім залишитися пси-

хотерапевтом, однак це тривало недовго і про це подбала Белль. Вона взялася до справи, щойно ми зареєструвалися в готелі «Fairmont», і невдовзі ми були просто чоловіком і жінкою — і все, абсолютно все, про що доти говорила Белль, втілювалося в життя.

Ернесте, я не хочу вам брехати. Я насолоджувався кожною миттю нашого відпочинку, а більшість часу ми з нею провели в ліжку. Я страшенно боявся, що мої труби «заіржавіли», я ж бо не користувався ними вже багато років. Та Белль була вправним «сантехніком» — трохи торохтіння, трохи бряжчання, і все знову запрацювало.

Я три роки звинувачував Белль у тому, що вона живе ілюзіями, і намагався нав'язати їй свою реальність. Але в ті вихідні я потрапив у її світ і зрозумів, що життя в чарівному королівстві не таке вже й погане. Вона була моїм фонтаном молодості. З кожною годиною я почувався молодшим і сильнішим. Я почав краще ходити, втягнув живіт, виструнчився. Зізнаюся: мені навіть хотілося гарчати! І Белль це помітила. «Ось чого ти потребував, Сеймуре, — сказала вона. — Саме цього і я завжди хотіла від тебе — щоб ти обіймав мене, а я тримала в обіймах тебе і дарувала тобі свою любов. Ти розумієш, що я ділюся своєю любов'ю з іншим уперше в житті? Невже це настільки жахливо?»

Вона багато плакала. Паралельно з усіма каналами в мене відкрилися й слізні — і я теж дозволив собі цю слабкість. Вона стільки всього мені дала! Протягом усього професійного життя я тільки віддавав, а тепер уперше отримав віддачу — справді отримав. Я відчував, що вона віддячила мені від імені всіх пацієнтів, із якими я будь-коли працював.

А тоді настав час повернутися до реальності. Вихідні промайнули. Ми з Белль знову почали зустрічатися двічі на тиждень. Я не очікував, що мені доведеться виконувати нашу домовленість, тож не мав жодного уявлення про те, який

вигляд матиме наша терапія після спільного вікенду. Я намагався працювати у звичному режимі, однак через кілька сеансів усвідомив, що маю проблему, і то велику. Коханцям надто складно повернутися до формальних стосунків — це майже неможливо. Незважаючи на всі мої зусилля, замість серйозної терапевтичної роботи між нами з'явилася «любовна грайливість». Подеколи Белль наполягала на тому, щоб сісти мені на коліна. Вона повсякчас обіймала мене, гладила і обмацувала. Я всіляко цього уникав, намагався дотримуватися серйозних принципів професійної етики, але погляньмо правді у вічі: то вже була не терапія.

Я вирішив покласти цьому край і урочисто запропонував два варіанти: або ми намагаємося повернутися до серйозної роботи, що означає відсутність фізичного контакту і відновлення більш традиційних стосунків, або ж припиняємо прикидатися, що займаємося терапією, і намагаємося вибудувати виключно соціальні стосунки. «Соціальні» не означало сексуальні — я ж бо не хотів усе ускладнювати. Я вже розповідав, що допомагав складати інструкції, що засуджували сексуальні стосунки між психотерапевтами та пацієнтами. Також я пояснив: оскільки ми більше не займаємося психотерапією, я не братиму з неї грошей.

Для Белль обидва запропоновані варіанти були неприйнятними. Повернення до формальних терапевтичних стосунків скидалося на фарс. Хіба ж терапія не місце, де не грають в ігри? Варіант із відсутністю оплати теж був неможливим. Чоловік Белль організував собі домашній офіс і більшість часу проводив удома. Як вона має пояснити, де проводить дві години на тиждень, якщо не виписуватиме чеки за послуги психотерапевта?

Белль картала мене за надто вузьке сприйняття терапії як такої. «Наші зустрічі — інтимні, грайливі, чуттєві — і любов, те, як ми кохаємося тут, на твоїй кушетці, — це і є терапія.

І до того ж ефективна. Сеймуре, як ти можеш цього не бачити? — запитувала вона. — Хіба ж ефективна терапія — це погано? Невже ти забув свої висловлювання про “одне важливе запитання в психотерапії”? *Це працює?* То скажи: невже моя терапія не працює? Я почувуюся дедалі краще, чи не так? У моєму житті немає наркотиків. Жодних симптомів. Я завершую навчання в аспірантурі. У мене почалося нове життя. Сеймуре, ти мене змінив, і все, що треба робити, аби закріпити цей результат, — це проводити зі мною дві години на тиждень за умов безпосередньої близькості».

Белль, поза сумнівом, була розумницею. І з кожним днем ставала розумнішою. Я не міг висловити жодного контраргументу, який би доводив, що наша «угода» не була ефективною.

Утім, я розумів, що так не годиться. Я надто насолоджувався цією ситуацією. Поступово, напрочуд поступово, я почав усвідомлювати, що опинився в неабиякій халепі. Якби хтось побачив нас разом, то одразу зробив би висновок, що я використовую перенесення і власне пацієнтку задля свого задоволення. Чи що я перетворився на дорогого стариганя-жиголо!

Я й гадки не мав, що робити. Звісно ж, я не міг ні з ким порадитися, бо знав, що саме вони мені порадять, і не був готовий це сприйняти. Водночас я не міг відправити Белль до іншого психотерапевта — вона на це не пристала б. Але, якщо відверто, я не надто й старався і це мене непокоїть. Чи правильно я вчинив? На кілька ночей я втратив сон, бо повсякчас уявляв, як вона розповідає про мене іншому терапевтові. Ви ж бо знаєте, як психотерапевти пліткують про витівки своїх попередників, тож вони радо б ухопилися за «полуничку» з Сеймуром Троттером. Утім, я не міг попросити її мовчати — така таємниця підривала б її роботу з іншим психотерапевтом.

Я зауважував усі ці нюанси, але все одно виявився не готовим до бурі, яка невдовзі почала лютувати. Одного вечора я повернувся додому й побачив, що в будинку темно, дружини немає, а на вхідних дверях хтось пришпилював чотири світліни, на яких були зображені ми з Белль. На першій ми реєструвалися коло стійки готелю «Fairmont», на другій ми вже з валізами заходили до номера, на третій бланк реєстрації можна було роздивитися зблизька — Белль заплатила готівкою і записала нас як лікаря і місіс Сеймур. На четвертій світліні ми обіймалися на тлі чарівного краєвиду, що відкривався з мосту «Золоті ворота».

Я увійшов до будинку і знайшов два листи на кухонному столі. В одному з них, адресованому моїй дружині, чоловік Белль зауважував, що, можливо, її зацікавлять ці чотири світліни, адже вони яскраво ілюструють, як саме її чоловік лікував його дружину. Він також написав, що надіслав копію листа до державної комісії з медичної етики, а наприкінці почав сипати брудними погрозами: буцімто, якщо я коли-небудь спробую зустрітися з Белль, судовий позов буде найменшою проблемою, з якою зустрінеться родина Троттерів. Другий лист був від дружини, короткий і лаконічний. Вона просила не обтяжувати її зайвими поясненнями і залишити всі розмови для її адвоката. Я мав двадцять чотири години на те, щоб зібрати всі необхідні речі та забратися з будинку.

Отже, Ернесте, все це привело нас до цієї миті. Що ще ви хотіли б від мене почути?

Як він отримав ці світліни? Мабуть, найняв детектива, щоб той нас вистежив. Яка іронія — чоловік вирішив піти від Белль, коли їй стало значно краще! Але хтозна — може, він уже давно шукав можливість утекти? Може, Белль висмокчала з нього всі сили?

Більше я її не бачив. Усе, що я знаю, — це плітки, що їх розповів мені старий приятель із лікарні «Пасифік Редвуд»,

і вони не надто приємні. Чоловік розлучився з Белль і відразу виїхав із країни, забравши з собою всі їхні заощадження. Він підозрював її у зраді не один місяць, надто після того, як знайшов у її сумочці презервативи. І знов іронія: саме терапії вдалося пригнїтити схильність Белль до смертоносної самодеструкції, і вона почала користуватися презервативами.

Останнє, що я чув, — це те, що Белль перебувала в жахливому стані, усе повернулося до вихідної точки. Зокрема давня патологія — її двічі шпиталїзували через спроби самогубства. Одного разу вона порїзала собі вени, а згодом трапилося передозування. Белль хоче себе вбити, і я це знаю. Вона зверталася до трьох психотерапевтів, але зрештою звільнила їх. Відтак Белль відмовилася від подальшого лікування та знову вживає важкі наркотики.

А знаєте, що найгірше? Я знаю, що зміг би їй допомогти, навіть зараз. Я переконаний у цьому, але судова постанова забороняє мені бачитися й говорити з Белль, бо інакше мені загрожуватиме серйозне покарання. Кілька разів вона телефонувала мені й залишала повідомлення, однак мій адвокат попередив, що моя ситуація вкрай небезпечна, тож, якщо я не хочу опинитися за ґратами, краще не відповідати на ці дзвінки. Він зв'язався з Белль і повідомив, що, згідно з рішенням суду, мені заборонено з нею спілкуватися. Зрештою вона припинила мені телефонувати.

Що я робитиму? Маєте на увазі Белль? Непросте запитання. Мене просто вбиває той факт, що я не можу відповідати на її дзвінки, але і в'язниця мене теж не приваблює. Я знаю, що міг би чимало для неї зробити протягом десятихвилинної розмови, навіть зараз. Не для протоколу — Ернесте, вимкніть диктофон. Я не певен, що зможу дозволити їй отак піти на дно. Не певен, що зможу після цього спокійно жити.

Оце й усе, Ернесте. Казочці кінець. *Finis*¹. Зізнаюся: я не хотів такого завершення своєї кар'єри. Головним персонажем цієї трагедії є Белль, але водночас це мало катастрофічні наслідки і для мене. Її адвокати наполягають на тому, щоб вона вимагала відшкодування збитків й отримала все, що тільки можна. Невдовзі їх аж труситиме від жадібності — справу зі зловживання службовим становищем розглянуть уже за кілька місяців.

Чи почуваюся я пригніченим? Звісно, що так. А хто б не почувався? Я називаю це «доречним пригніченням» — я ж бо нещасний і сумний старигань. Збентежений, самотній, сповнений сумнівів щодо самого себе — і завершую життя за умов суцільного засудження.

Ні, Ернесте, такий стан пігулками не вилікуєш. Це зовсім інше. Біологічні маркери відсутні: ані психомоторних симптомів, ані безсоння, ані втрати ваги. Але дякую за пропозицію.

Ні-ні, про самогубство я не думаю, хоча маю зауважити, що мене засмоктує темрява. Але я вмю виживати. Заповзу до підвалу й зализуватиму свої рани.

Так, здебільшого я самотній. Ми з дружиною багато років жили разом за звичкою. Для мене пріоритетною завжди була моя робота, тоді як шлюб залишався на околицях мого життя. Дружина повсякчас зауважувала, що я втілюю в життя всі свої бажання заради близькості з пацієнтами, і мала рацію. Але вона пішла від мене не з цієї причини. Моя атаксія швидко прогресує, і, гадаю, ідея перетворитися на мою доглядальницю їй аж ніяк не імпонувала. Припускаю, що вона вхопилася за цю нагоду обома руками, аби звільнити себе від такої перспективи. І я її не звинувачую.

Ні, мені не потрібен психотерапевт. Я вже казав, що це не клінічна депресія. Дякую, що запитали, Ернесте, але я був

¹ Кінець (лат.).

би сварливим пацієнтом. Отож, як я вже й казав, я зализую свої рани самостійно — і мені це вдається.

Гаразд, можете зателефонувати, щоб поцікавитися, як мої справи. Ця пропозиція мене просто розчулила. Але не варто так перейматися, Ернесте. Я міцний сучий син. Зі мною все буде гаразд.

Після цих слів Сеймур Троттер узяв свої палиці й побрів із кімнати. Ернест залишився сидіти, слухаючи, як поволі віддаляються звуки його кроків.

Кілька тижнів по тому Ернест зателефонував лікареві Троттеру, однак той знову-таки відмовився від будь-якої допомоги. Невдовзі він хвацько змінив тему розмови, заговорив про майбутнє Ернеста й укотре висловив впевненість у тому, що, якими б не були його таланти у психофармакології, він ще не віднайшов справжнього покликання. На його думку, Ернест природжений психотерапевт, тож просто мусив обрати те, що приготувала для нього доля. Лікар Троттер запропонував обговорити це детальніше за ланчем, однак Ернест відмовився.

— З мого боку це необдумана пропозиція, — мовив лікар Троттер без тіні іронії в голосі. — Пробачте. Я раджу вам змінити професійний напрям і водночас пропоную неабияк ризикнути, з'явившись зі мною на публіці.

— Зовсім ні, Сеймуре, — Ернест уперше звернувся до психотерапевта на ім'я, — ідеться ж не про це. Насправді — і мені ніяково про це говорити — я вже зголосився виступити експертним свідком у вашій справі зі зловживання службовим становищем.

— Ернесте, ви не маєте виправдовуватися через своє збентеження. Дати свідчення — ваш обов'язок. На вашому місці я вчинив би так само, точнісінько так само. Наша

професія вразлива, і загрози чигають з усіх боків. І наш обов'язок захищати її та дотримуватися стандартів. Навіть якщо ви не вірите жодному моєму слову, повірте, що я високо ціную свою роботу. Я присвятив їй усе своє життя. Ось чому я розповів вам свою історію в найдрібніших деталях — я хотів, аби ви знали, що це не історія зради. Я працював на совість. Знаю, це прозвучить абсурдно, але навіть зараз я переконаний, що вчинив правильно. Іноді доля підкидає нам ситуації, у яких правильні вчинки стають неправильними. Я ніколи не зраджував своєї галузі, своїх пацієнтів. Що б не сталося в майбутньому, ви маєте мені повірити. Я вірю в те, що зробив: я б ніколи не зрадив пацієнта.

Ернест дав свідчення під час цивільного процесу. Адвокат Сеймура, який наголошував на похилому віці підсудного, згасанні його розумової діяльності та немічності, спробував застосувати нову, відчайдушну тактику захисту: він стверджував, що жертвою був саме Сеймур, а не Белль. Однак справа була безнадійною — Белль мала отримати компенсацію в розмірі двох мільйонів доларів. То була максимальна сума, що її можна отримати, вигравши справу зі зловживання службовим становищем. Звісно, адвокати Белль вимагали б і більше, та це була б марна праця, бо ж після розлучення й оплати судових витрат кишені Сеймура спорожніли.

Так завершилася історія Сеймура Троттера. Невдовзі після судового процесу він тихо виїхав із міста, і більше про нього не чули — за винятком листа (без зворотної адреси), якого Ернест отримав через рік.

До зустрічі з першим пацієнтом залишалися лічені хвилини. Але Ернест не міг утриматися, щоб іще раз не перечитати останню звістку про Сеймура Троттера.

Любий Ернесте!

У жахливі часи «полювання на відьом» мою ситуацією переймалися тільки ви. Дякую вам за таку потужну підтримку. У мене все гаразд. Я заблукав, але не хочу, щоб мене шукали. Я вам багато чим завдячую, зокрема й цим листом та нашою з Белль спільною світлиною. Між іншим, позаду нас ви можете побачити її будинок: Белль отримала чимало грошенят.

Сеймур

Ернест уже не вперше поглянув на вицвілу світлину. Сеймур сидить в інвалідному візку на галявині, густо засадженій пальмами. Белль стоїть позаду нього — зневірена й похмура, а її руки щосили стискають ручки візка. Вона опустила очі. За нею видніється елегантний будинок у колоніальному стилі, а трохи далі виблискують молочно-зелені води тропічного моря. Сеймур усміхається — широкою, трохи дурнуватою й викривленою усмішкою. Однією рукою він тримається за свій візок, а палиця в іншій руці триумфально спрямована вгору — до неба.

Щоразу, коли Ернест вивчав цю світлину, в нього з'являлося похмуре відчуття. Він підносив її до очей, намагаючись проникнути всередину, віднайти якусь підказку, зрозуміти, що ж насправді трапилося з Сеймуром та Белль. На його думку, розгадка крилася в очах Белль. Вони були сумні, навіть розгублені. Але чому? Вона ж отримала все, що хотіла, чи не так? Він спробувати роздивитися світлину ще ближче, щоб упіймати погляд Белль. Однак вона завжди відводила очі.

РОЗДІЛ 1

Протягом останніх п'яти років Джастін Астрід тричі на тиждень починав свій день із візиту до лікаря Ернеста Леша. Сьогоднішній візит розпочався так само, як і сімсот попередніх сеансів: за десять восьма ранку він піднявся сходами вікторіанського будиночка на Сакраменто-стрит, пофарбованого в яскраво-бузковий та темно-червоний відтінки, проминув вестибюль і піднявся на другий поверх. Джастін опинився у приймальні Ернеста, де освітлення було досить тьмяним. Кімната була просочена насиченим, вологим ароматом італійської кави. Джастін глибоко вдихнув, а тоді налив собі кави в чашку з японської порцеляни, прикрашену намальованим вручну зображенням плодів хурми, сів на жорстку шкіряну канапу зеленого кольору й розгорнув «San Francisco Chronicle» на сторінці з новинами спорту.

Але він не міг читати про вчорашній бейсбольний матч. Тільки не сьогодні. Сталося дещо важливе, і це вимагало урочистої, святкової атмосфери. Він склав газету й перевів свій погляд на двері до кабінету Ернеста.

Рівно о восьмій ранку Ернест поклав теку Сеймура Троттера до своєї картотеки, швиденько проглянув картку Джастіна, навів лад на столі, запахав газету в ящик, заховав чашку, підвівся і, перш ніж відчинити двері, озирнувся, щоб кинути погляд на свій кабінет. Жодних ознак людського життя. Чудово.

Ернест відчинив двері, і якусь мить двоє чоловіків дивилися одне на одного. Цілитель і пацієнт. Джастін тримав свою «Chronicle» у руці; Ернест заховав свою газету глибоко в столі.

Джастін був у темно-синьому костюмі й італійській смугастій шовковій краватці. Ернест — у темно-синьому піджаку спортивного крою та квітчастій краватці від «*Liberty*». Обоє мали по п'ятнадцять фунтів зайвої ваги: у Джастіна зайвий жирок осів на підборіддях та щоках, тоді як в Ернеста виросло черевце, що нависало над паском. Вуса Джастіна закручувалися догори, тягнучись до ніздрів. Охайно підстрижена борідка Ернеста була найбільш акуратною рисою його зовнішності. Джастінове обличчя було напрочуд жвавим, невгамовним, а його очі бігали туди-сюди. Ернест носив окуляри з товстими лінзами і протягом тривалого часу міг не кліпати очима.

— Я пішов від дружини, — мовив Джастін, сівши на своє місце, — учора ввечері. Просто пішов. Провів ніч із Лорою. — Він сказав це спокійно й відсторонено, а тоді замовк і пильно поглянув на Ернеста.

— Отак просто? — тихо запитав той, навіть не кліпнувши очима.

— Отак просто, — усміхнувся Джастін. — Коли я розумію, що слід зробити, то не марную часу.

Протягом останніх кількох місяців їхнє спілкування збагатилося легким гумором. Зазвичай Ернест ставився до цього схвально. Його супервізор, Маршал Стрейдер, якимось сказав, що поява ноток гумору у психотерапії часто є ознакою спільної прихильності.

Але Ернестове «отак просто?» аж ніяк не було гумористичним зауваженням. Слова Джастіна збили його з пантелику. І неабияк роздратували! Він лікував цього чоловіка цілих п'ять років і весь цей час із шкіри пнувся, намагаючись допомогти йому піти від дружини! А сьогодні Джастін мимохить зауважує, що покинув її.

Ернест пригадав їхній перший сеанс і зокрема перші слова Джастіна: «Допоможіть мені покінчити з моїм шлюбом!» Протягом багатьох місяців Ернест ретельно аналізував

його ситуацію. І зрештою дійшов висновку: Джастін таки має розірвати ці стосунки, адже то був найгірший шлюб з усіх, що він будь-коли бачив. За п'ять років він застосував усі можливі психотерапевтичні інструменти, аби допомогти Джастінові піти. Та все було марно.

Ернест був напрочуд упертим психотерапевтом. Ніхто не міг дорікнути йому, що він не докладає всіх можливих зусиль, аби допомогти пацієнтам. Коли йшлося про роботу, більшість колег вважали його надто активним та амбітним. Супервізор завжди намагався його заспокоїти: «Агов, ковбою, пригальмууй коня! Спершу підготуй ґрунт — ти не можеш змусити людину змінитися». Та врешті-решт навіть Ернест мав визнати свою поразку. Незважаючи на те, що Джастін йому завжди подобався і він завжди сподівався, що його життя зміниться на краще, Ернест поступово усвідомив, що цей чоловік ніколи не покине дружину, що його неможливо зрушити з місця — надто вже міцно він укорінився, тож протягом усього життя його засмокуватиме болото пекельного шлюбу.

І тоді Ернест почав пропонувати Джастінові ставити перед собою простіші цілі: спробувати покращити поганий шлюб, стати більш самостійним на роботі, розвинути в собі кращі соціальні навички. Ернестові це вдавалося, як вдалося б і наступному психотерапевтові. Але він просто знудився. Терапія ставала дедалі передбачуванішою, і під час сеансів не траплялося нічого надзвичайного. Ернест щосили стримував позіхання й повсякчас поправляв на носі окуляри, аби не заснути. Він більше не обговорював Джастіна зі своїм супервізором і повсякчас уявляв, як одного разу під час розмови запропонує йому звернутися до іншого психотерапевта.

І ось сьогодні Джастін прийшов на сеанс і безтурботно оголосив, що пішов від дружини!

Ернест спробував приховати свої емоції — дістав із коробки серветку «Клеепех» і взявся протирати окуляри.

— Джастіне, розкажіть про це детальніше.

Погана тактика — він одразу це усвідомив. Ернест знову надягнув окуляри та записав у своєму блокноті: «Помилився, попросивши пояснень, — контрперенесення?»

Пізніше на супервізії він перегляне всі нотатки з Маршалом. Та Ернест і сам усвідомлював, що намагатися витягти з пацієнта інформацію — то божевілля. З якого дива саме *він* має вмовляти Джастіна про це розповідати? Не варто було отак задовольняти свою цікавість. «Нестриманий», — саме так два тижні тому його схарактеризував Маршал. Він сказав би: «Навчися чекати. Джастіну має бути набагато важливіше розповісти тобі про це, аніж тобі його вислухати. А якщо він вирішить не ділитися цим із тобою, ти маєш з'ясувати, навіщо він до тебе ходить, платить за сеанси й водночас приховує важливу інформацію».

Ернест знав, що Маршал має рацію. Утім, він не переймався правильністю техніки, бо то був незвичайний сеанс. Джастін, який так довго «спав», прокинувся й пішов від дружини! Ернест поглянув на пацієнта: йому здалося чи він справді сьогодні має більш рішучий вигляд? Жодних підлесливих кивків, жодної сутулості, пацієнт не совається в кріслі, намагаючись поправити свою білизну. Жодних вагань, жодних вибачень за те, що впустив газету на підлогу коло крісла.

— Гм, хотів би я розповісти більше, але все було надзвичайно просто. Здавалося, я був на автопілоті й просто зробив це. Узяв і пішов! — сказавши це, Джастін замовк.

Ернестові знов забракло терпіння, і він мовив:

— Джастіне, мені потрібні деталі.

— Це пов'язано з Лорою, моєю юною подругою.

Джастін рідко розповідав про Лору, але коли робив це, то зазвичай називав її просто «юною подругою». Ернеста

це драгувало. Та він ніяк не відреагував і продовжував мовчати.

— Знаєте, ми з нею часто бачилися, можливо, я мало про це розповідав. Не знаю, чому я приховував це від вас. Та ми зустрічалися практично щодня: разом обідали, гуляли чи йшли до неї, аби побавитися в ліжку. І я дедалі більше відчував нашу єдність — із Лорою я почувався вдома. А вчора Лора мимохідь зауважила: «Джастіне, час уже тобі переїхати до мене». І знаєте, — вів далі Джастін, поправляючи вуса, щетинки яких намагалися залізити йому в ніздрі, — я вирішив, що вона має рацію: час *таки* настав.

Лора наказує йому піти від дружини — і він іде. Ернест пригадав нарис на тему спаровування риб, що живуть у коралових рифах. Морські біологи легко ідентифікують домінуючих самиць та самців: вони спостерігають, як самка пливе й водночас порушує природний стиль плавання більшості самців, за винятком домінуючих. Ось вона, сила жіночої краси, і байдуже, риба то чи жінка! Неймовірно! Лора, юна випускниця університету, просто сказала Джастіну, що йому час піти від дружини, — і він послухався, тоді як він, Ернест Леш, талановитий і глибоко обдарований терапевт, змарнував п'ять років, намагаючись витягти Джастіна з цієї пастки.

— А тоді, — вів далі Джастін, — минулого вечора, коли ми були вдома, Керол полегшила мій вибір, бо, як завжди, поводитися просто жахливо. Вона звинувачувала мене в тому, що я постійно відсутній. «Навіть коли ти тут, тебе тут немає, — казала вона. — Підсунь свій стілець до столу! Чому ти завжди сидиш так далеко? Говори! Поглянь на нас! Коли ти востаннє просто говорив зі мною чи дітьми? Де ти? Твоє тіло тут, але тебе нема!» Наприкінці вечері, коли Керол прибирала зі столу, щосили брязкаючи тарілками, вона додала: «Навіть не знаю, навіщо ти взагалі змушуєш себе приходити додому». І саме тоді, Ернесте, мене й осяяла думка: Керол

має рацію. Жодних сумнівів. *Навіщо я себе змушую?* Я повторив ці слова ще раз: *навіщо я себе змушую?* А тоді просто сказав уголос: «Керол, ти маєш рацію щодо цього, як і щодо всього іншого! Не знаю, навіщо я змушую себе приходити додому. Все правильно». Отож, не кажучи більше ані слова, я пішов нагору й спакував усе, що міг, до першої валізи, яка трапилася мені під руку, а потім пішов геть. Я хотів забрати більше речей, повернутися по іншу валізу. Ви ж знаєте Керол — вона пошматує і спалить усе, що лишилося. Я хотів повернутися по свій комп'ютер, бо вона розіб'є його на друзки. Та водночас розумів: зараз або ніколи. «Якщо ти повернешся до цього будинку, вважай, тобі кінець», — сказав я собі. Я знаю себе і знаю Керол. Я не роззирався навсібіч — просто йшов уперед, а перш ніж зачинити за собою двері, обернувся й гукнув, навіть не знаючи, де в той момент була Керол із дітьми: «Я тобі зателефоную». А тоді втік!

Увесь цей час Джастін сидів, нахилившись уперед. Він глибоко вдихнув, виснажено відкинувся на спинку крісла і сказав:

— Ось і все, що я можу вам розповісти.

— І це сталося минулого вечора?

Джастін кивнув.

— Я одразу пішов до Лори і провів усю ніч в її обіймах. Господи, як же мені не хотілося відриватися від неї сьогодні зранку! Це було неймовірно важко, навіть складно описати наскільки.

— А ви спробуйте, — зауважив Ернест.

— Гаразд. Коли я намагався відсунутися від Лори, у моїй уяві зринув образ амеби, яка ділилася на дві частини. Я не згадував про подібні речі з того часу, як ми вивчали їх на уроках біології у старших класах. Подібно до двох половинок амеби ми поступово відділялися одне від одного, аж доки між нами не залишилася тоненька ниточка. А тоді *лусь* — болісне

лусь — і ми роз'єдналися. Я виліз із ліжка, вдягнувся, кинув оком на годинник і подумав: «Ще чотирнадцять годин — і я знову лежатиму в цьому ліжку в обіймах Лори». А тоді я прийшов сюди.

— Оця сцена з Керол минулого вечора... Ви ж багато років цього боялися. Утім, зараз настрої у вас досить-таки піднесений.

— Як я вже казав, ми з Лорою — половинки одного цілого, нам судилося бути разом. Це янгол, подарований мені небесами. Сьогодні ми йдемо на пошуки квартири. Лора має маленьку квартирку-студію на Рашн-Гілл, вікна якої виходять на Бей-Бридж, — чудовий краєвид! Та для нас обох вона замала.

«Подарований небесами!» — Ернест ледве стримався, щоб не розреготатися.

— Якби ж то Лора з'явилася в моєму житті раніше, — вів далі Джастін. — Ми вже говорили про те, яку орендну плату можемо собі дозволити. А сьогодні, йдучи до вас, я почав підраховувати, скільки витратив на терапію. Три сеанси на тиждень протягом п'яти років — це скільки? Сімдесят чи вісімдесят тисяч доларів? Ернесте, не сприймайте це як особисту образу, але я не можу не думати про те, що трапилося б, якби Лора нагодилася багато років тому. Може, я пішов би від Керол ще тоді. І відмовився б від терапії. Можливо, зараз я міг би шукати квартиру з вісімдесятьма тисячами доларів у кишені!

Ернест відчув, як його обличчя заливає гарячий рум'янець. Слова Джастіна дзвеніли у вухах. Вісімдесят тисяч доларів! *Не сприймайте це як особисту образу, не сприймайте це як особисту образу!*

Однак Ернест приховав свої емоції. Він не зіщулювався і не намагався себе захистити. І навіть не зауважив, що п'ять років тому Лорі було років чотирнадцять, а Джастін без дозволу

Керол і дупу собі не міг підтерти, не міг дожити до обіду без того, щоб не зателефонувати терапевтові, не міг замовити страви в ресторані, не запитавши думки дружини, та навіть не міг вдягтися зранку, якщо вона не приготувала для нього одяг. І в будь-якому разі рахунки за лікування сплачувала Керол, а не він — вона ж бо заробляла втричі більше. Якби не психотерапія, що тривала п'ять років, він мав би в кишені вісімдесят тисяч доларів! Дідько, та п'ять років тому Джастін не міг самостійно вирішити, до якої кишені їх покласти!

Та Ернест нічого не сказав. Він пишався своєю стриманістю — це свідчило про його терапевтичну зрілість. Натомість він озвучив невинне запитання:

— Ви постійно перебуваєте в такому піднесеному настрої?

— Це ви про що?

— Це непересічна подія у вашому житті. Поза сумнівом, вас мали б охопити найрізноманітніші відчуття.

Та Джастін не дав Ернестові те, що він хотів отримати. Він не надто охоче ділився інформацією, здавався відстороненим і сповненим недовіри. Зрештою Ернест усвідомив, що він має зосередитися не на *змісті*, а на *процесі*, себто власне на *стосунках* між пацієнтом і психотерапевтом.

Процес — це магічний амулет психотерапевта, який стає в пригоді, коли опиняєшся в глухому куті. Це найпотужніший фаховий секрет, процедура, що підкреслює різницю між спілкуванням із психотерапевтом та розмовами з близьким другом. Навчитися зосереджуватися на процесі, на тому, що відбувається між пацієнтом і терапевтом, — то була найцінніша річ, якої він навчився під час супервізії з Маршалом, і найцінніше, чого він навчав своїх резидентів у ролі супервізора. З роками він поступово почав усвідомлювати, що *процес* — це не тільки амулет, який можна застосувати, коли зринають проблеми, а справжнє осердя психотерапії. Однією з найефективніших вправ, що їх йому порадив Маршал,

було зосереджуватися на процесі принаймні тричі під час кожного сеансу.

— Джастіне, — врешті-решт зважився заговорити Ернест, — ми можемо поговорити про те, що сьогодні між нами коїться?

— Га? «Що коїться» — це ви про що?

Опір посилився. Джастін прикидається дурником. Але, міркував Ернест, бунт, нехай навіть і пасивний, це не так уже й погано. Він згадав, як вони годинами боролися з жахливою догідливістю Джастіна — присвячували цілі сеанси боротьбі з його схильністю повсякчас вибачатися й ні про що не просити, навіть не скаржитися на те, що ранкове сонце б'є в очі, не запитувати, чи можна опустити жалюзі. Зважаючи на *все це*, Ернест розумів, що мав би аплодувати Джастіну, підтримуючи такий рішучий крок. Сьогодні ж його завдання полягало в тому, щоб перетворити впертий опір на відкритий прояв емоцій.

— Я про те, як ви почуваетесь під час нашої розмови. Щось змінилося, чи не так?

— А як почуваетесь ви? — поцікавився Джастін.

Отакої — ще одна нетипова для Джастіна фраза. Просто-таки декларація незалежності. «Радій, — подумки мовив до себе Ернест. — Пригадай, як тішився Джеппетто, коли Піноккіо вперше станцював без ниточок!»

— Досить справедливо, Джастіне. Що ж, я відчуваюся далеким і покинутим, неначе з вами трапилося щось важливе. Хоча ні, це зовсім не те. Висловлюся інакше: скидається на те, що *ви зробили щось важливе* і водночас не ділитесь цим зі мною. Так, ніби не хочете бути тут і бажаєте виключити мене з цього процесу.

Джастін схвально кивнув.

— Так і є, Ернесте. Точнісінько так і є. Авжеж, *саме так* я й відчуваюся. Я намагаюся триматися від вас *подалі*. Хочу

зберегти це прекрасне самопочуття. І не бажаю, щоб хтось його зіпсував.

— Невже я це зроблю? Спробую забрати це відчуття?

— Ви вже намагалися це зробити, — мовив Джастін, дивлячись йому просто в очі, чого раніше не траплялося. Ернест запитливо підняв брови.

— Хіба ж не цього ви прагнули, запитуючи, чи я постійно перебуваю в піднесеному настрої?

Ернестові перехопило подих. Овва! Джастін кинув йому справжній виклик. Можливо, зрештою він таки навчився чогось під час терапії! Тепер уже *Ернест* почав вдавати, що нічого не розуміє.

— Про що саме йдеться? — уточнив він.

— *Звісно*, я не перебуваю в піднесеному настрої постійно — мене охоплює ціла гама почуттів, адже я пішов від Керол та моєї родини назавжди. Хіба ж ви цього не розумієте? Як ви можете цього не розуміти? Я покинув усе: домівку, мій ноутбук «Toshiba», дітей, одяг, велосипед, ракетки для ракетболу, краватки, телевізор «Mitsubishi», відеокасети, диски... Ви знаєте Керол, вона нічого мені не віддасть, знищить усе, що мені належить. О-о-ох... — На обличчі Джастіна з'явилася гримаса болю, він зіщулився та обхопив себе руками, неначе отримав сильний удар у живіт. — Цей біль отут, я його відчуваю. Хіба ви не бачите, як він близько? Але сьогодні я хотів забути про це хоча б на один день чи принаймні на кілька годин. А ви цього не бажали. Скидається на те, що вам не сподобалася новина про те, що я нарешті пішов від Керол.

Ернест завмер на місці. Невже його емоції були настільки помітні? А що в такій ситуації зробив би Маршал? Чорт забирай, та Маршал просто *не опинився б* у такій ситуації!

— Хіба не так? — наполегливо мовив Джастін.

— Що не так? — Ернест, мов той оглушений боксер, хапався за суперника, поволі приходячи до тями.

— Ви задоволені моїм учинком?

— Гадаєте, — улесливо мовив Ернест, щосили намагаючись вирівняти тембр свого голосу, — що я не тішуся з вашого прогресу?

— Тішиться? Щось не схоже, — зауважив Джастін.

— А як щодо вас? — так само м'яко запитав Ернест. — Ви раді?

Цього разу Джастін вгамувався і проігнорував улесливий тон. Годі вже. Ернест був потрібний йому, тож він відповів:

— Радий? Так. А ще наляканий. І рішучий. І водночас вагаюся. Усе переплуталося. Та головне зараз не повертатися назад. Я вирвався, і тепер важливо триматися якнайдалі до кінця життя.

Решту часу Ернест намагався виправити свої помилки, підтримуючи й напучуючи пацієнта:

— Сійте на своєму... не забувайте, як давно ви прагнули зробити цей крок... ви діяли у власних інтересах... і, можливо, це найважливіше з того, що ви зробили у своєму житті.

— Як гадаєте, я мав би повернутися та поговорити про це з Керол? Усе-таки ми прожили разом дев'ять років, тож цей жест був би доречним.

— Спробуймо це уявити, — запропонував Ернест. — Що трапиться, якщо ви зараз підете додому, аби поговорити?

— Хаос. Ви знаєте, що вона може зробити і зі мною, і з собою.

Ернестові не треба було про це нагадувати. Він чудово пам'ятав інцидент, про який Джастін розповів йому рік тому. Однієї неділі кілька партнерів із юридичної компанії Керол мали прийти до них на пізній сніданок, тож рано-вранці Джастін, Керол та їхні діти вирушили на закупи. Джастін, який мав приготувати гостину, хотів подати гостям копчену рибу, бублики та яєчно-бовтанку з цибулею і копченим лососем. Керол сказала, що це вульгарно. Вона й чути про це не хо-

тіла, хоч Джастін і нагадав їй, що половина гостей — євреї. Він вирішив стояти на своєму і почав розвертати автівку в напрямку гастрономічної крамниці. «Ні, сучий сину, ти не смієш цього робити!» — закричала Керол і вхопилася за кермо, намагаючись вивернути його в інший бік. Боротьба, яка тривала посеред інших автомобілів, скінчилася, коли Керол врізалася у припаркований мотоцикл.

То була дика кішка, росомаха, божевільна жінка, яка тиранізувала чоловіка вчинками, які не піддавалися здоровому глузду. Ернест пригадав ще одну автомобільну пригоду, про неї Джастін розповів кілька років тому. Одного літнього вечора вони з дружиною їхали в машині, сперечаючись про те, який фільм вибрати для перегляду — «Іствікські відьми» чи «Термінатор-2». Керол підвищила голос, але Джастін, якого Ернест тоді повсякчас закликав відстоювати свої права, не поступався. Зрештою вона відкрила дверцята автівки (знову-таки вони їхали в потоці інших автомобілів) і сказала: «Ти жалюгідний недоумок, і я не збираюся тут залишатися ані на мить». Джастін схопив її, але вона вп'ялася нігтями в його передпліччя, а коли вистрибнула на дорогу, на його шкірі лишилися чотири глибокі червоні заглибини.

Вистрибнувши з автівки, що їхала зі швидкістю п'ятнадцять миль за годину, Керол зробила три-чотири непевні кроки, врізалася у припарковану машину й перелетіла через неї. Джастін зупинився і помчав до неї, розштовхуючи натовп, що вже встиг зібратися довкола неї. Керол лежала на землі приголомшена й водночас спокійна — панчохи були порвані, коліна скривавлені, на долонях, ліктях та щоках виднілися садна, і, очевидно, вона зламала зап'ясток. Вечір перетворився на жахіття: швидка, кімната невідкладної допомоги, низливі розпитування з боку поліції та медичного персоналу.

Для Джастіна то було жахливе потрясіння. Він усвідомив, що не може перемогти Керол навіть з Ернестовою допомогою.

Для неї високих ставок просто не існувало. Цей стрибок з автівки під час руху добряче його приголомшив. Він не міг ані чинити опір, ані піти від Керол. Так, вона була тираном, але й він потребував такої тиранії. Навіть одна ніч, проведена за межами домівки, сповнювала його тривогою. І коли Ернест пропонував йому уявити, як він іде від дружини, Джастіна охоплював жах. Його лякала думка про те, щоб розірвати зв'язок із Керол. Це тривало, доки не нагодилися дев'ятнадцятирічна Лора — красива, розумна й смілива, вона не боялася тиранів.

— То як гадаєте? — знову запитав Джастін. — Чи варто мені вчинити як справжньому чоловікові й поговорити з Керол?

Ернест замислився над відповіддю. Джастіну потрібна була вольова жінка. Може, він просто замінив одну жінку іншою? Можливо, за кілька років стосунки з новою обраницею нагадуватимуть попередні? Утім, живучи з Керол, Джастін геть «захолов». Може, втеча від неї допоможе йому розкритися, хай навіть ненадовго, і терапія стане ефективнішою?

— Мені справді потрібна ваша порада.

Подібно до інших психотерапевтів, Ернест не любив щось радити пацієнтам, бо зазвичай то був програшний варіант: якщо це спрацює, ти інфантилізуєш пацієнта, а як ні — тебе вважають повним придурком. Та цього разу вибору в нього не було.

— Джастіне, я не думаю, що зустрітися з нею зараз — то мудре рішення. Нехай мине трохи часу. Хай вона опанує себе. Або ж спробуйте зустрітися з нею на прийомі в психотерапевта. Я можу це організувати або (і так буде навіть краще) пораджу вам сімейного спеціаліста. Ідеться не про тих психотерапевтів, із якими ви вже працювали — я знаю, що ті спроби були марними. Спробую знайти когось іншого.

Ернест знав, що його порада не стане в пригоді: Керол завжди відмовлялася від сімейної терапії. Однак зміст —

власне порада, яку він дав Джастіну, — тут не відігравав особливої ролі. Зараз найважливішим був *процес* — стосунки, що крилися за словами, те, що він запропонував Джастінові підтримку, що намагався виправити свої помилки, відновити цілісність сеансу.

— А якщо відчуєте, що на вас щось тисне, і захочете поговорити до наступного сеансу, телефонуйте, — додав Ернест.

Чудовий підхід. Скидалося на те, що Джастін заспокоївся. Ернест відновив власний авторитет. Він урятував сеанс і розумів, що супервізор поставився б до цього схвально, але сам не схвалював своїх дій. Ернест почувався так, неначе його облили брудом чи отруїли. Він не був відвертим із Джастіном. Їхнє спілкування не було *справжнім*. А саме це він найбільше цінував у Сеймурі Троттері. Хай би що про нього не казали (а бачить Бог, сказано було чимало), та він знав, як бути *справжнім*. Ернест і досі пам'ятав, що Сеймур відповів на запитання про його підхід до справи: «*Мій метод — це відмова від будь-яких методів. Мій метод — говорити правду*».

Після закінчення сеансу трапилося дещо незвичне. Ернест завжди підкреслював важливість фізичного контакту з пацієнтами під час сеансів. І зазвичай наприкінці сеансу вони з Джастіном обмінювалися рукостисканнями. Але не сьогодні: Ернест відчинив двері й похмуро кивнув Джастіну на прощання.

РОЗДІЛ 2

Опівночі, коли Джастіна Астріда не було вдома вже близько чотирьох годин, Керол Астрід почала «вирізати» його зі свого життя. Усе почалося на підлозі гардеробної з Джастінових шнурків та пари фестонних ножиць, а закінчилося чотири години по тому на горіщі, де вона взялася вирізати літеру «R» із светра, який Джастін носив у школі Рузвельта. Увесь цей час Керол переходила з однієї кімнати до іншої, методично знищуючи одяг чоловіка, його фланелеві простирадла, капці з хутряною обляміркою, колекцію жуків під склом, дипломи зі школи та коледжу, колекцію порнофільмів. Вона позбулася його фотографій із літнього табору, на яких він разом із колегою-консультантом стояли в оточенні восьмирічних дітлахів, світлин зі шкільною командою з тенісу, фото з випускного вечора з дівчиною, що мала видовжене, мов у коня, обличчя — усе це вона роздерла на дрібні клапті. А тоді взялася до весільного альбому. За допомогою гострого ножа, який син використовував для виготовлення моделей літаків, Керол знищила всі ознаки присутності Джастіна в Сент-Маркс, найпопулярнішому місці проведення єпископальних весільних церемоній у Чикаго.

Крім того, вона вирізала з весільних світлин обличчя своїх свекрів. Якби не вони та їхні обіцянки (як виявилось, порожні) про великі гроші, вона, імовірно, ніколи б не вийшла заміж за Джастіна. Швидше пекло замерзне, аніж вони побачать онуків. Ага, ось і її брат Джеб. Що тут робить його світлина? Вона розрізала її на клапті. З нього не було жодної користі. Аналогічна доля спіткала і всі фотографії з родичами Джастіна — ось вони, ці кретини, сидять за святковими столами —

товстезні, з нещирими усмішками, піднімають келихи, аби виголосити черговий ідіотський тост, впихають у кадр своїх неповоротких дітей, трюхикають на танцмайданчику. До біса всіх! Невдовзі всі сліди Джастіна та його родини тліли в каміні. Тепер її весілля, як і шлюб, перетворилося на попіл.

В альбомі залишилися кілька її власних світлин, фотографій матері та жменьки друзів, включно з її колегами-юристками Нормою та Гізер, яких вона покличе на допомогу вранці. Керол невідривно дивилася на фото своєї матері, відчайдушно благаючи про допомогу. Та матері в неї вже не було — вона померла п'ятнадцять років тому. Утім, вона зникла з її життя ще раніше. Коли рак грудей поволі захопив усі найпотаємніші куточки її тіла, її скував жак і Керол перетворилася на матір для власної матері. Вона вирвала аркуші з потрібними світлинами, а потім розірвала альбом навпіл і кинула у вогонь. Та вже за мить спохопилася — від пластикової обкладинки от-от піде ядучий дим, що аж ніяк не на користь її восьмирічним близнюкам. Керол вихопила альбом з вогню і віднесла в гараж. Пізніше вона поверне його Джастіну разом з іншою купою його лахміття.

А тепер робочий стіл Джастіна. Тут їй неабияк пощастило: був кінець місяця, і Джастін, який працював бухгалтером у мережі взуттєвих крамниць свого батька, приніс роботу додому. Усі документи — гросбухи та відомості про заробітну плату — теж потрапили під ножиці. Та Керол знала, що дійсно важливу інформацію Джастін зберігає на своєму ноутбукі. Спершу в неї з'явилося непереборне бажання розгатити його на друзки, але потім їй сягнула краща ідея — все-таки комп'ютер вартістю п'ять тисяч доларів ще міг стати в пригоді. Можна просто стерти з нього всі файли. Керол спробувала дістатися до документів чоловіка, але Джастін всюди встановив паролі. Бісів параноїк! Пізніше хтось допоможе їй із цим розібратися. А поки що Керол замкнула ноутбук у своїй кедровій скрині й подумки занотувала собі, що слід змінити замки в усьому будинку.

На світанку вона втретє перевірила близнюків і нарешті дісталася до свого ліжка. Дитячі ліжечка були завалені ляльками та м'якими іграшками. Глибоке, спокійне дихання. Такий безневинний і мирний сон. Господи, як вона їм заздрила. Після трьох годин неспокійного сну Керол прокинулася від болю у щелепі — уві сні вона скреготала зубами. Вона затулила обличчя руками й поволі рухала щелепами туди-сюди, чувся хрускіт.

Керол поглянула на порожнє місце на ліжку, де зазвичай спав Джастін, і пробурмотіла: «Сучий ти сину! Ти не вартий моїх зубів!» А тоді затремтіла, сіла на ліжку, обхопивши коліна руками, й почала думати, де він зараз. Її злякали сльози, що котилися по щоках і скрапували на нічну сорочку. Вона витерла обличчя і з подивом витріщилася на мокрі пальці. Керол була напрочуд енергійною жінкою, схильною до швидких рішень і рішучих дій. Вона не любила зазирати у свій внутрішній світ, бо вважала таких людей малодушними боягузами, включно з Джастіном.

Та вдіяти вона вже нічого не могла — Керол знищила все, що нагадувало їй про чоловіка, і тепер відчувала неймовірний тягар і навіть не могла ворухнутися. Утім, вона ще могла дихати, тож, пригадавши кілька дихальних вправ із йоги, Керол глибоко вдихнула і поволі видихнула половину повітря. Відтак вона видихнула половину повітря, що лишилося, а тоді повторила це знову і знову. І це допомогло. Керол спробувала зробити ще одну вправу, яку їй радив інструктор з йоги. Вона уявила, що її розум — то сцена, а вона — глядач, який сидить у залі й безпристрасно спостерігає за парадом своїх думок. Але марно — незрозумілі болісні відчуття тільки посилюлися. Як же їх розрізнити й виокремити важливе? Усе переплуталося.

А тоді в її голові зринув образ — обличчя чоловіка, якого вона ненавиділа, того, чия зрада зранила її душу на все життя. То був лікар Ральф Кук, психіатр, якого вона відвідувала в цен-

трі психічного здоров'я при університеті. Ретельно поголене рожеве обличчя, повновиде, мов місяць, з тонким світлим волоссям. Керол потрапила до нього на другому курсі через Расті — хлопця, з яким вона зустрічалася з чотирнадцяти років. Він був її першим кавалером, і протягом чотирьох років вона не переймалася кандидатами для побачень, випускних балів, а пізніше й сексуальними партнерами. Як і Расті, Керол вступила до університету Брауна, обрала ті самі предмети, що й він, і на додачу помінялася кімнатою в гуртожитку, аби жити ближче до нього. Можливо, вона надто на нього тиснула, бо згодом Расті почав зустрічатися з красунею-студенткою французько-в'єтнамського походження.

Керол ще ніколи не було так боляче. Спершу вона замкнулася в собі: зночі ридала, відмовлялася їсти, пропускала заняття і їздила на шаленій швидкості. Пізніше в її душі здійнялася лють: вона розгромила кімнату Расті, порізала шини на його велосипеді, переслідувала його нову обраницю та всіляко їй погрожувала. А якось вистежила їх обох у барі й вилила на них глек пива.

Спочатку лікар Кук і справді їй допомагав. Завоювавши довіру Керол, він допоміг їй оплакати цю втрату. Він пояснив: її біль такий сильний, бо втрата Расті роз'ятрила в душі Керол найглибшу рану в її житті — те, що її покинув рідний батько. Батько був одним із «зниклих безвісти на Вудстоці»: коли їй виповнилося вісім, він поїхав на цей рок-концерт і більше не повертався. Спершу від нього приходили листівки з Ванкувера, Шрі-Ланки та Сан-Франциско, але потім і цей зв'язок обірвався. Керол пам'ятала, як її матір шматувала й палила його фотографії та одяг. Після того мати ніколи не згадувала про батька.

Лікар Кук стверджував, що відчуття втрати через розрив із Расті живиться з її розлуки з батьком. Керол це заперечувала, бо не мала приємних спогадів про батька. Можливо, свідомих спогадів і немає, зауважував лікар Кук, але, імовірно,

є численні забуті прояви його турботи. А як щодо батька з її мрій та снів, який любить, підтримує, захищає і якого вона ніколи не знала? Керол його бракувало, і розрив із Расті відкрив скриню, сповнену нестерпного болю.

Лікар Кук заспокоїв її, порадивши розглянути ситуацію під іншим кутом і оцінити цю втрату, зважаючи на те, що чекало попереду: їй тільки дев'ятнадцять, і спогади про Расті невдовзі розчиняться в повітрі. Тож за кілька місяців вона згадуватиме його дедалі рідше, а за кілька років у її свідомості лишиться ледь помітний спогад про гарного хлопця на ім'я Расті. У її житті з'являться інші чоловіки.

Власне, один такий чоловік уже нагодився — під час таких розмов лікар Кук крадькома підсовував свого стільця ближче до Керол. Він запевняв, що вона приваблива, напрочуд приваблива жінка, тримав її за руку, коли вона плакала, міцно обіймав наприкінці кожного сеансу і наголошував на тому, що така розкішна жінка з легкістю вабитиме до себе чоловіків. А тоді сказав, що говорить від свого імені, зізнавшись, що відчуває до неї потяг.

Лікар Кук логічно обґрунтував свої дії, звернувшись до теорії:

— Керол, дотик є вкрай необхідним для вашого зцілення. Втрата Расті роздмухала вуглинки ранніх, передвербальних втрат, тож підхід до лікування має бути так само невербальним. Ви не можете звернутися до пам'яті вашого тіла й поговорити з нею — такі спогади може вгамувати тільки фізичний контакт, що заспокоює, заколисує.

Невдовзі таке «заколисування» перетворилося на сексуальний зв'язок, що мав допомогти їй віднайти спокій: усе сталося на обшарпаному й витертому кашанському килимі, що лежав на підлозі між їхніми кріслами. Відтоді їхні сеанси скидалися на відпрацьований ритуал: кілька хвилин Керол розповідала свої новини, після чого з боку лікаря Кука (вона

ніколи не називала його на ім'я) лунало кілька співчутливих «тс-с-с»; потім вони аналізували її симптоми — нав'язливі думки про Расті, безсоння, анорексія, дефіцит уваги. Зрештою лікар знову-таки наголошував на своєму баченні: така бурхлива реакція на Расті живилася спогадами з дитинства — про те, як її батько покинув родину.

Лікар Кук був майстром своєї справи. Керол відчувала, що починає заспокоюватися, що про неї дбають, і була вдячна за це. А за півгодини до закінчення сеансу лікар Кук переходив від слів до активних дій. Це траплялося, коли вони обговорювали сексуальні фантазії Керол — він вважав, що деякі з них слід обов'язково втілити в життя; або ж коли йшлося про злість, яку вона відчувала до чоловіків, і тоді лікар Кук зауважував, що його мета — довести їй, що не всі чоловіки є негідниками. Це траплялося й тоді, коли Керол зізнавалася, що почувається потворною і непривабливою — і лікар казав, що може особисто довести хибність такого припущення, бо ж вона його приваблює, а він нічого не може з цим вдіяти. А подеколи й тоді, коли Керол починала плакати, а лікар Кук казав: «Годі, не треба. Звісно, виплакатися — то добре, але насправді тобі потрібні обійми».

Та яким би не був цей перехід, сеанс зазвичай починав іти в одному й тому самому напрямку. Кук зісковзував з крісла на витертий перський килим і жестом манив її за собою. Протягом кількох хвилин обіймав її та пестив, а потім простягав перед собою руки — на його долонях лежали презервативи різних кольорів, і лікар просив її зробити вибір. Можливо, для нього цей вибір був підтвердженням того, що Керол контролює цю ситуацію. Тоді вона розпечатувала презерватив і натягувала його на збуджений член лікаря Кука — такого ж відтінку, як і його повні щоки. Психотерапевт завжди обирав пасивну роль: він лягав на спину, щоб Керол сама його осідлала й могла контролювати глибину й ритм їхнього

сексуального танцю. Імовірно, це теж зміцнювало ілюзію, боцімто вона все контролює.

Чи допомагали їй ці сеанси? Керол гадала, що так. Протягом п'яти місяців вона щотижня покидала його кабінет, відчуваючи, що про неї турбуються. Як і передбачав лікар Кук, думки про Расті поступово зникли з її голови, вона заспокоїлася і знову почала відвідувати заняття. Усе було гаразд, доки одного дня, після двадцяти таких сеансів, психотерапевт не оголосив, що вона вилікувалася. Він сказав, що зробив свою роботу, а отже, час припинити лікування.

Припинити лікування! Це рішення відкинуло її назад — до того, з чого все почалося. І хоча Керол ніколи не вважала ці стосунки такими, що триватимуть завжди, вона водночас не припускала, що її можуть отак зневажити. Вона щодня йому телефонувала. Спочатку він реагував на це досить приязно й мило, але дзвінки не вщухали, тож лікареві поступово уривався терпець — він відповідав різко й нетерпляче. Він нагадав Керол, що подібні послуги для студентів передбачали виключно короткочасну терапію й попросив більше його не турбувати. Керол була переконана, що Кук знайшов нову пацієнтку, до якої можна застосувати «сексуальні твердження». Тож геть усе було суцільною брехнею: його співчуття, турбота, те, що він вважав її привабливою. То були маніпуляції заради його власного задоволення і аж ніяк не на її користь. Керол не знала, кому чи чому тепер можна вірити.

Наступні кілька тижнів перетворилися на справжнє жахиття. Вона відчайдушно жадала лікаря Кука й чекала на нього біля його офісу, сподіваючись отримати хоча б дещцию уваги. Щовечора вона без упину набирала його номер або ж намагалася розгледіти психотерапевта через паркан із кованого заліза, що оточував його величезний будинок на Проспект-стрит.

Навіть зараз, двадцять років по тому, вона досі відчувала, як вигнуті холодні металеві пруту впиваються у її щоки, тоді як

вона невідривно спостерігає за силуетами психотерапевта і його рідних, які переходять з однієї кімнати до іншої. Невдовзі біль перетворився на лють і в голові зринули думки про помсту. Лікар Кук згвалтував її. То не було насильство в повному сенсі цього слова, але байдуже — це таки було згвалтування. Керол звернулася по допомогу до кураторки, однак та порадила їй про це забути. «У тебе немає жодних доказів, — сказала вона, — тож серйозно це ніхто не сприйматиме. Та навіть якщо хтось тобі й повірить, подумай про приниження, через яке доведеться пройти: описати згвалтування, а особливо твою роль у ньому, а також те, чому ти щотижня з власної волі поверталася до гвалтівника знову і знову».

Це трапилося п'ятнадцять років тому. І саме тоді вона вирішила стати адвокатом.

На останньому курсі Керол досягла високих результатів у політології і професор згодився написати їй рекомендацію для вступу до юридичного коледжу, водночас натякаючи, що натомість очікує від неї сексуальних послуг на знак подяки. Керол ледве стримала свій гнів. Вона відчувала, що знову поринає в безпорадний і пригнічений стан, а тому звернулася по допомогу до лікаря Цвейзунга — психолога, якій мав власну практику. Перші два сеанси були напрочуд ефективними, та потім лікар Цвейзунг почав дедалі більше скидатися на лікаря Кука: він підсовувався ближче й починав говорити, яка вона приваблива. Цього разу Керол знала, що має робити: тієї ж миті вона прожогом вилетіла з його кабінету, щосили волаючи: «Який же ти мерзотник!» То був останній раз, коли вона зверталася до когось по допомогу.

Керол труснула головою, немовби намагаючись прогнати ці думки. Навіщо вона взагалі згадала про всю цю наволоч саме зараз? А особливо про той шматок лайна — Ральфа Кука? Імовірно, тому, що намагається навести лад у своїх розхристаних думках.

Щоправда, Ральф Кук розповів їй про корисний мнемонічний прийом, що допомагав ідентифікувати емоції за схемою основних відчуттів: «страждай — лютий — радій — сумуй». Цей метод частенько ставав їй у пригоді.

Керол сперлася на подушку й спробувала зосередитися. Опцію «радій» можна було відкинути одразу — вона вже давно не мала приводів для радощів. Лишилося три варіанти. «Лютий» — о, це було легко. Вона знала, як це — лютувати, вона цим жила. Керол стисла кулаки й чітко відчула, як із неї намагається вихлюпнутися лють — проста, природна. Вона повернулася, вгатила кулаком по Джастіновій подушці й просичала: «Мерзотник, мерзотник, мерзотник! Де, чорт забирай, ти провів цю ніч?»

«Сумувати» Керол теж доводилося — щоправда, не так інтенсивно. Ця емоція була ледь уловима — така собі непомітна й незмінна супутниця. Нині вона усвідомила, що подібне відчуття було в неї раніше, але зараз зникло. Протягом багатьох місяців вона ненавиділа кожнісінький ранок, коли доводилося зі стогоном прокидатися, згадуючи про те, що чекає на неї вдень, відчуваючи знесилення, нудоту в шлунку, закладість суглобів. Якщо це був «сум», то сьогодні він щез — цього ранку вона почувалася зовсім інакше, її переповнювали енергія й злість. І лють!

«Страждай»? Керол нечасто відчувала «страждання». На противагу Джастіну, який нерідко використовував це слово, б'ючи себе в груди, бо відчував, як його стискають лецата провини й тривоги. Утім, Керол рідко стикалася зі «стражданнями» — вона терпіти не могла тих, хто, подібно до Джастіна, скаржився на те, що йому болить.

Спальню все ще огортала пітьма. Ідучи до ванної кімнати, Керол перечепилася через якусь м'яку купу. Клацання вимикача нагадало їй про різанину, яку вона вчинила напередодні. На підлозі спальні валялися клапті краваток та штанів Джастіна.

Пальцями ноги Керол підчепила шматок однієї штанини й підкинула його в повітря. Те, що вона відчула, їй сподобалося. А от краватки — з її боку було нерозумно їх знищувати. Джастін мав п'ять «цінних» краваток, він називав їх «колекцією шедеврів» та зберігав окремо від інших у спеціальному замшевому футлярі із блискавкою, який вона колись подарувала йому на день народження. Ці краватки він вдягав досить рідко, виключно з важливої нагоди, тож вони чудово збереглися. Дві з них він купив ще до їхнього одруження дев'ять років тому. Минулого вечора Керол знищила всі його повсякденні краватки, а тоді взялася до «колекції шедеврів». Пошматувавши два з них, вона зупинилася й подивилася на його улюблену краватку — вишуканий візерунок у японському стилі навколо розкішної і напрочуд виразної квітки з насичено-зеленими пелюстками. «Повна дурня», — мовила до себе Керол. Вона може зробити з цими краватками те, що завдасть йому більшого болю і набагато потужнішого. Відтак вона поклала цю краватку разом із двома іншими до ноутбука, що лежав у її скриньці з кедрового дерева.

Ще ввечері Керол зателефонувала Нормі та Гізер і попросила їх прийти — справа була невідкладна. Незважаючи на те, що три жінки рідко збиралися разом (загалом Керол не мала близьких друзів), вони вважали себе своєрідною військовою радою й часто об'єднувалися за потреби — скажімо, коли йшлося про кризу на ґрунті гендерної дискримінації в юридичній компанії Каплана, Джарндіса і Таттла, де всі троє працювали вже вісім років.

Норма й Гізер приїхали по обіді. Жінки сиділи у вітальні з голими балками та неандертальськими стільцями, виготовленими з цілих шматків червоного дерева та облямованими товстими шкурами тварин. Керол розпалила камін, підкинувши туди евкалиптових та соснових полін, і запропонувала Нормі й Гізер пригоститися вином або пивом із холодильника.

Її хвилювання було таким сильним, що Керол навіть облила собі пивом рукав, коли відкривала бляшанку. Пізер, яка була на сьомому місяці вагітності, підстрибнула й помчала до кухні, а потім повернулася з вологою ганчіркою, щоб витерти їй руку. Керол всілася біля каміна, намагаючись просушити свій светр, і розповіла всі деталі великої втечі Джастіна.

— Керол, це справжнє благословення. Вважай, що це *міцва*¹, — мовила Норма, наливаючи у свій келих біле вино. То була крихітна і делікатна жінка, чиє ідеально пропорційне обличчя обрамляли пасма чорного волосся. Попри те, що її предки були затятими ірландськими католиками (батько-ірландець працював полісменом у Південному Бостоні), колишній чоловік навчив її висловів на ідиші, що ставали в пригоді в будь-якій ситуації. — Скільки ми знайомі, він завжди був ярмом на твоїй шиї.

Пізер, шведка з великими грудьми й видовженим обличчям, яка під час вагітності поважчала на добрих сорок фунтів, додала:

— Так і є, Керол. Він пішов — тепер ти вільна. Будинок твій. Нема коли впадати у відчай — саме час змінити замки. Керол, твій рукав! Пахне смаленим.

Керол відсунулася від вогню й гепнулася на один зі стільців, облямованих хутром. Тим часом Норма зробила великий ковток вина і сказала:

— *L'chaim*², Керол. За свободу! Знаю, ти зараз приголомшена, але пам'ятай: *це те, чого ти хотіла*. Усі ці роки, що ми з тобою знайомі, я не чула жодного гарного слова — жоднісінького — на адресу Джастіна чи вашого з ним шлюбу.

Керол мовчала. Вона зняла з себе тупфлі та обхопила коліна руками. Струнка жінка з довгою граційною шиєю й ко-

¹ Добра справа, гарний учинок (*іврит*).

² Будьмо (*іврит*).

роткими чорнявими кучерями, виразними вилицями і щелепами, очами, що виблискували, мов дві розпечені вуглинки. На ній були щільні чорні джинси та розтягнутий плетений светр із великою горловиною.

Норма й Гізер намагалися знайти правильний тон розмови. Вони трохи затиналися й поглядали одна на одну, немовби шукаючи підтримки.

— Керол, — мовила Норма, нахилившись та гладячи Керол по спині, — сприймай це як зцілення від чуми. Алілуя!

Та Керол відсахнулася від Норми і ще сильніше стисла коліна.

— Авжеж, авжеж, я це розумію. Я все розумію. Але це не допомагає. Я знаю, хто такий Джастін. І знаю, що він змарнував дев'ять років мого життя. Але йому не вдасться вийти сухим із води.

— Це ти про що? — запитала Гізер. — Не забувай: ти сама хотіла, щоб Джастін пішов. І не хочеш, аби він повертався. Тож усе, що сталося, тобі на користь.

— Йдеться не про це, — мовила Керол.

— Ти щойно впоралася з цим чиряком. Хочеш, аби він знову наповнився гноєм? Просто відпусти його, — зауважила Норма.

— Знову-таки: йдеться не про це, — сказала Керол.

— Тоді про що? — нетерпляче запитала Норма.

— Про помсту — ось про що!

— Що?! Та тобі не варто марнувати на нього свій час! Він пішов — хай так і буде! Не дозволяй йому керувати твоїм життям! — одноголосно заторохтіли подруги.

Цієї миті Керол покликав Джиммі — один із її близнюків. Вона підвелася, бурмочучи:

— Я люблю своїх дітей, але коли думаю про те, що буду змушена бігати на ці «виклики» двадцять чотири години на добу протягом наступних десяти років... Боже!

За відсутності Керол Норма й Гізер почувалися досить незручно. Кожна подумала, що зараз, мабуть, краще не перешіптуватися. Норма кинула у вогонь невеличке евкаліптове полінце, і вони мовчки спостерігали, як воно жевріє, доки не повернулася Керол. Вона одразу сказала:

— Звісно, я не хочу, щоб він повернувся. Ви й досі не зрозуміли головного. Я рада, що він пішов, і назад я його не прийматиму. Але я хочу, щоб він заплатив за те, *у який спосіб* він мене покинув.

Гізер була знайома з Керол ще з часів навчання в юридичному коледжі, тож звикла до її категоричності.

— Спробуймо все-таки розібратися, — сказала вона. — Я хочу зрозуміти, про що йдеться. Ти злишся, що Джастін просто взяв і пішов? Чи тебе злить саме *те*, що він зважився на цей крок?

Та перш ніж Керол встигла відповісти, Норма похапцем додала:

— Може, тебе найбільше злить те, що ти сама не встигла його вигнати?

Керол заперечно похитала головою.

— Нормо, ти знаєш відповідь на це запитання. Джастін роками провокував мене, бо хотів, щоб я його вигнала, бо був надто слабким, аби піти, надто слабким, щоб пережити відчуття провини за те, що зруйнував родину. Повір, я б не подарувала йому такого задоволення.

— Тобто ти хочеш сказати, що терпіла цей шлюб, аби його покарати? — запитала Норма.

Керол роздратовано похитала головою.

— Я вже давно, дуже давно заприсяглася, що жодний чоловік не покине мене отак. *Тільки я* можу повідомити, коли йому слід піти. Це моє рішення! Джастін не пішов сам — йому забракло б сміливості; його винесли, вивезли звідси. І я хочу дізнатися, хто вона. Місяць тому моя секретарка сказала,

що бачила його в «Yank Sing»: він радісно їв дїмсам у компанії юної дївчини, їй було не бїльш нїж вїсїмнадцять рокїв. А знаєте, що мене найбїльше розлютило? Дїмсам! Я його просто обожнюю, а вїн нїколи не запрошував мене на дїмсам! Зї мною цього покидька починає трусити — в нього з'являється мїгрень вїд самого погляду на мапу Китаю.

— А ти запитувала його про цю жїнку? — поцїкавилася Гїзер.

— Авжеж, запитувала! Невже ти гадаєш, що я це проїгноувала? Вїн менї збрехав. Сказав, що то клїєнтка. Наступного вечора я зрівняла рахунок, пїдчепивши якогось хлопця в барї готелю «Sheraton», і забула про цю поцїновувачку дїмсама. Але я з'ясую, хто це така. Треба помїркувати. Імовїрно, вона на нього працює. Та ще й, либонь, бїдна і досить дурна та короткозора, аби зацїнити його крихїтний член! Йому б не стала хоробростї спокусити гїдну жїнку. Я знайду її.

— Знаєш, Керол, — мовила Гїзер, — на додачу Джастїн ще й зруйнував твою адвокатську кар'єру. Ти стїльки разїв про це згадувала! Зокрема про його страх залишатися вдома на самотї, адже через це твоя кар'єра зїйшла на пси. Пам'ятаєш пропозицїю вїд Чїпмана, Бремера та Робї, вїд якої тобі довелося вїдмовитися?

— Чи я пам'ятаю? Звїсно, що так! Вїн *таки* зруйнував мою кар'єру! Ви ж бо знаєте, якї пропозицїї я отримувала пїсля закїнчення коледжу. Я могла обрати що завгодно. І про таку пропозицїю можна було тїльки мрїяти, але менї *довелося* дати заднїй хїд. Хїба можна уявити спецїалїста з мїжнародного права, який не може їздити у вїдрядження? У такому разї менї довелося б найняти для нього бїсову няньку. А тодї народилися близнюки — цвяхи на кришцї домовини моєї кар'єри. Якби десять рокїв тому я пристала на пропозицїю «ЧБР», зараз я вже була б партнером. Згадайте недоумкувату Маршу — вона ж це зробила! Гадаєте, я не змогла б? Чорт забирай, я вже була б повноцїнним партнером!

— Про це і йшлося, — зауважила Гізер. — Його слабкість контролювала все твоє життя. І якщо ти марнуватимеш свій час та сили на помсту, цей контроль триватиме.

— Точно, — втрутилася Норма. — Ти отримала другий шанс. Просто скористайся ним!

— «Просто скористайся ним»! — гмикнула Керол. — Легко сказати, але складно зробити. Він змарнував дев'ять років мого життя! Я була надто дурна — вірила обіцянкам про «золоті гори». Коли ми одружилися, його батько хворів та мав заповісти Джастіну свою мережу взуттєвих крамниць, що вартувала мільйони доларів. І ось маєте — минуло вже дев'ять років, а той бісів татусь і досі живісінький! Навіть на пенсію ще не вийшов. А Джастін і досі працює в нього бухгалтером за копійки. Здогадайтеся, що після смерті стариганя тепер отримаю я, колишня невістка, після всіх цих років чекання? Нічого. Анічогісінько. От ви кажете: «Просто скористайся цим». Коли змарнував дев'ять років, це не так легко зробити.

Керол сердито жбурнула подушку на підлогу, підвелася й почала походжати кімнатою позаду Норми й Гізер.

— Я давала йому все, що могла, вдягала його, цього безпорадного мерзотника, бо без мене він трусів і шкарпеток не міг купити! Він носить чорні шкарпетки, і я мусила їх йому купувати, бо тим, які купував він, бракувало еластичності й вони постійно сповзали. Я була для нього матір'ю, дружиною, я принесла себе в жертву. Відмовилася заради нього від інших чоловіків. Мене аж нудить, коли думаю, зі скількома чоловіками я могла би мати стосунки. А тепер якась вертихвістка смикає його за повідець — і він просто йде за нею.

— Ти в цьому впевнена? — запитала Гізер, розвертаючи своє крісло, аби краще бачити Керол. — Щодо цієї жінки, він щось тобі про це казав?

— Б'юся об заклад, що так і є. Я ж бо знаю цього дурника. Чи міг би він піти сам? Ставлю тисячу проти п'ятисот, що він з'їхався з нею просто цієї ночі.

Охочих битися об заклад не було — Керол завжди виграла. А якби й програла, то було не варте того, бо програти вона не вміла.

— Знаєш, — мовила Норма, розвертаючи своє крісло, — коли чоловік пішов від мене, я півроку перебувала в депресії. Той стан не минув би й досі, якби я не звернулася по допомогу. Я ходила до психотерапевта Сета Панде у Сан-Франциско. Надзвичайний лікар — дуже ефективно лікування. А тоді я зустріла Шеллі. Нам було дуже добре разом, особливо в ліжку, але Шеллі мав велику проблему з азартними іграми. Тож, перш ніж одружитися, я попросила його попрацювати над цим із лікарем Панде. Той був просто неймовірний! З ним Шеллі повністю змінився. Доти він витрачав усі зароблені гроші на ставки: на коней, хортів, футбольні матчі. А тепер йому досить подеколи грати в покер із друзями. Шеллі дуже високо цінує цього лікаря. Хочеш, я дам тобі його номер телефону?

— Ні, Господи, ні! Мозкоправ — то останнє, що мені потрібно, — мовила Керол. Вона знову підвелася й почала походжати позаду них. — Нормо, я знаю, що ти хочеш допомогти, ви обидві цього хочете, але повірте, це не допоможе! І терапія не допоможе. І як же насправді він допоміг вам із Шеллі? Ну ж бо, розкажи. Ти безліч разів казала, що Шеллі — то свинцевий тягар на твоїй шиї! Що він грає, як і раніше, що ти завела окремих рахунок у банку, аби він тебе не обчистив...

Щоразу, коли Норма починала вихваляти Шеллі, Керол дратувалася. Вона добре знала, що то за один, зокрема коли йшлося про сексуальну зв'язку — саме *він* і був тим чоловіком, за допомогою якого вона поквиталася з Джастіном за дімсам. Але Керол уміла мовчати.

— Мушу визнати, що він тоді одужав не повністю, — мовила Норма, — але все одно Панде допоміг. Шеллі заспокоївся на кілька років. Він узявся за старе, коли його вигнали з роботи. А коли знайде нову, усе буде гаразд. Керол, а чому ти так погано ставишся до психотерапевтів?

— Якось я розповім вам про «чорний список» моїх мозкоправів. Та є одна річ, якої вони все-таки мене навчили: гнів не можна тримати в собі. Повірте, цієї помилки я більше ніколи не припускаюся.

Керол сіла й поглянула на Норму.

— Коли Мелвін пішов, ти, мабуть, усе ще його любила. Можливо, ти була спантеличена, а може, хотіла його повернути або ж це негативно вплинуло на твою самооцінку. Я можу припустити, що твій терапевт дійсно допоміг тобі з цією проблемою. Але це *ти*. Моя ситуація абсолютно інша. І я не спантеличена. Джастін вкрав десять років — мої найкращі десять років, протягом яких я могла робити стрімку кар'єру. Я завагітніла близнюками, підтримувала його, поки він без упину скаржився на свою нікчемну бухгалтерську роботу в батька й витрачав купу наших грошей — моїх грошей — на свого мозкоправа. Тільки уявіть — він ходив до нього три або й чотири рази на тиждень! А тепер, коли на нього хтось «запав», він просто бере і йде геть! То хіба я перебільшую?

— Ну, — мовила Гізер, — на це можна поглянути і з іншого боку...

— Повірте, — мовила Керол, — я не заплуталася. Я точно знаю, що не кохаю його. І не хочу, аби він повертався. Ні, не так. Я *таки* хочу, щоб він повернувся і я могла викинути його, мов непотріб! Я усвідомлюю, що діється, і знаю, чого насправді прагну. Я хочу *завдати болю* і йому, і його вертихвістці, коли мені вдасться її знайти. Бажаєте мені допомогти? Підкажіть, як завдати йому болю. Справжнього болю.

Норма підняла з підлоги ганчір'яну ляльку, що лежала коло дерев'яної скрині (Еліс та Джиммі, близнюкам Керол, уже виповнилося вісім, тож вони переросли більшість своїх іграшок), всадила її на полицку над каміном і сказала:

— Кому шпильок?

— Тепер ваша черга говорити, — мовила Керол.

Кілька годин усі троє міркували над ситуацією. Спершу на думку спали гроші, старий-добрий лікарський засіб: треба змусити його заплатити. Загнати його в борги до кінця життя, висмикнути з *BMW*, італійських костюмів та краваток. Підробити його банківські рахунки, зробити так, щоб його батька заарештували за ухиляння від сплати податків, позбавити його автомобільної й медичної страховки.

— Позбавити медичної страховки? Гм-м, а це цікаво. Страховка покриває тільки тридцять відсотків вартості послуг його терапевта, але це вже щось. Я б усе віддала, аби припинити його візити до мозкоправа. Це загнало б його у відчай! Розмазало б по стіні! Він-бо завжди казав, що Леш — його найкращий друг. Хотіла б я побачити, яким він буде другом, коли Джастін не зможе заплатити за свої візити!

Насправді ж вони перебільшували. Ці жінки були справжніми професіоналами і до того ж напрочуд розумними, а тому чудово усвідомлювали, що гроші перетворюються на елемент проблеми, а не помсти. Врешті-решт Гізер, яка була експертом із розлучень, осяяло: вона м'яко зауважила, що Керол заробляла значно більше, ніж Джастін, тож будь-який каліфорнійський суд змусить її платити аліменти *чоловікові* — на інше й сподіватися не варто. І, безперечно, вона не матиме права на мільйони, які він успадкує. Гірка правда полягала в тому, що, який би план вони не розробили, аби допекти Джастінові у фінансовому плані, його результатом були б виплати ще більших коштів із боку самої Керол.

— А знаєш, Керол, — мовила Норма, — ти не одна така. Гадаю, що невдовзі і я зіткнуся з аналогічною проблемою. Щодо Шеллі... скажу відверто: відтоді, як він втратив роботу, вже минуло півроку і я відчуваю, що він *справді* перетворився на тягар. Погано, що він не робить усе можливе, аби знайти роботу, але ти маєш рацію: він знову грає, бо гроші зникають. Він витрусить із мене все. І щоразу, коли я порушую цю тему, він вдається до слизьких виправдань. Один Бог знає, що вже зникло з дому, я навіть боюся перевірити, чи все на своїх місцях. Якби ж то я могла поставити йому ультиматум: або шукай роботу і припиняй грати в азартні ігри, або нашому шлюбу настане кінець. Я мала б це зробити, але не можу. Просто не можу. Господи, якби ж то він міг себе опанувати!

— Може, твоє кохання до нього надто сильне, — зауважила Гізер. — Це й не дивно — він веселий і привабливий. Ти казала, що він чудовий коханець. Багато хто вважає, що він дуже схожий на молодого Шона Коннері.

— Не заперечуватиму — у ліжку він просто супер. Найкращий з усіх! Але це мені дорого коштує. Утім, розлучення коштуватиме ще дорожче. Ідеться про купу грошей — припускаю, що я сплачуватиму йому більше аліментів, аніж він витрачає на покер. А ще існує велика ймовірність того, що моя партнерська частка в компанії, як і твоя, Керол, може розглядатися як матеріальна цінність і водночас наше спільне майно. Нещодавно подібний випадок розглядали в суді округу Сонома.

— Нормо, це зовсім інша ситуація. Ти щось отримуєш від цього шлюбу, принаймні любиш свого чоловіка. Що ж до мене, я радше звільнюся з роботи чи переїду до іншого штату, аніж платитиму аліменти цьому мерзотникові.

— Відмовитися від домівки, від життя в Сан-Франциско, від мене з Гізер — і розпочати практику в Бойсе, штат Айдахо, над якоюсь хімчисткою? — гмикнула Норма. — Геніально! Це його просто розчавить!

Керол розлючено жбурнула у вогонь жмут сухих гілок і спостерігала, як витанцьовує полум'я.

— Мені стає дедалі гірше, — мовила вона. — Увесь цей вечір тільки псує мені настрої. Дівчата, ви не розумієте — ви й гадки не маєте, наскільки це для мене серйозно. Особливо ти, Гізер: ти спокійнісінько розповідаєш мені про тонкощі процесу розлучення, тоді як я цілий день міркую, чи не найняти кілера. А їх є чимало. Про яку суму йдеться? Двадцять, двадцять п'ять тисяч? У мене знайдуться ці гроші. Я маю їх, причому в офшорах, тож навряд чи хтось це відстежить! Кращих витрат годі й уявити! Чи хотіла б я, аби він помер? Ще б пак!

Гізер і Норма мовчали. Вони намагалися не дивитися у вічі одна одній та водночас уникали погляду Керол, яка уважно вивчала їхні обличчя.

— Я вас шокувала? — запитала вона.

Подруги похитали головами. Вони заперечували шок, однак відчували стурбованість. Для Гізер то було занадто: вона підвелася, випросталася й на кілька хвилин вийшла на кухню, а тоді повернулася з півкілограмовою упаковкою вишневого морозива та трьома виделками. Керол і Норма відмовилися від нього, тож вона почала ласувати морозивом, методично вибираючи з нього вишні.

Раптом Керол схопила виделку і приєдналася до неї.

— Гарзд, дай і мені трохи, поки ще не пізно. Ненавиджу, коли ти так робиш, Гізер. Вишні — найсмачніше, що є в цьому морозиві.

Норма принесла з кухні ще вина і, вдаючи неабияку радість, підняла келих:

— За кілера! Я хочу за це випити! Шкода, що ця ідея не спала мені на думку, коли Вільямсон проголосував проти мене як партнера компанії. А як не брати до уваги варіант з убивством, — вела далі Норма, — можна розглянути й побиття.

У мене є клієнт-сицилієць, який за п'ять сотень може влаштувати побиття колісними ланцюгами.

— Колісні ланцюги за п'ять сотень? Це інтригує. Цьому хлопцеві можна довіряти? — поцікавилася Керол.

Норма впіймала гострий погляд Гізер.

— Я все бачу, — мовила Керол. — Що тут коїться?

— Треба не втрачати здорового глузду, — сказала Гізер. — Нормо, я не думаю, що ти допомагаєш Керол, підживлюючи її гнів, нехай і жартома. Та навіть якщо це жарт, Керол, тобі варто зважати на майбутній перебіг подій... Якщо протягом наступних кількох місяців із Джастіном трапиться якесь лихо — *будь-яке*, — передусім підозрюватимуть тебе. Тут без винятків. Мотиви, твій норв...

— Мій — що?

— Гаразд, висловлюся інакше, — мовила Гізер. — Ідеться про твою схильність до імпульсивних дій, внаслідок чого ти...

Керол роздратовано труснула головою і відвернулася.

— Керол, треба дивитися правді у вічі. Ти спалахуєш, мов іскра, і це не секрет ані для тебе самої, ані для нас, ані для твого оточення. Тож адвокатуві Джастіна буде легко продемонструвати це в суді.

Керол мовчала, а Гізер вела далі:

— Я хочу сказати, що твоя позиція дуже хитка, і якщо хтось спробує «розібратися» з Джастіном, тебе позбавлять адвокатської практики.

Знову мовчання. Нижні поліна в каміні вигоріли, і верхні з грюкотом зсунулися вниз. Ніхто не підвівся, аби їх підправити чи докинути нових дровин.

Норма грайливо підняла в повітря ганчір'яну ляльку і проспівала:

— Кому шпильок? Безпечних, законних шпилечок?

— Може, хтось порадить гарні книжки на тему помсти? — запитала Керол. — Скажімо, із серії посібників «Зроби сам»?

Норма й Гзер заперечно похитали головами.

— Гм, то це перспективна ніша, — зауважила Керол. — Може, мені варто взятися до написання такої книги з прикладами із власного досвіду?

— У такому разі оплату за послуги кілера можна списати як виробничі витрати, — зауважила Норма.

— Яюсь я читала біографію Девіда Герберта Лоуренса, — мовила Гзер, — і пригадую жахливу історію про те, що його вдова Фріда не взяла до уваги останнє бажання чоловіка. Вона замовила кремацію його тіла, а тоді залила попіл цементом.

Керол схвально кивнула.

— Вільний дух Лоуренса навіки ув'язнили в цементі! *Charreau*¹, Фрідо! Ось що я називаю помстою! Це творчий підхід!

Гзер кинула оком на свій годинник.

— Керол, годі вже нам фантазувати. Є інші безпечні й законні способи покарати Джастіна. Що він найбільше любить? Що є для нього важливим? Із цього й варто починати.

— Таких речей небагато, — мовила Керол, — тож це проблема. О, його комфорт, одяг — він обоожнює свій одяг. Але мені не потрібна ваша допомога, аби знищити його гардероб. Я вже про це подбала, хоч і не думаю, що це його засмутить. Він просто візьме мої гроші й піде на шопінг разом із новою обраницею, яка придбає для нього новий гардероб на власний розсуд. Я мала б учинити щось інше — скажімо, віддати його одяг ворогам, але проблема в тому, що він надто асоціальний, аби мати ворогів. Ще можна віддати його новому чоловікові, який з'явиться в моєму житті (якщо він, звісно, з'явиться). Я зберегла його улюблені краватки. А якби в нього був керівник, я переспала б із ним і подарувала б їх йому. Що ще йому до вподоби? Може, *BMW*? Аж ніяк не діти — він ставиться до них із неймовірною байдужістю. І якщо я забороню

¹ Знімаю капелюха (*фр.*).

Джастіну бачитися з ними, то буде послуга, та аж ніяк не покарання. Звісно, я налаштувавату йому їх проти нього — це зрозуміло і без зайвих пояснень. Але не думаю, що він це взагалі помітить. Я могла б звинуватити його в сексуальних домаганнях, але діти вже надто дорослі, щоб їм можна було «промити мозок». Крім того, тоді він не зможе дбати про них, коли мені захочеться відпочити.

— Що ще? — запитала Норма. — Має бути ще щось.

— Небагато. Цей чоловік — неабиякий егоїст. Ага, ще він захоплюється ракетболем — грає двічі або тричі на тиждень. Я хотіла було розпиляти його ракетки навпіл, але він тримає їх у спортзалі. Можливо, саме там Джастін і зустрів цю жінку, вона може бути тренером з аеробіки. Та скільки б він не займався спортом — все одно схожий на кабана. Гадаю, це все через пиво. Атож, пиво він обожає.

— А знайомі, друзі? — запитала Норма. — Мають бути якісь люди.

— Під час розмов він зазвичай тільки сидить і скаржиться — Нормо, як це називають в ідиші?

— *Kvetch!*

— Авжеж, сидить собі і «квечить», що йому бракує друзів. У нього немає близьких знайомих, окрім того дівчиська з дімсам. Їй вдалося його захапати, тож для нього це шанс.

— Якщо вона така погана, як ти гадаєш, — мовила Гізер, — можливо, краще взагалі нічого не робити, нехай заплутаються в цьому павутинні? З часом вони зрозуміють, що «виходу немає», і опиняться у власному пеклі.

— Гізер, ти й досі нічого не зрозуміла. Я не хочу, щоб він просто почувався нещасним, то для мене не помста. *Я хочу, щоб він знав, що то справа моїх рук.*

— Отже, — зауважила Норма, — вимальовується перший крок: треба дізнатися, що то за одна.

Керол кивнула.

— Саме так! А тоді я знайду спосіб дістатися до нього через неї. Коли відкусиш голову, хвіст відмирає сам. Гізер, у тебе ж є приватний детектив, якого ти використовуєш у справах із розлучень?

— О, це легко — Бет Томас. Суперспеціаліст — не мине й двадцяти чотирьох годин, як він сяде Джастінові на хвіст і дізнається про неї все, що тільки можна.

— А ще він дуже милий, — докинула Норма. — Може, запропонує тобі побавитися в ліжку, то й платити не доведеться.

— Двадцять чотири години? — гмикнула Керол. — Дізнатися її ім'я можна за одну годину — варто тільки встановити жучка на кушетці його мозкоправа. Джастін, либонь, увесь час про неї теревенить.

— Мозкоправ, Джастінів мозкоправ... — мовила Норма. — Дивно, що ми про нього забули. Як довго Джастін до нього ходить?

— П'ять років!

— П'ять років тричі на тиждень, — вела далі Норма. — Гм-м, враховуючи вихідні, це приблизно сто сорок годин на рік... Помножимо на п'ять — загалом маємо сімсот годин.

— *Сімсот годин!* — вигукнула Гізер. — Що, на Бога, можна обговорювати протягом семисот годин?

— А я здогадуюся, про що вони говорили останнім часом, — зауважила Норма.

Протягом кількох останніх хвилин Керол щосили намагалася приховати, що Гізер і Норма її дратують: вона так глибоко занурилася в горловину свого светра, що виднілися тільки очі. Це часто траплялося й раніше, вона почувалася дуже самотньою. Та й не дивно: безліч разів друзі підтримували її на життєвому шляху, обіцяли бути вірними, але зрештою геть її не розуміли.

Однак згадка про Джастінового мозкоправа привернула увагу Керол. Поволі, мов черепаха, що виповзає з-під свого панцира, вона висунула голову зі светра.

— Це ти про що? *Що* вони обговорювали?

— Звісно, велику втечу. Що ж іще? — мовила Норма. — Керол, це тебе дивує?

— Ні! Тобто так, я знаю, що Джастін *мав би* говорити про мене зі своїм мозкоправом. Дивно, як я могла про це забути. Може, я просто мала це забути. Гидко навіть уявити, що вони постійно це «обсмоктували», що Джастін доповідав про всі наші розмови своєму психотерапевту. Але звісно! Звісно! Ці двоє розпланували кожний крок втечі. Точно! Я вже казала, що Джастін ніколи не зважився б піти сам!

— Він коли-небудь розповідав тобі про їхні розмови? — поцікавилася Норма.

— Жодного разу! Леш порадив йому тримати язика за зубами, сказав, що я схильна все контролювати, а тому йому потрібен власний «сховок», до якого я не могла б потрапити. Тож я давно припинила розпитувати. Але знаєте, два чи три роки тому трапився період, коли Джастін на нього розлютився і кілька тижнів усіяло його лаяв. Казав, що Леш здурів і спонукає його до розлучення. Тоді — і гадки не маю чому, — можливо, через одвічну жалюгідність Джастіна, я подумала, що Леш насправді на моєму боці. Може, він намагається показати Джастіну, що, втративши мене, він усвідомить, як багато я йому дала. Але тепер я бачу все під іншим кутом. Дідько, в моєму житті роками порпався «кріт»!

— П'ять років, — мовила Гзер. — Це багато. Не знаю нікого, хто відвідував би психотерапевта протягом такого тривалого проміжку часу. Чому ж це тривало цілих п'ять років?

— Либонь, тобі не так багато відомо про психотерапевтичну індустрію, — відповіла Керол. — Деякі мозкоправи можуть змусити пацієнта ходити до них вічно. Ага, зовсім забула сказати, що то були п'ять років саме з цим терапевтом. До нього були й інші. Джастін завжди мав якісь проблеми: нерішучість, нав'язливі ідеї — перевіряв усе по два-

дцять разів. Коли ми кудись ішли, він бігав туди-сюди, аби переконатися, що замкнув двері. Щойно ми діставалися нашого авто, як він уже забував, що перевіряв це, і повертався до дверей. Клятий недоумок! Можете собі уявити такого бухгалтера? Це ж посміховисько! Він був залежний від пігулок: не міг без них заснути, сісти на літак чи зустрітися з аудитором.

— Він і досі має цю проблему? — поцікавилася Гізер.

— Замість залежності від пігулок зараз у нього розвинулася залежність від мозкоправа. Він — мов теля, що горнеться до корови, і все йому мало. Вони зустрічаються тричі на тиждень, і водночас Джастін не може прожити решту днів без того, щоб не зателефонувати Лешу. Варто комусь розкритикувати його роботу, як через п'ять хвилин він уже скаржиться на це своєму мозкоправу. Гидко!

— А знаєте, що ще гидко? Думка про те, як психотерапевт використовує таку залежність, — мовила Гізер. — Для його банківського рахунку — це те, що треба. Хіба в нього є мотивація спонукати пацієнта до самостійних дій? Може, варто поглянути на ситуацію під кутом зловживання службовим становищем?

— Гізер, ти не слухаєш. Я ж кажу: для цієї індустрії п'ять років — це норма. Деякі дослідження взагалі свідчать на користь восьми-дев'яти років психотерапії з візитами чотири чи п'ять разів на тиждень. Ти коли-небудь намагалася змусити когось із цих хлопців свідчити проти свого колеги? Марна праця.

— Знаєте, — втрутилася Норма, — скидається на те, що ми на правильному шляху. Вона підняла з підлоги другу ляльку, всадила її поряд із першою на камінній полиці та обвила їх шматком мотузки. — Вони ж сіамські близнюки. Якщо доберемося до одного, то й до іншого теж. Завдамо шкоди терапевту — завдамо шкоди Джастіну.

— Не зовсім так, — мовила Керол. Її довга шия вже повністю вивільнилася зі светра, а голос був сталевим і нетерплячим. — Якщо ми просто завдамо шкоди Лешу, це ні до чого не призведе, а навпаки — може їх зблизити. Ні, треба націлитися на їхні стосунки: якщо я зруйную їх, то доберусь й до Джастіна.

— А ти коли-небудь зустрічалася з Лешем? — запитала Гзер.

— Ні. Джастін кілька разів пропонував мені прийти на їхні сеанси, але я й чути не хотіла про мозкоправів. Та якось, приблизно рік тому, цікавість перемогла і я пішла на одну з його лекцій. Зарозумілий незграба! Пригадую, як мені хотілося підкласти бомбу під його кушетку або зацідити кулаком простісінько в його святенницьку мармизу! Це зрівняло б деякі рахунки — і старі, і нові.

Поки Гзер та Норма міркували над тим, як приперти до стіни Джастінового мозкоправа, Керол залякла на місці. Вона дивилася на вогонь і думала про Ернеста Леша, а на її щоках танцювали відблиски евкаліптових вуглин. А тоді її осяяло. У свідомості неначе розчахнулися двері — і на волю випурхнула ідея, геніальна ідея. Тепер Керол знала напевне, як має вчинити! Вона підвелася, взяла з полицки ляльок і жбурнула їх у вогонь. Тонка мотузочка, яка їх з'єднувала, спалахнула, а тоді перетворилася на тонесеньку, ледь помітну ниточку, яка розсипалася на попіл. Із ляльок повалив дим, вони почорніли й спалахнули вогнем. Керол перемішала вуглини, а тоді оголосила:

— Дякую, друзі. Тепер я знаю, що робити. Побачимо, як житиме Джастін, коли його терапевт втратить роботу. Наше засідання добігло кінця, леді.

Норма та Гзер навіть не поворухнулися.

— Повірте, іноді краще не знати подробиць, — мовила Керол, опускаючи камінний екран. — Коли не знаєш, то й брехати на суді не доведеться.

РОЗДІЛ 3

Ернест увійшов до книжкової крамниці «Printers Inc.» у Пало-Альто, кинувши оком на плакат, що висів на дверях:

Лікар ЕРНЕСТ ЛЕШ

*Асоційований професор психіатрії,
Каліфорнійський університет, Сан-Франциско,
презентує свою нову книгу:*

«ВТРАТА: ФАКТИ, ФАНТАЗІЇ, ФІКЦІЇ»

Захід відбудеться 19 лютого з 20:00 до 21:00
та супроводжуватиметься автограф-сесією

Ернест поглянув на перелік спікерів, які виступали минулого тижня. Дивовижно! Він потрапив у гарну компанію: Еліс Волкер, Емі Тен, Джеймс Гіллман, Девід Лодж. *Девід Лодж* — з Англії? Як їм вдалося *його* запопасти?

Зайшовши до крамниці, Ернест міркував: чи знають відвідувачі, які тиняються приміщенням, що саме він виступатиме тут увечері? Він познайомився із Сьюзен, власницею крамниці, і пристав на її пропозицію випити кави в тутешньому кафе. Ідучи до читального залу, Ернест сканував поглядом назви книжок, шукаючи серед них улюблених авторів — у більшості таких крамниць спікерам пропонували обрати будь-яку книгу на знак подяки за виступ. Ага, новинка від Пола Остера!

За кілька хвилин його книжкова меланхолія розвіялася. Книжки були всюди, вони нахабно намагалися привернути до себе увагу на спеціальних виставкових столах, безсоромно

демонстрували свої переливчасті зелені й пурпурові обкладинки, лежали купами на підлозі, терпляче очікуючи, коли їх поставлять на полиці, з грюкотом падали на підлогу зі столів. Біля віддаленої стіни височіли цілі пагорби книжок, що похмуро очікували на повернення до своїх творців. Обіч них стояли запечатані коробки з яскравими новими томиками, які нетерпляче чекали свого зіркового часу.

Його серце стиснув щем, коли він побачив своє дитя. Які шанси воно мало в цьому океані книжок, які можливості приготували для цієї маленької душі, що відчайдушно борсалася серед хвиль?

Він повернувся до читального залу, де вже поставили п'ятнадцять рядів розкидних металевих стільців. Ось і його книжка «*Втрата: факти, фантазії, фікції*» — уся увага буде прикута саме до неї; кілька стосів примірників, десь із шістдесят, які буде придбано, а потім він їх підпише. Гаразд. Добре. Та як щодо майбутнього? Що буде з нею через два-три місяці? Можливо, кілька примірників знайдуть своє непомітне місце в секції з літерою «Л» у відділі психологічної мотиваційної літератури. А через півроку? Вона зникне. «Доступно тільки за спецзамовленням, доставка від трьох до чотирьох тижнів».

Ернест розумів, що жодна книжкова крамниця не має досить місця, аби виставляти всі книжки, хай навіть геніальні. Принаймні він усвідомлював цей факт, коли йшлося про твори інших письменників. Але в нього просто не вкладалося в голову, що і його книга теж має померти. Він працював над нею три роки, добирав найвишуканіші словосполучення й речення, м'яко брав читача за руку і вів його за собою через найтемніші закутки людського життя. Вона знадобиться багатьом людям і наступного року, і через десять років, адже в суспільстві з'явиться ще більше вдів і вдівців. Істини, презентовані в його праці, завжди будуть глибокими й актуальними.

— Не плутай цінність і незмінність — це шлях до нігілізму, — пробурмотів Ернест, намагаючись відкинути меланхолійні думки. Він пригадав свій улюблений постулат: «Усе минає». «Це і є природа досвіду, — нагадав він собі. — Ніщо не вічне. Незмінність є ілюзією, і одного дня вся Сонячна система лежатиме в руїнах». О так, йому стало значно легше! Ернестові ще більше полегшало, коли він згадав про Сізіфа: книга зникає? Гаразд, тоді напиши нову! А тоді ще одну і ще.

Попри те, що презентація мала початися за п'ятнадцять хвилин, відвідувачі вже почали займати свої місця. Ернест сів на стілець в останньому ряді, щоб переглянути нотатки й переконатися, що після його виступу в Берклі минулого тижня вони лежать у правильній послідовності. За кілька місць від нього вмостилася жінка з чашкою кави. Якась сила змусила його підвести на неї очі — і Ернест побачив, що вона пильно на нього дивиться. Йому сподобалося те, що він побачив: симпатична жінка з виразними очима, близько сорока років, довге біляве волосся, у вухах масивні срібні сережки, срібний ланцюжок змією обвиває шию, темно-помаранчевий ангоровий светр марно намагається втримати натиск грудей. Ох, ці груди! Ернест відчув, як пришвидшується пульс, і йому довелося відвести від них свій погляд.

Жінка дивилася пильно. Ернест рідко згадував про свою дружину Рут, яка шість років тому загинула в автокатастрофі, але завжди з неабиякою вдячністю згадував один із її подарунків. Одного разу (їхні стосунки тоді перебували на тому етапі, коли вони із задоволенням торкалися й любили одне одного) Рут відкрила йому універсальну таємницю всіх жінок: як завоювати чоловіка. «Це дуже просто, — сказала тоді вона, — треба тільки подивитися йому у вічі й затримати погляд на кілька зайвих секунд. І все!» Ця таємниця виявилася правдивою: Ернест знову та знову помічав, як жінки намагаються підчепити його на гачок. І ця жінка пройшла

тест. Він знову підняв очі. Вона все ще дивилася на нього. Жодного сумніву — ця жінка намагається його спокусити! І нагода якраз слушна: його стосунки з партнеркою зайшли в глухий кут, тож Ернест відчував лютий сексуальний голод. Він нервово втягнув живіт і сміливо глянув їй у вічі.

— Лікарю Леш? — Вона нахилилася до нього й простягнула руку.

Він її потиснув.

— Мене звати Нен Свенсен. Жінка затримала свою долоню в його руці на кілька секунд довше, аніж того можна було очікувати.

— Ернест Леш, — він щосили намагався вирівняти свій голос. Серце стукотіло, мов скажене. Йому подобалося сексуальне полювання, але не його початковий етап — ритуал, ризик. Він заздрих Нен Свенсен — яке самовладання, яка впевненість у собі! Щастить таким жінкам, подумав він про себе. Їм не потрібно щось говорити, добирати цікаві зауваження, незграбно запрошувати когось випити, потанцювати чи потеревенити. Досить уже й того, що від їхнього імені говорить краса.

— Я знаю, хто *ви*, — мовила вона. — Запитання в тому, чи знаєте ви, хто *я*.

— А маю знати?

— Якщо таки не знаєте, це мене засмутить.

Ернест був спантеличений. Він уважно подивився на жінку, намагаючись не зупиняти погляд на її грудях.

— Гадаю, мені треба подивитися на вас трохи довше й пильніше, але згодом. — Він усміхнувся й багатозначно кивнув на присутніх, яких ставало дедалі більше, й усі вони невдовзі вимагатимуть його уваги.

— Може, ім'я Нен *Карлін* пробудить якісь спогади?

— Нен Карлін! Нен Карлін! Звісно! — Ернест схвильовано стиснув її плече — рука жінки сіпнулася, а кава пролилася на сумочку й спідницю. Він підстрибнув, почав не-

зграбно бігати кімнатою в пошуках серветки і врешті-решт повернувся з рулоном паперових рушників. Доки жінка намагалася витерти каву зі своєї спідниці, Ернест спробував пригадати все, що йому було відомо про Нен Карлін. Вона була однією з пацієток, із якими він познайомився десять років тому, коли тільки розпочинав свою практику. Їхній керівник, лікар Молей, неабиякий фанат групової терапії, наполягав на тому, аби практиканти проводили групові сеанси вже на першому курсі. Нен Карлін потрапила до однієї з таких груп. З того часу минуло багато років, але спогади зринули в пам'яті дуже чітко. Тоді Нен мала зайву вагу — ось чому він її і не впізнав. А ще він згадав, що вона була дуже сором'язлива та зневажала саму себе — знову-таки нічого спільного із впевненою жінкою, яка сміливо дивилася йому у вічі. І, якщо він не помилявся, тоді вона мала великі проблеми з чоловіком — авжеж, саме так і було. Той сказав, що йде від неї, бо вона надто гладка. Він звинувачував Нен у тому, що вона порушила шлюбні обітниці — не поважала, не слухала його і дозволила собі стати непривабливою.

— Чи я пам'ятаю? — мовив Ернест. — Пригадую, як ви соромилися в групі, як непросто вам було вимовити бодай слово. А ще я пригадую, як ви змінилися, як розлютилися на одного з чоловіків (якщо не помиляюся, його звали Саул). Ви звинуватили його, і не без аргументів, у тому, що він закидає групу «гранатами», ховаючись за своєю бородою.

Ернест почувався зіркою. Він мав феноменальну пам'ять — міг згадати найменші дрібниці групових та індивідуальних сеансів навіть через багато років.

Нен усміхнулася й енергійно закивала.

— Я теж пам'ятаю свою групу: Джей, Морт, Беа, Германа, Іринія, Клаудія. Я відвідувала сеанси два чи три місяці, а потім мене перевели на Східне узбережжя. Гадаю, групова терапія врятувала мені життя. Шлюб мене просто знищував.

— Як приємно довідатися, що тепер у вас усе гаразд, і ще приємніше чути, що група зіграла в цьому свою роль. Нен, ви маєте чудовий вигляд. Невже минуло десять років? Скажу відверто, як є — і це не психотерапевтичні вигадки — адже саме це слово ви полюбили вживати? — Ернест знову розпустив пир'я. — Ви виглядаєте молодшою, впевненішою і привабливішою. Саме так ви й почуваетесь, хіба ні?

Вона кивнула, торкнулася його руки й мовила:

— Мені зараз дуже добре. Я самотня, здорова і струнка.

— Я пам'ятаю, як ви завжди боролися із зайвою вагою!

— У цій битві я здобула перемогу. Тепер я зовсім інша — нова.

— Як вам це вдалося? Може, мені теж варто скористатися вашим методом? — Ернест ухопив пальцями складку на животі.

— Вам це не потрібно. Чоловікам пощастило — їм вдається спокійно носити будь-яку вагу, і ними навіть захоплюються, називаючи *мужніми* та *кремезними*. А щодо мого методу... Якщо вам справді цікаво, то мені допоміг класний спеціаліст!

Ця новина неприємно вразила Ернеста.

— Тобто весь цей час ви не припиняли психотерапію?

— О ні, я була вірною вам, моєму єдиному і неповторному мозкоправу! — Нен весело поплескала його по долоні. — Я кажу про лікаря — пластичного хірурга, який зробив мені новий ніс та змахнув чарівною ліпосакційною паличкою над моїм животом.

Кімнату заповнили глядачі, і Ернест слухав вступне слово, що завершилося знайомою фразою: «А тепер зустрічайте лікаря Ернеста Леша!»

Перш ніж підвестися, Ернест нахилився до Нен, поплескав її по плечу і прошепотів:

— Я справді дуже радий вас бачити. Поговорімо трохи пізніше.

Він рушив до подіуму, де мав виступати, і його голова йшла обертом. Нен — справжня красуня. Просто приголомшлива. І до його послуг — це вже точно. Жодна жінка ще не видавалася такою доступною. Лишилося тільки одне — знайти найближче ліжко чи кушетку.

Кушетка. Авжеж! Тут і криється проблема, нагадав собі Ернест: минуло десять років чи ні, але вона все-таки пацієнтка, а тому — зась! Заборонена зона! Ні, міркував він, вона була його пацієнткою, однією з восьми членів психотерапевтичної групи, до того ж тільки кілька тижнів. *«Окрім попереднього знайомства перед початком занять, я, здається, не зустрічався з нею наодинці»*, — думав Ернест.

Та яка різниця? Пацієнт — це пацієнт.

Назавжди? Десять років по тому? Рано чи пізно пацієнти дорослішають — з усіма перевагами, що супроводжують цей процес.

Ернест припинив свій внутрішній монолог та звернув увагу на глядачів у залі.

— Навіщо? Пані та панове, навіщо писати книгу про втрату? Зазирніть на полиці відділу літератури, присвяченої цій темі, вони просто вгинаються під численними томами! Для чого потрібен іще один?

Він говорив і відчував, що продовжує сперечатися зі своїм внутрішнім голосом. *«Вона каже, що їй ніколи не було так добре. Вона не лікується у психотерапевта, не відвідувала сеанси вже дев'ять років! Ідеально. Чорт забирай, а чом би й ні? Двоє дорослих, які не проти...»*

— Коли йдеться про психологічні проблеми, втрата посідає особливе місце. Передусім це явище універсальне. Жоден із людей нашого віку...

Ернест усміхнувся й поглянув у вічі більшості глядачів — йому це добре вдавалося. Він помітив, що Нен в останньому ряді теж усміхається і ствердно киває. Поряд із

нею сиділа серйозна приваблива жінка з коротким кучерявим волоссям чорного кольору, яка уважно його вивчала. Невже ця жінка теж намагається його підчепити? На якусь мить йому вдалося упіймати її погляд, але вона швидко відвела очі.

— Жоден із людей нашого віку, — вів далі Ернест, — не здатен уникнути втрат. Це універсальна психологічна проблема.

«Е ні, є й інша проблема, — подумки нагадав собі Ернест. — Ми з Нен не просто двоє дорослих людей, які не проти побавитися. Я забагато про неї знаю. Вона відкрила мені стільки своїх таємниць, що тепер відчуває зв'язок зі мною. Пригадую, що її батько помер, коли вона була ще зовсім юною дівчиною, і я взяв цю роль на себе. Якби я допустив сексуальний зв'язок між нами, це було б зрадою».

— Багато хто зауважує, що читати студентам-медикам лекції на тему втрати значно легше, ніж на тему інших психіатричних синдромів. Студенти добре це розуміють. З усіх проблем у галузі психіатрії ця найбільше нагадує інші поширені хвороби, скажімо, інфекційні, або ж травми. Жодний інший стан не характеризується настільки чітким початком, причиною, яку легко визначити, логічним перебігом, ефективним і обмеженим у часі лікуванням і, знову-таки, чітко окресленим завершенням.

«Ні, — і далі сперечався з собою Ернест, — минуло десять років, тож усі домовленості можна вважати скасованими. Що з того, що колись вона ставилася до мене, як до батька? Тоді було так, а зараз — інак. Вона бачить у мені розумного, чуйного чоловіка. Варто лишень поглянути на неї: ковтає кожнісіньке моє слово! Її до мене тягне. Зазирни правді у вічі. Я вмю співпереживати. Я глибока особистість. Як часто самотній жінці її віку — будь-якого віку — щастить зустріти такого чоловіка?»

— Але, пані та панове, той факт, що студенти-медики, лікарі чи психотерапевти прагнуть простого, чіткого діагнозу й такого самого лікування втрати, не перетворює її на дрібницю. І спроба зрозуміти цю проблему, використовуючи медичну модель лікування, означає втрату всього людського, що нам притаманне. Втрата не подібна до бактеріальної інфекції, це не фізична травма; психічний біль не є аналогом соматичного розладу; розум — це не тіло. Кількість страждань, що ми їх відчуваємо, їхня природа визначаються не природою травми (чи не тільки нею), але тим, що вона *означає*. Саме її значення відрізняє душу від тіла.

Ернест осідлав свого коня. Він поглянув на обличчя глядачів, аби переконатися, що вони уважно його слухають.

«Пригадуєш, — мовив він подумки, — як вона боялася розлучення через свій попередній досвід із чоловіками, які використовували її як сексуальний об'єкт, а тоді їхні стежки розходилися? Пам'ятаєш, яку порожнечу вона відчувала? І якби сьогодні ввечері я пішов до неї додому, я зробив би те саме — перетворився б на одного з тих чоловіків, які нею користувалися!»

— Я хочу навести приклад важливості «значення» зі свого дослідження. Отже, до вашої уваги загадка: є дві вдови, які нещодавно зазнали втрати, і кожна з них прожила в шлюбі сорок років. Одна з них дуже страждала, але поступово повернулася до звичного життя, почала насолоджуватися періодами спокою і подеколи навіть отримувати неабияке задоволення. Іншій було значно важче: через рік після смерті чоловіка вона поринула у глибоку депресію, замислювалася про самогубство і потребувала тривалого нагляду лікаря. Чому ж ці дві ситуації мали настільки різні наслідки? Це справжня загадка. А тепер я дам вам підказку. Хоча ці жінки мали багато спільного, різниця між ними була, і то суттєва: ішлося про природу їхнього шлюбу. В однієї був неспо-

кійний шлюб, сповнений конфліктів, а стосунки іншої були сповнені любові й поваги, вони повсякчас розвивалися. А тепер запитання: хто з них хто?

Поки Ернест чекав на відповідь від присутніх, він знов упіймав погляд Нен і подумав: «А чого це я думаю, що вона відчуватиме порожнечу? Чи матиме відчуття, що її використали? Як щодо вдячності? Можливо, наші стосунки в майбутньому стануть чимось більшим? Може, вона така ж хтива, як і я? Хіба я не маю права на вільний час? Невже я мушу бути психотерапевтом двадцять чотири години на добу? Якби я переймався деталями кожного свого вчинку, кожних стосунків, то ніколи б не займався сексом! Жінки, великі цицьки, секс... ти просто огидний, — подумки мовив він до себе. — Невже в тебе немає важливіших справ? Чому б тобі не подумати про щось більш піднесене?»

— Авжеж, ви маєте рацію! — сказав він уголос жінці з третього ряду, яка відповіла на запитання. — Усе правильно: жінка, чії стосунки були конфліктними, у результаті мала більше проблем. Чудово. Б'юся об заклад, що ви вже прочитали мою книжку — або ж вам узагалі не потрібно її читати.

Звідусіль до нього линули усмішки, сповнені обожнювання. Ернест жадібно їх проковтнув і вів далі:

— Та чи немає тут суперечності? Можна припустити, що вдова, яка протягом сорока років мала стосунки, сповнені вдячності й любові, мала б постраждати значно більше. Зрештою її втрата була суттєвішою, хіба ні? Утім, як ви й припустили, ми часто бачимо зовсім протилежне. І це можна пояснити кількома факторами. Гадаю, що ключовим поняттям тут є «жаль». Уявіть біль жінки, яка глибоко всередині відчуває, що прожила сорок років у шлюбі з «не тим» чоловіком. Її горе пов'язане не з його втратою, чи то пак не тільки з нею, адже вона оплакує і власне життя.

«Ернесте, — подумки напучував він себе, — у світі є мільйони, мільярди жінок. А сьогодні в цьому залі знайдеться з десяток тих, які готові з тобою переспати, звісно, якщо тобі не забракне сміливості до них підійти. Просто тримайся подалі від пацієток! Забудь про пацієток!

Але ж вона не пацієтка, а вільна жінка.

Вона дивилася — і досі дивиться — на тебе як на певний образ. Ти їй допоміг, вона тобі довіряла. То було потужне перенесення — і ти намагаєшся цим скористатися?!

Десять років! Перенесення безсмертне? Де про це написано?

Поглянь на неї! Вона неймовірна. Вона тебе обожнює. Хіба така жінка колись вибирала тебе з натовпу й намагалася підчепити? Подивись на себе. Череву, мов той лантух. Ще кілька фунтів — і вже не зможеш побачити свою ширінку. Хочеш доказів? Ось тобі докази!»

Ернестова увага настільки розсіялася, що він відчув запаморочення. Таке «роздвоєння» було для нього знайомим. З одного боку — істинна турбота про пацієнтів, студентів, слухачів. А ще — щире захоплення важливими питаннями існування як такого: зростання, жаль, життя, смерть, змістовність. А з іншого — його тінь, егоїстична і хтива. О, він майстерно допомагав пацієнтам використовувати їхні тіні, жити ними, їхньою силою, життєдайною енергією, творчим ентузіазмом. Він знав усі необхідні слова та обожнював твердження Ніцше про те, що наймогутніші дерева мають пускати глибоке коріння глибоко в пільму, глибоко в зло.

Утім, ці приємні слова не мали для нього особливого значення. Ернест ненавидів свою «темну половину», ненавидів той факт, що вона над ним домінує. Він ненавидів рабство, йому не подобалося перебувати в полоні тваринних інстинктів, він не хотів бути рабом примітивного програмування. І сьогоднішній вечір яскраво це проілюстрував: оце-от

його тваринне сопіння й кукурікання, примітивне прагнення спокуси й завоювання — хіба ж то не скам'янілі рештки з прадавніх часів? А його потяг до грудей — прагнення м'яти їх і смоктати? Жалюгідно! Релікт із раннього дитинства!

Ернест стиснув долоню в кулак і щосили увіп'явся нігтями в шкіру.

«Будь пильним! У тебе тут сто слухачів! Дай їм усе, що можеш!»

— Хочу зауважити ще один факт щодо конфліктного шлюбу: смерть заморожує його в часі. Конфлікт триває вічно — він ніколи не закінчується, залишаючи відчуття незадоволення. Згадайте про відчуття провини! Згадайте численні ситуації, коли вдівець або вдова кажуть: *«Якби ж то я...»* Гадаю, це одна з причин того, що втрата як результат раптової смерті (скажімо, автомобільної аварії) є настільки тяжкою. За таких умов дружина й чоловік не мають можливості попроситися, підготуватися до цього — і залишається багато незавершених справ, невирішених конфліктів.

Ернест знову осідлав свого коника, і слухачі були дуже уважними й тихими. Він більше не дивився на Нен.

— Перш ніж ми перейдемо до запитань, я хочу звернути вашу увагу ще на один момент. Поміркуйте, як експерти з психічного здоров'я оцінюють процес переживання втрати чоловіка або дружини. Який період жалоби є ефективним? Коли вона минає? Через рік? Чи два? Здоровий глузд підказує, що жалоба має скінчитися, коли людина, яка пережила втрату, успішно відокремлює себе від втраченої половинки і повертається до нормального життя. Та насправді все набагато складніше! Значно складніше! Одним із моїх відкриттів у процесі дослідження стало те, що значна кількість вдів та вдівців (близько двадцяти п'яти відсотків) не просто повертаються до життя чи на попередній рівень свого функціонування — водночас у них спостерігається й суттєве особистісне зростання.

Ернест обожнював цю частину — слухачі завжди сприймали її як напрочуд важливу інформацію.

— Термін «особистісне зростання» не є ідеальним. Навіть не знаю, як варто назвати це явище, можливо, краще пасуватиме «*посилене усвідомлення існування*». Та одне я знаю точно: певний відсоток удів та подеколи вдівців вчаться ставитися до життя зовсім інакше. У них розвивається абсолютно інша здатність оцінювати його цінність. З'являється новий перелік пріоритетів. Як можна схарактеризувати це явище? Хтось сказав би, що вони вчаться сприймати дрібниці як щось справді дрібне й несуттєве. Вони вчаться відмовлятися робити те, чого їм робити не хочеться, вчаться присвячувати себе дійсно важливим аспектам життя: любові друзів та родині. А ще вони вчаться втамовувати спрагу з власних творчих джерел, відчувати зміну пір року, помічати красу природи. Та, мабуть, найбільш важливим є те, що вони віднаходять внутрішнє відчуття своєї минулості, а тому вчаться жити тут і тепер замість відкладати життя на потім — чекати наступних вихідних, літньої відпустки чи виходу на пенсію. У своїй книзі я описав це більш детально, а також наголосив на причинах і передумовах такого «усвідомленого існування». А тепер пропоную перейти до запитань.

Ернест просто обожнював запитання на кшталт: «Як довго ви працювали над книгою?», «Чи описані в ній реальні випадки, а якщо так, то як щодо конфіденційності?», «Про що буде ваша наступна книга?», «Наскільки ефективною є психотерапія, коли йдеться про переживання втрати?» Запитання щодо ефективності терапії зазвичай лунали з вуст тих, хто нещодавно зіткнувся із втратою, тож Ернест намагався відповідати на них максимально делікатно. Зокрема зауважував, що втрата має певні межі — люди, які її переживають, здебільшого повертаються до нормального життя як із терапією, так і без неї. Доказів на користь того, що ті, хто звер-

нувся по допомогу до психотерапевта, вже за рік почуваються краще, аніж ті, хто цього не зробив, не існує. Утім, аби не принижувати значущості терапії, Ернест похапцем додав, що вона може зробити перший рік після втрати менш болісним, і на користь цього є докази. А ще є незаперечні докази на користь того, що терапія ефективна для людей, які пізнали втрату і страждають від сильного відчуття провини чи люті.

Запитання були банальними і ввічливими — більшого від публіки Пало-Альто він і не чекав. Разючий контраст, якщо згадати Берклі: там слухачі засипали його зухвалими й драгівливими запитаннями. Ернест кинув оком на свій годинник, жестом показав ведучій вечора, що виступ завершено, закрив теку з нотатками й сів. Після формальної подяки від власника книжкової крамниці, зал вибухнув оплесками. Ернеста оточили шанувальники з книжками. Підписуючи кожну книжку, він доброзичливо всміхався. Можливо, він дав волю фантазії, але скидалося на те, що кілька симпатичних жінок дивилися на нього з неабияким зацікавленням, затримуючи свій погляд на кілька зайвих секунд. Утім, він на це не реагував: на нього чекала Нен Карлін.

Натовп поступово розсмоктувався. Нарешті Ернест міг повернутися до Нен. І як воно буде? Запропонувати їй випити капучино в кав'ярні крамниці? Чи обрати місце, де не так людно? Чи просто перекинутися кількома фразами тут, у книжковій крамниці, а потім узагалі про все це забути? Що робити? Серце знову закалатало у грудях. Він роззирнувся — де ж вона?

Ернест закрив свій портфель і кинувся шукати її по крамниці. Однак Нен ніде не було. Він знову зазирнув до читального залу. Той був порожній, і тільки на стільці Нен незворушно сиділа жінка — сувора, струнка, з коротким кучерявим волоссям і пронизливим злим поглядом. Попри це, Ернест спробував упіймати її погляд. Та вона знову відвела очі.

РОЗДІЛ 4

Пацієнт скасував їхню зустріч в останню хвилину, тож у лікаря Маршала Стрейдера з'явилася вільна година перед щотижневим сеансом супервізії з Ернестом Лешем. Скасована зустріч трохи його спантеличила. Його непокоїло те, наскільки сильно опирався пацієнт: Маршал ані на мить не повірив у його неправдоподібне виправдання — відрядження, але вільному часу зрадів. До того ж гроші він отримує — обов'язково випише пацієнтові чек за сеанс, і байдуже, які в нього виправдання.

Маршал зробив кілька дзвінків, відповів на листи, а тоді вийшов на невеличку веранду, щоб полити чотири бонсаї на дерев'яній полиці за вікном: снігову троянду з напрочуд витонченим корінням, яке виступало над землею (якийсь педантичний садівник посадив її так, щоб вона обплітала корінням камінь, а чотири роки по тому акуратно його прибрав); вузлувату сосну — їй було щонайменше шістдесят років; невеличкий гайок із дев'яти кленів і ялівець. Його дружина Ширлі всю неділю допомагала йому формувати крону ялівця — тепер він виглядав інакше, мов той чотирирічний хлопчик після першої «справжньої» стрижки. Вони обрізали всі паростки з нижніх частин основних гілок, що росли навпроти одна одної, ампутували «білу ворону» — гілку, що витикалася вперед, і сформували крону у вигляді симпатичного нерівностороннього трикутника.

А тоді Маршал узявся до справи, що давала йому неабияке задоволення: відкрив сторінку з фондовими таблицями у «Wall Street Journal» та дістав зі свого гаманця два пристрої

завбільшки з кредитну картку, що допомагали йому рахувати прибутки: збільшувальне скло, щоб читати ринкові ціни, надруковані дрібним шрифтом, і калькулятор на сонячній батарейці. Учора обсяг торгівлі на ринку був незначний. Жодних рухів, окрім хіба що його найбільшої інвестиції в «Silicon Valley Bank», чиї акції він придбав за порадою колишнього пацієнта, — вони піднялися вгору на один і вісім. Зважаючи на те, що йому належало півтори тисячі акцій, прибуток виріс до сімнадцяти сотень доларів. Він підняв голову від фондових таблиць і усміхнувся. Життя прекрасне.

Маршал узяв свіжий примірник «Американського журналу психоаналізу», пробігся поглядом по змісту, а потім різко його закрив. Сімнадцять сотень доларів! Господи, чому він не придбав більше акцій? Відкинувшись на спинку свого шкіряного офісного крісла, він оглянув свій кабінет: гравюри Гундертвассера і Шагала, колекція келихів для вина вісімнадцятого століття — їхні елегантно вигнуті ребристі ніжки виблискували в ретельно відполірованому серванті з рожевого дерева. Та найбільше він насолоджувався трьома розкішними скляними скульптурами Маслера. Маршал підвівся, щоб змахнути з них пилюку старим віничком із пір'я, який використовував ще його батько для своїх полиць у маленькій продуктової крамничці на перехресті П'ятої та Р-стріт у Вашингтоні.

Удома він часто міняв місцями картини й гравюри зі своєї великої колекції, однак тендітні келихи та скульптури Маслера були незмінною окрасою його кабінету. Переконавшись у тому, що підставки скульптур могли б витримати і землетрус, він ніжно торкнувся своєї улюбленої — «Золотого кільця часу». То була велика й блискуча помаранчева чаша з тонесенького скла, краї якої нагадували футуристичний пейзаж. Маршал придбав її дванадцять років тому, і не минало й дня, щоб він її не торкнувся: ідеальні контури та

неймовірна прохолода неабияк заспокоювали. У нього не раз з'являлося бажання — щоправда, тільки бажання — порадити збентеженому пацієнтові погладити цю чашу й поринути в її прохолодні, заспокійливі чари.

Дякувати Богу, він не взяв до уваги думку дружини й придбав оці три витвори мистецтва — це були його найкращі покупки. І, мабуть, останні. Ціни на роботи Маслера значно зросли, тож на ще один витвір мистецтва довелося б заробляти добрих півроку. От якби йому вдалося скористатися ще одним сплеском на фондовому ринку, як минулого року, може, тоді... Але знову-таки — його найкращий «радник» необачно завершив терапію. Або ж можна повернутися до цього, коли його діти закінчать коледж і вищу школу, та до цього моменту ще років зо п'ять.

Одинадцята година і три хвилини. Ернест Леш запізнився — як завжди. Маршал уже два роки був його супервізором, і, хоча Ернест платив на десять відсотків менше, аніж будь-який інший пацієнт, він завжди нетерпляче чекав на ці щотижневі сеанси. Ернест був для нього ковтком свіжого повітря серед численних зустрічей із пацієнтами — ідеальний учень, схильний до пошуків, кмітливий, відкритий для нових ідей. Цей «студент» мав великий інтерес до психотерапії — і водночас йому дуже бракувало знань у цій галузі.

Хоча Ернест у свої тридцять вісім видавався застарим для супервізії, Маршал вважав це чесною, а не слабкістю. Під час своєї практики у психіатричній клініці, що завершилася десять років тому, Ернест старанно уникав будь-яких знань, що стосувалися психотерапії. Натомість, почувши солодкі пісеньки «сирен» із галузі біологічної психіатрії, він зосередився на фармакологічному лікуванні психічних розладів, а після завершення практики вирішив присвятити кілька років лабораторним дослідженням у галузі молекулярної біології.

Ернест був не один. Більшість його ровесників обрали такий самий шлях. Десять років тому психіатрія стояла на порозі важливих біологічних відкриттів, надто коли йшлося про біохімічні причини психічних захворювань, психофармакологію, нові методи томографії для вивчення анатомії й функціонування мозку, психогенетику та неминуче відкриття хромосомного розташування специфічних генів, що спричиняли психічні розлади.

Утім, Маршала всі ці новітні розробки аж ніяк не вражали. Йому виповнилося шістдесят три роки, він так давно працював психотерапевтом, що вже встиг пережити кілька подібних позитивістських злетів. Він пам'ятав потужні хвилі екстатичного оптимізму (що зрештою перетворився на розчарування) з приводу появи торазину, психохірургії, мілтауну, резерпіну, пакаталу, ЛСД, тофранілу, літію, екстазі, бета-блокаторів, занаксу й прозаку. А тому його аж ніяк не дивував той факт, що зрештою ця молекулярно-біологічна лихоманка поступово згасала, а більшість екстравагантних припущень не знаходили підтвердження. Науковці починали усвідомлювати, що, імовірно, їм так і не вдалося виявити «неправильні» хромосоми, які викривлювали думки. Минулого тижня Маршал відвідав семінар, спонсором якого виступив університет: в рамках заходу провідні науковці презентували свої новітні дослідження далай-ламі. Маршал не був прибічником нематеріалістичних уявлень про світ, однак його потішила реакція далай-лами на нові світліни окремих атомів, що їх презентували науковці, та їхню непохитну віру в те, що поза матерією нічого не існує.

«А як щодо часу? — солодким голосом запитав далай-лама. — Ви вже бачили його молекули? І покажіть-но мені світліни сутності — вічної суті особистості».

Кілька років Ернест займався дослідженнями в галузі психогенетики; зрештою його розчарували і власне дослі-

дження, і наукова політика, а тому він вирішив розпочати приватну практику. Протягом двох років працював виключно психофармакологом — зустрічі з пацієнтами тривали не більш ніж двадцять хвилин, після чого він призначав їм ліки. Та з часом (і в цьому зіграв свою роль Сеймур Троттер) Ернест усвідомив обмеженість, ба навіть вульгарність такого медикаментозного лікування. Він пожертвував сорока відсотками свого прибутку й поступово перейшов до психотерапевтичної практики.

Маршал віддавав Ернестові належне, адже він вирішив звернутися до експерта, щоб той став його супервізором, а також планував вступити до Інституту психоаналізу. Маршал здригався, думаючи про всіх психотерапевтів, психологів, соціальних працівників та консультантів, які займалися терапією без належної психоаналітичної підготовки.

Ернест, як завжди, увірвався до його кабінету, запізнівшись на п'ять хвилин. Він налив собі чашку кави, засапано впав в італійське крісло з білої шкіри і почав порпатися у своєму портфелі в пошуках клінічних нотаток.

Маршал більше не цікавився причинами його запізньень. Протягом багатьох місяців він постійно про це запитував, але ніколи не отримував задовільної відповіді. Якось він навіть вийшов із роботи й зафіксував тривалість прогулянки від свого офісу до Ернестового. Чотири хвилини! Призначена на 11:00 зустріч Ернеста з пацієнтом мала закінчитися об 11:50, і навіть з відвідуванням туалету він мав би прийти до Маршала рівно опівдні. Утім, за словами Ернеста, йому завжди ставали на заваді непереборні обставини: пацієнт трохи затримався, треба було відповісти на важливий дзвінок або ж повернутися до офісу по нотатки. Завжди була якась причина.

Очевидно, що цією причиною був опір. Платити чимало грошей за п'ятдесятихвилинний сеанс, а потім систематично

позбавляти себе десяти відсотків цих грошей і часу — на думку Маршала, це свідчило про амбівалентність Ернеста.

За інших обставин Маршал був би непохитним: він наполягав би на тому, щоб дослідити причини цих запізнь. Але Ернест не був його пацієнтом. Точніше, не зовсім так. Супервізія займає територію, що не належить нікому, — простір між терапією і навчанням. Траплялося, що кваліфікований супервізор виходив за межі конкретного випадку й занурювався в несвідомі мотиви й внутрішні конфлікти студента глибше. Однак за відсутності терапевтичної угоди існували певні межі, які супервізор не мав права порушувати.

Отож Маршал вирішив не акцентувати на запізненні Ернеста, хоч і сказав, що їхня п'ятдесятихвилинна зустріч закінчиться у визначений час — і не триватиме ані секунди понад те.

— Нам є що обговорити, — мовив Ернест, — і я навіть не знаю, з чого почати. Сьогодні я хочу поговорити про дещо інше. Особливих новин щодо двох наших пацієнтів немає: Джонатан і Венді приходять на сеанси і в них усе гаразд. Я хотів би поговорити про зустріч із Джастіном, під час якої зринуло чимало матеріалу, що свідчить про контрперенесення. І про те, як я минулого вечора зустрів свою колишню пацієнтку на презентації моєї книги.

— Книга добре продається?

— Книжкові крамниці виставляють її на полиці. Її читають усі мої друзі. А ще я отримав кілька схвальних рецензій, одну з них я прочитав цього тижня у щотижневому випуску новин від АМА.

— Чудово! Це важлива книга, я навіть збираюся надіслати примірник своїй старшій сестрі. Минулого літа вона втратила свого чоловіка.

Ернест хотів сказати, що радо підписав би цей примірник з особистим побажанням, але слова застрягли в горлі. Пропонувати таке Маршалу — неабияке зухвальство.

— Гаразд, повернімося до справи... Джастін... Джастін... — Маршал гортав свої нотатки. — Джастін? Нагадайте мені — це часом не той ваш давній пацієнт із obsесивно-компульсивним розладом? Який мав купу проблем зі шлюбом?

— Саме так. Ми вже давно про нього не говорили. Ви, мабуть, пам'ятаєте, що протягом кількох місяців ми особливо ретельно стежили за перебігом його лікування.

— Я не знав, що ви досі з ним працюєте. Чесно кажучи, я забув, чому ми припинили розглядати його випадок на супервізії.

— Якщо відверто, справжня причина полягала в тому, що він став для мене нецікавим. Було зрозуміло, що далі він не рухатиметься. То вже була не терапія, а щось на кшталт стримувального заходу. Утім, попри це, він і досі приходив до мене тричі на тиждень.

— Стимування тричі на тиждень? Це досить-таки інтенсивно.

Маршал відкинувся на спинку крісла й підняв очі на стелю — він завжди так робив, коли уважно слухав свого співрозмовника.

— Ну от, мене це теж турбує. Але я вирішив поговорити з вами про нього не з цієї причини, хоча було б добре, якби ми розглянули і це питання. Скидається на те, що я ніяк не можу зменшити кількість наших сеансів, а це тричі на тиждень плюс один-два телефонні дзвінки!

— Ернесте, до вас є черга?

— Невелика. Власне, тільки один пацієнт, а що?

Ернест чудово знав, до чого хилить Маршал, і захоплювався тим, як той озвучує непрості запитання із неабиякою впевненістю. Чорт забирай, та він міцний горішок!

— Я хочу сказати, що більшість психотерапевтів настільки бояться «вікон» у робочому графіку, що несвідомо розвивають у своїх пацієнтів залежність від сеансів.

— Це точно не про мене, і я неодноразово говорив із Джастіном про необхідність зменшити кількість сеансів. Якби я тримав пацієнта біля себе виключно заради свого гаманця, то навряд чи міг би похизуватися спокійним сном.

Маршал злегка кивнув, ніби ця відповідь його задовольнила — принаймні тут і тепер.

— Кілька хвилин тому ви сказали: *було зрозуміло*, що далі він не рухатиметься. Минулий час. Невже сталося те, що змусило вас змінити свою думку з цього приводу?

Маршал був чудовим слухачем — суцільна увага. Ернест із захватом поглянув на нього: біляве волосся, пильні темні очі, шкіра без жодної плямочки, тіло, мов у чоловіка, який скинув із плечей добрих двадцять років. Фізична оболонка Маршала була подібна до його особистості: ані краплі жиру, нічого зайвого, суцільні м'язи. Колись він був захисником у команді університету Рочестера. Рукави піджака щільно облягали його потужні біцепси та передпліччя, вкриті ластовинням, — скеля! Він скидався на скелю і в професійному житті: нічого зайвого, жодних сумнівів, завжди впевнений, завжди крокує в правильному напрямку. Деякі інші викладачі-аналітики теж мали ауру впевненості, народженої з ортодоксальності й віри, однак ніхто не був подібний до Маршала, ніхто не говорив із такою обізнаністю та гнучким авторитетом. Упевненість Маршала походила з іншого джерела, зі своєї впевненості тіла й розуму, що відкидала всі сумніви й незмінно дарувала йому миттєве й проникливе усвідомлення важливих питань. Вони познайомилися десять років тому, коли Ернест слухав лекцію Маршала на тему аналітичної психотерапії, і з того часу Маршал залишався для нього еталоном.

— Ви маєте рацію. Щоб увести вас у курс справи, треба повернутися трохи назад, — мовив Ернест. — Ви, мабуть, пам'ятаєте, що з самого початку Джастін недвозначно просив моєї допомоги: він хотів піти від дружини. Тоді

вам здалося, що я надто цим переймаюся, що розлучення Джастіна перетворилося на мою місію, що я взявся до ліччвання. Саме тоді ви сказали, що я «терапевтично нестри-маний», пригадуєте?

Звісно, Маршал це пам'ятав. Він усміхнувся й кивнув.

— Що ж, ви мали рацію. Мої зусилля були спрямовані не в тому напрямку. Що б я не робив, намагаючись допомогти йому покинути дружину, — все було марно. Щоразу, коли він нібито був готовий зробити цей крок, щоразу, коли його дружина казала, що, можливо, їм варто подумати про розлучення, Джастіна охоплювала паніка. Кілька разів я навіть думав про те, щоб його шпиталізувати.

— А його дружина? — Маршал дістав чистий аркуш паперу й почав робити нотатки. — Ернесте, я перепрошую, що не маю при собі старих записів.

— А що дружина? — перепитав Ернест.

— Ви коли-небудь зустрічалися з ними обома? Яка вона? Вона теж ходила на терапію?

— Ніколи її не бачив! Навіть не знаю, як вона виглядає, хоча уявляю її як демона. Вона не захотіла зі мною знайомитися, сказала, що патологію має Джастін, а не вона. І не погоджувалася на індивідуальну психотерапію — гадаю, з тієї самої причини. Хоча ні... там було ще щось... Пригадую, Джастін казав, що вона ненавидить мозкоправів — у молодості ходила до двох чи трьох, і кожен із них зрештою схилив її до сексу чи принаймні намагався схилити. Як ви знаєте, я працював із кількома пацієнтами, які постраждали від насильства, і, як ніхто інший, відчуваю неабияке обурення, коли чую про таку безсоромну зраду. Утім, якщо це трапилось двічі або тричі з тією самою жінкою... Навіть не знаю, може, варто поміркувати і про її несвідомі мотиви?

— Ернесте, — мовив Маршал, енергійно труснувши головою, — я скажу це вперше і востаннє, але в цій ситуації

про несвідомі мотиви аж ніяк не йдеться! Коли між пацієнтом і терапевтом виникає сексуальний зв'язок, ми маємо забути про будь-які «рушійні сили» й зосередитися виключно на поведінці. Психотерапевти, які займаються сексом зі своїми пацієнтами, однозначно безвідповідальні й деструктивні. Для них не існує виправдань, вони не мають права працювати в галузі психотерапії! Можливо, деякі пацієнти мають внутрішні сексуальні конфлікти, можливо, їм хочеться спокушати чоловіків чи жінок, які обіймають важливі посади, може, вони одержимі сексом, але саме через це вони й звертаються до психотерапевтів. А якщо психотерапевт не здатен це зрозуміти і щось із цим зробити, тоді йому варто змінити професію. Я вже казав вам, — вів далі Маршал, — що я є членом державного комітету з медичної етики. Учора ввечері я проглядав випадки зловживання службовим становищем, які ми розбиратимемо на щомісячному засіданні, що відбудеться наступного тижня в Сакраменто. До речі, саме про це я й хотів із вами поговорити. Я хочу, щоб ви попрацювали в цій комісії. Мій трирічний термін роботи спливає наступного місяця, і я гадаю, що ви чудово впоралися б із таким завданням. Пам'ятаю вашу позицію щодо справи Сеймура Троттера, яку розглядали кілька років тому. Ви поводитися мужньо й чесно, тоді як усі інші були настільки залякані старим і огидним мерзотником, що не зважилися б проти нього свідчити. Ви ж зробили велику послугу всій нашій галузі. Але я хотів сказати ось що, — вів далі Маршал, — сексуальні домагання психотерапевтів до пацієнтів набувають масштабів епідемії. Газети майже щодня повідомляють про нові скандали. Один мій товариш надіслав мені електронного листа зі статтею з «Boston Globe», у якій йдеться про шістнадцятьох психотерапевтів, яких звинуватили в сексуальних домаганнях протягом останніх кількох років. І до цього переліку потрапили важливі фігури: скажімо, колишній

ректор університету Тафтса та один зі старших викладачів психоаналізу Бостонського інституту. І, звісно, є справа Джулза Массермана — він, як і Троттер, колись був президентом Американської психотерапевтичної асоціації. Ви можете уявити: цей чоловік давав своїм пацієнтам тіопентал натрію і займався з ними сексом, поки вони були у відключці. У це несила повірити!

— Так, ця історія вразила мене найбільше, — мовив Ернест. — Мої співмешканці під час інтернатури частенько підіймали мене на кпини, бо я цілісінький рік парив ноги (нігті вросли, і це було просто жахливо) і читав працю Массермана «Принципи динамічної психіатрії». То був найкращий підручник із тих, що будь-коли потрапляли мені до рук!

— Авжеж, авжеж, — кивнув Маршал, — усі ці скинуті ідоли. І ситуація погіршується! Я не розумію, що коїться. Минулої ночі я перечитував звинувачення проти вісьмох психотерапевтів — ці матеріали мене шокували, вони просто огидні! Ви можете уявити ситуацію, коли психотерапевт на кожному сеансі спав зі своєю пацієнткою і брав за це гроші, і це траплялося двічі на тиждень протягом *восьми* років! Або ж спробуйте уявити дитячого психотерапевта, якого впіймали на гарячому в готелі із п'ятнадцятирічним пацієнтом... Він обмазався шоколадним сиропом із голови до п'ят, а неповнолітній пацієнт його злизував! Гидота! А ще був випадок, пов'язаний із вуаеризмом. Психотерапевт, який спеціалізувався на множинних особистостях, гіпнотизував своїх пацієнтів і стимулював появу примітивних особистостей, які перед ним мастурбували. На свій захист він зауважував, що ніколи не торкався своїх пацієнтів і що це був правильний метод лікування, бо ж так він дозволяв цим особистостям проявити себе у безпечному середовищі, після чого можна було братися до перевірки реальності та інтеграції.

— І водночас отримував сексуальну розрядку, спостереігаючи за тим, як вони мастурбують, — докинув Ернест, крадькома кинувши оком на свій годинник.

— Ернесте, ви подивилися на годинник. Можете озвучити ваші думки?

— Гм, час спливає. А я хотів би трохи детальніше поговорити про Джастіна.

— Іншими словами: попри те, що ця дискусія досить цікава, ви прийшли сюди не заради неї. І насправді вам не хотілося б марнувати на це час та кошти, чи не так?

Ернест стенив плечима.

— Я вгадав?

Той кивнув.

— То чому б вам просто не сказати про це? Це ваш час, і ви за нього платите!

— Усе це так, Маршале. Мабуть, це моя стара пісня — бажання всім догоджати. Постійно перебувати у стані благоговіння.

— Трохи менше благоговіння і трохи більше відвертості — це піде на користь нашій супервізії.

«Мов та скеля», — подумав Ернест. Гора. Ці маленькі репліки, які відрізнялися від формального обговорення пацієнтів, часто були найціннішими краплинами мудрості, якими ділився Маршал. Ернест сподівався, що рано чи пізно він таки засвоїть принципи психічної рівноваги супервізора. А ще зауважив, що Маршал категорично проти сексуальних стосунків між психотерапевтом та пацієнтом. Ернест хотів поговорити про свою проблему з Нен Карлін, яку зустрів на презентації у книжковій крамниці, але тепер не був певен, чи варто це взагалі робити. А тому повернувся до розмови про Джастіна.

— Що більше я працював із Джастіном, то більше переконувався в тому, що всі результати, отримані під час сеан-

сів, удома перетворюються на пшик — і все це завдяки його дружині Керол. То була справжня відьма!

— Ага, починаю пригадувати. Це не та жінка з межовим станом, яка викинулася з автівки, аби не дати чоловікові купити бублики й лосося?

Ернест кивнув.

— Авжеж, то була Керол. Найбільш зла й підла жінка, яку я будь-коли зустрічав, хай ми навіть і не бачилися. Сподіваюся ніколи не зустрітися з нею сам на сам. Щодо Джастіна: протягом двох-трьох років я застосовував усі можливі традиційні методи: гарний терапевтичний зв'язок, чітку інтерпретацію його динаміки, професійну неупередженість. Та байдуже — мені не вдавалося його підштовхнути. Я все спробував, поставив усі можливі запитання: чому він вирішив одружитися з Керол? Що він отримує від цих стосунків? Чому він вирішив завести дітей? Але ніщо з того, про що ми говорили, не вплинуло на його поведінку. І тоді я усвідомив, що наші звичні припущення про те, що правильна інтерпретація та інсайт обов'язково призведуть до зовнішніх змін, не працюють. Я інтерпретував роками, але скидалося на те, що воля Джастіна була повністю паралізована. Можливо, ви пригадуєте, що саме робота з Джастіном спонукала мене зацікавитися концепцією волі. Я почав читати все, що міг знайти на цю тему: то були праці Вільяма Джеймса, Ролло Мей, Ганни Арендт, Аллена Віліса, Леслі Фабер, Сільвано Ар'еті. Десь років зо два тому я виступив із великою доповіддю на тему паралічу волі.

— Авжеж, я пам'ятаю ту лекцію, ви тоді чудово впоралися, Ернесте. Я й досі гадаю, що ви мали б оформити її як публікацію.

— Дякую. Щодо завершення цієї праці — мушу сказати, що я й сам зіткнувся з паралічем волі. Тепер її випередили два інші проекти. Можливо, ви пам'ятаєте, що під час виступу

я зробив висновок: якщо інсайт не є стимулом для волі, психотерапевт має знайти інший спосіб її мобілізації. Я обрав умовляння: так чи інак я почав нашіптувати йому на вухо: «Ви знаєте, що маєте спробувати». Тоді я зрозумів, ще й як зрозумів слова Аллена Віліса про те, що деяким пацієнтам слід відірватися від кушетки й узятися за стерно. Я спробував застосовувати метод візуалізації, — вів далі Ернест, — і запропонував Джастінові уявити власну проекцію в майбутньому, через десять чи двадцять років: уявити, що його й досі засмоктує нестерпний шлюб, уявити свій жаль і каяття з приводу того, на що він перетворив власне життя. Але й це не допомогло. Я перетворився на секунданта в куточку боксера на ринзі — пропонував йому поради, спрямовував у правильному напрямку, допомагав повторювати постулати про звільнення від шлюбу. Однак я тренував спортсмена в напівлегкій категорії, тоді як його дружина була чемпіонкою у суперважкій вазі. Ніщо не допомагало. Гадаю, останньою соломинкою стала витівка з походом. Я вам про неї розповідав?

— Продовжуйте, якщо я вже про це чув, то зупиню вас.

— Отже, близько чотирьох років тому Джастін вирішив, що було б непогано піти в похід усією родиною. У нього ж близнюки — зараз їм десь вісім чи дев'ять років. Я підтримав його ідею. Мене тішило все, в чому вчувалася бодай краплинка ініціативи. Джастін завжди почувався винним через те, що не проводить час зі своїми дітьми. Я запропонував йому поміркувати над тим, як це можна змінити, і він вирішив, що спільний похід стане прикладом гарного батьківства. Мені це сподобалося, і я цього не приховував. Але Керол це аж ніяк не потішило! Вона відмовилася йти в похід — жодних аргументів, чистісінька впертість — і заборонила дітям іти з Джастіном. Вона не хотіла, щоб вони ночували в лісі, в неї купа різних фобій: комахи, отруйний плющ, змії, скорпіони... Крім того, вона не могла залишатися вдома на самоті — і це

було досить дивно, оскільки вона спокійно їздила у відрядження без жодного супроводу. Вона адвокат, жорсткий судовий юрист. Джастін теж не міг залишатися вдома на самоті. *A folie à deux*¹. Джастін — безперечно, тут не обійшлося без моєї активної підтримки — наполягав на тому, що таки піде в похід, і байдуже, дозволить вона йому чи ні. Цього разу він почав тупати ногами! *«Молодець, молодець, — шепотів я. — Тепер ми почали рухатися вперед»*. Керол здійняла галас, вона намагалася підлещуватися, торгуватися, пообіцяла, що якщо цього року вони поїдуть до Йосеміті² й зупиняться у готелі «Авані», то наступного року вона приєднається до них, аби разом піти в похід. *«Не приставай на це, — казав я, — стій на своєму»*.

— І що трапилося далі?

— Джастін її вразив. Вона здалася й запросила до себе сестру, щоб та побула з нею, поки Джастін із дітьми будуть у поході. А тоді... ми неначе потрапили в зону сутінків... почало коїтися щось дивне. Джастін, засліплений власним тріумфом, почав хвилюватися з приводу того, що він має не досить добру фізичну форму для такої авантюри. Поза сумнівом, спершу слід було позбутися зайвої ваги, тож він поставив собі за мету скинути двадцять фунтів, а тоді зміцнити спину. Тож він узявся до фізичних навантажень — переважно піднімався сходами на сороковий поверх до свого офісу та спускався вниз. Під час одного з таких підйомів Джастінові стало важко дихати — і йому довелося пройти повне медичне обстеження.

¹ Індукований психоз («один психоз на двох») розвивається як результат тісних або залежних відносин з іншою особою, яка вже страждає на аналогічний розлад.

² Йосемітський національний парк, розташований на західних схилах гірського хребта Сьєрра-Невада, Каліфорнія, США.

— Результати якого були не надто втішними, — докинув Маршал. — Не пам'ятаю, щоб ви вже розповідали мені цю історію, але, гадаю, я можу розказати, що ж трапилось потім. Ваш пацієнт почав страшенно хвилюватися через цей похід, він не міг скинути зайву вагу і не мав жодного сумніву, що його спина не витримає — і він не зможе подбати про своїх дітей. Урешті-решт у нього розвинулися повноцінні панічні атаки, і він викинув цю ідею з голови. Уся родина вирушила до готелю «Авані», і всі, як один, дивувалися: як той ідіот-мозкоправ узагалі міг підкинути таку божевільну ідею?

— То був готель «Діснейленд».

— Ернесте, ця історія стара, як білий світ. І ця помилка теж стара-старезна! Будьте певні, що зустрінетеся з таким сценарієм, якщо переплутаєте симптоми сімейної системи із симптомами індивіда. То саме тоді ви й вирішили скласти зброю?

Ернест кивнув.

— Отоді я й переключився на стримування. Я вирішив, що він назавжди застряг у терапії, у своєму шлюбі й житті. І саме тоді я припинив розповідати про нього на супервізії.

— А тепер з'явилося дещо нове, і то важливе, чи не так?

— Так. Учора він прийшов до мене і, ніби нічого й не сталося, повідомив, що пішов від Керол й оселився з жінкою, яка значно молодша за нього. Він майже нічого мені про неї не розповідав. Ми зустрічалися тричі на тиждень, а він забував, що мав би про неї розповідати!

— А оце цікаво. І що було далі?

— То була жахлива година. Ми ніби перебували на різних хвилях — і практично весь час я відчував сильне роздратування.

— Ернесте, ви можете стисло розповісти про той сеанс?

Ернест пригадав основні події тієї зустрічі, і Маршал відразу перейшов до контрперенесення — емоційної реакції психотерапевта на пацієнта.

— Ернесте, пропоную передусім зосередитися на вашому роздратуванні, що його спричинив Джастін. Спробуйте пережити цей сеанс знову. Що ви відчуваєте, коли пацієнт повідомляє вам, що пішов від дружини? Просто висловлюйте вільні асоціації впродовж хвилини. Не намагайтеся бути раціональним — просто розслабтеся!

Ернест зважився на перший крок.

— Ну... скидалося на те, що він перекреслює, ба навіть висміює всі роки нашої співпраці. Я стільки років працював із цим чоловіком, докладав усіх можливих зусиль — я надри-
вався! Увесь цей час він був ярмом на моїй шії... Маршале, я кажу як є.

— Продовжуйте. Так і *має* бути — кажіть усе, що спадає на думку.

Ернест спробував проаналізувати свої відчуття. Їх було чимало, але якими він наважиться поділитися з Маршалом? Адже той не був його психотерапевтом. А він хотів, щоб Маршал поважав його як колегу — для вступу до Інституту психоаналізу йому потрібні його рекомендації, підтримка. І водночас він хотів, щоб супервізія залишилася супервізією.

— Гаразд. Я страшенно розлютився — через те, що він «збурнув» вісімдесят тисяч доларів просто мені в обличчя, і через те, що він отак легко вислизнув із тенет свого шлюбу, навіть не обговоривши це зі мною. Він знав, яким був мій внесок у цей учинок. І навіть не зателефонував мені! Маю сказати, що Джастін постійно телефонував мені з приводу всіляких нісенітниць. А ще мене розлютило те, що він приховував від мене цю нову жінку. Мене розсердив той факт, що вона, як і будь-яка інша, змогла поманити його до себе пальчиком чи стиснути його прутня своєю маленькою дірочкою — і все, він зробив те, чого я не зміг змусити його зробити за чотири роки!

— А що ви відчуваєте з приводу того, що він таки пішов від своєї дружини?

— Йому це вдалося! І це добре. Байдуже, як він це зробив, — це чудово. Та все одно він учинив неправильно. Чому, чорт забирай, він не зробив це як слід? Маршале, це безумство — це примітивно, просто-таки первісний процес! Мені аж неприємно про це говорити.

Маршал нахилився до нього і накрив його долоню своєю — для нього то був нехарактерний жест.

— Довіртеся мені, Ернесте. Я знаю: це непросто, але ви молодець. Не зупиняйтеся.

Ернест відчув піднесення. Було цікаво спостерігати за дивовижним парадоксом психотерапії і супервізії: що більше говориш про неправильні, ганебні, похмурі й гидкі речі, то більшу винагороду отримуєш! Однак потік асоціацій уповільнився.

— Гм, я маю поміркувати. Мені була огидна думка про те, що всі дії Джастіна підпорядковувалися його прутню. Я чекав від нього більшого — сподівався, що він покине свого «дракона» правильно. А його дружина Керол... о, як же вона мене дратує!

— А тепер кілька вільних асоціацій щодо неї — вистачить однієї-двох хвилин, — мовив Маршал. Його обнадійливі «одна-дві хвилини» були своєрідною поступкою в бік супервізії, а не частиною терапевтичної угоди. Чітко окреслений, короткий проміжок часу вибудовував певні межі довкола саморозкриття Ернеста, і той мав би почуватися в безпеці.

— Керол? Погана жінка... Горгона Медуза... Егоїстична, повсякчас на межі... Злюща... гострі зуби, очі-щілинки... просто-таки втілення зла... найгірша з усіх жінок, яких я будь-коли зустрівав...

— То ви *таки* з нею зустрічалися?

— Це найогидніша з усіх жінок, яких я *не* зустрічав. Я знаю її виключно зі слів Джастіна. Та після кількох годин нашої спільної роботи я її добре знаю.

— Про що саме йшлося, коли ви сказали, що Джастін пішов від дружини *неправильно*? Як це *треба* було зробити?

Ернест скривився. Він визирнув у вікно, уникаючи погляду Маршала.

— Гм, я можу сказати, що означає «неправильно». Неправильно стрибати з ліжка однієї жінки до ліжка іншої. Що ще... Якби я міг чогось хотіти від Джастіна, що б це могло б бути? Щоб він хоча б раз, однісінький раз, повівся як справжній *зрілий чоловік*! І щоб пішов від Керол як *чоловік*. Щоб усвідомив, що свого часу зробив неправильний вибір, що не можна марнувати єдине і неповторне життя, що треба просто піти — і зазирнути в очі власній самотності, усвідомити, хто ти є як людина, як дорослий, як окрема жива істота. Його ж учинок жалюгідний: Джастін начхав на відповідальність, занурився у транс, збожеволів від кохання до симпатичного личка — «ягола, подарованого небесами». Навіть якщо це піде йому на користь, жодного зростання не буде, він не зробить висновків із цієї ситуації — ні, не зробить! Оце й усе, Маршале! Погано! І я цим не пишаюся. Але якщо вам хотілося «примітиву» — то ось він! І його чимало — це очевидно. Я й сам майже все розумію.

Ернест зітхнув і виснажено відкинувся на спинку крісла, чекаючи на відповідь Маршала.

— Знаєте, є думка, що мета психотерапії полягає в тому, щоб стати власним батьком і матір'ю. Гадаю, про супервізію можна сказати те саме. Ваша мета — стати власним супервізором. А тому... спробуймо розглянути те, як ви бачите самого себе.

Перш ніж зазирнути у свій внутрішній світ, Ернест поглянув на Маршала. «*Стати власним батьком і матір'ю, стати*

власним супервізором — чорт забирай, та він просто ас!» — подумав він.

— Гарзд. Найбільш очевидною є глибина моїх відчуттів. Безперечно, я надто цим переймаюся, не кажучи вже про безглузде відчуття люті. Я почуваюся так, ніби втрачаю те, що мені належить. Як він *наважується* робити якийсь крок, попередньо не порадившись зі мною?

— Точно! — Маршал енергійно закивав. — А тепер спробуйте зіставити вашу злість із бажанням зменшити його залежність і кількість ваших сеансів.

— Авжеж, я все розумію. Суперечність можна побачити неозброєним оком. Я хочу, щоб Джастін нарешті відірвався від мене, але коли він починає діяти на власний розсуд, це мене страшенно злить. Але ж те, що він наполягає на приватності свого життя, хай навіть приховуючи цю жінку від мене, — то гарний знак!

— Це не просто гарний знак, — зауважив Маршал, — це свідчить про те, що ваша терапія була ефективною. Чорт забирай, вона була просто чудова! Коли працюєш із залежним пацієнтом, слід розуміти, що винагородою має бути бунт, а не загравання. А тому ви маєте бути задоволені.

Ернеста це розчулило. Він сидів мовчки, насилу стримуючи сльози, і вдячно міркував над словами Маршала. Багато років він дбав про інших і не звик до проявів турботи у свій бік.

— Що простежується у ваших зауваженнях щодо того, як Джастін мав би піти від своєї дружини? — вів далі Маршал.

— Самовпевненість! Є тільки одна думка — *моя!* Це дуже сильне відчуття, воно й зараз тут. Джастін мене розчарував. Я хотів для нього більшого. Я усвідомлюю, що зараз нагадую вимогливого батька.

— Ви обрали непохитну позицію — суцільні крайнощі, а тому й самі в це не вірите. Навіщо це, Ернесте? Звідки взявся такий стимул? Як щодо ваших вимог до самого себе?

— Але я *справді* вірю в це! Він перейшов з одного залежного стану в інший, від жінки-диявола, яка уособлювала матір, до матері-янгола. Він просто мліє від кохання... Усі ці «янголи, подаровані небесами» — Джастін перебуває в блаженному стані, мов та амеба, що не до кінця розділилася навпіл... Це його ж слова. Усе заради того, аби уникнути відчуття самотності. І саме страх перед самотністю змушував його залишатися у згубному шлюбі протягом усіх цих років. Я маю допомогти йому це усвідомити.

— Але навіщо так стояти на своєму, Ернесте? Ви надто вимогливі, хіба ні? З теоретичної точки зору я гадаю, що ви маєте рацію, та хіба пацієнт, який розлучається, взагалі може відповідати вашому стандарту? Вам потрібен такий собі екзистенційний герой. Це характерно для романів, але, озирючись на численні роки своєї практики, я не можу згадати жодного пацієнта, який пішов би від дружини у такий благородний спосіб. Тож запитаю знову: звідкіля взявся цей дивний стимул? Чи доводилося вам зіштовхуватися з подібними проблемами у власному житті? Мені відомо, що кілька років тому ваша дружина загинула в автомобільній аварії, але більше я нічого не знаю про ваші стосунки з жінками. Ви одружилися знову? Чи доводилося вам розлучатися?

Ернест заперечно похитав головою, а Маршал вів далі:

— Повідомте, якщо я зайду надто далеко, якщо ми перетнемо межу між психотерапією і супервізією.

— Ні, ви рухаєтеся в правильному напрямку. Більше я не одружувався. Моя дружина Рут загинула шість років тому. Та насправді наш шлюб припинив своє існування задовго до тієї миті. Ми жили в одному будинку, але кожен сам по собі — нам просто було зручно залишатися разом. Мені було напрочуд складно піти від Рут, хоч я з самого початку розумів, власне, ми обоє це усвідомлювали, що зробили неправильний вибір.

— Отже, — наполегливо мовив Маршал, — повернімося до Джастіна та вашого контрперенесення...

— Очевидно, мені є над чим попрацювати й треба припинити вимагати від Джастіна, аби він виконував мою роботу.

Ернест кинув оком на пишно оздоблений годинник епохи Людовіка XIV, що прикрашав камінну полицю, аби нагадати собі, що той слугує виключно декором. Він подивився на власний годинник.

— Маємо ще п'ять хвилин. Я хотів би обговорити ще одне питання.

— Ви згадували про випадок у книжковій крамниці — зустріч із колишньою пацієнткою.

— Гм, зараз я хочу поговорити не про це. Мене хвилює ось що: чи мусив я зізнатися Джастінові, що відчуваю роздратування, коли він запитав мене про це? Знаєте, коли цей чоловік звинуватив мене в тому, що я намагаюся опустити його з небес на землю, він мав рацію — Джастін правильно все зрозумів. Моя думка така: *те, що я не підтвердив його доречні припущення*, було своєрідною антитерапією.

Маршал рішуче похитав головою.

— Ернесте, поміркуйте. Що ви мали б сказати?

— Як варіант, просто сказати Джастінові правду — приблизно те саме, що я розповів сьогодні вам.

Саме так учинив би Сеймур Троттер. Звісно, Ернест не висловив цю думку вголос.

— Наприклад? Про що саме йдеться?

— Про те, що я мимоволі дозволив собі думати, що він належить мені; я тільки заплутував Джастіна, не підтримуючи його прагнення стати незалежним від психотерапії; а ще про те, що я дозволив власним проблемам затьмарити моє бачення.

Маршал, який увесь цей час вивчав стелю, раптом поглянув на Ернеста, сподіваючись побачити на його обличчі усмішку. Однак її не було.

— Ернесте, ви серйозно?

— А чом би й ні?

— Невже ви не розумієте, що аж *занадто* цим переймаєтеся? Хіба хтось коли-небудь стверджував, що найважливіше у психотерапії — це говорити правду? Найважливіше — і це одна-єдина справді важлива річ — *завжди бути на боці пацієнта*. Якби психотерапевти відкинули всі чітко структуровані принципи й натомість вирішили діяти на власний розсуд, вдаватися до довільних імпровізацій, повсякчас говорити правду, то тільки уявіть, на який хаос перетворилася б уся психотерапія! Уявіть собі генерала з видовженим обличчям, який напередодні важливого бою виходить до своїх військ, заламуючи руки! Або ж уявіть, як кажете пацієнтці у межовому стані: «Що б ти не робила, на тебе чекає ще мінімум двадцять років психотерапії, мінімум п'ятнадцять шпиталізацій, десятки порізів та передозувань». Уявіть, як зізнаєтеся пацієнтові, що ви втомилися, змудилися, «здулися», зголодніли, вам набридло його слухати чи просто кортить піти на баскетбольний майданчик. Я граю в баскетбол тричі на тиждень і за годину-другу до тренування вже починаю мріяти про стрибки, кидання м'яча й кручені удари. Чи маю я розповідати про це пацієнтові? Звісно ж, ні, — відповів на своє запитання Маршал. — Я тримаю ці мрії при собі. А якщо вони стають мені на заваді, тоді я починаю аналізувати власне контрперенесення або ж роблю те, що зараз робите ви (мушу сказати, ви робите це успішно) — працюю з супервізором.

Маршал кинув оком на свій годинник.

— Вибачте, що так довго про це розводився. Часу майже не лишилося, і почасти це моя провина — усі ці балачки про комітет із медичної етики. Наступного тижня я розкажу детальніше про те, якими будуть ваші обов'язки в цьому комітеті. Але зараз, Ернесте, я хотів би присвятити ці дві

хвилини вашій розповіді про зустріч із колишньою пацієнткою. Я знаю, що ви планувати зробити це сьогодні.

Ернест почав складати свої нотатки до портфеля.

— О, там не трапилося нічого надзвичайного, але ситуація була досить цікава — вона могла б стати темою для обговорення з групою студентів інституту. На початку вечора зі мною активно заговорила дуже приваблива жінка, і якоїсь миті я теж почав із нею фліртувати. А тоді вона сказала, що колись була моєю пацієнткою і трохи відвідувала групову терапію. То було давно, під час першого року моєї практики. Вона зауважила, що лікування було успішним і тепер у її житті панує лад.

— І? — запитав Маршал.

— Відтак вона запропонувала зустрітися після мого виступу, випити по чашці кави у кав'ярні тієї-таки книжкової крамниці.

— А що зробили ви?

— Звісно, я відмовився. Сказав, що вже маю плани на вечір.

— Гм-м... Авжеж, я розумію, про що йдеться. Справді цікава ситуація. Деякі терапевти — і навіть деякі психоаналітики — таки сходили б із нею на каву. Дехто наголошував би на тому, що вона була вашою пацієнткою зовсім недовго, до того ж відвідувала групові сеанси, тож ви були надто категоричні. Але, — Маршал підвівся, це свідчило про те, що їхня зустріч добігла кінця, — я абсолютно з вами згоден, Ернесте. Ви правильно вчинили. Я зробив би те саме.

РОЗДІЛ 5

До зустрічі з наступним пацієнтом залишалось ще сорок п'ять хвилин, тож Ернест вирішив прогулятися вздовж Філлмор-стріт у напрямку Джапантауну. Після зустрічі зі своїм супервізором він почувався спантеличеним, а особливо його вразила пропозиція чи то пак наказ Маршала з приводу того, що Ернест має приєднатися до комітету з медичної етики їхнього штату.

По суті, Маршал наказував йому приєднатися до «поліції галузі». А якщо Ернест хоче стати психоаналітиком, не варто відмовляти своєму супервізору. Але чому той так на цьому наполягав? Він мав би знати, що ця роль аж ніяк не для Ернеста. І що більше він про це думав, то дужче починав хвилюватися. То не була невинна пропозиція. Поза сумнівом, Маршал надсилав йому якесь перекручене чи закодоване повідомлення. Може, то було щось на кшталт: «Побачте на власні очі, що трапляється з мозкоправами, які не ладні себе стримати».

«Заспокойся, не треба перебільшувати», — сказав він собі. Можливо, мотиви Маршала були абсолютно добросердними. І, може, робота в цьому комітеті пришвидшить його вступ до Інституту психоаналізу. Хай навіть так, але Ернест усе одно не був у захваті від цієї ідеї. Йому вже доводилося бути «копом», коли йшлося про справу Сеймура Троттера. І хоча тоді він поводився просто-таки бездоганно, Ернест пообіцяв собі, що більше ніколи не опиниться на місці судді.

Він кинув оком на годинник. До зустрічі з першим із чотирьох пацієнтів, запланованих на сьогодні, залишалось вісімнадцять хвилин. У крамничці на вулиці Дівізадеро Ернест купив два хрумкі яблука сорту «Фуджі» й ласував ними аж до самого

офісу. Швидкі перекуси — яблука або ж морква — були черговою спробою позбутися зайвої ваги. Утім, зазвичай ці спроби були марними. Наприкінці дня Ернест відчував настільки лютий голод, що його вечеря могла успішно замінити кілька обідів.

Насправді істина була проста: Ернест був ненажерою. Він їв дуже багато, і йому не вдалося б скинути вагу, просто змінюючи розміри порцій протягом дня. За теорією Маршала (глибоко всередині Ернест вважав її психоаналітичним маренням), його ставлення до пацієнтів було надто «материнським», він дозволяв їм висмоктувати з себе всі сили, а тому починав пожадливо набивати собі шлунок, аби заповнити порожнечу. Під час сеансів супервізії Маршал постійно радив йому менше викладатися, менше говорити, обмежуючись трьома-чотирма інтерпретаціями на годину.

Ернест роззирнувся навсібіч (йому не хотілося б, аби хтось із пацієнтів побачив, що він їсть на вулиці) і знову почав міркувати про зустріч зі своїм супервізором. «Генерал, який напередодні битви заламує руки перед своїми військами!» Гарно звучить. Усе, що Маршал говорив зі своїм упевненим бостонським акцентом, звучало добре. Майже так само добре, як оксфордська вимова двох британських психоаналітиків на факультеті психіатрії. Ернеста завжди вражав той факт, що він та всі інші дослухалися до кожнісінького їхнього слова, незважаючи на те, що особисто він раніше вже чув ці теорії з їхніх вуст.

Маршал теж говорив гарно. Та що він насправді хотів сказати? Що Ернестові варто закритися, приховати сумніви та невпевненість? А як щодо генерала, який заламує руки? Що то була за аналогія? Чорт забирай, який зв'язок між полем битви, ним і Джастіном? Хіба зараз триває війна? Може, він і є тим генералом, а Джастін солдатом? Чиста софістика!

То були небезпечні думки. Ернест ще ніколи не дозволяв собі ставитися до Маршала настільки критично. Він зайшов до офісу й почав переглядати нотатки, готуючись до зустрічі з па-

ціентом. Перед початком сеансу Ернест зазвичай не дозволяв собі поринати в особисті переживання. Єретичні думки про Маршала можуть зачекати. У роботі він дотримувався непохитного правила: пацієнт має отримувати сто відсотків його уваги.

Він частенько цитував його пацієнтам, коли ті починали скаржитися, що він думає про них значно менше, ніж вони про нього, що психотерапевт — то найманий «друг на годину». Ернест зазвичай зауважував, що коли він із ними — тут і тепер, у межах цієї години, — то віддає їм себе до останку. Звісно, вони думали про нього більше, ніж він про них. Хіба ж могло бути інакше? У нього було багато пацієнтів, а в них — тільки один психотерапевт. Так само почувається вчитель, який має багато учнів, або ж багатодітні батьки. Ернест часто відчував нестримне бажання розповісти своїм пацієнтам, що, коли він відвідував сеанси психотерапії, у нього теж з'являлися подібні відчуття стосовно *його* психотерапевта. Однак саме такі приклади відвертості зазнавали нищівної критики з боку Маршала.

«Заради Бога, Ернесте, — казав він, — залиште щось і для своїх друзів. Ваші пацієнти — це професійні клієнти, а не *друзі*».

Та останнім часом Ернест дедалі частіше замислювався над тим, наскільки власне «я» відрізняється від професійного.

Невже психотерапевти не можуть дозволити собі бути справжніми та щирими за будь-яких умов? Ернест згадав аудіо-запис далай-лами, який нещодавно прослухав, — звернення до буддійських наставників. Під час зустрічі з далай-ламою один із них запитав: що слід робити, коли відчуваєш професійне виснаження, та чи не доцільно було б мати чітко структурований час для відпочинку. Далай-лама засміявся й мовив: «Авжеж, у Будди сьогодні *вихідний!* Ісус Христос *відпочиває!*»

Ці думки повернулися до нього пізніше, коли він вечеряв зі своїм старим другом Полом. Вони познайомилися ще в шостому класі, і згодом їхня дружба ставала дедалі міцнішою —

спочатку в медичному коледжі, а потім під час практики в медичному центрі Джона Гопкінса. Тоді вони разом орендували невеличкий будиночок із білими сходами в районі Маунт-Вернон, що в Балтиморі.

Щоправда, протягом останніх кількох років вони здебільшого дружили в телефонному форматі. За вдачею Пол був відлюдьком, а тому мешкав у місцевості серед лісів — він придбав собі ділянку площею двадцять акрів коло підніжжя Сьєрри. Із Сан-Франциско туди можна було дістатися за три години. Вони пообіцяли одне одному, що зустрічатимуться раз на місяць. Цього місяця на зустріч мав приїхати Пол, тож друзі домовилися про ранню вечерю. Пол ніколи не залишався в місті на ніч: він завжди був мізантропом, а з віком ця риса виключно посилювалася. Думка про те, що він може ночувати не в своєму ліжку, віднедавна викликала в нього страшену огиду. Утім, Пол незворушно слухав закиди Ернеста щодо «гомосексуальної паніки» або жарти про те, що йому варто возити з собою улюблену ковдру та матрац.

Ернеста дратувала схильність друга до «внутрішніх подорожей», йому бракувало Пола, якого він знав у юності. Пол добре знався на психотерапії й навіть провів один рік у Юнгіанському інституті в Цюриху як кандидат на посаду в цьому закладі. Однак його любов до життя за містом суттєво обмежила кількість його давніх пацієнтів. Переважно він заробляв на життя, працюючи психофармакологом у психіатричній клініці графства. Та справжньою пристрастю в його житті була скульптура. Він працював із металом і склом, втілюючи у графічних формах свої найглибші психологічні й екзистенційні переживання. Проте найбільше Ернестові подобалася скульптура, яку Пол присвятив йому: велика глиняна чаша, всередині якої виднілася крихітна мідна фігурка. Ухопившись за брилу, цей чоловічок визирав над краєчком чаші, допитливо вдивляючись у цей світ. Пол назвав цей витвір «Сізіф насолоджується краєвидом».

Вони повечеряли в «Grazie» — крихітному ресторанчику в Норт-біч. Ернест прийшов туди відразу після роботи; на ньому був ошатний світло-сірий костюм та жилет у чорно-зелену клітинку. Пол взув ковбойські черевики, надягнув картату сорочку та краватку «боло» з великим бірюзовим каменем. Усе це дисонувало з його зовнішністю — гострою «професорською» борідкою та товстими лінзами окулярів у тонкій оправі. То було щось середнє між Спінозою та Роєм Роджерсом¹.

Ернест замовив купу всього, тоді як вегетаріанець Пол засмутив офіціанта-італійця, відкинувши всі апетитні пропозиції й зажадавши салат і мариновані цукіні на грилі. Ернест вирішив не гаяти часу й почав розповідати Полу все, що трапилося минулого тижня. Він умочував фокачу в оливкову олію й водночас описував свою зустріч із Нен Карлін у книжковій крамниці, а потім поскаржився, що минулого тижня йому не поталанило з трьома жінками, з якими він загравав.

— Упізнаю тебе, друже — хтивий, мов той пес, — мовив Пол, дивлячись на Ернеста крізь товсті скельця окулярів. Потроху дзьобючи свій салат з італійським цикорієм, він додав: — Ти взагалі себе чуєш? З тобою фліртує симпатична жінка, а ти прикриваєшся безглуздим аргументом, буцімто ви бачилися двадцять років тому...

— Не просто «бачилися», Поле. Я був її психотерапевтом. І то було десять років тому.

— Гарзд, нехай десять. Отже, оскільки десять років тому ця жінка кілька разів відвідала сеанси твоєї групової терапії (чорт забирай, за цей час може підрости ціле покоління!), тепер ти не можеш мати з нею стосунки іншого стибу. Може, вона відчуває нестримну потребу в сексі, і найкраще, що ти міг би їй запропонувати, — це твій член.

¹ Рой Роджерс (справжнє ім'я Леонард Франклін Слай) — американський актор, ковбой і співак.

— Та годі вже, Поле. Ти можеш бути серйозним?.. Офіціанте! Будь ласка, ще фокачі, оливкової олії і к'янті.

— Я *серйозно*, — не вгавав Пол. — Хочеш знати, чому ти ніколи не трахаєшся? Амбівалентність. Цілий океан, нескінченне море амбівалентності. І щоразу з'являється якась нова причина. Із Мірною ти боявся, що вона в тебе закохається, а тоді страждатиме. А минулого місяця? Не пам'ятаю, як звали ту кралю, але ти боявся, що вона тебе розкусить — тебе ж бо цікавили виключно її великі груди — і відчує, що її використовують. Із Марсі ти боявся, що один акробатичний етюд у ліжку зруйнує її шлюб. Різні слова в цих піснях, та музика та сама: ти подобаєшся жінці, однак поводишся як лицар. Ви не стрибаєте до ліжка, красуня починає ще більше тебе поважати, а тоді йде додому й лягає спати зі своїм вібратором.

— Я ж не можу вмикатися й вимикатися. Неможливо бути еталоном відповідальності вдень, а вночі перетворюватися на хтивого мерзотника.

— Хтивого мерзотника? Це ти про що? Ти ніяк не можеш повірити в те, що навколо нас є чимало жінок, які так само прагнуть зняти сексуальне напруження. Я хочу сказати, що своєю роботою ти загнав себе в кут «благочестивої хтивості». Через твою нескінченну «терапевтичну» відповідальність, яку ти застосовуєш до кожної жінки, ти не даєш їм того, чого вони насправді прагнуть.

Пол поцілів у яблучко. Дивовижно, але він сказав практично те саме, що роками втовкмачував Ернестові Маршал: не треба зазіхати на чужу відповідальність. Не треба перетворюватися на універсальну «матір-годувальницю». Якщо хочеш, щоб людина зростала й розвивалася, допоможи їй навчитися бути для себе і матір'ю, і батьком. Попри те, що мізантропічні зауваги Пола були трохи суперечливими, його ідеї незмінно вирізнялися гостротою і креативністю.

— Поле, щось я не уявляю тебе в ролі опікуна всіх жінок, які блукають світом у пошуках сексуального задоволення, якого їм так бракує.

— Але зауваж: я не скаржуся. Мій прутень ніколи не вказує мені, що я маю робити. Тепер уже ні, і я зовсім не страждаю. Старіння — це не так уже й погано. Якраз завершив оду «гонадному спокою».

— Фе! «Гонадний спокій»! Я вже бачу ці слова на тимпані¹ твого склепу!

— Тимпан? Гарне слово, Ернесте. — Він швиденько записав його на серветці й поклав її до кишені своєї фланелевої картатої сорочки. Пол почав писати вірші, які присвячував кожній своїй скульптурі, а тому колекціонував красиві слова. — Але ж я не мертвий, а просто спокійний. Незворушний. Та водночас не маю наміру відмовлятися від того, що пливе мені до рук. То що це за одна з книжкової крамниці, яка не проти переспати з мозкоправом? Порадь їй звернутися до мене — я гарантую, що не вигадуватиму відмовок, аби не лягати з нею в ліжко. Скажи, що вона може покластися на мене як чоловіка просвітленого і водночас невгамовного.

— До речі, коли я пропонував тобі познайомитися з Ірен, охайною жіночкою з оголошення, то було цілком серйозно. Тебе це справді цікавить?

— За умови, що вона дякуватиме за те, що отримає, не вештатиметься моїм будинком і тієї ж ночі поїде до себе додому. Вона може вичавлювати з мене все, що заманеться — за умови, що це не апельсиновий сік уранці.

Ернест підняв голову від свого міністроне, сподіваючись побачити на обличчі Пола усмішку. Однак її не було. Крізь товсті скельця окулярів він бачив тільки збільшені очі Пола.

¹ Тимпан — заглиблена частина стіни над дверима або вікном, внутрішнє поле фронтона.

— Поле, нам треба щось із цим робити. Ти перетворюєшся на абсолютного мізантропа. Мине рік — і ти оселишся в гірській печері з ликом Святого Ієроніма на стіні.

— Гадаю, ідеться про святого Антонія. Святий Ієронім жив у пустелі та спілкувався з жебраками. Але чому ти проти печер?

— Та я не проти, але ж комахи, холод, вогкість, темрява, підземні ходи — чорт забирай, це надто глобальний проект для сьогоднішнього вечора, особливо коли «хворий» не прагне співпрацювати.

До столика наблизився офіціант, аж вгинаючись під вагою страв, що їх замовив Ернест.

— Дозвольте мені вгадати, де тут чие замовлення. Особуко, стручкова квасоля і ньокі з песто — це, мабуть, ваше? — грайливо мовив він, ставлячи тарілку перед Полом.

— А от вам, — офіціант обернувся до Ернеста, — мають сподобатися ці холодні овочі.

— Забагато цукіні, — засміявся Ернест, — я стільки не з'їм! Він поміняв тарілки місцями й узявся до страви.

— Мені треба серйозно поговорити з тобою про мого пацієнта Джастіна, — мовив Ернест, перш ніж покласти до рота черговий шматок, — і про вказівку, яку я отримав від Маршала. Мене це справді дуже хвилює. З одного боку, скидається на те, що Маршал знає, що робить. Тобто вся ця галузь — це добрий шмат цінних знань, адже психотерапевтична наука існує вже понад сто років...

— Наука? Ти жартуєш? Мабуть, така сама, як і алхімія. Хоча, може, в чомусь і програє їй!

— Гаразд. Мистецтво психотерапії... — почав було Ернест, але помітив, як спохмурнів Пол, а тому похапцем виправився: — Та годі тобі, ти знаєш, про що йдеться, — галузь, зусилля — я хочу сказати, що розумні люди успішно працюють із цим уже понад сто років. Фроїду, як ти знаєш, не бракувало клепки, і мало хто може з ним зрівнятися. А всі

психоаналітики, які проводять десятки, тисячі, сотні тисяч годин, вислуховуючи пацієнтів? Маршал дотримується такої думки: ігнорувати всі їхні здобутки, починати все з нуля, поводитися, як я, — це найвищий прояв зарозумілості.

Пол похитав головою.

— Не варто вірити в ці нісенітниці — буцімто слухання завжди допомагає здобути знання. Є такі речі, як неорганізоване слухання, конкретизація помилки, вибіркова неухважність, пророчтва, що здійснюються самі, несвідоме прагнення змусити пацієнта повідомляти тобі ту інформацію, яку ти хочеш почути. Хочеш зробити щось цікаве? Піди до бібліотечного книгосховища, візьми книжку з гідротерапії, написану в дев'ятнадцятому столітті, — не історичний огляд, а оригінальний текст. Я на власні очі бачив тексти на тисячі сторінок із найточнішими інструкціями — температура води, тривалість занурення, потужність струменя, правильне чергування холодної і гарячої води — все дуже детально, по-науковому, просто вражає! Але до реальності не має жодного стосунку. Отже, мене аж ніяк не вражає «традиція» і раджу тобі ставитися до неї так само. Нещодавно один спеціаліст з еннаграм стверджував, що вони народилися з давніх священних суфійських текстів. Невже він думав, що це змусить усіх присутніх серйозно їх сприймати? Насправді ж це означало (і йому страшенно не сподобалося, що я це підкреслив), що колись давно погоничі верблюдів відпочивали собі на купках сухого верблюжого лайна та малювали на піску «діаграми особистості» своїми палицями.

— Дивно. Цікаво, чому він цього не оцінив? — мовив Ернест, витираючи залишки соусу песто великим шматком фокачі.

— Я знаю, про що ти думаєш, — вів далі Пол, — абсолютна мізантропія, особливо коли йдеться про експертів. Я розповідав тобі про свою новорічну обіцянку? Щодня ставити на місце одного експерта! Їхнє позерство — це ж цирк якийсь! Правда ж полягає в тому, що ми часто не розуміємо:

а чим, чорт забирай, ми взагалі займаємося? Чому б не бути справжнім, чом би не визнати це, не ставитися до пацієнта по-людськи? Я коли-небудь розповідав тобі, — вів далі Пол, — про те, як відвідував психоаналітика в Цюриху? Я ходив до лікаря Файфера, спеціаліста старого гарту. Свого часу він товаришував із Юнгом. До речі, щодо відкритості психотерапевта... Цей чоловік розповідав мені свої сни, особливо якщо бачив у них мене або ж те, що бодай трохи стосувалося моєї терапії. Ти читав «Спогади, сни, роздуми» Юнга?

Ернест кивнув:

— Авжеж. Досить дивна книжка. А ще нечесна.

— Нечесна? Це ж чому? Додай це питання до переліку запланованих на наступний місяць. А от зараз ти пам'ятаєш його зауваження про пораненого цілителя?

— Що зцілювати може тільки поранений лікар?

— Мій старигань пішов далі. Він сказав, що ідеальна терапевтична ситуація виникає тоді, коли пацієнт стає ідеальним пластиром для ран психотерапевта.

— Себто пацієнт заживляє рани психотерапевта? — запитав Ернест.

— Точно! Тільки уяви, до чого це призвело б! Просто дах зриває! Якою б не була твоя думка про Юнга, бачить Бог, він аж ніяк не був дурником. Звісно, то був не рівень Фрейда, але досить близько. Тож більшість прихильників Юнга сприйняли його слова буквально — якщо під час терапії зринали їхні власні проблеми, вони починали з ними працювати. Мій психоаналітик не тільки переказував мені сни — він починав інтерпретувати їх, торкаючись дуже особистих тем. Одного разу навіть зізнався, що відчуває до мене гомосексуальний потяг. Тоді я кулею вилетів з його кабінету! Щоправда, пізніше дізнався, що моя волохата дупа його зовсім не цікавила — він тоді активно злягався з двома своїми пацієнтками.

— Звісно, він брав приклад зі свого досвідченого друга, — зауважив Ернест.

— Аякже! Коли йшлося про стосунки з пацієнтками, Юнг не відчував жодних мук сумління. Усі ці «ранні» психоаналітики були справжніми хижачками, практично кожен із них. Отто Ренк спав із Танаїс Нін, Юнг мав стосунки з Сабіною Шпільрейн і Тоні Вульф, а Ернест Джонс не оминав жодної жінки, через сексуальні скандали йому навіть довелося виїхати з двох міст. І, звісно, Ференці — тому теж не вдавалося триматися від своїх пацієнток якнайдалі. Одним із тих, хто цього не робив, був сам Фройд.

— Може, тому що він був надто зайнятий фліртом зі своєю своячкою Мінною?

— Я так не думаю, — відповів Пол. — На користь цього немає жодних доказів. Гадаю, Фройд дочасно поринув у стан гонадного спокою.

— Очевидно, «полювання» на пацієнток викликає в тебе такі ж сильні емоції, як і в мене. То що ти думаєш про мою ситуацію — зустріч із колишньою пацієнткою у книжковій крамниці?

— Знаєш, що мені нагадала ця сцена? Мій дядько Морріс дотримувався ортодоксальних поглядів і завжди стежив, щоб їжа була кошерною. Він ніколи не зважився б з'їсти бутерброд із сиром у некошерній крамниці, бо боявся, що сир могли нарізати тим самим ножем, що й шинку. Є відповідальність, а є фанатичне ставлення, що під неї маскується. Чорт забирай, я пам'ятаю наші розваги зі студентками-медсестрами в Гопкінсі! Ти завжди намагався цього уникнути і втекти, щоб почитати книжку, або ж починав фліртувати з якоюсь поганулею. Пригадуєш Матильду Шор? Ми ще називали її Зашореною Матильдою. Ось кому ти віддавав перевагу! Яюсь за тобою упадала одна красуня, а ти втівав від неї, мов від чуми. Як її звали?

— Бетсі. Вона була дуже тендітна, аж страшно, і до того ж мала хлопця, який працював детективом.

— От бачиш, що я хочу сказати! Тендітна, має хлопця — Ернесте, то її проблеми, а не твої. Хто призначив тебе на посаду психотерапевта всього людства? Але дозволь мені спершу закінчити розповідь про лікаря Файфера. Кілька разів ми з ним мінялися кріслами.

— Мінялися кріслами?

— Саме так. Подеколи він підводився просто посеред сеансу і пропонував мені сісти на його місце, а сам сідав на моє. А тоді починав говорити про власні проблеми, що стосувалися теми, на яку ми спілкувалися, або зауважував сильно контрперенесення й одразу починав над ним працювати.

— Це частина концепції Юнга?

— Почасті так. Я чув, що Юнг експериментував із такою методикою разом із диваком, якого звали Отто Гросс.

— Про це хтось писав?

— Я не певен. Знаю, що Ференці та Юнг говорили про таку зміну крісел і застосовували цей метод на практиці. Навіть не знаю, хто з них запозичив цю ідею в іншого.

— То в чому тобі зізнавався психотерапевт? Хоча б один приклад?

— Найбільше мені запам'ятався епізод, пов'язаний із моєю національністю. Хоч мій психоаналітик і не був антисемітом, але його батько-швейцарець був прихильником нацизму. Лікар Файфер страшенно цього соромився. Він розповів мені, що саме з цієї причини одружився з єврейкою.

— І як це вплинуло на твоє лікування?

— Поглянь на мене! Ти коли-небудь зустрівач настільки цілісну особистість?

— Точно. Якби ти провів із ним ще кілька років, то зараз уже замурував би вхід до своєї печери! Поле, я серйозно, що саме він тобі дав?

— Ти знаєш, наскільки важко буває оцінювати чиясь компетентність, але мушу сказати, що його відвертість ніколи не завдавала шкоди процесу лікування. Здебільшого це тільки допомагало. Я почувався вільним, довіряв йому. Пригадуєш, у Балтиморі я ходив до трьох чи чотирьох психотерапевтів — вони були холодні, мов риби. Я не пішов на другий сеанс до жодного з них.

— Порівняно з тобою я був більш поступливим. Моїм першим психоаналітиком була Олівія Смізерс — я витратив на неї шістсот годин свого життя. Вона працювала викладачем психоаналізу, тож я припускав, що ця жінка знає, що робить, а якщо я чогось не розумію, то вже моя проблема. Як же я помилявся! Якби ж то можна було повернути ці шістсот годин! Про себе вона нічого не розповідала; між нами не було відвертості — жодного разу.

— Гм, щодо моїх стосунків із Файфером... не хочу, щоб ти зрозумів мене неправильно. Відвертість *à la suisse*¹ не обов'язково була щирою правдою. Крім того, здебільшого його історії не мали нічого спільного з *моїми* проблемами. Його самовикриття траплялося зненацька. Він сидів за десять футів від мене, не дивлячись мені у вічі, і раптом, мов той чортик, який вистрибує з коробочки, починав розповідати, як сильно йому хотілося відтяти батькові голову або трахнути сестру. Наступної миті Файфер знову перетворювався на суворого й зарозумілого чоловіка.

— Мене значно більше цікавить безперервна реальність стосунків, — мовив Ернест. — Повернімося до мого сеансу з Джастіном, про який я тобі розповідав. Він *мав би* здогадатися, що я на нього образився, що мене це зачепило. Через мене він опинився в парадоксальній ситуації: спочатку я казав, що мета моєї терапії полягає в тому, щоб якісно змінити

¹ На кшталт історії про швейцарця (*фр.*).

його стосунки з іншими людьми. А потім намагався будь-що зробити наші з ним стосунки унікальними. Відтак трапляється ситуація, у якій він досить точно визначає проблематичний аспект наших стосунків. Я хочу запитати тебе: якщо я заперечую те, що він чітко усвідомлює, хіба ж це не антитерапія?

— Господи, Ернесте, тобі не здається, що ти зациквився на одній дріб'язковій події в історії людства? Знаєш, скількох пацієнтів я сьогодні проконсультував? Двадцяти двох! Зауваж: я закінчив раніше, аби вчасно сюди дістатися. Признач цьому хлопцеві «Прозак» і влаштовуй п'ятнадцятихвилинну зустріч раз на тиждень. Гадаєш, йому стане гірше?

— Хай йому грець, Поле, забудь про це, дискусію з цього приводу закінчено. Зараз мені потрібна твоя підтримка.

— Гаразд, тоді просто зроби це. Нехай це буде експеримент: під час сеансу ви поміняєтеся місцями, а тоді ти йому відкриєшся. Почни просто завтра. Ти казав, що ви бачитеся тричі на тиждень. Ти хочеш, щоб він від тебе відірвався, припинив тебе ідеалізувати, то чом би не показати йому свої слабкості? Чим ти ризикуєш?

— Із Джастіном є певні ризики, до того ж через стільки років його спантеличить така різка зміна методики. Ідеалізація — явище незмінне. Крім того, такий підхід може спричинити зворотну реакцію; знаючи Джастіна, можу запевнити: якщо я буду з ним відвертим, він почне ще більше мене ідеалізувати.

— Ну то й що? Просто зверни на це його увагу.

— Тут ти маєш рацію, Поле. Правда ж полягає в тому, що це справжній ризик не для пацієнта, а для мене. Як я можу ходити до супервізора і водночас робити те, що він категорично заперечує? Безперечно, я не можу йому брехати. Уяви: платиш сто шістдесят доларів за годину і розводиш брехні.

— Може, це свідчить про твоє професійне зростання? Можливо, тобі вже час припинити ці зустрічі з Маршалом — цілком імовірно, що він із цим погодиться. Твоє навчання добігло кінця.

— Ха! Коли йдеться про психоаналіз, то я ще навіть не брався до нього! Мені треба пройти повний курс, і це триватиме чотири-п'ять років. Заняття, інтенсивна супервізія історій пацієнтів із моєї практики...

— Гарзд, тобі є чим займатися до кінця свого життя, — зауважив Пол. — Це *modus operandi*¹ ортодоксів. Вони душать квітучий і небезпечний молодий розум гноєм своїх доктрин — це триває кілька років, поки не сформується насіння. А тоді, коли останній кульбабовий парашутик креативності зірветься й полетить за вітром, кандидат нарешті стане обраним, а вони увічнять своє «святе письмо» в його розумовій обмеженості. Будь-яка ініціатива з боку учня сприйматиметься як опір, чи не так?

— Щось таке. Звісно, Маршал не вважатиме мій експеримент імпульсивною витівкою чи «терапевтичною нестриманістю» — це його слова.

Пол жестом покликав до себе офіціанта й замовив еспресо.

— Історія знає чимало прикладів «самовикриття» психотерапевтів. Я саме почав читати нові клінічні щоденники Ференці — це просто зачаровує. З усіх прихильників Фрейда тільки йому не забракло сміливості розробити більш ефективний підхід до лікування. Старигань Фройд надто переймався теорією, йому було важливо зберегти свій рух, а тому на результат він не зважав. Крім того, я гадаю, що Фройд був надто цинічним, переконаним у невідворотності людського відчаю. Він не вірив у реальність змін, що їх можна досягти за допомогою певного методу психологічного лікування. Отже, Фройд ставився до Ференці досить терпляче, любив його — настільки, наскільки взагалі міг когось любити. Він запрошував Ференці з собою на відпочинок, а під час спільних

¹ Метод дії (лат.).

прогулянок вдавався до психоаналізу. Та щоразу, коли той заходив у своїх експериментах надто далеко, щоразу, коли його процедури могли зіпсувати репутацію психоаналізу, Фрейд діяв жорстко — і то дуже. Якимось він написав листа, в якому заявив, що Ференці перебуває в третьому пубертаті.

— Невже Ференці на це не заслуговував? Хіба він не спав зі своїми пацієнтками?

— Я не певен. Можливо, але, гадаю, він мав на меті те саме, що й ти: шукав спосіб гуманізувати психотерапію. Прочитай цю книжку. Знайдеш у ній дещо цікаве — він називає це «подвійним» або «обопільним» аналізом. Протягом однієї години Ференці аналізує пацієнта, а протягом наступної пацієнт аналізує його. Я дам тобі її почитати, щойно ти повернеш ті чотирнадцять книжок, які колись брав, і заплатиш штраф за те, що так довго тримав їх у себе.

— Дякую, Поле, в мене є ця книга. Лежить на тумбочці біля ліжка, чекаючи своєї черги. Але твоя пропозиція дати її мені... Вона мене розчулила, не кажучи вже про те, що я просто вражений!

Ернест і Пол уже двадцять років поспіль радили одне одному книги до прочитання — переважно романи й прикладну літературу. Пол полюбляв сучасну прозу, а особливо твори, які не були належно оцінені нью-йоркською елітою, тоді як Ернест завжди намагався здивувати його працями авторів, про яких давно забули: Джозефа Рота, Стефана Цвейґа чи Бруно Шульца. Про те, щоб обмінюватися книжками, ніколи не йшлося. Пол не любив ділитися навіть їжею, і це завжди засмучувало Ернеста, бо він полюбляв куштувати всі страви на столі. Стіни в будинку Пола були заставлені книжками, і він частенько їх перебирав, із задоволенням згадуючи моменти спілкування з кожним фоліантом. Утім, Ернест теж не любив давати комусь свої книжки. І навіть «книжки-одноденки» читав дуже уважно, з олівцем у руці, підкреслюючи уривки, що вра-

зили його або змусили замислитися, — з тим, аби скористатися ними у власній творчості. Пол колекціонував цікаві поетичні слова та образи, а Ернест — ідеї.

Діставшись додому того вечора, Ернест цілу годину переглядав щоденник Ференці. А ще згадав коментарі Сеймура Троттера щодо відвертості у психотерапії. Сеймур зауважував, що ми теж їмо власноруч приготовлені страви; що більше в нас відкритості та щирості, то більшим є шанс, що пацієнти торуватимуть той самий шлях. Попри ганебну поведінку Троттера, Ернест відчував, що в цьому чоловікові є щось від чарівника.

А якщо він таки візьме до уваги пораду Троттера й повністю відкриється пацієнтові? Наприкінці вечора Ернестові сяйнула смілива думка: він проведе експеримент, застосовуючи радикально егалітарну терапію. Буде абсолютно щирим зі своїм пацієнтом, маючи на меті одне: вибудувати унікальні стосунки, визнаючи, що саме вони — *і тільки вони* — матимуть цілющий ефект. Жодних історичних реконструкцій, жодних інтерпретацій минулого, жодного аналізу психосексуального розвитку. Він зосередиться виключно на тому, що відбуватиметься між ним і пацієнтом. І розпочне експеримент просто зараз.

Але хто стане його учасником? Пацієнтів, які вже лікуються, залучати не варто — зміна методів лікування може змусити їх почуватися незручно. Значно краще відкрити нову сторінку разом із новим пацієнтом.

Ернест узяв свій блокнот і проглянув свій розклад на наступний день. О десятій до нього мала прийти нова пацієнтка — Каролін Лефтман. Він не знав про неї нічого, окрім того, що на сеанс вона записалася самостійно, відвідавши його презентацію у книжковій крамниці «Printers Inc.» у Пало-Альто.

— Окей, Каролін Лефтман, ким би ти не була, на тебе чекає унікальний терапевтичний досвід, — пробурмотів Ернест і вимкнув світло.

РОЗДІЛ 6

Керол прибула до Ернестового офісу за п'ятнадцять хвилин десята. Дотримуючись інструкцій, які вона отримала телефоном під час запису на сеанс, вона пройшла до приймальної. Подібно до більшості психотерапевтів, Ернест не користувався послугами секретаря. Керол свідомо прийшла раніше — їй потрібні були кілька хвилин, щоб заспокоїтися, повторити вгадану «історію хвороби» та увійти в роль. Вона сіла на канапу, обтягнуту зеленою шкірою, на якій зазвичай сидів і Джастін. Дві години тому Джастін енергійно піднявся сходами нагору, всівся на диван, спершись на ту саму подушку, що й Керол.

Вона налила собі кави й почала неквапно пити, а тоді кілька разів глибоко вдихнула, щоб краще відчутти аромати приймальної. «Отже, це воно, — мовила Керол про себе, — поле бою, на якому цей мерзотник і мій чоловік так довго змовлялися проти мене».

Вона подивилася на меблі. Жахливі! На стінах висіли примітивні плетені підвіски — скидалося на те, що вони потрапили сюди з ярмарку на Гейт-стрит ще в шістдесятих. Старезні крісла, аматорські світлини Сан-Франциско, включно із зображенням вікторіанських будинків на Аламо-сквер. Не доведи Господи ще раз побачити особисті світлини психіатра, думала Керол. Жінка здригнулася, згадавши офіс лікаря Кука у Провіденсі: як вона лежала на перському килимі, розглядаючи фотографії блідих світанків Труро, тоді як психотерапевт тримав її холодними руками за сідниці та з придушеними безраднісними стогонами наповнював її сексуальною підтримкою, якої, за його словами, вона так потребувала.

Уранці Керол понад годину міркувала над тим, що вдягти. Вона хотіла мати чуттєвий, але водночас вразливий і страдницький вигляд. Спершу вона змінила шовкові слякси на довгу спідницю з візерунком, а прозору атласну блузку — на пурпуровий кашеміровий светр. Урешті-решт Керол зупинилася на короткій чорній спідниці та щільному рубчастому светрі — теж чорному, а також обрала простий закручений золотий ланцюжок. Під светром на ній був новенький мереживний бюстгальтер з об'ємними чашечками, який спокусливо піднімав її груди, — його вона придбала саме з цієї метою. Недарма ж вона спостерігала за тим, як Ернест спілкувався з Нен у книжковій крамниці. Тільки сліпий міг не помітити його «дитячого» зацікавлення жіночими грудьми. Хтивє тремтіння — та в нього мало слина з губ не скрапувала. Ще трохи — і він нахилився б уперед і почав смоктати. А найгірше те, що Ернест був настільки бундючним і самовпевненим, що навіть не припускав, що жінки можуть помітити його масні погляди. Оскільки психотерапевт був невисоким, приблизно такого ж зросту, як і Джастін, Керол взула туфлі без підборів. Хотіла було вдягнути чорні панчохи з візерунком, але відмовилася від цієї ідеї. Ще зарано.

Ернест вийшов до приймальні та простягнув їй долоню.

— Каролін Лефтман? Я Ернест Леш.

— Рада познайомитися, — мовила Керол, потиснувши йому руку.

— Прошу, заходьте, Каролін, — мовив Ернест, жестом показуючи на крісло, що стояло навпроти його місця. — Ми живемо в Каліфорнії, тож я віддаю перевагу спілкуванню на «ти». Ви не проти, якщо ми називатимемо одне одного «Ернест» і «Каролін»?

— Я спробую до цього звикнути. Можливо, мені знадобиться трохи часу.

Вона увійшла до кабінету й швиденько роззирнулася. Два дешеві шкіряні крісла стояли під прямим кутом так, що

лікар та пацієнт мали злегка повертати голову, аби дивитися одне одному у вічі. На підлозі лежав старий кашанський килим — судячи з усього, підробка. Коло стіни стояла обов'язкова кушетка — чудово! — над якою висіли кілька дипломів у рамках. Кошик для сміття вщерть заповнений; там було чимало зім'ятих серветок із масними плямами — вочевидь, простісінько з «Бургер-Кінг». Зачухана фанерна ширма непривабливого відтінку стояла навпроти Ернестового столу, на якому панував суцільний безлад; на височезній купі книжок та паперів стояв великий комп'ютерний монітор. Жодних ознак естетичного смаку. Жодних ознак присутності жінки. Це добре!

Крісло було тверде й непривітне. Спочатку їй не хотілося всідатися повністю, і вона підклала під себе руки. Джастінове крісло. Скільки годин (які вона, між іншим, оплачувала) він просидів у цьому кріслі, поливаючи її брудом? Керол здригнулася, уявивши, як Джастін і цей товстий кендюх сиділи тут разом, голова до голови, і плели проти неї інтриги.

— Дякую, що так швидко погодилися зі мною зустрітись, — із вдячністю в голосі мовила вона. — Я відчувала, що стою над прірвою.

— Коли ми спілкувалися телефоном, вас щось пригнічувало, — мовив Ернест. — Почнімо з самого початку, — додав він, дістаючи блокнот. — Розкажіть мені все, що я маю знати. З нашої короткої розмови я зрозумів тільки те, що ваш чоловік хворий на рак, а ви вирішили звернутися до мене після тієї презентації у книжковій крамниці.

— Так. А потім я прочитала вашу книгу й вона мене дуже вразила. Причому йдеться про кілька факторів: ваше вміння співпереживати, ваша чутливість, ваш розум. Я ніколи не відчувала особливої поваги до терапії чи психотерапевтів, із якими мені доводилося стикатися. Та є один виняток. Коли я почула, як ви говорите, в мене з'явилося сильне відчуття, що тільки ви здатні мені допомогти.

«О Господи, — думав Ернест, — ось та пацієнтка, яку я планував залучити до “терапії правди”, хотів вибудовувати абсолютно чесні стосунки без жодних компромісів. І де ми зараз? Уже з першої хвилини нашої зустрічі очевидно, що початок наскрізь фальшивий». Надто вже добре він пам’ятав боротьбу зі своєю тінню того вечора у книжковій крамниці! Але що він може сказати Каролін? Звісно ж, неправду! Хіба він наважиться розповісти, як розривався між своїм мозком і членом, між хтивим потягом до Нен і думками про тему доповіді та слухачів? Нізащо! Дисципліна! Дисципліна! Саме там він і почав формувати перелік основних принципів своєї «терапії правди». І перший із них був таким: *«Відкривайся настільки, наскільки це корисно для пацієнта»*.

А тому Ернест відповів чесно й водночас виважено:

— Каролін, у мене є кілька варіантів відповідей на ваше запитання. Зізнаюся, мені приємно чути компліменти на свою адресу. Та водночас мене хвилює те, що ви вважаєте, буцімто допомогти вам можу *тільки* я. Оскільки я є автором книг та часто з’являюся на публіці, люди схильні вважати мене більш мудрим та досвідченим, аніж я є насправді. Каролін, — вів далі Ернест, — я кажу це вам, бо якщо з якоїсь причини ми дійдемо висновку, що не можемо працювати разом, я хочу, щоб ви знали: у цій галузі є дуже багато психотерапевтів, які так само компетентні. Однак хочу додати, що зроблю все можливе, аби виправдати ваші сподівання.

Ернест відчув, як усередині розливається тепло. Він був задоволений собою. Непогано. Зовсім непогано.

Керол вдячно всміхнулася. *«Немає нічого гіршого, аніж здобувати чияюсь прихильність вдаваною смиренністю, — подумала вона. — Зарозумілий мерзотник! А якщо він повторюватиме “Каролін” у кожному другому реченні, мене просто знудить»*.

— Отже, Каролін, почнімо, як то кажуть, з самого початку. Спершу я хотів би почути від вас основні факти: скільки вам років, чи маєте родину, як живете, де працюєте.

Керол вирішила дотримуватися золоті середини між правдою і вигадкою. Щоб не заплутатися у власному павутинні брехні, вона намагатиметься розповідати про своє життя якомога правдивіше, змінюючи інформацію виключно за потреби — щоб Ернест не здогадався, що вона є дружиною Джастіна. Спершу вона хотіла назватися «Керолайн», однак це ім'я видалося їй надто чужим, тож зрештою вона зупинилася на «Каролін», сподіваючись, що воно не надто співзвучне з «Керол». Обманювати було легко. Вона знову кинула оком на кушетку. Багато часу не знадобиться — може, зо два-три сеанси.

Відтак вона розповіла Ернестові, який нічого не підозрював, історію, що її завчила напам'ять. Керол добре підготувалася до цієї зустрічі. Вона провела в будинку додаткову телефонну лінію, щоб Ернест не помітив, що в них із Джастіном однаковий телефонний номер. Платила готівкою, аби не мати проблем із відкриттям окремого банківського рахунку на своє дівоче прізвище Лефтман. І, звісно, вигадала історію свого життя, що була максимально наближена до реальності, — щоб уникнути будь-яких підозр із боку Ернеста. Вона розповіла, що їй тридцять п'ять років, вона працює адвокатом, має восьмирічну доньку та вже дев'ять років живе в нещасливому шлюбі з чоловіком, якому кілька місяців тому зробили серйозну операцію у зв'язку з раком простати. Трапився рецидив, і йому довелося пройти через орхіектомію¹, лікування гормонами та хіміотерапію. Керол також планувала повідомити, що гормональна терапія та видалення яєчок призвели до повної імпотенції чоловіка, а вона, у свою чергу, страждала від від-

¹ Хірургічна операція, що передбачає видалення яєчок.

сутності сексу. Та зараз їй здавалося, що це занадто для першого сеансу. Поспішати не варто — для всього свій час.

Натомість Керол вирішила, що під час першого візиту зосередиться на своєму відчаї, що його спричинило відчуття, ніби вона потрапила в пастку. Вона сказала Ернестові, що шлюб ніколи їй не задовольняв і на момент виявлення в чоловіка раку вона всерйоз думала про розлучення. Та коли діагноз підтвердився, чоловіка охопив глибокий розпач. Його жахала думка про смерть на самоті, а вона не знаходила в собі мужності торкнутися теми розлучення. А тоді, буквально за кілька місяців, рак повернувся. Прогноз був невтішний. Чоловік благав її не залишати його самого перед обличчям смерті. Вона погодилася, але тепер відчувала, що опинилася в пастці до кінця його життя. Чоловік наполіг на тому, щоб вони переїхали з Середнього Заходу до Сан-Франциско, аби бути ближче до Каліфорнійського університету з його медичним онкологічним центром. Отже, кілька місяців тому їй довелося покинути всіх своїх друзів у Чикаго, відмовитися від кар'єри адвоката й переїхати до Сан-Франциско.

Ернест ловив кожнісіньке її слово. Його вразило, наскільки історія цієї жінки була подібна до історії вдови, яку він лікував кілька років тому — вчительки, яка саме хотіла подати на розлучення, коли в її чоловіка виявили рак простати. Вона пообіцяла, що не дозволить йому померти на самоті. Та найстрашніше було те, що до його смерті залишалося дев'ять років! Увесь цей час вона незмінно дбала про нього, поки рак поволі поширювався його тілом. Жах! А після смерті чоловіка її охопили лють і жаль. Вона змарнувала найкращі роки свого життя заради чоловіка, якого не кохала. Хіба ж не за таким сценарієм житиме Каролін? Його серце співчутливо стислося.

Він намагався їй співчувати, спробував уявити себе на місці цієї жінки, але відчував опір. Це скидалося на занурення в крижаний басейн. Яка жахлива пастка!

— А тепер розкажіть, як усе це на вас вплинуло.

Керол швиденько озвучила перелік симптомів: безсоння, тривожність, самотність, напади плачу, відчуття, що вона змарнувала своє життя. Їй не було з ким поговорити. Звісно, вона не могла обговорювати це зі своїм чоловіком — вони й раніше не розмовляли одне з одним, а тепер між ними зяло глибоке провалля. Утім, був один ефективний засіб — марихуана. Після переїзду до Сан-Франциско вона щодня викурювала два-три косячки. Жінка глибоко зітхнула й замовкла.

Ернест пильно подивився на Каролін. Приваблива, сумна жінка з гірко опущеними кутиками губ; великі карі очі, сповнені сліз; кучеряве чорне волосся; довга граційна шия; щільний рубчастий светр, який щільно обтягував гарні пружні груди та з-під якого сміливо проступали соски; спідниця, що облягала стегна; чорні трусики, які виднілися, коли вона поволі схрещувала свої стрункі ноги. За інших обставин Ернест ніколи б не оминув такої жінки, але сьогодні він абстрагувався від її сексуальної привабливості. Працюючи з пацієнтками, він навчився «вимикати» сексуальне збудження й навіть своє зацікавлення ще в медичному коледжі. Якось він цілий день проводив огляди в гінекологічному кабінеті без жодної хтивої думки, а ввечері поводився як справжній ідіот, намагаючись залізти під спідницю до якоїсь медсестри.

Ернест гадав, що він може зробити для Каролін. Чи стосувалася її проблема галузі психіатрії? Можливо, ця жінка просто була невинною жертвою, яка опинилася не в тому місці і не в той час. Поза сумнівом, у юності вона звернулася до священика, аби той її розрадив.

Та, можливо, йому варто запропонувати їй саме таке заспокоєння. Безперечно, церква має що запропонувати за дві тисячі років своєї терапевтичної практики. Ернеста завжди цікавило, як здійснюється підготовка священиків. Наскільки великим був їхній досвід, коли йшлося про розраду? Де їх

навчали цієї техніки? Курс із розради? Курс, присвячений консультаціям на сповіді? Це питання настільки його зацікавило, що Ернест навіть пішов до бібліотеки, аби пошукати літературу, присвячену консультуванню в католицькій церкві, але нічого не знайшов. Іншим разом він запитав про це в місцевій духовній семінарії й дізнався, що їхній навчальний план не передбачає ретельної психологічної підготовки. А якось Ернест потрапив до безлюдного храму в Шанхаї, де йому вдалося пробратися до сповідальні. Він півгодини сидів на місці священика, вдихаючи повітря католицької церкви й бурмочучи: «Відпускаю тобі гріхи. Сину мій, я відпускаю твої гріхи!» Коли ж Ернест вийшов зі сповідальні, його охопили заздрощі. Священики володіли потужною зброєю проти відчаю, від якої не відмовився б і сам Юпітер, тоді як його світський арсенал, що складався з інтерпретацій та заспокійливих фраз, видавався жалюгідним.

Удова, якій він допоміг пережити втрату і яка й досі подеколи приходила до нього на сеанси, аби одержати необхідну підтримку, якось зауважила, що Ернест скидається на співчутливого свідка. Можливо, міркував Ернест, саме таким співчутливим свідком я і зможу стати для Каролін Лефтман.

А може, й ні! Можливо, тут відкриваються можливості для реальної роботи.

Ернест подумки склав перелік аспектів, які варто було б дослідити. По-перше, чому в неї були погані стосунки з чоловіком ще до того, як йому діагностували рак? Навіщо десять років жити з тим, кого не кохаєш? Тут він згадав власний шлюб, якому так само бракувало любові. Якби Рут тоді не загинула в автокатастрофі, чи наважився б він зрештою розлучитися? Можливо, ні. Але ж якщо шлюб Каролін і справді був катастрофою, чому вона не звернулася до спеціаліста з сімейної психотерапії? Чи можна взагалі сприймати її оцінку власного сімейного життя як щирі правду? Можливо, вона

таки мала шанс зберегти ці стосунки? Навіщо переїжджати до Сан-Франциско, аби лікувати рак? Більшість пацієнтів приїжджають до онкологічного центру й залишаються там протягом періоду лікування, а потім повертаються додому. Чому вона так покійно відмовилася від своєї кар'єри і друзів?

— Каролін, ви довгий час перебували у пастці — спочатку це був ваш шлюб, а потім шлюб і *водночас* моральні страждання, — наважився висловити свою думку Ернест. — Чи шлюб *проти* моральних страждань?

Керол спробувала енергійно закивати на знак згоди. *«Оце розумник, — подумала вона. — Може, варто впасти перед ним на коліна?»*

— Знаєте, я б хотів, щоб ви надали мені більше інформації. Розкажіть мені все про себе, все, що, на вашу думку, я мав би знати. Це допоможе нам краще зрозуміти вашу непросту життєву ситуацію.

«Нам, — подумки зауважила Керол. — Гм-м, цікаво. Вони такі спритні, так вправно закидають гачок. Минуло п'ятнадцять хвилин сеансу, і вже з'явилися “ми” і “розкажіть мені все”; скидається на те, що “ми” вже вирішили, що розуміння “непростої життєвої ситуації” може все врятувати. І йому треба знати все-все. Звісно, без поспіху. Та й навіщо поспішати, коли отримуєш сто п'ятдесят доларів за годину? Рівно сто п'ятдесят доларів — жодних п'ятдесятивідсоткових авансів, юристів, конференц-зали, офісної бібліотеки, асистентів, навіть секретарки немає».

Вона подумки змусила себе повернутися до Ернеста й почала згадувати свою історію. Найбезпечніше говорити правду й не виходити за певні межі. Звісно, міркувала вона, Джастін був надто зацикленним на собі, щоб розповідати психотерапевтові деталі з життя своєї дружини. Що менше вона брехатиме, то переконливіше звучатиме її розповідь. А тому Керол вирішила приховати тільки правду про свою освіту: замість Університету Брауна і Стенфордського юридичного коледжу

вона розповіла про Інститут Редкліффа та юридичну школу в Чиказькому університеті. Відтак просто розповіла про своє дитинство, зокрема про матір, яка повсякчас перебувала в розпачі. Вона працювала вчителькою початкових класів, і їй так і не вдалося опанувати себе після того, як від неї пішов чоловік.

Спогади про батька? Покинув родину, коли їй було вісім. За словами матері, коли йому виповнилося тридцять п'ять років, він просто-таки збожеволів і закохався у неохайну гіпі, покинув усе, що мав, кілька років валандався за гуртом «Grateful Dead», а наступні п'ятнадцять перебував під постійним кайфом у комуні Сан-Франциско. Кілька років вона отримувала від нього вітальні листівки (без зворотної адреси), а тоді все припинилося, аж поки матір не відійшла у кращий світ. Він приїхав на похорон, вдягнений так, немовби час розпочав свій зворотний відлік — заяложена уніформа «Haight-Ashbury», стоптані сандалі, вицвілі подерті джинси, запрапа сорочка. Батько заявив, що все життя мати стояла йому на заваді і через це він не міг виконувати свої батьківські обов'язки. Керол відчайдушно хотіла мати батька, вона його потребувала. Утім, уже під час поховання в неї з'явилися певні підозри щодо його адекватності: він прошепотів їй на вухо, що їй не варто довго чекати, а краще одразу виплеснути всю злість на матір.

Залишки ілюзій щодо повернення батька остаточно розвіялися наступного дня, коли він, затинаючись і чухаючи волосся, що аж кишіло вошами, завів із нею розмову. Наповнивши кімнату неприємним смородом своїх самокруток, батько озвучив ділову пропозицію: вона мала передати йому свій невеличкий спадок, щоб він інвестував ці гроші в крамницю товарів для курців на Гейт-стріт. Коли ж вона відмовилася, батько почав наполягати, що будинок матері «по праву» належить йому, згідно з «людськими», а не «юридичними» законами, адже двадцять п'ять років тому саме він зробив перший внесок. Звісно, вона попросила його піти (Ернест так

і не дізнався, що насправді вона сказала: «Забирайся звідси, наволоч»). Відтоді вона нічого не чула про свого батька.

— Отже, ви одночасно втратили і батька, і матір?

Керол сміливо кивнула.

— Брати, сестри?

— Брат, на три роки старший.

— Як його звать?

— Джейб.

— А де він зараз?

— У Нью-Йорку чи Нью-Джерсі, точно не знаю. Десь на Східному узбережжі.

— Він вам не телефонує?

— І не треба!

Керол відповіла так різко й гірко, що Ернест мимоволі здригнувся.

— А чому «не треба»? — поцікавився він.

— Він одружився в дев'ятнадцять років, а коли йому виповнився двадцять один рік, пішов на флот. У віці тридцяти одного року почав сексуально розбещувати двох своїх донечок. Я була на суді: він отримав трирічний термін ув'язнення, і його з ганьбою випхали з армії. Згідно з постановою суду, він не має права жити ближче ніж за тисячу миль від Чикаго, де зараз проживають його доньки.

— Ага, — мовив Ернест. Він зазирнув у свої нотатки і почав щось обчислювати. — Він на три роки старший... тоді вам було двадцять вісім... отже, все це трапилось десять років тому. Ви не бачилися відтоді, як його ув'язнили?

— Три роки ув'язнення — це мало. Мій вирок був суворішим.

— Наскільки суворішим?

— Довічне!

По спині Ернеста пробіг холодок.

— Довічне ув'язнення триває довго.

— За злочин, що передбачає смертну кару?

— А якими були ваші стосунки до злочину? Ви на нього сильно гнівалися?

— Одній його доньці було вісім, а другій — десять, коли він почав їх розбещувати.

— Ні-ні, я запитую про гнів, який ви могли відчувати ще до того, як він вчинив цей злочин.

— Одній його доньці було *вісім*, а другій — *десять*, коли він почав їх розбещувати, — зціпивши зуби, повторила Керол.

Ого! Ернест відчув, що потрапив на заміноване поле. Він знав, що проводить «ризикований» сеанс, і ніколи не розповів би про нього Маршалу. Можна було тільки уявити, як той його розкритикує: «Чорт забирай, з якою метою ти вичавлюєш із неї інформацію про брата, коли не маєш перед собою нормальної, систематизованої історії її життя? Ти ще нічого не з'ясував про її шлюб, а саме він і змусив її звернутися до тебе». Авжеж, його слова звучали у вухах: «Звісно, в цьому щось є. Але, на Бога, невже ти не можеш трохи зачекати? Занотуй це подумки, а за слушної нагоди зможеш повернутися до цієї теми. Це черговий прояв твоєї нестриманості».

Однак Ернест розумів, що має викинути Маршала з голови. Він вирішив бути з Каролін чесним і відкритим, а це вимагало певної спонтанності — Ернест мав *ділитися* своїми відчуттями саме тоді, коли вони в нього *з'являлися*. З цією пацієнткою він не застосовуватиме жодної тактики й нічого не «занотовуватиме» подумки. Його мета на сьогодні: «Будь собою. Віддавай себе».

Крім того, Ернеста зачарував раптовий спалах люті Каролін — він був таким неочікуваним, таким справжнім. Спочатку йому було непросто до неї достукатися — вона видавалася надто м'якою, їй бракувало емоцій. Тепер метелик випурхнув із кокона: вона ожила, слова та міміка свідчили про ті самі почуття. Щоб встановити контакт із цією жінкою,

треба було дозволити їй бути собою. Ернест вирішив довіритися своїй інтуїції та зосередитися на емоціях.

— Каролін, ви відчуваєте злість — і не тільки до Джеба, а й до мене.

«Алілуя, недоумку, ти бодай щось зрозумів правильно, — подумала Керол. — Господи, та ти навіть гірший, ніж я уявляла. Не дивно, що ти ніколи не переймався тим, чого ви завдали мені разом із Джастіном. І навіть не здригнувся, почувши, що батько гвалтував свою восьмирічну доньку!»

— Каролін, я перепрошую, що так наполегливо торкався цієї делікатної теми. Можливо, я забігав наперед. Та дозвольте мені бути з вами відвертим. Я хотів сказати ось що: якщо Джеб був настільки жорстоким, аби зробити таке зі своїми дітьми, як він міг учинити зі своєю молодшою сестрою?

— Це ви про що? — Керол опустила голову; вона зненацька відчула запаморочення.

— З вами все гаразд? Принести води?

Керол заперечно похитала головою і швидко зібрала думки до купи.

— Вибачте, в мене запаморочилося в голові. Навіть не знаю, що це було.

— Є думки з цього приводу?

— Не знаю.

— Каролін, не втрачайте це відчуття. Хай воно залишиться з вами ще на кілька хвилин. Воно з'явилося, коли я запитав вас про Джеба. Я думав про те, яким було ваше життя у віці десяти років і як вам жилося з таким старшим братом.

— Кілька разів я була консультантом на судових засіданнях, де розглядали випадки сексуального насильства над дітьми. Це найжорстокіші процеси, які я будь-коли бачила. І йдеться не тільки про жахливі спогади, до яких доводиться повертатися, але й про сильне потрясіння, що його зазнає родина, суперечки стосовно навіяних спогадів — це боляче

для всіх. Гадаю, я зблідла, уявивши, що зі мною могло трапитися щось подібне. Утім, я не певна, що ви скеровували мене саме в цьому напрямку. Та навіть якщо й так, маю сказати, що не пам'ятаю жодних конкретних травм, які міг спричинити Джейб. Пригадую, що ми подеколи докучали одне одному, але це типові стосунки між братом і сестрою. Та водночас зауважу, що в мене мало спогадів про ранне дитинство.

— Ні-ні, Каролін, вибачте, я висловився не досить чітко. Я навіть не думав про серйозну дитячу травму, яка могла призвести до посттравматичного стресу. Зовсім ні, хоча мушу погодитися, що зараз такі думки зринають дедалі частіше. Ішлося про дещо інше, менш драматичне, але більш приховане й типове. Щось на кшталт цього: яким було ваше життя, зважаючи на те, що ви зростали поряд із таким байдужим і навіть агресивним братом і проводили з ним стільки часу?

— Авжеж, тепер я бачу різницю.

Ернест кинув оком на годинник. Чорт забирай, подумав він, залишилося тільки сім хвилин. Ще стільки треба зробити! Я маю почати аналізувати її шлюб.

Незважаючи на те, що він зробив це крадькома, Керол помітила, як він дивиться на годинник. Перша реакція її здивувала, її це прикро вразило. Однак відчуття швидко зникло. Натомість з'явилися думки: *«Погляньте на нього — підлий і жадібний мерзотник. Сидить тут і вираховує, скільки ще хвилин має мене терпіти, перш ніж я заберуся геть. А потім запустить лічильник на сто п'ятдесят доларів для наступного пацієнта!»*

Ернест ховав годинник на полиці — так, щоб пацієнти його не бачили. Натомість Маршал ставив годинник на невеличкий стіл між собою і пацієнтом, щоб обоє могли його бачити. «Чесність понад усе, — зауважував він. — Ми обоє розуміємо, що пацієнт платить за сеанс сто п'ятдесят доларів, тож навіщо ховати годинник? Сховати його означає створити ілюзію, що

ви з пацієнтом перебуваєте в особистих, а не професійних стосунках». Саме таким і був Маршал — непохитним. Його було не просто збити з пантелику. Однак Ернест зазвичай ховав свій годинник від пацієнтів.

Кілька хвилин, які ще залишалися, Ернест спробував присвятити чоловікові Каролін:

— Мене вразив той факт, що всі чоловіки, про яких ви згадали, — головні чоловіки у вашому житті, — так прикро вас розчарували. «Розчарували» — ще м'яко сказано, і йдеться про вашого батька, брата і, звісно ж, чоловіка. Але про останнього я досі майже нічого не знаю.

Керол проігнорувала цю пастку. Вона хотіла діяти за власним планом.

— Якщо вже говорити про чоловіків, які розчарували мене в житті, хочу розповісти про один виняток. Коли я вчилася на останньому курсі Редкліффа, мій психологічний стан був просто жахливий. Я ще ніколи не почувалася так погано: низька самооцінка, депресія, мені здавалося, що я неповноцінна, огидна. А останньою краплею стало те, що мене кинув мій хлопець Расті, з яким ми зустрічалися ще зі школи. Я опустила на дно: пила, вживала наркотики, думала кинути коледж, подеколи в мене навіть зринали думки про самогубство. А тоді я зустріла психотерапевта, який врятував мені життя, — то був лікар Ральф Кук. Він був напрочуд добрим і ніжним і всіляко мене підтримував.

— Як довго ви до нього ходили?

— Приблизно півтора року — як до психотерапевта.

— Каролін, між вами було ще щось?

— Я вагаюся, чи варто про це розповідати. Я справді високо ціную цього чоловіка й не хочу, аби ви зрозуміли все неправильно. — Керол дістала паперову серветку й вичавила з себе сльозу.

— Ви можете продовжувати?

— Ем-м... боюся, що ви його засуджуватимете. Мені не варто було називати його ім'я. Я знаю, що психотерапія — справа конфіденційна. Але... але...

— Каролін, можливо, у вас є запитання до мене? — Ернест не гаяв часу — він хотів, щоб ця пацієнтка відразу зрозуміла, що йому можна ставити будь-які запитання, на які він обов'язково відповість.

«Трясця! — подумала Керол, роздратовано соваючись у своєму кріслі. — *Каролін, Каролін, Каролін. Він тулить цю "Каролін" у кожнісіньке бісове речення!*»

— Запитання? — підхопила вона. — Так, є. І не одне. По-перше, чи справді ви дотримуетесь повної конфіденційності? Про це ніхто не дізнається? А по-друге, ви його засуджуватимете? Зважатимете на стереотипи?

— Конфіденційність? Звісно. Можете на мене покластися.

«*Покластися на тебе?* — уїдливо думала про себе Керол. — *Авжеж, так само я могла покластися на Ральфа Кука.*»

— А щодо засуджування, то моя мета полягає в тому, аби розуміти, а не засуджувати. Я докладу всіх можливих зусиль і обіцяю бути з вами абсолютно відвертим. Я відповім на будь-яке ваше запитання, — мовив Ернест, майстерно вплітаючи свою обіцянку говорити правду в канву першого сеансу.

— Гаразд, тоді я просто скажу це. Ми стали коханцями. Після кількох сеансів він почав подеколи мене обіймати, аби заспокоїти, а потім це просто сталося — на розкішному перському килимі, що лежав на підлозі його кабінету. То було найкраще, що коли-небудь траплялося зі мною в житті. Навіть не знаю, що ще сказати, крім того, що це мене врятувало. Ми бачилися щотижня — і щоразу кохалися, а мої біль і смуток просто зникли. Врешті-решт він зробив висновок, що терапія мені більше не потрібна, однак ми залишалися коханцями ще рік. Завдяки йому я змогла закінчити коледж

та вступити на юридичний факультет. До речі, у найкращому закладі — Чиказькому університеті права.

— Отже, ваші стосунки припинилися, коли ви вступили до університету?

— Загалом так. Та кілька разів я відчувала, що він мені необхідний, а тому летіла в Кембридж — Ральф завжди був там, і я одержувала підтримку, якої так потребувала.

— Він залишається частиною вашого життя?

— Помер. Він покинув цей світ молодим, через три роки після того, як я закінчила університет. Гадаю, я ніколи не припиняла шукати його в усіх чоловіках. Невдовзі по тому я познайомилася зі своїм чоловіком Вейном і вирішила вийти за нього заміж. Необдумане рішення. І неправильне. Можливо, я так хотіла бути з Ральфом, що почала бачити його у своєму чоловікові.

Керол узяла ще серветок, спустошивши Ернестову коробку. Тепер їй не треба було вичавлювати з себе сльози: вони котилися самі по собі. Ернест відсунув шухляду й дістав звідти ще одну коробку, зірвав з неї пластикову кришку, витягнув верхню серветку і простягнув її Керол. Сльози її вразили: вона відчула трагічно-романтичний присмак власного життя, і вигадка перетворилася на правду. Як чудово, коли тебе кохає такий щедрий і неймовірний чоловік, і як жахливо й нестерпно усвідомлювати (від цієї думки Керол ще більше розридалася), що ти більше ніколи його не побачиш, що ти втратила його назавжди! Коли ж ридання нарешті вщухли, вона відклала серветку й запитально подивилася на Ернеста.

— Ось і все. То як, не засуджуєте? Ви зауважили, що казатимете правду.

Ернест відчув, що його загнали в глухий кут. Правда ж полягала в тому, що він не надто співчував покійному лікареві Куку. Він швиденько обміркував кілька варіантів. Пам'ятай, нагадав він собі, абсолютна відкритість. Однак раптом

змінив рішення. Повна відкритість за умов цієї ситуації аж ніяк не на користь пацієнці.

Уперше він зіткнувся із сексуальними зловживаннями психотерапевтів під час розмови з Сеймуром Троттером. Протягом наступних восьми років йому довелося працювати з кількома пацієнтами, які мали сексуальні стосунки зі своїми попередніми психотерапевтами, і щоразу результат такого зв'язку завдавав пацієнтові шкоди. І, незважаючи на світлину Сеймура, незважаючи на те, з яким триумфом він здійняв у небо свою руку, хто міг би стверджувати, що ця історія пішла на користь Белль? Звісно, були гроші, які вона отримала згідно з рішенням суду, та чи було ще щось? Мозок Сеймура функціонував дедалі гірше. Можливо, через один-два роки вона перетвориться на доглядальницю і їй доведеться дбати про нього до кінця його життя. Ні, не можна стверджувати, що кінцевий результат пішов на користь Белль. Те саме Ернест міг сказати і про інших пацієнтів. Утім, сьогодні Каролін розповіла йому, що тривалі сексуальні стосунки з психотерапевтом її врятували. Ернест був приголомшений.

Інстинктивно він хотів це заперечити: можливо, її перенесення на лікаря Кука було настільки сильним, що вона приховувала правду від самої себе. Зрештою було очевидно, що Каролін не почувалася вільною. Ще б пак — минуло вже п'ятнадцять років, а вона й досі його оплакує. Ба більше, через стосунки з психотерапевтом вона зробила неправильний вибір і відтоді нещасливий шлюб отруював її життя.

«Обережно, Ернесте, — подумки мовив він, — не біжи поперед батька в пекло. Якщо перетворишся на мораліста-праведника, ти просто втратиш цю пацієнтку. Будь щирим; спробуй проникнути в її чуттєвий світ. І головне — навіть не думай поливати брудом лікаря Кука». Цього його навчив Маршал. Більшість пацієнтів відчувають сильний зв'язок із тими, хто схилив їх до сексуальних стосунків, а тому їм потрібен час,

аби позбутися «залишків» такої любові. Дуже часто такі пацієнти міняють кількох психотерапевтів, перш ніж знайдуть того, з ким справді можуть працювати.

— Отже, ваш батько, брат і чоловік зрештою покинули вас, зрадили або ж загнали в пастку. А чоловік, до якого ви мали почуття, помер. Подеколи смерть теж сприймають як зраду, — Ернестові стало гидко від такого примітивного психотерапевтичного кліше, та за цих обставин то було найкраще, що він міг сказати.

— Я не думаю, що лікар Кук був радий померти.

Керол одразу пожалкувала про свої слова. *«Не будь дурепою! — подумки гаркнула вона. — Ти хочеш спокусити його, підчепити на гачок, то на біса це бурмотіння, якого дідька ти захищаєш “прекрасного лікаря Кука”, який є плодом твоєї уяви?»*

— Вибачте, лікарю Леш... тобто, Ернесте. Я знаю, що йшлося не про це. Гадаю, саме зараз мені дуже бракує Ральфа. Я почуваюся дуже самотньо.

— Я розумію, Каролін. Ось чому ми маємо бути максимально близькими.

Ернест помітив, що її очі розширилися. *«Обережно, — застеріг він себе, — вона може подумати, що ти хочеш її спокусити»*. І вже більш формально додав:

— Саме тому психотерапевт і пацієнт мають аналізувати всі нюанси, які стають на заваді їхнім стосункам — наприклад, ваше роздратування, яке я спричинив кілька хвилин тому. *«Чудово, чудово, це вже набагато краще»*, — думав він.

— Ви казали, що будете зі мною відверті. Гадаю, мені хотілося б почути, чи ви засуджуєте його або ж мене?

— Ви справді хочете, щоб я відповів на це запитання, Каролін? — Ернест навмисно зволікав із відповіддю.

«Милостивий Боже! Невже я маю написати це великими літерами на лобі?» — подумки обурилася Керол.

— Ви нас засуджували? Що ви зараз відчуваєте?

— Щодо Ральфа? — Ернест знов ухилився від відповіді. Керол кивнула і подумки застогнала.

Ернест відкинув усі вагання і сказав правду — здебільшого.

— Мушу визнати, що ваша розповідь мене спантеличила. І, гадаю, я справді його засуджую. Але я працюю над цим — мені не хочеться нічого приховувати; я прагну бути максимально відвертим з вами. Дозвольте пояснити, чому я почуваюся спантеличеним, — вів далі Ернест. — Ви сказали, що цей чоловік дуже вам допоміг, і я вам вірю. Інакше навіщо вам приходити сюди, платити купу грошей і приховувати правду? Тому я не маю жодного сумніву щодо ваших слів. Однак я не можу не зважати на власні емоції, не кажучи вже про професійну літературу та одноставну думку експертів моєї галузі, які змушують мене думати трохи по-іншому. Сексуальний зв'язок між пацієнтом і психотерапевтом неминуче зашкодить пацієнтові та зрештою завдасть шкоди його терапевту.

Керол добре підготувалася до такого аргументу.

— Знаєте, лікарю Леш... перепрошую, Ернесте... я скоро до цього звикну. Той факт, що психотерапевти є реальними людьми, до яких можна звертатися на ім'я, для мене дивина. Зазвичай вони ховаються за своїми титулами. На відміну від вас, вони ніколи не бувають щирими і людяними. Тож я хотіла сказати... Ага, згадала. Коли я вирішила до вас звернутися, я дозволила собі ознайомитися з вашими працями в бібліотеці, це моя давня робоча звичка. У такий спосіб я зазвичай перевіряю інформацію про лікарів, які мають свідчити в суді.

— І що?

— Я з'ясувала, що ви пройшли гарну підготовку з природничих наук, а також опублікували чимало праць у галузі психофармакологічних досліджень.

— І що?

— Гм, можливо, в цій ситуації ви просто нехтуєте своїми науковими стандартами? Скажіть-но, які дані ви використовуєте, щоб зробити висновок про Ральфа? Погляньте на ваші свідчення — це абсолютно неконтрольована вибірка. А тепер відверто: вона може отримати наукове підтвердження? *Звісно*, ваша вибірка пацієнтів, які мали сексуальні стосунки зі своїми психотерапевтами, складається з незадоволених людей, яким завдали шкоди, але тільки тому, що вони *самі звернулися до вас по допомогу*. А от інші — задоволені клієнти на кшталт мене — до вас не приходять, і ви й гадки не маєте, як їх багато. Іншими словами, вам відомий чисельник — пацієнти, які потребують психотерапії. А про знаменник ви нічого не знаєте, а це кількість пацієнтів і психотерапевтів, які мали сексуальний зв'язок; ті, кому допомогли, або ж люди, які не страждали внаслідок отримання такого досвіду.

«Неймовірно, — подумав Ернест. — Цікаво було б побачити її в роботі. Не хотілося б опинитися серед опонентів цієї жінки в суді».

— Ернесте, ви розумієте, про що я? Як гадаєте, я маю рацію? Скажіть чесно. Ви коли-небудь зустрічали пацієнта, звісно, крім мене, якому такі стосунки не завдали б жодної шкоди?

Його думки знову закружляли довкола Белль, пацієнтки Сеймура Троттера. *Чи належить вона до категорії тих, кому це допомогло? Перед очима знову промайнула вицвіла світлина Сеймура та Белль. Ці сумні очі. Можливо, це справді пішло їй на користь? Хтозна, може, у підсумку вони обоє виграли? Чи це був короточасний ефект? Ні, мабуть, ніхто не може сказати напевне, як воно було, а втім, ніхто й не знає, як вони зрештою опинилися разом.* Ернеста роками переслідувала думка про те, коли вони вирішили оселитися на острові. Можливо, Сеймур врешті-решт вирішив її врятувати? Чи вони запланували це разом, значно раніше? Може, з самого початку?

Ні, він не міг поділитися цими здогадами. Ернест прогнав Сеймура й Белль зі своїх думок і, почувши запитання Каролін, ледь помітно похитав головою.

— Ні, Каролін. Я ніколи не зустрічав пацієнтів, яким це не завдало б шкоди. Попри це, ваша вимога щодо об'єктивності напрочуд слухна. Це допоможе мені уникнути бажання засуджувати, — Ернест затримав свій погляд на годиннику, а тоді додав: — Сеанс уже завершився, але мені треба з'ясувати ще кілька питань.

— Звісно, — просяла Керол. То був гарний знак. *«Спершу він попросив мене ставити йому запитання. На це не згодився б жодний досвідчений мозкоправ. До того ж натякнув, що відповідатиме навіть на запитання стосовно особистого життя — наступного разу я маю це перевірити. А ще порушує правила, виходячи за межі п'ятдесятихвилинного сеансу».*

Вона вже ознайомилася з рекомендаціями АПА для психотерапевтів щодо того, як уникнути звинувачення в сексуальних домаганнях: слід установити чіткі межі, уникати «слизьких» тем, не звертатися до пацієнтів на ім'я, починати й закінчувати сеанси в точно визначений час. Майже кожна історія за участю психотерапевта, який зловживав службовим становищем, починалася з того, що він порушував п'ятдесятихвилинний ліміт часу — вона знала це як консультант, присутній під час розгляду таких справ у суді. *«Ага, — подумала Керол, — тут зійшли зі стежки, там зашпорталися — хтозна, де ми опинимось через кілька сеансів?»*

— По-перше, я хочу знати, чи не покинете ви мій кабінет з відчуттям дискомфорту після нашого першого сеансу. Як щодо потужних емоцій, що їх спричинила розмова про Джеда?

— Не Джеда, а Джеба.

— Перепрощую, Джеба. Коли ми про нього говорили, ви відчули запаморочення.

— Мені й досі трохи зле, однак це мене не засмутило. Гадаю, ви наблизилися до чогось дійсно важливого.

— Гарзд. По-друге, я хотів би поцікавитися, які враження ви отримали від сеансу. Сьогодні ви добре попрацювали, серйозно ризикували й відверто ділилися зі мною важливими подробицями свого життя. Ви довірилися мені, і я ціную вашу довіру. Як гадаєте, ми зможемо працювати разом? Яке враження про мене у вас склалося? Як воно — бути настільки відвертою?

— Мені подобається працювати з вами. Справді подобається, Ернесте. Ви симпатичні та гнучкі; з вами легко спілкуватися, а ще ви володієте дивовижним умінням зосереджуватися на травмах, про які я й гадки не мала. Я відчуваю, що потрапила в гарні руки. А ось і ваші гроші, — з цими словами вона простягнула йому три п'ятдесятидоларові банкноти. — Я саме забираю свої гроші з банку Чикаго до Сан-Франциско, тож зараз мені зручніше платити готівкою.

«У гарні руки, — подумки повторив Ернест, проводжаючи її до дверей. — Здається, зазвичай кажуть “у добрі руки”?»

Біля дверей Керол обернулася до нього. Зі сльозами на очах вона мовила:

— Дякую! Ви для мене Божий посланець!

А тоді нахилилася, легенько обійняла Ернеста — це тривало дві-три секунди — і вийшла з кабінету.

Спускаючись сходами, Керол відчула, що її огорнув сум. До неї повернулися небажані спогади з минулого: ось вони з Джебом б'ються подушками, стрибаючи на ліжку батьків і щосили горлаючи; батько несе книжки, проводжаючи її до школи; матрина труна поволі опускається в землю; Расті, ще зовсім хлопчак, лукаво всміхається, бо забрав книжки з її шкільної шафки; жадливе повернення батька в її життя; витертий перський килим у кабінеті лікаря Кука. Вона заплющила очі, намагаючись прогнати ці образи геть. Відтак

у її уяві зринув Джастін — можливо, саме цієї миті він про-гулюється десь у місті зі своєю новою обраницею — його рука в її руці. Може, навіть десь поряд. Вона вийшла з вікторіанської будівлі й пильно подивилася на Сакраменто-стрит. Джастіна ніде не було. Натомість до неї наближався молодик із довгим білявим волоссям. Штани вільного крою, рожева сорочка і светр відтінку слонової кістки — він пробіг повз неї, перестрибуючи через дві сходинки. *«Мабуть, іще один простак, який потрапив на гачок Леша»*, — подумала вона. Ідучи геть, вона озирнулася й кинула оком на вікно Ернестового офісу. *«Трясця, — міркувала Керол, — цей сучий син намагається мені допомогти!»*

Тим часом Ернест сидів нагорі у своєму кабінеті, записуючи на диктофон нотатки, зроблені під час сеансу. У кімнаті ще довго вчувався гострий цитрусовий аромат парфумів Каролін.

РОЗДІЛ 7

Закінчивши супервізорське заняття з Ернестом, Маршал Стрейдер відкинувся на спинку свого крісла й подумав про переможні сигари. Двадцять років тому він почув, як провідний чиказький психоаналітик Рой Грінкер описував рік, що його провів на кушетці Фройда. То було ще в двадцяті роки, коли для здобуття професійної репутації треба було здійснювати паломництво на кушетку Майстра. Іноді це тривало кілька тижнів, а іноді, якщо кандидат прагнув стати справжньою зіркою психоаналізу й здійснити переворот у галузі, це могло тривати цілий рік. За словами Грінкера, Фройд ніколи не приховував свого тріумфу, коли йому вдавалося зробити вдалу інтерпретацію. А як гадав, що інтерпретація була просто-таки грандіозною, то зазвичай відкривав коробку дешевих сигар і пропонував одну з них пацієнтові, щоб той викурив «переможну» сигару. Маршала тішило те, як мило і наївно Фройд трактував перенесення. Якби він досі курив, то пригостився б тріумфальною сигарою після того, як Ернест покинув його кабінет.

За останні кілька місяців його молодий учень досягнув непоганих результатів, однак сьогоднішня зустріч стала переломною. Рішення запросити Ернеста до комітету з медичної етики було своєрідним поривом. Маршалу часто здавалося, що его Ернеста пронизане прогалинами: він був претензійним та імпульсивним. Неконтрольовані часточки його сексуального «ід» проявлялися під дивними кутами. Та найгіршим було його підліткове іконоборство: Ернест не відчував особливої поваги до дисципліни, законних авторите-

тів, знань, що їх протягом десятиліть напрацьовували талановиті психоаналітики, проникливого розуму яких значно поступався його власний.

«Хіба є кращий спосіб допомогти Ернестові позбутися цього іконоборства, аніж призначити його на роль судді? Геніально!» — міркував Маршал. Саме в такі моменти йому завжди хотілося, щоб поряд були свідки — глядачі, які належно оцінили б створений ним шедевр. Зазвичай здоровий глузд підказує, що психоаналітик має бути прикладом цілісної особистості. Однак Маршал планував рано чи пізно написати працю про недооцінений аспект зрілості (перелік праць, які він собі запланував, невпинно зростав). Насамперед ішлося про здатність зберігати творче начало протягом років і десятиліть навіть за відсутності зовнішніх спостерігачів. Зрештою чи існують «митці» — ті, хто серйозно сприймає твердження Фройда про те, що психоаналітика — це наука, хто може присвятити все життя мистецтву, якого ніхто не побачить? Уявіть собі Челліні, який створив срібну чашу невимовної краси, а тоді заховав її у склепі. Чи Маслера, який створює елегантний скляний шедевр, а тоді розбиває його на друзки у своїй студії. Жах! *«Можливо, такі “глядачі” є однією з “поживних речовин”, які не зазначені в переліку обов’язкових, але водночас є напрочуд важливими, і саме їх незрілий терапевт всотує зі своєї супервізії?»* — міркував Маршал. — *Декого слід “присмачувати” десятиліттями, аби він зрештою опанував уміння творити на очах у спостерігачів».*

«Те саме можна сказати і про життя, — поринув у роздуми Маршал. — Немає нічого гіршого, аніж приховувати своє життя від інших». Під час своєї роботи він знову і знову помічав неймовірну потребу пацієнтів у його увазі — авжеж, потреба у глядачах є недооціненим фактором тривалої психотерапії. Працюючи з пацієнтами, які втратили свого партнера (тут він цілком погоджувався з ідеями, що їх виклав

Ернест у своїй книзі), він часто спостерігав, як вони поринають у відчай — передусім через те, що втратили свого «глядача». За їхнім життям ніхто не спостерігав... щоправда, траплялися щасливці, які щиро вірили в існування божества, якому не бракувало часу аналізувати кожнісінький їхній учинок.

«Стривайте! — стрепенувся Маршал. — Хіба ж митці-психоаналітики працюють на самоті? Хіба ж не пацієнти є їхніми глядачами? Ні, в цьому сенсі їх не варто брати до уваги. Пацієнти ніколи не бувають досить неупередженими. Вони не здатні помітити найбільш елегантні аналітичні рішення! А ще вони напрочуд жадібні! Лишень погляньте, як вони хапають найбільш ласі шматочки інтерпретації, навіть не кинувши оком на велич посудини, що їх містить! А студенти чи учні супервізорів? Чи ж вони не глядачі? Тільки декому з них не бракує проникливості, аби належно оцінити майстерність психоаналітика! Зазвичай вони не здатні досягнути сутності інтерпретації; та пізніше, коли вони вже займатимуться клінічною практикою — можливо, коли минуть місяці чи навіть роки — у їхній пам'яті щось спалахне, і саме цієї миті вони належно оцінять витонченість і велич шедеврів свого вчителя, і їм перехопить подих.

Звісно, так трапиться і з Ернестом. Настане той час, коли він відчуватиме розуміння і вдячність. Змусивши його ідентифікувати себе як агресора, я заощадив йому рік підготовки до роботи в галузі психоаналізу».

Утім, він зовсім не бажав, щоб Ернест якнайшвидше закінчив свою підготовку. Маршалу хотілося, щоб учень залишався поряд із ним якомога довше.

Протягом дня він провів п'ять сеансів психоаналізу, а ввечері помчав додому. Утім, на нього чекав порожній будинок та записка від його дружини Ширлі, у якій вона повідомляла, що вечеря в холодильнику, а вона повернеться з виставки квіткових композицій близько сьомої. Як завжди, дружина

залишила для нього ікебану: у видовженій керамічній посудині, що скидалася на колбу, стояв жмут сірих, викривлених, голих гілок бересклета, вигнутих донизу. З одного боку цього плетива здіймалися дві білосніжні лілії на довгих стеблах, що відверталися одна від одної в різні боки.

«*Чорт забирай*, — подумав Маршал, штовхнувши квіткову композицію на протилежний бік столу з такою силою, що вона мало з нього не впала. — *Сьогодні я провів вісім сеансів із пацієнтами й одне заняття з супервізії, заробив чотирнадцять сотень, а вона не може нагодувати мене вечерею, бо надто переймається цими клятими ікебанами!*» Утім, щойно він відкрив пластикові контейнери з їжею, його гнів ущух. Неймовірно ароматний гаспачо, барвистий салат «Нісуаз» із перченим тунцем, фруктовий салат із манго, зеленого винограду і папаї з соусом із маракуї. До посудини з гаспачо Ширлі прикріпила аркушик паперу зі словами: «Еврика! Нарешті знайдено рецепт страви, яка не містить калорій, — що більше їси, то стрункішим стаєш! Дві порції — але гляди мені, щоб зовсім не зник!» Маршал усміхнувся. Кілька днів тому він уже чув від Ширлі ще один жарт на тему «зникнення».

Смакуючи страви, Маршал відкрив свіжий випуск «*Examiner*» — його насамперед цікавив фінансовий розділ. Індекс Доу Джонса виріс на двадцять пунктів. Звісно, «*Examiner*» публікує дані, актуальні на дванадцятую годину дня, бо надвечір ринок почало крутити, мов карусель. Але байдуже: йому подобалося перевіряти показники двічі на день, а з кінцевим результатом він ознайомиться завтра вранці на сторінках «*Chronicle*». Маршал затамував подих, клацаючи калькулятором, — він урахував підвищення цін на всі свої акції, а потім вирахував денний прибуток. Одна тисяча сто доларів — і, перш ніж торгівля припиниться, ця цифра може зрости. Він відчув, як усередині розливається тепло, а тоді скуштував першу ложку густого темно-червоного гаспачо, посипаного

блискучими біло-зеленими кубиками цибулі, огірка й цукіні. Чотирнадцять сотень доларів від пацієнтів і одинадцять — прибуток з акцій. Гарний був день!

Прочитавши спортивну сторінку та швиденько проглянувши розділ із новинами світу, Маршал вдягнув свіжу сорочку й вийшов з дому. Його жага до спорту могла зрівнятися тільки з пристрастю до прибутків. У понеділок, середу та п'ятницю під час обідньої перерви він грав у баскетбол у «Християнській асоціації для юнаків». У вихідні Маршал зазвичай катався на велосипеді та грав у теніс чи ракетбол. А у вівторок та четвер завжди намагався знайти трохи часу для аеробних навантажень: о восьмій у нього була зустріч в Інституті психоаналізу «Золоті ворота», тож Маршал вийшов з дому трохи раніше, аби півгодини прогулятися.

Маршал думав про зустріч, що мала відбутися ввечері, і з кожним кроком передчуття задоволення зростало. Це буде особливе засідання. Жодних сумнівів: він стане свідком великої драми. Проллеться кров. О так, кров — напрочуд захопливе видовище! Він ще ніколи не смакував чарівність жаху так ясно. Карнавальна атмосфера публічних страт у давні часи, вуличні торговці з іграшковими гільйотинами, гамір і хвилювання натовпу та барабанный дріб, що супроводжують злочинця на ешафот... Повішання, обезголовлювання, спалення, розтягування на дибі й четвертування — тільки уявіть, як кінцівки нещасного прив'язують до коней, а глядачі ляскають тварин батогами, пришпорюють їх і весело горлають, спостерігаючи за тим, як вони розривають бідолаху на частини, як усі його основні артерії фонтанують кров'ю... Авжеж, це жах. Але це чийсь жах, він належить тому, хто чітко показав перехід від буття до небуття, тієї самої миті, коли дух і тіло розриваються на шматки.

І що величнішим було життя, яке мали знищити, то захопливішим було видовище. Мабуть, в епоху терору натовп по-

всякчас перебував у нестримному захваті: шляхетні голови котилися з плечей, а з королівських торсів бризкала яскраво-червона кров. Не з меншим хвилюванням очікували й останніх, передсмертних слів. Коли межа між буттям і небуттям ставала відчутною, навіть вільнодумці починали говорити стисленим голосом, прислухаючись, щосили намагаючись почути останні слова з вуст того, хто покидає цей світ, немовби саме цієї миті, коли життя згасає, а плоть перетворюється на купу м'яса, можна пізнати одкровення й розгадати найбільшу таємницю існування. Це нагадало Маршалу про спалах активного зацікавлення навколосмертним досвідом. Усі чудово розуміли, що то суцільне шарлатанство, однак це безумство тривало понад двадцять років, і за цей час було продано мільйони книжок. «Господи, — міркував Маршал, — хтось добряче заробив на цих нісенітницях!»

Утім, вечірнє засідання не передбачало царевбивства. Натомість вони мали стати свідками відлучення від церкви й вигнання. Перед «судом» мав постати Сет Панде — один із засновників інституту і старший викладач психоаналізу. Безперечно, він був претендентом на виключення з лав викладачів через свої різноманітні антианалітичні вчинки. Такі ситуації не траплялися з часів «відлучення» Сеймура Троттера, який багато років тому спокусив свою пацієнтку.

Маршал усвідомлював, що за цих умов його становище досить делікатне, тож цього вечора слід поводитися якомога обережніше. Усі колеги знали, що п'ятнадцять років тому Сет Панде був його наставником і добряче допоміг йому і в моральному, і в професійному сенсі.

Утім, зірка Сета Панде згасала. Психотерапевту вже було за сімдесят, а три роки тому йому зробили серйозну операцію у зв'язку з раком легень. Зазвичай він повадився дуже пихато й вважав, що порушення правил методики й моралі — то його привілей. Тепер хвороба й невпинна боротьба

зі смертю позбавили його всіх залишків конформізму. Колеґ-психоаналітиків страшенно бентежила й дратувала непримирима позиція Сета, що суперечила моральним принципам психотерапії, і водночас його обурлива поведінка. Утім, він і досі був на коні: цей чоловік володів настільки потужною харизмою, що його завжди хотіли бачити у своїх сюжетах телебачення і ЗМІ. Їх надзвичайно цікавила його думка щодо «гарячих» новин: негативний вплив насильства з телеекранів на дітей, байдужість місцевої влади до проблеми безпритульних, ставлення до жебраків на вулицях, контроль за зброєю, сексуальні походеньки політиків. Сет завжди міг прокоментувати будь-яку з цих тем, і його слова були гідні висвітлення у ЗМІ, хоч їм і бракувало поштивості. Протягом останніх місяців він зайшов надто далеко, тож ректор інституту разом із давніми опонентами Панде нарешті наважилися кинути йому виклик.

Маршал вирішив обміркувати стратегію своєї поведінки. Скидалося на те, що останнім часом для Панде не існувало жодних обмежень, — він настільки нахабно експлуатував своїх пацієнток у сексуальному й фінансовому плані, що підтримати його міг би тільки самогубець. Маршал знав, що його думку хочуть почути. Джон Велдон розраховував на його підтримку. Це буде нелегко. Незважаючи на те, що смерть дихала Сетові в спину, в нього ще залишалися союзники. На засідання прийдуть його колишні практиканти, а також ті, чиїм куратором він є зараз. Протягом останніх сорока років цей чоловік відігравав провідну інтелектуальну роль у діяльності інституту. Разом із Сеймуром Троттером він належав до двох живих засновників закладу — звісно, якщо припустити, що Сеймур і досі живий. Про останнього вже кілька років не було жодної звістки — і слава Богу! Цей чоловік завдав непоправної шкоди їхній галузі! З іншого боку, Сет був живою загрозою: його стільки разів обирали ректо-

ром на трирічний термін, що владу доведеться просто-таки виривати з його рук.

Маршал гадав, чи зможе Сет існувати без цього інституту, з яким уже давно став одним цілим. Вигнання перетвориться на смертний вирок. Надто жорстоко! Утім, Сет мав би подумати про це, перш ніж плямувати добре ім'я психоаналізу. Іншого виходу не було: Маршал мусив проголосувати проти нього. Але ж Сет був його психоаналітиком... Чи вдасться йому уникнути слави жорстокого батьковбивці? Це важко. Дуже важко.

Натомість його майбутнє в цьому інституті видавалося беззмарним. Він був настільки впевнений у своїй беззаперечній лідерській позиції, що переймався тільки тим, щоб якомога швидше дістатися омріяної вершини. Маршал був однією з ключових фігур, які потрапили до інституту ще в сімдесятих, коли зірка психоаналізу почала згасати й кількість претендентів значно знизилася. У вісімдесятих і дев'яностих маятник хитнувся в протилежний бік і охочих пройти семи- або восьмирічний курс побільшало. Таким чином в інституті сформувалася бімодальна вікова структура: «стара школа» — поважні вчені мужі під керівництвом Джона Велдона, які об'єдналися проти Сета, і «новачки» (серед них були й колишні практиканти Маршала), які стали повноправними членами спільноти два чи три роки тому.

У своїй віковій групі Маршал не мав конкурентів — двоє перспективних колег його віку раптово померли внаслідок ішемічної хвороби серця. Саме ці наглі смерті й спонукали Маршала вдатися до фізичних навантажень, аби покращити стан своїх артерій, що страждали від малорухомого способу життя. Утім, у нього таки були реальні суперники — Берт Катрелл, Тед Роллінс і Далтон Сальц.

Берт був приємним чолов'ягою, якому, щоправда, бракувало політичного чуття. Він скомпрометував себе участю

в проектах, що не мали жодного стосунку до психоаналітики, особливо терапевтичною роботою з пацієнтами, хворими на СНІД. Тед був абсолютним слабаком: його підготовка до роботи в галузі психоаналізу тривала одинадцять років, і всі знали, що він отримав свій диплом тільки тому, що його наставники страшенно втомилися і їм було його шкода. Далтон останнім часом настільки захопився проблемами навколишнього середовища, що колеги вже не сприймали його серйозно. Коли він прочитав свою ідіотську доповідь, присвячену аналізу архаїчних деструктивних фантазій стосовно навколишнього середовища (щось на кшталт згвалтування Матері-Землі та сечовипускання на стіни нашої планетарної домівки), перша реакція Джона Велдона була такою: «Ти серйозно чи просто знущаєшся з нас?» Далтон стояв на своєму і зрештою, після того як усі галузеві видання відмовилися публікувати його доповідь, опублікував її в юнґіанському журналі. Маршал знав: усе, що треба робити, — це чекати й не припускатися помилок. Ці три клоуни прямували до поразки самотійно, не потребуючи його допомоги.

Утім, амбіції Маршала передбачали для нього щось більше, аніж ректорство в Інституті психоаналізу «Золоті ворота». Ця посада стане своєрідним трампліном, який виведе його на національний рівень — можливо, його навіть оберуть головою Міжнародної асоціації психоаналітиків. Час настав: президентом МАП ще ніколи не був випускник університету Західного узбережжя Сполучених Штатів.

Однак не обійшлося без заковики: Маршалу були потрібні публікації. Ідей йому не бракувало. Маршалу саме трапився цікавий випадок: один із його пацієнтів у межовому стані мав брата-близнюка — шизофреніка без жодних ознак межового стану. Цей випадок, поза сумнівом, мав стосунок до теорії дзеркала і просто-таки просився на папір. Ідеї Маршала щодо природи первісного гріха й натовпу, який спосте-

рігає за стратою, можуть призвести до суттєвого перегляду основ теорії. Авжеж, Маршал розумів, що ідей у нього хоч греблю гати. Проблема полягала в іншому: він не вмів утілювати їх на папері, його недоладні слова й речення нагадували кульгання.

Отоді і з'явився Ернест. Останнім часом він страшенно дратував Маршала своєю незрілістю, імпульсивністю, непохитною впевненістю в тому, що психотерапевт має бути «справжнім» і відкритим. Непросте випробування — будь-якому супервізору вже давно урвався б терпець. Однак Маршал мав причини бути терплячим: Ернест володів непересічним літературним талантом. З клавіатури його комп'ютера спрухували виключно вишукані речення. Ідеї Маршала в Ернестовому викладі — це була б непереможна комбінація! А тому йому треба було навчитися трохи стримувати свого учня, аби його зарахували до інституту. Відтак буде нескладно вмовити Ернеста спільно працювати над статтями для журналів і навіть книгами. Маршал встиг посіяти «зерно сумніву», всіляко перебільшуючи проблематичність вступу до інституту та важливість його власної підтримки. Ернест буде безмежно вдячний йому до кінця життя. До того ж він був дуже амбітний, тож Маршал не мав жодного сумніву: Ернест матиме за честь стати його співавтором.

Діставшись будівлі інституту, Маршал кілька разів глибоко вдихнув холодне повітря, аби прочистити думки. Сьогодні треба бути напоготові: цього вечора тут вируватиме битва за владу.

Джон Велдон, високий, поважний чоловік трохи за шістьдесят, рум'яний, з ріденьким волоссям та довгою зморшкуватою шиєю, на якій випинався досить великий кадик, уже стояв за кафедрою у кімнаті, заповненій книжками. Це приміщення водночас слугувало бібліотекою і конференц-залом. Маршал роззирнувся, і йому здалося, що сьогодні тут

зібралися всі. Звісно, за винятком Сета Панде, який уже мав тривалу розмову з представниками підкомітету і якого попросити не приходити на це засідання.

Крім членів інституту, тут були троє студентів-кандидатів, підопічних Сета, які наполягли на своїй присутності під час розгляду справи. Справа була безпрецедентна. Вони дуже ризикували: якщо Сета звільнять чи виженуть або ж якщо він втратить статус інструктора-психоаналітика, усі роки аналітичної роботи під його керівництвом зйдуть на пси і їм доведеться починати все спочатку з новим інструктором. Усі троє відверто заявили, що відмовляються переходити до іншого куратора, навіть якщо це означатиме відмову в зарахуванні до інституту. Також точилися розмови щодо створення окремого інституту. З огляду на це, керівний комітет зважився на надзвичайно суперечливий крок — дозволив їм бути присутніми на засіданні без права голосу, сподіваючись, що їхня лояльність до Сета зрештою похитнеться.

Щойно Маршал сів на своє місце в другому ряді, як Джон Велдон (скидалося на те, що він чекав саме на появу Маршала) постукав лакованим молоточком по кафедрі, закликаючи всіх до тиші.

— Кожен із вас добре поінформований щодо мети цього позачергового зібрання, — мовив він. — Сьогодні ми маємо вирішити серйозну, напрочуд важливу проблему стосовно звинувачень у бік одного з провідних спеціалістів нашого закладу — Сета Панде. Ми маємо дійти згоди щодо того, як нам діяти, якщо це взагалі можливо. Як ви вже дізналися з листа, спеціальний підкомітет ретельно вивчив кожне з цих звинувачень, тож я гадаю, нам варто відразу перейти до результатів.

— Лікарю Велдон, як щодо порядку здійснення процедури? — вигукнув Террі Фуллер, нахабний молодий психоаналітик, якого зарахували до інституту рік тому. Сет був його аналітиком.

— Слово надається лікарю Фуллеру, — з цими словами Велдон звернувся до Перрі Вілера, сімдесятирічного й почасті глухого психоаналітика, який виконував обов'язки секретаря інституту й вів протоколи засідань.

— Чи можемо ми взагалі розглядати ці «звинувачення» за відсутності Сета Панде? Судовий процес *in absentia*¹ не тільки суперечить моральним нормам, але й порушує нормативно-правові акти інституту.

— Я вже говорив із лікарем Панде, і ми дійшли згоди, що для всіх зацікавлених буде краще, якщо засідання відбудеться без нього.

— Поправка! Це не ми, а ви, Джоне, вирішили, що так буде краще, — пролунав гучний голос Сета Панде. Він стояв біля дверей, оглядаючи всіх присутніх. Відтак узяв стілець з останнього ряду й поніс його до першого. Ідучи, він мимохідь поплескав Террі Фуллера по плечу і продовжив: — Я сказав, що поміркую над цим і повідомлю тобі про своє рішення. Як бачите, я вирішив бути тут, серед люблячих побратимів і шановних колег.

Рак змусив цього чоловіка заввишки шість футів і три дюйми зігнутися, однак він і досі мав імпазантний вигляд: сяюче сиве волосся, смаглява шкіра, тонкий гачкоподібний ніс, шляхетне підборіддя. Він походив із королівського роду, а в ранньому дитинстві мешкав при дворі в Кіпочі, провінції північно-західної Індії. Коли ж його батька призначили послом Індії в ООН, Сет переїхав до США і продовжив навчання в Ексетері та Гарварді.

«От лайно, — подумки вилаявся Маршал. — Краще не втручайся, на арену виходять леви!» Він щосили намагався ввібрати голову в плечі.

Обличчя Джона Велдона побуряковіло, але голос був незмінно спокійний.

¹ *In absentia* — за відсутності (лат.).

— Сете, мені шкода, що твоє рішення саме таке, і я переконаний, що невдовзі ти про нього пошкодуєш. Я просто хотів захистити тебе від тебе самого. Адже слухати, як присутні детально обговорюють твою професійну й непрофесійну поведінку, — це неабияке приниження.

— Мені нема чого приховувати. Я завжди пишався своєю професійною діяльністю, — мовив Сет. Він поглянув на присутніх і вів далі: — І якщо тобі, Джоне, потрібні докази, то раджу роззирнутися. У цій кімнаті можна побачити півдюжини моїх колишніх підопічних і трьох спеціалістів, із якими я працюю зараз, кожен із них є творчою й цілісною особистістю, і це робить честь його чи її (з цими словами він низько вклонився Карен Джай, одній зі своїх практиканток) професії, а отже, свідчить і про ефективність моєї роботи.

Маршал здригнувся. Схоже, що Сет має намір усе ускладнити. О Боже! Сет, який саме оглядав усіх присутніх, одразу впіймав його погляд. Маршал відвернувся — і виявилось, що він зробив це тільки для того, аби зустрітися поглядом з Велдоном. Він заплющив очі, щосили стиснув сідниці та ще більше зіщулювся. Тим часом Сет не вгавав:

— А знаєш що для мене справді принизливо, Джоне? До речі, в цьому й полягає різниця між нами. Принизливими є несправедливі звинувачення, коли тебе обмовляють, а ти не докладаєш жодних зусиль, щоб себе захистити. Тому пропоную перейти до справи. Озвучте ці звинувачення. Хто мене звинувачує? Я хочу почути їх по черзі.

— У листі, який ви всі отримали, включно з тобою, Сете, комітет із питань освіти наводить повний перелік порушень, — зауважив Джон Велдон. — Зараз я їх озвучу. Почнімо з бартеру: проведення психоаналітичних сеансів в обмін на послуги особистого характеру.

— Я маю право знати, кому належить кожне конкретне звинувачення, — наполегливо мовив Сет.

Маршал знову здригнувся. «Мій час настав», — подумав він. Саме Маршал привернув увагу Велдона до бартерної «політики» Сета. Вибору не було: він підвівся й заговорив з усією впевненістю і прямою, на які був здатен:

— Я беру на себе відповідальність за звинувачення в бартері, — мовив він. — Кілька місяців тому до мене звернувся новий пацієнт, фінансовий консультант, і під час обговорення умов нашої співпраці він запропонував обмін послугами. Погодинна оплата в нас була однакова, тож він сказав: «Чому б нам не обмінюватися послугами замість передавати з рук у руки кошти, що підлягають оподаткуванню?» Звісно, я відмовився і пояснив, чому такий варіант завдасть терапії шкоди, причому на різних рівнях. Тоді він звинуватив мене в обмеженості й відсутності гнучкості та назвав імена двох людей (один із них був його колегою, а інший молодим архітектором), які уклали «бартерну угоду» з Сетом Панде, колишнім ректором Інституту психоаналізу.

— Я дам вичерпну відповідь стосовно цього звинувачення у свій час, Маршале. Та зараз не можу не поцікавитися: чому мій колега, друг, ба більше — колишній підопічний — не поговорив про це зі мною, не звернувся з цим запитанням особисто до мене?

— А де написано, що психоаналітик, який отримав якісну підготовку, має до кінця своїх днів ставитися до свого колишнього терапевта, як до батька? — запитав Маршал. — Адже саме від вас я дізнався про те, що головна мета терапії — допомогти пацієнтові попрацювати над перенесенням, відділитися від батьків, стати незалежною і цілісною особистістю.

На обличчі Сета засяяла широка усмішка — так усміхається батько, якому син уперше поставив мат під час шахової партії.

— Браво, Маршале! І туше. Ви добре засвоїли мої уроки, і я пишаюся вашим виступом. Однак хочу поцікавитися: невже,

попри п'ять років ретельного очищення, психоаналітичного протирання й полірування, нам не вдалося позбутися всіх софістичних плям?

— Софістичних? — Маршал уперто кидався на амбразуру. У коледжі він був футбольним півзахисником, і його міцні та сильні ноги залишали суперників, що були вдвічі за нього більші, далеко позаду. Розпочавши боротьбу, він не мав звички відступати. — Я не бачу тут жодної софістики. Невже заради «батька-психоаналітика» я маю відступитися від своїх переконань (до речі, я певен, що їх поділяють усі присутні) щодо того, що в роботі психоаналітика бартерні умови є неприпустимими? Абсолютно неприпустимими. Це незаконно й аморально; до того ж такий варіант суворо забороняє і податкове законодавство нашої країни. Це неправильно і коли йдеться про методи лікування, адже такий підхід негативно впливає на перенесення і контрперенесення. І ця неприпустимість значно ускладнюється, коли психоаналітик отримує послуги особистого характеру: скажімо, фінансові консультації, адже за таких умов пацієнт має знати найінтимніші подробиці його фінансового життя. Або ж, якщо взяти до уваги пацієнта-архітектора, йдеться насамперед про розробку нового дизайну будинку, і за таких умов пацієнт дізнається про домашні звички лікаря, а також про те, що йому найбільше до вподоби. Ви приховуєте власні помилки за димовою завісою звинувачень у мій бік.

Виголосивши свою промову, Маршал сів на місце; він був задоволений собою і намагався не дивитися на присутніх. До того ж у цьому не було потреби. Він майже чув, як усі довкола в захваті затамували подих. Він знав, що проявив себе як чоловік, на думку якого слід зважати. А ще надто добре знав Сета, тож міг передбачити, що трапиться далі. Коли на Сета хтось нападав, він завжди атакував у відповідь,

що виключно погіршувало його позиції. Тож не варто було зосереджуватися на деструктивній природі його поведінки — Сет власноруч зажене себе у глухий кут.

— Годі, — мовив Джон Велдон, стукнувши молоточком. — Проблема надто важлива, щоб перетворювати її на безладну сварку з переходом на особистості. Пропоную не відволікатися від порядку денного: зосередьмося на систематичному огляді звинувачень та детальному обговоренні кожного з них.

— Бартер — не що інше, як огидний термін, інсинуація з приводу того, що акт психоаналітичної любові до ближнього є чимось іншим, чимось обурливим, — втрутився Сет, не зважаючи на слова Велдона.

— Як ви можете захищати бартерні стосунки? — поцікавилася Олівія Сміт, психоаналітик похилого віку, яка зазвичай претендувала на визнання, акцентуючи на своєму аристократичному психоаналітичному походженні. Сорок п'ять років тому її аналізувала Фріда Фромм-Рейхманн, яку, у свою чергу, піддавав психоаналізу сам Фройд. Ба більше — протягом певного часу вона підтримувала дружні стосунки та листувалася з Анною Фройд, а також була знайома з кількома онуками Фройда. — Це ж очевидно: незаплямовані рамки є невід'ємною складовою процесу психоаналізу, особливо коли йдеться про оплату.

— Ви говорите про психоаналітичне аґапе так, ніби хочете виправдати бартерні стосунки. Гадаю, ви жартуєте? — зауважив Гарві Грін, гладкий і самовдоволений психоаналітик, який ніколи не проминав нагоди озвучити свій уїдливий коментар. — А якби вашою пацієнткою була повія? Як би тоді втілювалися в життя умови бартерної угоди?

— Оригінальне й водночас продажне зауваження, Гарві, — відбив подачу Сет. — Утім, твоя продажність мене аж ніяк не дивує. Але я не очікував, що твоє запитання буде

оригінальним і навіть свідчитиме про певну кмітливість. Утім, воно все одно недоречне. Я бачу, що в Інституті «Золоті ворота» оселилася софістика. — Сет обернувся до Маршала, а тоді знову кинув оком на Гарві. — А скажи-но, Гарві, зі скількома повіями ти стикався у своїй практиці? Чи будь-хто з вас, шановні присутні? — Темні очі Сета пильно дивилися на учасників зібрання. — Скільки повій, які зголосилися б на глибокий психоаналіз, продовжували б займатися своєю справою? Гарві, тобі вже час подорослішати! — вів далі Сет, і з усього було видно, що він отримує неабияке задоволення від цієї суперечки. — Твої слова є підтвердженням того, про що я писав у «International Journal»: ми, старожили психоаналізу (чи як ви, євреї, це називаєте — *alte cockers!*), маємо проходити регулярний підтримувальний курс психоаналізу... скажімо, раз на десять років. Насправді ми могли б слугувати «контрольними пацієнтами» для кандидатів, і це допомогло б запобігти закостенілості нашої організації, адже вона дуже цього потребує.

— До порядку! — вигукнув Велдон, стукнувши молоточком. — Повернімося до справи. Як ректор я наполягаю...

— Бартер! — не вгавав Сет, який обернувся спиною до кафедри і тепер звертався безпосередньо до присутніх. — Бартер! Оце злочин! Злочинця до страти! Молодий архітектор-анорексик із купою проблем, з яким я пропрацював три роки (нам майже вдалося кардинально змінити його характер) раптом втрачає роботу. Організацію, в якій він працював, поглинула інша компанія. На те, щоб стати фінансово незалежним, йому знадобився б рік або ж два. Але тоді він практично не мав жодного прибутку. То яким мав бути правильний крок психоаналітика? Відмовитися від нього? Дозволити йому залізити в борги на кілька тисяч доларів? Така альтернатива була неприйнятною для цього пацієнта. Тим часом, у зв'язку з причинами, що мають стосунок до мого

здоров'я, я вирішив добудувати до свого будинку ще одне крило — там мали розташуватися кабінет і приймальня. Я шукав архітектора, а він — клієнта. Рішення було очевидним — на мій погляд, воно було правильним і етичним, і я не вважаю, що мушу виправдовуватися щодо нього перед цією чи будь-якою іншою аудиторією. Пацієнт розробив проект моєї прибудови. Проблему оплати було вирішено, а моя довіра позитивно вплинула на нього в психотерапевтичному сенсі. Я планую написати про цей випадок: проектування моєї домівки, батьківського лігва, перенесло його на найглибші рівні архаїчних спогадів та фантазій про батька. Традиційні методи не дозволяють досягти таких рівнів. Тож чи потрібен мені ваш дозвіл на креативний підхід до роботи? Чи він узагалі був мені колись потрібен?

Із цими словами Сет знову багатозначно обвів поглядом присутніх, затримавши його на кілька секунд на обличчі Маршала. Відповісти ж наважився тільки Джон Велдон:

— Межі! Межі! Сете, ти відкидаєш усі загальновизнані методики? Дозволяєш пацієнтові вивчати і проектувати твій будинок? Звісно, ти можеш називати це креативністю. Але хочу сказати (і, гадаю, що висловлю думку всіх присутніх) — *це не психоаналіз.*

— «Загальновизнані методики», «Не психоаналіз», — уїдливо передражнив його Сет, навмисно повторивши фрази монотонним писклявим голосом. — Так скиглять ті, кому бракує клепки. Гадаєш, методики писали ще на Мойсеєвих скрижалях? Їх створюють психоаналітики-фантазери: Ференці, Ренк, Рейх, Салліван, Сірлз. І Сет Панде, авжеж!

— Добровільне визнання свого статусу «фантазера», — втрутився Морріс Фендер, лисий чоловічок з опуклими очима й величезними окулярами, який радше скидався на гнома без шиї, — це збіса розумний інструмент, що допомагає приховати і виправдати численні гріхи. Сете, твоя поведінка

викликає в мене глибоке занепокоєння. Вона погано впливає на добре ім'я психоаналізу в очах суспільства, і, чесно кажучи, я аж здригаюся від думки про те, що ти можеш бути наставником молодих спеціалістів. Пригадай свої праці, зокрема твердження в «London Literary Review».

Відтак Морріс дістав із кишені кілька газетних сторінок і розгорнув їх; його руки тремтіли.

— Ось твій огляд листування між Фройдом та Ференці, — мовив він, потрясаючи сторінкою перед Сетом. — У цій статті ти публічно заявляєш, що говориш пацієнтам, що любиш їх, обіймаєш і обговорюєш із ними найінтимніші подробиці особистого життя: твоє неминуче розлучення, твій рак. Ти кажеш їм, що вони твої друзі. Запрошуєш додому на чай, розповідаєш про свої сексуальні вподобання. Звісно, сексуальні вподобання — це твоя особиста справа й сьогодні тут ідеться не про них, але навіть усім читачам і твоїм підопічним знати про твою бісексуальність? Ти не можеш цього заперечувати. — Морріс знову почав трясти сторінками перед обличчям Сета. — Це твої слова.

— Звісно, це мої слова. А плагіат теж входить до переліку звинувачень? — Сет узяв лист від спеціального комітету й насмішкувато вдав, що уважно його вивчає: — Плагіат, плагіат... ох, скільки ж тут злочинів, що заслуговують на смертну кару, скільки тут прикладів абсолютного зла, але немає й натяку на плагіат. Добре, що хоч ця чаша мене оминула. Авжеж, це мої слова. І я від них не відмовляюся. Чи існує більш інтимний зв'язок, ніж той, що встановлюється між психоаналітиком і його пацієнтом?

Маршал ловив кожне його слово. «*Молодець, Моррісе, — думав він. — Добряче ти його роздратував. Мабуть, це твій перший розумний учинок!*» Із ракети Сета вже валив густий дим, ще трохи — і він помчить на орбіту самодеструкції.

— Саме так, — вів далі Сет. У нього функціонувала тільки одна легеня, тож голос став хрипким. — Я не відмовляюся від своїх слів про те, що пацієнти — мої найближчі друзі. Те саме можна сказати і про вас, включно з тобою, Моррісе. Я проводжу зі своїми пацієнтами чотири години на тиждень, обговорюючи найінтимніші моменти з усіх можливих. Скажіть, хто з вас витрачає стільки часу на обговорення особистих проблем із другом? Відповідь замість вас: *ніхто*. І, звісно ж, не ти, Моррісе. Нам усім добре відома модель чоловічої дружби, що є типовою для американців. Можливо, дехто з вас (гадаю, таких небагато) щотижня обідає з другом, присвячуючи відвертому спілкуванню півгодини — якраз між замовленням і жуванням. Невже ви хочете заперечити той факт, — голос Сета заповнив кімнату, — що психотерапевтичний сеанс має бути храмом чесності? Якщо ви відчуваєте, що пацієнти — ваші близькі друзі, майте сміливість відкинути лицемірство і просто скажіть їм про це! Яка різниця, знають вони про подробиці вашого життя чи ні? Моя відвертість із пацієнтами ніколи не ставала на заваді психоаналізу. Навпаки — вона виключно прискорює цей процес! Можливо, швидкість важлива для мене, бо в мене рак. І я шкодую тільки про те, що не зрозумів цього раніше й так довго чекав. Мої нові підопічні, які сьогодні присутні тут, можуть підтвердити, що ми рухаємося вперед із великою швидкістю. Запитайте їх! Тепер я переконаний, що психоаналітична підготовка не має тривати довше, ніж три роки. Уперед, поцікавтеся їхньою думкою!

Маршал підвівся.

— Протестую! Те, що ви намагаєтеся залучити пацієнтів до цієї прикрої дискусії, — це недоречно і свідчить про нестриманість. — О, знову це слово — його улюблене! — Гадаю, нам не варто зважати на ці недоладні судження. На їхню думку впливають два фактори: перенесення і особистий

інтерес. Ви запитуєте їх про швидкість, про паскудний, неякісний психоаналіз — *звісно*, вони з вами погодяться. Атож, їх цілком задовольняє ідея трирічної експрес-підготовки. А якому кандидатові це не сподобалося б? Однак ми віддаляємося від реальної проблеми і йдеться про вашу хворобу та її вплив на ваші погляди й роботу. Сете, згідно з вашим припущенням, хвороба наділила вас прагненням завершувати роботу з пацієнтами якомога швидше. Ми всі це розуміємо та співчуваємо. Хвороба вносить корективи у ваше майбутнє, і, зважаючи на ситуацію, це можна зрозуміти. Але це не означає, — вів далі Маршал, чия впевненість у собі зростала, — що ваші нові перспективи, що їх породжує прагнення поспішати, слід презентувати студентам як психоаналітичну доктрину. Пробачте, Сете, але тут я мушу погодитися з комітетом із питань освіти: саме час розглянути питання щодо вашого статусу викладача та вашої здатності працювати в цьому статусі й надалі. Психоаналітична організація не може дозволити собі ігнорувати питання наступництва. Якщо з цим не можуть упоратися психоаналітики, чи можемо ми очікувати від інших організацій, які звертаються до нас по допомогу, — корпорацій, урядових організацій — що вони зможуть розпочати процес передачі відповідальності та влади від старих можновладців до нових поколінь?

— Так само ми не можемо дозволити собі ігнорувати й те, — проревів Сет, — що за владу зазвичай тримаються нездари!

— До порядку! — стукнув молоточком Джон Велдон. — Повернімося до справи. Спеціальний комітет привернув нашу увагу до ваших публічних і опублікованих заяв, які фактично атакують і підривають репутацію важливих основ теорії психоаналізу. Скажімо, у нещодавньому інтерв'ю «Vanity Fair» ви нещадно висміяли поняття едипового комплексу, зневажливо назвавши його «єврейською помил-

кою», а потім знову стверджували, що він є одним із найважливіших канонів психоаналізу...

— Звісно, — мовив Сет, забувши про глузування і жарти, — *авжеж, це єврейська помилка*. І вона полягає в отождненні маленької віденської родини євреїв із сімейним універсумом, а також прагненні вирішити всесвітню проблему; водночас самі євреї, охоплені відчуттям провини, не здатні вирішити власну проблему.

У залі здійснювся галас, кілька психоаналітиків намагалися говорити одночасно. «Антисеміт!» — вигукнув один із присутніх. Лунали й коментарі на кшталт: «робить масаж пацієнтам», «спить із пацієнтками», «самовихваляння», «це не психоаналіз — хай робить собі що хоче, але не називайте це психоаналізом».

Однак Сетові вдалося їх перекинути:

— Джоне, я не заперечую: я казав і писав про це. І я не відмовляюся від своїх слів. Глибоко в душі кожен із вас відчуває, що я маю рацію. Маленька єврейська сімейка Фройда — таке собі гетто — це тільки крихітна часточка людства. Візьмімо для прикладу мою культуру. На кожен єврейську родину в цьому світі припадають тисячі мусульманських. Психоаналіз нічого не знає про ці сім'ї та цих пацієнтів. Він нічого не відає про особливу й могутню роль батька, про глибокий і несвідомий потяг до нього, бажання повернутися в його безпечні обійми, прагнення з ним возз'єднатися.

— Авжеж, — мовив Морріс, відкриваючи журнал, — ви говорите про це і в своєму листі до редактора видання «Сучасний психоаналіз». Ви наголошуєте на своїй інтерпретації бажань молодого бісексуала. Цитую: «...то було універсальне прагнення повернутися до основ світової синекури — батьківської утроби, уособленням якої є пряма кишка». І говорите про неї з вашою звичною скромністю, як про... — Морріс зупинився, аби знову зацитувати: — «...плідну інтерпретацію,

яка спонукає до змін і яку завжди затьмарювала расова упередженість, притаманна психоаналізу».

— Так і є! Утім, цю статтю опублікували кілька років тому, а з часу її написання вже минуло шість років. Я виклав у ній не все. Це універсальна інтерпретація; зараз вона є основою в моїй роботі з усіма пацієнтами. Психоаналіз не є ініціативою провінційних євреїв. Він має визнати і взяти до уваги істини не тільки Заходу, але й Сходу. Кожному з вас ще треба багато вчитися, і я маю великі сумніви щодо вашого бажання і здатності сприймати нові ідеї.

Цього разу виклик Сетові рішуче кинула Луїза Сент-Клер, сивочолий, м'який психоаналітик і напрочуд цілісна особистість. Вона звернулася безпосередньо до голови зборів:

— Гадаю, пане ректоре, я вже досить почула, аби зробити висновок, що Сет Панде надто віддалився від корпусу психоаналітичного вчення, аби нести відповідальність за підготовку молодих спеціалістів. Я голосую за те, щоб його позбавили статусу викладача!

— Підтримую! — підняв руку Маршал.

Сет загрозливо підвівся і сердито глянув на присутніх.

— Хочете мене відсторонити? Від єврейської психоаналітичної мафії годі й чекати чогось іншого.

— Єврейської мафії? — перепитала Луїза Сент-Клер. — Мій священник завмер би від таких слів!

— Єврейська, християнська — байдуже. Гаразд, нехай буде єврейсько-християнська мафія. Отже, ви гадаєте, що можете *мене* позбутися. Добре, тоді я позбудуся *вас*. Я заснував цей інститут. Я його *уособлюю*. І він буде там, куди я піду. Повірте мені, я вже забираюся звідси.

З цими словами Сет відсунув свій стілець, ухопив пальто та капелюх і з гуркотом вийшов геть.

Після того як Сет Панде вийшов із залу, запала тиша. Її наважився порушити Рік Чаптон, один із колишніх підопічних

Сета, якому невдовзі доведеться відчутися на собі всі наслідки вигнання наставника.

— Я хочу виступити на захист Сета, — мовив Рік. — Маю великі побоювання щодо суті й доречності нашого сьогоднішнього зібрання. Зауважу, що й кілька останніх фраз Сета також не стосуються цієї справи. Вони нічого не доводять. Це гордий чоловік, і його здоров'я серйозно похитнулося. Ми всі знаємо, що за умов зовнішнього тиску (як ви можете здогадатися, сьогодні на нього добряче натиснули) він зазвичай починає захищатися і поводить себе дуже самовпевнено. — На якусь мить Рік замовк, щоб звіритися з карткою завбільшки три на п'ять дюймів, а тоді заговорив знову: — Хочу запропонувати власну інтерпретацію процесу, свідками якого ми сьогодні стали. Я помітив, що майже всі ви здійснюєте галас через теоретичні погляди Сета, буцімто саме вони є причиною вашого самовдоволеного гніву. Та я хотів би дізнатись ось про що: невже проблемою є саме зміст інтерпретацій лікаря Панде, а не його стиль і бачення? Можливо, більшість із присутніх відчувають страх через його гострий розум, вагомий внесок у нашу галузь, письменницький талант і водночас амбіції? Невже працівники інституту зовсім не заздрають Сетові, який частенько з'являється на сторінках журналів, газет, на телебаченні? Чи можна стерпіти такого дисидента? Чи можемо ми терпляче ставитися до того, хто кидає виклик ортодоксальним поглядам, подібно до того, як сімдесят п'ять років тому Сандор Ференці кинув виклик психологічній доктрині? Припускаю, що сьогоднішня дискусія стосується аж ніяк не змісту Сетових психоаналітичних інтерпретацій. Полеміка щодо його теорії, яка ґрунтується на образі батька, є своєрідним обхідним маневром, класичним прикладом заміщення. Хоча ні — це вендета, пряма атака, і до того ж нікчемна. Я переконаний, що її реальні мотиви — це заздрощі,

прагнення захистити ортодоксальні погляди, страх перед батьком, змінами.

На цей закид відповів Маршал. Він добре знав Ріка і протягом трьох років був супервізором під час його роботи з пацієнтом.

— Ріку, я поважаю твою сміливість, відданість і бажання висловити власну думку, але мушу з тобою не погодитися. Особисто *мене* найбільше турбує саме зміст інтерпретацій Сета Панде. Він настільки віддалився від теоретичних засад психоаналізу, що ми зі свого боку маємо зробити все можливе, аби максимально від нього відсторонитися. Зауваж, про що йдеться в його інтерпретаціях: прагнення возз'єднатися з батьком, повернутися до його утробы — прямої кишки. Отакої!

— Маршале, — втрутився Рік, — ти вириваєш із контексту тільки одну інтерпретацію. Гадаю, серед вас є чимало тих, хто здійснював ідіосинкратичні інтерпретації, які за відсутності контексту видавалися ідіотськими чи необґрунтованими.

— Можливо, так і є. Але не у випадку з Сетом. У своїх лекціях і працях, які він писав як для колег, так і для широкого загалу, Сет вважає цей мотив ключовою динамікою психоаналізу будь-якого чоловіка. А сьогодні він чітко пояснив свою позицію: то не була випадковість. Сет назвав це «універсальною інтерпретацією» і вихвалявся, що застосовував цей небезпечний підхід у роботі з усіма пацієнтами-чоловіками!

— Так і є! Саме так! — підтримав хор голосів думку Маршала.

— «Небезпечний», Маршале? — з докором у голосі мовив Рік. — Чи не беремо ми це надто близько до серця?

— Гадаю, навпаки — ставимосся до цього надто спокійно. — Маршал підвищив голос. Він відчував, що своїм по-

тужним виступом висловлює думку всіх працівників інституту. — Невже ти ставиш під сумнів першорядність ролі чи впливу інтерпретації? Ти взагалі уявляєш, скільком пацієнтам могла завдати шкоди подібна інтерпретація? Будь-який дорослий чоловік, який прагне хоч на мить повернутися туди, де він почувався б у безпеці й комфорті, отримує інтерпретацію: насправді він бажає потрапити через батьківський анус до утроби, що її уособлює пряма кишка. Подумай про ятрогенне відчуття провини й тривоги з приводу гомосексуальної регресії.

— Погоджуюся з кожним словом, — зауважив Джон Велдон. — Комітет із питань освіти був одностайним у своїй рекомендації позбавити Сета Панде статусу викладача-психоаналітика. Вони утрималися від виключення Сета з лав нашої спільноти тільки тому, що він серйозно хворий та зробив вагомий внесок у нашу справу. А зараз усі присутні мають проголосувати, враховуючи рекомендацію комітету з питань освіти.

— Вимагаю вирішити це питання. Я за! — докинула Олівія Сміт.

Маршал підтримав її, після чого було ухвалено одностайне рішення, якщо не зважати на Ріка Чаптона, який проголосував проти. Міан Кхан, психоаналітик-пакистанець, який частенько співпрацював із Сетом, та четверо колишніх підопічних Панде утрималися.

Троє підопічних Сета, які ще не завершили свою підготовку й не мали права голосу, почали перешіптуватися, після чого один із них зауважив, що їм знадобиться час, аби визначитися зі своїми подальшими діями. Він також зауважив, що їх як групу прикро вразив перебіг засідання. Потому вони пішли геть.

— Для мене це не просто прикро, — мовив Рік, з грюкотом зібравши свої речі й рушивши до виходу. — Це скандал і суцільне лицемірство. — Ідучи до дверей, він додав:

— Правду казав Ніцше: існує тільки одна непохитна істина — та, яку проживають!

— Що ти хочеш цим сказати? — запитав Джон Велдон, стукнувши молоточком, аби закликати всіх до тиші.

— Невже всі присутні погоджуються з думкою Маршала Стрейдера про те, що Сет Панде завдав серйозної шкоди пацієнтам, застосовуючи інтерпретації, головна ідея яких — злиття з батьком?

— Гадаю, я висловлю думку всіх присутніх, — мовив Велдон, — якщо скажу, що жоден відповідальний психоаналітик не заперечуватиме той факт, що Сет завдав непоправної шкоди багатьом своїм пацієнтам.

Рік, який уже стояв у дверях, мовив:

— Тоді вам буде легко зрозуміти думку Ніцше. Якщо ця організація справді щиро вірить у те, що пацієнтам Сета завдано непоправної шкоди, і якщо в неї залишилася бодай дешиця чесності, тоді перед вами відкривається тільки один шлях — звісно, якщо ви хочете діяти згідно з принципами закону й моралі.

— І який це шлях? — поцікавився Велдон.

— Відкликання!

— Відкликання? Це як?

— Якщо компаніям «General Motors» і «Toyota» не бракує чесності та «міцності яєць» (перепрошую, пані, бо мені важко дібрати політично коректний термін) і вони відкликають партії бракованих автовок, які мають дефекти, що можуть завдати шкоди власникам, то й *ваш* шлях у цій ситуації є очевидним, — мовив Рік.

— Тобто?..

— Ви чудово розумієте, про що йдеться. — Рік вилетів з кімнати, голосно захряснувши двері.

Троє колишніх підопічних Сета Панде та Міан Кхан покинули зібрання відразу після Ріка. Уже біля дверей Террі Фуллер висловив засторогу:

— Панове, раджу поставитися до цього з усією серйозністю. Нам загрожує невідворотний розкол.

Джону Велдону не потрібні були підказки, аби зрозуміти серйозність такої загрози. Він найменше хотів, аби подібне розділення й формування окремого інституту психоаналізу сталося за його головування. Це не оминуло заклади в багатьох інших містах: скажімо, у Нью-Йорку сформувалися три окремі інститути після того, як Карен Горні та її послідовники заснували свій заклад; те саме зробили й інтерперсоналісти на чолі з Салліваном. Аналогічні випадки трапилися і в Чикаго, Лос-Анджелесі та Вашингтонсько-Балтиморській школі. Швидше за все, така тенденція не омине й Лондон, де вже десятиліттями точиться війна між трьома «угрупованнями» — послідовниками Мелані Клейн, Анни Фройд і «середньої школи», представники якої вивчали об'єктні стосунки та підтримували теорії Фейрберна і Віннікотта.

Інститут психоаналізу «Золоті ворота» провадив спокійне і мирне життя вже понад п'ятдесят років — можливо, тому, що його працівники зазвичай спрямовували всю агресію на більш очевидних ворогів: потужний Юнг'янський інститут і численні альтернативні психотерапевтичні школи — трансперсональну, Рейхіанську, школу минулих життів, голотропного дихання, гомеопатичну, школу Рольфінга — вони, на диво, невпинно множилися, народжуючись із гарячих джерел графства Марін. Крім того, Маршал усвідомлював, що обов'язково знайдеться якийсь журналіст-грамотій, який не втратить нагоди написати про розкол інституту психоаналізу. Можна тільки уявити це видовище: досвідчені психоаналітики не можуть співіснувати разом, комизяться, змагаються за владу, потопляють у дріб'язкових суперечках і врешті-решт розлучаються, здійнявши неабиякий галас. Авжеж, це годиться для чудової літературної буфонadi! Джон не хотів, щоб його запам'ятали як очільника інституту в період його розпаду.

— Відкликати? — вигукнув Морріс. — Такого ще не було!
— Відчайдушні заходи у відчайдушні часи, — пробурмотіла Олівія Сміт.

Маршал пильно вдивлявся в обличчя Джона Велдона. Помітивши, що той злегка кивнув у відповідь на ремарку Олівії, Маршал вирішив цим скористатися.

— Якщо ми не прийнемо виклик Ріка (а я переконаний, що невдовзі про це дізнаються всі), шанси на те, що ми зможемо швидко залатати цю діру, вкрай мізерні.

— Але *відкликати* через неправильну інтерпретацію? — приголомшено мовив Морріс Фендер.

— Моррісе, не варто применшувати дійсно серйозну проблему, — зауважив Маршал. — Чи існує в психоаналізі потужніший інструмент, аніж інтерпретація? Хіба ж ми не дійшли згоди щодо того, що Сетове формулювання є неправильним і водночас небезпечним?

— Воно небезпечне, бо неправильне, — зауважив Морріс.

— Ні, — не вгавав Маршал, — воно може бути неправильним, але пасивним, себто таким, що не дозволяє пацієнтові рухатися вперед. Але саме це формулювання є неправильним і водночас активно небезпечним. Тільки уявіть: кожному з його пацієнтів, які прагнули віднайти хоча б децицю спокою, тепла людського спілкування, втовкмачувалося, що насправді це первісне бажання — заповзти через батьківський анус до його затишної утробки-кишки. Це безпрецедентний випадок, і я гадаю, що ми маємо зробити щось, аби захистити його пацієнтів.

Маршал помітив погляд Джона і зрозумів, що той не тільки підтримує його думку, але й цінує її.

— Утроба-кишка! Звідкіля взагалі взялося це лайно, ця ересь... це... це... *mishugas*¹? — вигукнув Джейкоб, серди-

¹ Божевілля (*идиш*).

тий на вигляд психоаналітик з обвислими щоками й гігантськими сивими бакенбардами та бровами.

— Він сказав, що це вплигло з його психоаналізу під час роботи з Алленом Джейнвеем, — нагадав Морріс.

— А той помер три роки тому. Знаєш, я ніколи не довіряв Аллену. Звісно, доказів я не маю, але оця його ненависть до жінок, його кривляння, оці-от краватки-метелики, друзі-гомосексуалісти, те, що він придбав будинок у Кастро, а його життя обертається довкола опери...

— Джейкобе, зараз не варто відволікатися, — втрутився Джон Велдон, — бо йдеться не про сексуальні вподобання Аллена Джейнвее. І не про Сетові. Тут нам треба бути обачними. За умов, що склалися, було б політичною катастрофою засуджувати чи виганяти члена інституту тільки тому, що він гомосексуаліст.

— Він або вона, — зауважила Олівія.

Джон нетерпляче кивнув на знак згоди й заговорив знову:

— Тоді нас також не мають цікавити сексуальні зловживання Сета відносно його пацієнтів — щоправда, сьогодні ми це ще не обговорювали. Ми отримали сигнали про випадки таких зловживань від кількох терапевтів, які зараз працюють із колишніми пацієнтами Сета. Утім, жоден із пацієнтів не згодився висунути проти нього звинувачення. Одна пацієнтка не вважає, що це завдало їй серйозної шкоди; інша стверджує, що це привнесло в її шлюб підступну й руйнівну двоїстість, однак чи то через свою вперту лояльність до Сета, чи то через страх перед думкою оточення вона відмовляється від звинувачень на його адресу. Я погоджуюся з Маршалом: у нас є тільки один шлях — наполягати на тому, що Сет здійснював неправильні, небезпечні й далекі від аналітики інтерпретації, прикриваючись ім'ям психоаналізу.

— Але зважте й на інші проблеми, — втрутився Берт Кантрелл, один із помічників Маршала, — згадайте про проблему

конфіденційності. Сет може позиватися до нас через наклеп. А як щодо зловживань службовим становищем? Якщо хоча б один колишній пацієнт Сета вирішить позиватися, що завадить іншим зробити те саме відносно «бездонних кишень» нашого інституту чи навіть національного? Зрештою вони можуть просто сказати, що ми спонсорували Сета, обрали його на керівну посаду, дозволяли вчити кандидатів. Це осине гніздо, і краще б його не чіпати.

Маршалові подобалися ситуації, коли аргументи опонента видавалися слабкими й нерішучими. Щоб підкреслити цей контраст, він заговорив якомога впевненіше:

— *Au contraire*¹, Берте. Якщо ми сидітимемо склавши руки, то тільки розхитуватимемо свою позицію. Твій аргумент на користь *бездіяльності* свідчить про те, що ми якраз *маємо щось зробити*, і то негайно, аби максимально відсторонитися від Сета і зробити все можливе, щоб виправити те, що він накоїв. Я вже просто-таки бачу перед собою судовий позов від імені Ріка Чаптона, хай йому грець. А якщо ми ухвалимо свій вирок щодо Сета, найменше, що може зробити Рік — це нацькувати на нас репортера з «Times».

— Маршал має рацію, — зауважила Олівія, яку часто вважали «голосом совісті» всього інституту. — Якщо ми справді віримо в ефективність нашої терапії й водночас у те, що неправильний, дикий психоаналіз є помилковим і шкідливим, тоді в нас немає вибору: ми мусимо працювати згідно з цими принципами. А тому маємо простежити, щоб усі колишні пацієнти Сета пройшли курс відновлювальної психотерапії.

— Легше сказати, аніж зробити, — із засторогою в голосі зауважив Джейкоб. — Жодні земні сили не здатні змусити Сета надати нам імена своїх пацієнтів.

¹ Навпаки (*фр.*).

— А це й не знадобиться, — мовив Маршал. — На мою думку, найкраще, що ми можемо зробити, — це звернутися через популярні ЗМІ до всіх пацієнтів, які лікувалися в нього протягом останніх кількох років, принаймні до всіх пацієнтів-чоловіків. Будемо сподіватися, що з жінками він поведився інакше, — додав він.

Почувши цей двозначний натяк, усі присутні почали усміхатися. Незважаючи на те, що чутки про сексуальні походеньки Сета з пацієнтками поширювалися протягом багатьох років, учасники зборів відчували полегшення з приводу того, що про це заговорили відкрито.

— Отже, ми дійшли згоди щодо того, що маємо спробувати запропонувати відновлювальну терапію пацієнтам Сета? — запитав Джон Велдон, стукнувши своїм молоточком.

— Я за, — мовив Гарві.

Рішення було одностайним, і Велдон звернувся до Маршала:

— Ти зможеш узяти відповідальність за цей крок на себе? Треба тільки погодити чіткий план дій з організаційним комітетом.

— Звісно, Джоне, — мовив Маршал, ледве стримуючи радість. Сьогодні його зірка засяяла ще вище! — Я також планую узгодити наші дії з Міжнародною асоціацією психоаналітиків, цього тижня я саме планував обговорити інше питання з їхнім секретарем, Реєм Веллінгтоном.

РОЗДІЛ 8

Пів на п'яту ранку. Тібурон оповила пітьма, за винятком однієї яскраво освітленої будівлі, що височіла на мисі над бухтою Сан-Франциско. Ліхтарі величного мосту «Золоті ворота» тьмяно жевріли в молочному тумані, але вдалині можна було помітити мигтіння вогнів великого міста. Над столом схилилися восьмеро втомлених чоловіків, вони не зважали ані на міст, ані на туман, ані на краєвид; їхні очі були прикуті до карт.

Лен, здоровань із червоним обличчям, який носив широкі жовті підтяжки із зображеннями гральних кубиків і карт, заявив:

— Це остання партія.

За традицією, дилер мав право вибору, тож Лен оголосив партію покеру на сім карт від найвищої до найнижчої карти: дві перші й остання карти закриті, а чотири відкриті. Банк ділять між двома переможцями — власниками найвищої і найнижчої руки.

Шеллі — саме його дружиною була Норма, одна з партнерок Керол у юридичній компанії — того вечора геть не щастило (утім, це тривало вже п'ять місяців), однак він ухопив свої карти з неабияким ентузіазмом. Це був привабливий і дужий чоловік із хитрими очима, невгамовним оптимізмом і хворою спиною. Перш ніж кинути оком на дві перші карти, Шеллі підвівся і поправив компрес із льодом, який оповивав його стан. Ще замолоду він почав професійно грати в теніс, і навіть зараз, незважаючи на суворі заборони лікарів, які виявили в нього грижу міжхребцевих дисків, продовжував грати майже щодня.

Він узяв дві карти; одна з них закривала іншу. Бубновий туз! Непогано. Шеллі поволі висунув нижню карту. Бубно-

ва двійка. Дві карти бубнової масті — туз і двійка! Ідеальні закриті карти! Він не йняв віри очам: невже це можливо після того, як йому траплялися виключно нікчемні карти? Шеллі поклав їх на стіл, але вже за кілька секунд не втримався і глянув на них ще раз. Він не помітив, що інші гравці спостерігають за ним: оцей-от його «другий» погляд був одним із тих жестів, що несвідомо видавали його майбутні наміри.

Наступні дві карти теж потішили: бубнова п'ятірка і четвірка. Милостивий Боже! Роздача на мільйон доларів! Шеллі мало не загорлав: «Зіп-а-ді-ду-да, зіп-а-ді-ей, о так, та-а-ак, який чудовий день!» Одиниця, двійка, четвірка і п'ятірка бубна — та за таку роздачу можна душу продати! Нарешті йому знову щастить. Він знав, що так буде, якщо він протримається, а бачить Бог, він тримався обома руками!

Попереду ще три карти, і все, що йому потрібно для флешу з тузом, — це ще одна карта бубнової масті. Звісно, в ідеалі — трійка бубна, бо тоді це буде стрит-флеш і тоді Шеллі забере верхню частину банку. Будь-яка низька карта — трійка, шістка чи навіть сімка — і він зможе забрати нижню частину банку. А якщо йому трапиться і бубнова, і низька карти, є шанс забрати обидві частини банку, весь банк! Ця рука¹ покращить його становище, але не зовсім: він-бо вже програв дванадцять тисяч.

Зазвичай, коли йому щастило з картами, хоч це й траплялося дуже рідко, більшість гравців рано розкривали свої карти. Яка прикрість! Та невже? Саме тоді його й зраджували «жести» — помітивши його хвилювання, те, як він подумки підраховує банк, як сильніше стискає карти в руках, активніше робить ставки й намагається не дивитися на гравця, який робить ставку, щоб той поставив ще більше, як він

¹ Карти гравця.

відчайдушно блефує, вдаючи, що його цікавить висока комбінація, а не низька, усі інші починали масово скидати карти.

Та цього разу ніхто не поспішав відкриватися! Скидалося на те, що всі були задоволені своїми картами, та й не дивно, адже то була остання партія. Усі присутні були настільки завзятими гравцями, що не втрачали нагоди вичавити з гри все до останньої краплі. На кону великий банк!

І щоб максимально його збільшити, Шеллі зробив ставку на третю карту. На четвертій карті він поставив на кін сотню (у першому раунді ліміт на ставки становив двадцять п'ять доларів, у наступних раундах дозволялося ставити по сто, а в останніх двох по двісті) й дуже здивувався, що Лен підняв свою ставку. На столі перед ним лежали не дуже гарні карти: дві піки — двійка і король. Найкращою комбінацією в цьому випадку міг би стати піковий флеш із королем (туз пік сидів навпроти Гаррі).

«Підвищуй ставки, Лене, — подумки благав Шеллі. — Прошу, підвищуй. Нехай Господь благословить тебе флешем із королем! А тоді отримаєш холодний душ від мого бубнового флешу з тузом!» Він знову підняв ставку, і всі семеро гравців його підтримали. Усі без винятку — неймовірно! Серце калатало, мов навіжене. Чорт забирай, сьогодні він може отримати ласий шмат! Господи, як добре жити! Боже, як він любить покер!

Однак п'ята карта виявилася суцільним розчаруванням — непотрібний чирвовий валет. Утім, попереду ще дві карти. Час уже розіграти цю руку. Він швиденько оглянув стіл, намагаючись оцінити свої шанси. Чотири карти бубнової масті в нього — і ондечки ще три на столі. Це означало, що сім із тринадцяти карт уже у грі. Лишилося шість. Непогані шанси на флеш! До того ж не варто забувати і про низькі карти — на столі їх було небагато, тож у колоді їх ще чимало, а попереду в нього ще дві карти.

Голова Шеллі пішла обертом: звісно, вирахувати все максимально точно було непросто, але шанси, безперечно, високі. Успіх на його боці. До біса підрахунки — він ставить на цю руку все, а на інше байдуже! У банку зібрано ставки сімох гравців, а отже, він отримає три з половиною долари за кожний свій долар. А якщо йому вдасться отримати весь банк, то за кожний свій долар він поверне сім!

Наступною картою виявився чирвовий туз. Шеллі здригнувся. Два тузи — не надто вдала комбінація. Його охопило хвилювання. Усе залежало від останньої карти. В останньому раунді відкрили одну бубнову карту та дві низькі, тож йому ще може пощастити, і то неабияк. Він підвищив ставку до двохсот. Лен і Білл не відставали. Підвищувати ставки можна було тричі, тож Шеллі скористався цією нагодою. Шестеро гравців зрівняли ставки. Шеллі намагався проаналізувати ситуацію. Не схоже, що в них гарні карти — на весь стіл тільки дві невеликі пари. Чорт забирай, навіщо вони продовжують робити ставки? Невже на нього очікує неприємний сюрприз? Шеллі намагався крадькома підрахувати банк. Та він гігантський! Мабуть, понад сім тисяч доларів, а попереду ще один раунд ставок.

Нарешті розіграли сьому — і останню — карту. Шеллі взяв три карти, що лежали лицем донизу, перетасував їх і поволі відкрив. Він тисячу разів бачив, як це робив його батько. Трефовий туз! Лайно! Найгірша карта, яку можна було отримати. Отакої: почати з чотирьох бубнових карт і закінчити трьома тузами! Вони нічого не були варті — і навіть гірше, бо він міг програти. Та водночас Шеллі не хотів їх відкривати. Ця рука — просто якась прокляття! Він відчув, що потрапив у пастку, але треба було триматися. Шеллі знову спробував оцінити ситуацію. Лен, Арні та Віллі зробили ставки, а потім двічі підняли. Тед і Гаррі вийшли з гри. Це вісім сотень. Чи варто і йому труснути гаманцем? П'ять гравців. Жодного шансу на перемогу. Малоймовірно, що в них усіх немає чим побити його тузи.

Але ж... але... високих карт бракувало всім. Можливо, міркував Шеллі, ці чотири гравці претендували на нижній банк? Лен мав дві трійки: може, він хотів зібрати дві пари чи трійки? Він частенько таке робив. Ні! Прокинься, мрійнику! Рятуй свої вісім сотень. Із трьома тузами в тебе немає шансу виграти: тут обов'язково впливуть флеші чи стрити. *Мають* впливти. Бо ж якого біса вони продовжують робити ставки? Скільки зараз у банку? Як мінімум, дванадцять тисяч чи більше. Він може повернутися до Норми переможцем.

Якщо він зараз скине карти, а тоді дізнається, що з цими трьома тузами міг зірвати весь банк — о, він ніколи не пробачить собі, що йому забракло витримки. Ця думка переслідуватиме його. Чорт! Дідько! Він не мав вибору. Шеллі далеко зайшов, і повертати вже пізно. А тому вирішив плюнути на вісім сотень.

Розв'язка була швидкою і милосердною. Лен виклав на стіл флеш із королем, і три тузи Шеллі попливли за водою. Та навіть цей флеш не став виграшним — Арні мав фул-хаус, до того ж повністю закритий, а це означало, що йому вдалося його зібрати завдяки останній карті. Трясця! Шеллі зрозумів, що навіть якби йому вдалося зібрати свій бубновий флеш, він все одно програв би. Навіть якби йому трапилася трійка чи четвірка, він все одно не отримав би нижній банк: Білл відкрив ідеальну «цукерочку» — п'ятірка, четвірка, трійка, двійка, туз. Шеллі відчув, що на очі навертаються сльози, та натомість широко всміхнувся і сказав:

— Хіба така розвага не варта двох тисяч доларів?

Усі почали перераховувати свої фішки, а Лен обмінював їх на готівку. Кожні два тижні вони збиралися на покер то в одному, то в іншому будинку. Банкіром зазвичай був власник — наприкінці вечора він мав узгодити всі фінансові питання. Шеллі програв чотирнадцять тисяч триста доларів. Він виписав чек і, немовби вибачаючись, сказав, що поставить

на ньому пізнішу дату. Лен дістав величезну купу стодоларових купюр і мовив:

— Шеллі, забудь про це. Я заплачу. Принось свій чек на наступну гру.

Отак вони й грали. Вони настільки довіряли одне одному, що нерідко жартували: якщо трапиться повинь чи землетрус, можна буде грати в покер по телефону.

— Жодних проблем, — безтурботно сказав Шеллі. — Сьогодні в мене з собою інша чекова книжка, тож треба просто переказати гроші на цей рахунок.

Однак проблеми в нього були, і то великі. На рахунку Шеллі лежали чотири тисячі доларів, а він заборгував чотирнадцять тисяч. А якщо про його програш дізнається Норма, їхній шлюб приречений. Можливо, це була його остання гра в покер. Коли він покидав будинок Лена, його охопила ностальгія, і Шеллі вирішив ще раз по ньому пройтися. Може, він бачить його востаннє і вже ніколи не побуває в домівках інших хлопців. І коли він дивився на античних карусельних коників на сходовому майданчику, споглядав блиск велетенського полірованого столу з темно-червоного дерева, милувався шестифутовим шматком піцанику, на якому навіки завмерли статуї доісторичних риб, на очі йому наверталися сльози.

Сім годин тому цей вечір розпочався за столом у супроводі гарячої солонини, язика і сандвічів із пастромою — Лен нарізав їх і виклав у вигляді великої купи, оточеної половинками маринованих огірків, салатом з капусти та картопляним салатом зі сметаною. Усі ці страви завчасно привезли з нью-йоркського «Carnegie Deli». Лен любив добряче попоїсти і так само добряче розважитися. А тоді зганяв зайві калорії, здебільшого на тренажері «Stair-Master» або ж у своєму спортзалі, де чого тільки не було.

Шеллі пройшов до вітальні та приєднався до інших хлопців, які саме милувалися старим полотном, що його Лен

нешодавно придбав на аукціоні в Лондоні. Шеллі не знав, чий пензель створив цей шедевр, і, щоб не виглядати неуком, стояв собі мовчки. Мистецтво було однією з тих тем, які він не міг підтримати під час розмови. Були й інші: вино (кілька гравців мали винні погребі завбільшки з ресторан і частенько їздили разом на аукціони вина), опера, балет, круїзні лайнери, тризіркові паризькі ресторани, обмеження на ставки в казино. Він просто не міг собі цього дозволити.

Шеллі вдивлявся в обличчя всіх присутніх, немовби намагаючись назавжди закарбувати їх у пам'яті. Він знав, що це і є «старі-добрі деньки», і колись у майбутньому (можливо, після того, як його розіб'є інсульт, і якоїсь осінньої днини він сидітиме на галявині біля притулку для літніх людей, довкола кружлятиме сухе листя, а його коліна вкриватиме витертий картатий плед) йому хотілося б згадати кожне з цих усміхнених облич.

Тут був Джим, Залізний Герцог або Гібралтарська Скеля — саме так його частенько називали. Він мав величезні руки й потужну нижню щелепу. Авжеж, він був крутий. Ніхто не наважувався його дурити чи блефувати.

І Вінс — просто-таки гігант. Чи гігант *подеколи*. Іноді він таким не був. Його стосунки з медичним центром зниження ваги Прітікіна нагадували маятник: він або лягав у клініку (іноді сигналом до цього було те, що коли він сідав грати в карти, під ним ламався стілець), або виходив із неї, стрункий і привабливий, і приносив із собою дієтичну персикову содову, свіжі яблука та знежирене печиво. Приймаючи гравців у себе вдома, він зазвичай влаштовував розкішний бенкет — його дружина чудово готувала італійські страви. Та протягом кількох місяців після його перебування в центрі Прітікіна його гостина просто-таки жахала: запечені кукурудзяні тортیلی, сира морква і гриби, китайський курячий салат без кунжутної олії. Більшість гравців намагалися перекусити завчасно. Їм подобалася поживна їжа — що більше калорій, то краще.

Шеллі звернув увагу на Дейва — бородатого мозкоправа, який уже починав лисіти, мав поганий зір і завжди влаштував істерики, якщо господар дому не мав гральних карт зі збільшеними зображеннями. Тоді він вибігав із будинку, і його червона подряпана «Honda Civic» із ревінням мчала до найближчого супермаркету — не надто просте завдання, враховуючи, що дехто з гравців жив за містом. Наполегливість, із якою Дейв вимагав «правильні карти», неабияк тишила всіх присутніх. Він був поганим гравцем і настільки розкидався «жестами», що більшість хлопців були переконані: йому пішло б на користь, якби він узагалі не бачив своїх карт. А найсмішніше було те, що Дейв справді вважав себе класним гравцем! Тишило й те, що зазвичай він рано виходив із гри. Тож у вівторок вони стали свідками великої загадки: *чому, чорт забирай, Дейв тоді не програв?*

Усіх неймовірно дивував той факт, що цей психотерапевт скидався на того, хто не дружить із власною головою, — значно більше, ніж усі присутні. Чи принаймні він був таким *раніше*. Та з часом Дейв поступово прийшов до тями. Зникло все пихате інтелектуальне лайно, якого йому не бракувало. Він перестав уживати складні слова. Наприклад? «Передостання роздача» чи «неоднозначна стратегія». А серцевий напад він зазвичай називав «цереброваскулярною несподіванкою». Що вже казати про страви, які він подавав: суші, кебаби з дині, холодний фруктовий суп, мариновані цукіні — гірші, ніж Вінсові. До них ніхто не торкався, але Дейвові знадобився цілий рік, аби це усвідомити — вже після того, як йому почали надходити анонімні факси з рецептами приготування грудинки, брауні та чизкейків.

«Тепер йому значно краще, — думав Шеллі, — і він поводиться, як нормальна людина. Не завадило б виставити йому рахунок за наші послуги. Адже дехто з нас таки за нього взявся». Арні продав йому п'ять відсотків своєї частки, що

дозволяли отримувати прибутки з одного бігового коня, а також брав його з собою на тренування і перегони, навчив розуміти турнірні таблиці, відбракувати коней під час тренувань. Гаррі познайомив Дейва зі світом професійного баскетболу. Коли вони тільки познайомилися, Дейв не міг відрізнити розігрувача від вільного захисника чи шорт-стопа. Чим він узагалі займався сорок років свого життя? Тепер Дейв їздить на вишневій «альфі», ходить на баскетбольні матчі разом із Тедом, а на хокейні з Леном, робить ставки з рештою хлопців у букмекера Арні у Вегасі та майже виклав тисячу баксів за квитки на концерт Стрейзанд, на який вони планують піти з Вінсом і Гаррі.

Шеллі побачив, як Арні виходить з будинку в капелюсі на кшталт того, який носив Шерлок Голмс. Він завжди грав у капелюсі, а якщо вигравав, то надягав його на кожну гру, поки йому щастило. А потім купував новий, і все починалося спочатку. Цей клятий капелюх Шерлока приніс йому сорок тисяч! На гру він приїздив на своєму «порше», виготовленому на замовлення, і зазвичай його поїздка тривала дві з половиною години. Кілька років тому Арні переїхав до Лос-Анджелеса; спершу планувалося, що протягом року він керуватиме там своєю компанією з виробництва мобільних телефонів. Він регулярно літав до Сан-Франциско до свого стоматолога, а також для того, аби пограти в покер. Хлопці зробили щедрий жест — компенсували вартість його перельоту з кількох перших банків. Іноді до них приєднувався і його стоматолог Джек, аж поки добряче не програвся. Грав він жахливо, але вдягався дуже стильно. Одного разу Лен поклав око на його ковбойську сорочку, прострочену ниткою «металік», і запропонував поставити її на кін проти його двохсот доларів. Джекові не щастило: його дами поступилися стрит-флешу. Лен дозволив йому піти в тій сорочці додому, однак наступного дня прийшов, аби її забрати. То була остання Джекова гра, а Лен іще цілий рік приходив на покер у його сорочці.

Навіть у найкращі часи Шеллі мав менше грошей, аніж будь-хто інший у їхній компанії — мабуть, удесятеро, якщо не більше. А тепер, коли у Кремнієвій долині панувала криза, настали ще гірші часи: після того, як «Digilog Microsystems» лягла на дно, він сидів без роботи. Спочатку він активно шукав «мисливців за головами» і щодня переглядав купу вакансій. Його дружина Норма за свої юридичні послуги отримувала двісті п'ятдесят доларів за годину. Звісно, для сімейного бюджету то було просто чудово, але Шеллі було соромно йти на роботу, де за годину платили двадцять чи двадцять п'ять доларів. Він мав надто високі вимоги, і невдовзі «мисливці» почали відмовлятися з ним зустрічатися, а Шеллі поступово звик до думки, що сидітиме на шиї дружини.

Авжеж, Шеллі бракувало хисту, коли йшлося про заробітки. То була їхня сімейна риса. Коли він ще був малим, батько докладав усіх можливих зусиль, аби нашкребти грошенят на два пакети акцій. Але зазнав невдачі з обома. Перший як корова язиком злизала, коли він інвестував у японський ресторан, що відкрився у Вашингтоні за два тижні до подій у Перл-Гарборі. А десять років по тому він попрощався і з другим, придбавши частку в «Edsel».

Шеллі не зраджував сімейної традиції. У коледжі він грав у теніс по всій Америці, але за три роки виграв тільки три матчі національного турніру з професійного тенісу. Він був симпатичним хлопцем і грав просто чудово, глядачі його обожнювали, зазвичай саме йому діставалося право першої подачі, проте він все одно не міг перемогти суперника. Можливо, Шеллі був надто хорошим хлопцем. А може, йому бракувало «останнього ривка». Коли він покинув професійний спорт, то інвестував увесь свій скромний спадок у тенісний клуб поблизу Санта-Круз; це трапилося за місяць до того, як землетрус 1989 року вщент зруйнував усю долину. Шеллі отримав невелику страховку, більшу частину якої інвестував у акції «Pan Am

Airlines» незадовго до її банкрутства; щось пішло на облігації брокерської компанії Майкла Мілкена, а решту грошей він вклав у «San Jose Nets» Американської волейбольної ліги.

Можливо, саме тому його так вабили азартні ігри. Чорт забирай, ці хлопці чудово знали, що вони роблять! Вони вміли заробляти гроші. Може, і йому перепаде кілька папірців.

Поza сумнівом, Віллі був найбагатшим гравцем з усіх. Продавши свою компанію з виробництва програмного забезпечення для фінансового сектору компанії «Microsoft», він отримав близько сорока мільйонів доларів. Шеллі прочитав про це в газетах, бо жоден із гравців ніколи не порушував цієї теми. Віллі подобався йому, бо він бачив, що той відверто насолоджується своїми грішми. Віллі не приховував, що головна мета його життя — це добре проводити час. Жодного відчуття провини. Нема чого соромитися. Віллі розмовляв і читав грецькою — свого часу його батьки емігрували з Греції. А особливо йому імпував грецький письменник Казандзакіс: Віллі намагався поводитися так само, як його персонаж Зорба, метою життя якого було залишити смерті «спалену землю».

Віллі завжди був активним. Виклавши карти на стіл, він зазвичай біг до сусідньої кімнати, аби кинути оком на гру, яку транслювали по телевізору: баскетбол, футбол, бейсбол — і на яку він поставив купу грошей. Одного разу він орендував ранчо для військових ігор у Санта-Круз — зазвичай там грали у щось на кшталт «Захопи прапор», використовуючи для цього пейнтбольні рушниці. Шеллі всміхнувся, згадавши, як він приїхав туди й побачив хлопців, які спостерігали за дуеллю. Віллі у своїх захисних окулярах і шоломі пілота Першої світової війни та Вінс відмірювали рівно по десять кроків з рушницями в руках. Суддя Лен у Джековій сорочці тримав у руці купу стодоларових банкнот — то були ставки. Ці хлопці були божевільні — могли побитися об заклад на що завгодно.

Шеллі пішов за Віллі надвір, де вже ревіли двигуни «порше», «бентлі» і «ягуара», які нетерпляче чекали, доки Лен відкриє масивні металеві ворота. Віллі обернувся і обійняв Шеллі за плечі — такі жести були звичними для їхньої компанії.

— Як життя, Шеллі? Пошук роботи просувається?

— *Comme ci comme ça*¹.

— Тримайся, — мовив Віллі. — Бізнес потроху прокидається. Маю передчуття, що невдовзі Долина знову відкриє свої двері. Пропоную якось пообідати разом.

Вони підтримували дружні стосунки вже багато років. Віллі обожнював грати в теніс, і Шеллі частенько ділився з ним професійними «фішками», а ще протягом багатьох років був неофіційним тренером його дітей, один із яких зараз грав за команду Стенфорда.

— Чудово! Може, наступного тижня?

— Ні, мабуть, пізніше. Протягом наступних двох тижнів маю багато їздити в справах, а от наприкінці місяця я вільний. Залишив свій розклад в офісі, тож зателефоную тобі завтра. Хочу про дещо з тобою поговорити. Побачимось на наступній грі.

Шеллі мовчав.

— Гаразд?

— Домовились, Віллі, — кивнув той.

«Бувай, Шеллі, бувай Шеллі». «Бувай, Шеллі». «Бувай, Шеллі», — лунали голоси гравців, які сідали у свої розкішні автівки. Шеллі було боляче дивитися, як вони зникають у п'їтьмі. Ох, він так за ними сумуватиме! Боже, як він любив цих хлопців!

Шеллі поїхав додому геть засмучений. *Він програв чотирнадцять тисяч. Дідько, треба ще вміти так програвати!* Але йшлося не тільки про гроші. Він не переймався цим програшем. Хлопці та гра — ось що найбільше хвилювало Шеллі. Утім, тепер він не зможе грати. Це неможливо! Проста

¹ Так собі (фр.).

арифметика: грошей катма. *«Я маю знайти роботу. Якщо не продаж програмного забезпечення, тоді це має бути щось інше. Може, знову почати продавати яхти в Монтерей? Фе. Чи зможу я цим займатися? Тижнями сидіти в офісі, очікуючи на клієнтів, і продавати одну яхту на місяць чи два місяці — прямий шлях до божевілля».* Шеллі потребував рішучих дій.

За останні півроку він програв чимало грошей. Імовірно, сорок чи п'ятдесят тисяч доларів — Шеллі навіть боявся вести точний підрахунок. Можливостей дістати ще грошей у нього не було. Норма отримувала свою зарплату на окремий банківський рахунок. Він уже добряче напозичався — брав гроші в усіх, кого знав, щоправда, за винятком партнерів із покеру, бо то було б геть недоречно. Утім, у нього був останній актив — тисяча акцій банку «Imperial Valley» приблизно на п'ятнадцять тисяч доларів. Але як отримати готівку, щоб про це не дізналася Норма? Так чи інакше вона все одно дізнається. У нього вже не лишилося виправдань, а їй от-от урветься терпець. Отже, це тільки питання часу.

Чотирнадцять тисяч? Клята остання роздача. Він проживав цей момент знову і знову. Шеллі щиро вірив у те, що грав правильно: коли шанси зростають, треба діяти... бо як почнеш нервуватися — вважай, гру скінчено. Це карти. Він знав, що ситуація невдовзі зміниться, і зазвичай так і траплялося. Шеллі був досить-таки завбачливим. Він знав, що робить, бо активно грав у карти ще з підліткового віку, а в старшій школі став букмекером і приймав ставки на бейсбол. Та діяльність приносила йому чималі прибутки!

У віці чотирнадцяти років Шеллі прочитав (щоправда, згодом забув, де саме), що шанси на те, щоб угадати трьох гравців, які в конкретний день загалом матимуть шість потраплянь по м'ячу, становлять двадцять до одного. Він пропонував дев'ять або десять до одного — і охочих зробити ставку не бракувало. День у день ці недоумки щиро вірили, що троє гравців із десят-

ки, яка складається, скажімо, з Ментла, М'юзіала, Берра, Пескі, Бенча, Кер'ю, Бенкса, Макквіна, Роуза та Каліна, *мають* заробити ці шість очок. Ідіоти! Вони так і не дізналися правду.

Можливо, *він* теж не бажає дізнаватися правду. Може, *його* теж можна вважати недоумком і йому не варто лізти в цю гру. Бракує грошей, бракує витримки, бракує хисту. Та Шеллі не хотів вірити, що насправді все так погано. Він грає вже понад п'ятнацять років і раптом перетворився на поганого гравця? Щось тут не те. Може, є якісь дрібниці, які він робить по-іншому? Можливо, погані карти стають йому на заваді?

Він знав, що найбільшою помилкою було те, що під час «чорної смуги» свого життя він був надто нетерплячим і намагався здобути перемогу, маючи на руках посередні карти. Авжеж, жодного сумніву. Це карти. Звісно, ситуація невдовзі зміниться на краще — це питання часу. Це може статися під час будь-якої гри (чом би й не наступної?), і тоді він зможе вибороти свою фантастичну перемогу. Шеллі грав у карти протягом п'ятнадцяти років, і рано чи пізно все має владнатися. Потрібен тільки час. Але він не мав за що його купити.

Почався дрібний дощ. Лобове скло спітніло. Шеллі ввімкнув двірники й електрообігрівач, а тоді загальмував, щоб заплатити за виїзд на пропускному пункті мосту «Золоті ворота», а потім поїхав уздовж Ломбард-стрит. Його не можна було назвати експертом із планування, але що частіше він думав про свої перспективи, то більше усвідомлював, що стоїть на кону: його членство у грі, його гідність, самооцінка як гравця. Не кажучи вже про шлюб — тут ставки теж були високі.

Норма знала про його потяг до азартних ігор. Вісім років тому, перш ніж вони одружилися, вона мала довгу розмову з його колишньою дружиною. Та пішла від Шеллі за шість років до того, коли під час круїзу на Багами вони залишилися голі й босі «завдяки» чотирьом валетам.

Шеллі справді кохав Норму, і всі його обіцянки були абсолютно щирими: відмовитися від азартних ігор, записатися до «Анонімних гравців», передати їй усі статки й дозволити займатися фінансовими питаннями. А потім (то було щось на кшталт акту доброї волі) Шеллі сказав, що попрацює над своєю проблемою з будь-яким психотерапевтом на вибір дружини. Норма обрала спеціаліста, до якого й сама зверталася кілька років тому, і кілька місяців він сумлінно ходив до того мозкоправа, реального недоумка. Марна праця — Шеллі навіть не пам'ятав, що вони тоді обговорювали. Утім, то була вигідна інвестиція: так вони скріпили свою угоду, а він довів Нормі, що ставиться до своїх обіцянок з усією серйозністю.

Здебільшого Шеллі вдалося дотримати слова. Він відмовився від азартних ігор — щоправда, за винятком покеру; припинив робити ставки на футбольні й баскетбольні матчі. Шеллі попрощався зі своїми букмекерами Сонні й Ленні; він більше не їздив до Вегаса чи Ріно. Він скасував передплату на «The Sporting Life» і «Card Player». Єдиною спортивною подією, на яку він продовжував робити ставки, був Відкритий чемпіонат США з тенісу — він-бо добре знався на турнірних таблицях (щоправда, якось програв чимало грошей, поставивши на Макенроя, який грав проти Сампраса).

Поки компанія «Digilog» не збанкрутувала, Шеллі справно віддавав Нормі всі зароблені гроші. Звісно, вона знала, що він грає в покер — можна сказати, що Шеллі отримав від неї спеціальний дозвіл. Норма гадала, що вони роблять ставки по п'ять-десять доларів, і подеколи щедро видавала йому кілька сотень на гру, бо їй подобалося, що чоловік спілкується з найбагатшими та найвпливовішими бізнесменами Північної Каліфорнії. До того ж дехто з них постійно звертався до неї, аби отримати юридичну консультацію.

Однак Норма не знала про дві речі. По-перше, ставки. Тут хлопці були вельми обачні: на столі ніколи не було готівки — тіль-

ки фішки, які називали «четвертаками» (двадцять п'ять доларів), «півбаксами» (п'ятдесят доларів) і «баксами» (сто доларів). Подеколи хтось із дітей гравців спостерігав за кількома роздачами, але дізнатися, якими насправді були ставки, їм було зась. Іноді Норма зустрічала хлопців чи їхніх дружин на весіллях, хрестинах чи бар-міцвах — Шеллі страшенно боявся, що вона дізнається про його програші або ж про те, наскільки великим є ризик. Та хлопці, благослови їх Господи, знали, про що не варто розводитися, а тому ніхто з них не прохопився й словом. Цього правила ніхто не озвучував, одначе його дотримувалися всі.

А ще Норма й гадки не мала про його «рахунок для покеру». У період між двома своїми шлюбами Шеллі накопичив невеликий капітал — шістдесят тисяч доларів. Він був класним продавцем програмного забезпечення... звісно, коли йому спадало на думку попрацювати. Коли вони одружилися, двадцять тисяч стали його внеском до сімейного бюджету, а сорок тисяч перетворилися на «покер-фонд», який він приховував від Норми в банку «Wells Fargo». Він гадав, що ці сорок тисяч вічні, що ці кошти завжди допоможуть йому вибратися з будь-якої «чорної смуги». Протягом п'ятнадцяти років так і було — до сьогодні, коли «чорна смуга» перетворилася на «пекельну»!

Ставки поступово зростали. Він намагався висловлювати м'який протест, проте йому було соромно перетворювати це на трагедію. Щоб гра лоскотала нерви, всі мають робити високі ставки. Програш має чогось навчати. Однак проблема полягала в тому, що решта хлопців були багатіями: ставки, які для нього були високими, їм видавалися копійчаними. Що він міг удіяти? Принизити себе, сказавши: «Вибачайте, хлопці, але мені бракує грошей, щоб грати з вами в карти. Я надто бідний, я боягуз і повний нуль, я належу до іншого світу». Ні, він ніколи не зважиться це сказати!

Тепер його «покер-фонд» був порожній, за винятком чотирьох тисяч доларів. Дякувати Богові, що Норма так і не дізналася

про існування цих сорока тисяч, бо інакше давно вже пішла б від нього. Норма ненавиділа азартні ігри, бо її батько втратив їхній будинок через торгівлю на фондовому ринку: ні, він не грав у покер (батько був дяконом у церкві, порядним і працьовитим чоловіком), але фондовий ринок, покер — байдуже, про що саме йдеться! На думку Шеллі, всі ці ринки були для слабаків, яким бракувало сміливості, аби грати в покер!

Він намагався зосередитися; найближчим часом йому конче треба знайти десять тисяч доларів, бо він відтермінував чек тільки на чотири дні. Що треба було зробити, то це взяти гроші звідти, куди Норма не зазіратиме принаймні за два тижні. Шеллі знав (він знав напевне, і так траплялося не раз), якщо йому вдасться підняти ставки і зіграти в наступну гру, йому обов'язково пощастить, він виграє купу грошей, і все знову буде добре.

О п'ятій тридцять ранку він дістався додому і вже знав, що робитиме. *Найкраще і єдине* рішення за цих умов — це продати частину акцій в «Imperial Bank». Близько трьох років тому Віллі купив цей банк і порадив Шеллі вкласти в нього кошти. Віллі гадав, що за кілька років зможе подвоїти свої інвестиції, коли банк стане публічним. Отже, Шеллі придбав тисячу акцій, витративши на це свій «шлюбний внесок» — двадцять тисяч доларів. Він не приховував захвату, розповідаючи Нормі про цінну інсайдерську інформацію, що її отримав від Віллі, а також про те, скільки вони з ним на цьому зароблять.

Звичка Шеллі опинятися не в тому місці й не в той час знову його підвела: цього разу спалахнув скандал через заощадження і кредити. Банк Віллі добряче хитнуло: ціна його акцій знизилася з двадцяти до одинадцяти доларів за акцію. Щоправда, зараз за одну акцію можна було отримати п'ятнадцять. Шеллі поставився до цієї втрати досить спокійно, розуміючи, що Віллі теж втратив чимало грошей. Водночас він не розумів: чому, чорт забирай, він хоча б раз у житті не може нормально заробити, навіть коли йдеться про

діяльність одного з його найкращих друзів? Усе, до чого він торкався, перетворювалося на лайно.

Шеллі вирішив не лягати спати до шостої, аби зателефонувати своєму брокеру Ерлу, щоб той розмістив оголошення про продаж акцій за ринковою ціною. Спочатку він планував продати тільки шістсот п'ятдесят акцій — цього буде досить, аби отримати десять тисяч, яких йому бракує. Та вже під час розмови вирішив продати тисячу акцій — таким чином він поверне собі десять тисяч, що їх треба заплатити, і на додачу ще п'ять — цього вистачить на ставки під час наступної гри.

— Хочеш, щоб підтвердив продаж акцій телефоном, Шеллі? — писклявим голосом поцікавився Ерл.

— Авжеж, друже. Я буду вдома. Повідомиш мені точну суму. І ще... ось що... спробуй зробити це якомога швидше і не переказуй ці гроші на наш спільний рахунок. Це важливо: в жодному разі не переказуй їх. Притримай цей чек для мене, я заїду по нього.

«Усе буде добре», — міркував Шеллі. Через два тижні, після наступної гри, він викупить усі акції завдяки своєму виграшу, а Норма ніколи про це не дізнається. До нього повернувся гарний настрій. Він тихо проспівав кілька рядків із «Зіп-а-ді-ду-да» і влігся спати. Норма зазвичай спала сторожко, а тому лягла в кімнаті для гостей — вона завжди так робила, коли Шеллі грав у покер. Щоб остаточно заспокоїтися, Шеллі трохи почитав журнал «Тennis Pro», вимкнув на телефоні дзвінок, захвав у вуха затички, щоб не чути, як Норма збиратиметься на роботу, і вимкнув світло. Якщо пощастить, він покинеться аж опівдні.

Коли Шеллі виповз на кухню й налив собі кави, на годиннику вже була перша. Щойно він увімкнув дзвінок на телефоні, як той відразу задзеленчав. Телефонувала

Керол — подруга Норми, з якою вони працювали в юридичній компанії.

— Привіт, Керол, ти шукаєш Норму? Вона вже давно пішла. Хіба її немає в офісі? Послухай, я радий, що ти зателефонувала. Чув, що Джастін пішов від тебе. Норма казала, що тебе це добряче шокувало. Тільки ідіот міг покинути таку розкішну жінку! То не твій чоловік — він тебе не вартий. Вибач, що я тобі не подзвонив, аби просто потеревенити. Але тепер я готовий тебе підтримати. Може, пообідаємо чи вип'ємо разом? Як щодо обіймів?

Відтоді, як Керол підчепила його, аби помститися Джастінові, Шеллі не міг позбутися фантазій на тему повторення їхнього «гарячого сексу».

— Дякую, Шеллі, — мовила Керол, у голосі якої вчувалися сталеві нотки, — але я зателефонувала не для того, щоб говорити про особисте. Ідеться про робочі питання.

— Це ти про що? Я ж сказав, що Норми немає вдома.

— Шеллі, я зателефонувала, щоб поговорити з тобою, а не з Нормою. Вона найняла мене як консультанта, і я дбаєтиму про її інтереси. Так, це досить незручна ситуація, зважаючи на нашу «маленьку інтрижку», але Норма звернулася до мене з проханням і я не могла їй відмовити. А тепер до справи, — голос Керол був стриманим і професійним. — Моя клієнтка попросила підготувати папери щодо вашого розлучення, а отже, хочу повідомити, що до сьомої вечора ви маєте покинути будинок з усіма своїми речами. Вона не бажає з вами контактувати. Містере Меррімен, ви не маєте права говорити з нею. За моєю порадою всі необхідні контакти між вами здійснюватимуться через мене, юридичного консультанта вашої дружини.

— Керол, годі лити це юридичне лайно. Якщо вже мені довелося мати справу зі спідницею, я не збираюся терпіти цей пихатий тон! Говори нормально. Що, в біса, відбувається?

— Містере Меррімен, на прохання клієнтки хочу звернути вашу увагу на факс, що стоїть у вас вдома, — гадаю, тоді відповідь на ваше запитання стане очевидною — навіть для вас. Ще раз нагадаю, що в нас є судовий наказ, згідно з яким ви маєте покинути будинок до сьомої вечора. І ще одне, містере Меррімен. Дозвольте мені озвучити маленьке особисте зауваження: ви лайно. Час подорослішати! — Із цими словами Керол кинула слухавку.

На якусь мить Шеллі відчув дзеленчання у вухах. Він кинувся до факсу, і його вжахнуло те, що він там побачив: копія ранкової транзакції з приміткою, що Шеллі може забрати свій чек завтра. А нижче виднілося дещо гірше: ксерокопія балансу його секретного «покер-фонду» у «Wells Fargo». Поряд Норма прикріпила жовтий аркушик зі словами: «Не хочеш, щоб я це бачила? Вчися замітати свої сліди. Вважай, наш шлюб у минулому».

Шеллі кинувся телефонувати своєму брокерові.

— Ерле, привіт! Що в біса коїться? Я попросив тебе за-телефонувати щодо підтвердження *мені*. По-твоєму, це нормально?

— Спокійно, недоумку, — мовив Ерл. — Ти попросив за-телефонувати з підтвердженням тобі додому. Ми продали акції о сьомій п'ятнадцять, а секретарка набрала твій номер о пів на восьму. Слухавку взяла твоя дружина, і секретарка передала їй повідомлення. Вона попросила, щоб ми надіслали інформацію факсом їй на роботу. Хочеш сказати, що моя секретарка мала знати, що то велика таємниця? Ти взагалі пам'ятаєш, що облігації лежали на вашому спільному рахунку? По-твоєму, ми мали від неї це приховувати? І я мав ризикнути своєю ліцензією заради твоїх вошивих п'ятнадцяти тисяч?

Шеллі кинув слухавку — голова йшла обертом. Він щосили намагався зрозуміти, що коїться. Не треба було просити про цей дзвінок із підтвердженням. І ці клятві затички для

вух! Дізнавшись про продаж акцій, Норма, імовірно, почала переглядати всі його папери і знайшла інформацію про той рахунок у «Wells Fargo». Тепер вона знала все. Це кінець.

Шеллі знову перечитав записку від Норми й загорлав:

— До дідька, до дідька! — а тоді подер її на шмаття.

Він повернувся на кухню, підігрів свою каву й розгорнув ранковий примірник «Chronicle». Час проглянути оголошення. Тільки тепер йому потрібна не тільки робота, а й умебльоване помешкання. Та раптом Шеллі помітив дивний заголовок на першій сторінці розділу столичних новин.

Не тільки FORD, TOYOTA і CHEVROLET відкликають свою продукцію!

ТЕПЕР ЦЕ РОБЛЯТЬ І ПСИХОТЕРАПЕВТИ!

Шеллі почав читати.

Скориставшись бланком провідних автомобільних виробників, Інститут психоаналізу «Золоті ворота» опублікував своє рішення про відкликання (див. стор. D2). Після скандальних зборів, проведених 24 жовтня, інститут засудив та виключив зі своїх лав одного з провідних спеціалістів — лікаря Сета Панде — «через поведінку, що плямує честь психоаналізу».

Сет Панде! Сет Панде! Стривайте, думав Шеллі, чи не той це мозкоправ, до якого я мусив ходити на вимогу Норми, перш ніж ми побралися? Сет Панде — авжеж, це він, бо скільки може бути Сетів Панде? Він знову взявся до читання:

Відмовившись від подальших коментарів, офіційний представник інституту Маршал Стрейдер зауважив, що члени інституту переконані, що пацієнти лікаря

Панде не отримували належного психотерапевтичного лікування та, імовірно, могли постраждати внаслідок співпраці з лікарем Панде. Тепер пацієнтам лікаря Панде пропонують безкоштовний «психоаналітичний ремонт». «Проблема з паливним насосом? — поцікавився репортер. — Трансмсія? Свічки запалювання? Випускна система?» Лікар Стрейдер утримався від коментарів.

Утім, він зауважив, що такий крок Інституту психоаналізу свідчить про дотримання найвищих стандартів піклування про пацієнтів, професійну відповідальність та чесний підхід до справи.

Можливо, так і є. Але знову-таки: чи не свідчить це про неабияку самовпевненість усїєї галузі психоаналізу? Як довго ще психіатри прикидатимуться, що надають допомогу індивідам, групам та організаціям, коли ми вкотре (згадайте справу Сеймура Троттера, за якою всі спостерігали кілька років тому) бачимо перед собою очевидний доказ того, що вони не здатні дійти між собою згоди?

Ми зв'язалися з лікарем Панде, і його коментар (оце дивина!) був таким: «Зверніться до мого адвоката».

Шеллі знайшов сторінку D2 з офіційним зверненням.

ВІДКЛИКАННЯ ПАЦІЄНТІВ, ЯКІ ЗВЕРТАЛИСЯ ПО ДОПОМОГУ ДО ПСИХІАТРА

Інститут психоаналізу «Золоті ворота» закликає всіх пацієнтів-чоловіків, які відвідували психоаналітика Сета Панде починаючи з 1984 року, зателефонувати за номером 415-555-2441 для оцінювання їхнього психологічного стану; за потреби їм буде запропоновано пройти курс відновлювальної психо-

терапії. Ми припускаємо, що методи лікування лікаря Панде суттєво відрізняються від загальноновизнаних методик і через це могли завдати пацієнтам шкоди. Усі послуги надаватимуться безкоштовно.

За мить Шеллі вже говорив по телефону з секретарем Інституту психоаналізу.

— Авжеж, містере Меррімен, ви маєте право, і, власне, ми заохочуємо вас пройти безкоштовний курс психотерапії з одним із наших спеціалістів. Наші психотерапевти надають послуги на ротаційній основі. Ви перший пацієнт, який до нас звернувся. Чи можу я записати вас на прийом до лікаря Маршала Стрейдера, одного з провідних спеціалістів нашого закладу? Ви можете зустрітися з ним о 21:00 у п'ятницю за адресою Каліфорнія-стрит, 2313.

— А ви можете докладніше розповісти, про що саме йдеться? Я трохи нервуюсь. Не хочу панікувати, очікуючи зустрічі.

— На жаль, я не володію детальною інформацією. Більш детально вас ознайомить із ситуацією лікар Стрейдер, але загалом представники нашого інституту гадають, що деякі інтерпретації лікаря Панде могли зашкодити пацієнтам.

— Отже, якщо в мене спостерігалися певні симптоми (скажімо, залежність), мій стан міг тільки погіршитися?

— Гм... щось на кшталт цього. Утім, ми не стверджуємо, що лікар Панде завдав вам шкоди *навмисно*. Просто інститут офіційно заявив, що не погоджується з його методами лікування.

— Гаразд, зустріч о дев'ятій вечора п'ятниці мене цілком влаштовує. Але хочу зауважити, що я вельми схильний до панічних атак. Усе це дуже мене засмутило, і я не хочу, аби зрештою мене забрала «швидка»; гадаю, буде значно краще — власне, це навіть може врятувати мені життя, — якщо

ви запишете все, про що ми говорили, включно з часом та місцем моєї зустрічі з психотерапевтом. Стривайте, як його звуть? Ну ось — розумієте, про що я? Я вже забув його ім'я. Гадаю, ця інформація потрібна мені просто зараз. Чи не могли б ви надіслати її факсом?

— Радо вам допоможу, містере Меррімен.

Шеллі підійшов до факсу й почав чекати. Нарешті хоч щось іде як слід. Він похапцем нашкрябав записку:

Нормо, прочитай це! Таємницю розкрито! Пам'ятаєш свого психотерапевта, лікаря Панде, і як я до нього потрапив? І як я опирався тій психотерапії? І як на твоє прохання я потрапив до його рук? Це принесло мені, тобі й нам чимало горя. Я намагався чинити правильно. Не дивно, що терапія не допомогла! Тепер ми знаємо, чому так трапилось. І я знову хочу вчинити правильно: мені потрібне повне відновлення. Я збираюся це зробити — і байдуже, скільки зусиль мені знадобиться! Байдуже, скільки часу це триватиме. Будь ласка, підтримай мене!

Твій єдиний і неповторний чоловік

Шеллі надіслав записку Нормі за допомогою факсу разом із копією газетної статті та листом, що його надіслав секретар Інституту психоаналізу. За півгодини факс знову задзижчав, і з нього випав лист від Норми.

*Шеллі,
нам треба поговорити. Побачимося о шостій.*

Норма

Шеллі узяв чашку з кавою, перегорнув сторінку з оголошеннями й відкрив спортивні новини.

«Зіп-а-ді-ду-да, зіп-а-ді-ей».

РОЗДІЛ 9

Маршал відкрив журнал реєстрації пацієнтів. Його наступний пацієнт — Пітер Макондо, мексиканський бізнесмен, який мешкав у Швейцарії, сьогодні мав прийти на восьмий і останній свій сеанс. Містер Макондо приїхав до Сан-Франциско на місяць і звернувся до Маршала з проханням про короткий курс терапії у зв'язку з сімейною кризою. Ще два-три роки тому Маршал працював виключно з пацієнтами, які потребували тривалого лікування, але часи змінилися. Тепер він, як і інші психотерапевти в місті, мав вільні години, а тому радо згодився попрацювати з Макондо двічі на тиждень протягом місяця.

З містером Макондо було приємно працювати, і терапія йшла йому на користь. Результати були чудові. Ба більше — за кожний сеанс він платив готівкою. Наприкінці першого сеансу він простягнув Маршалові дві стодоларові банкноти і сказав: «Зазвичай я спрощую життя готівкою. До речі, хочу повідомити, що я не афішую свої доходи в США в податковій декларації і не вимагаю, аби мені компенсували витрати на медичне обслуговування за рахунок податків, які сплачую у Швейцарії». Сказавши це, він рушив до дверей.

Маршал знав, як має вчинити. Розпочинати процес психотерапії зі своерідної змови, нечесної угоди, хай навіть такої поширеної, як приховання готівкових прибутків, було б великою помилкою. І хоча Маршал вирішив твердо стояти на своєму, він заговорив м'яким і спокійним голосом: Пітер Макондо був досить вразливим чоловіком з аурую невинного аристократизму.

— Містере Макондо, я хочу звернути вашу увагу на дві речі. По-перше, мушу сказати, що я завжди декларую свої

прибутки. І це правильно. Тож наприкінці місяця я випишу вам чек. По-друге, ви забагато мені заплатили. Вартість мого сеансу — сто сімдесят п'ять доларів. Заждіть, я подивлюся, чи маю решту, — і він нахилився до шухляди столу.

Містер Макондо, який уже взявся за ручку дверей, обернувся і заперечно підняв одну руку вгору.

— Прошу вас, лікарю Стрейдере, у Цюриху один сеанс коштує двісті доларів. І, коли йдеться про кваліфікацію, тамтешні психотерапевти вам поступаються. І то дуже. Благаю, дозвольте мені оплачувати ваші послуги за таким самим тарифом. Тоді я не почуватимуся незручно й це позитивно вплине на нашу спільну роботу. Побачимося в четвер!

Коли пацієнт пішов, Маршал, який досі тримав руку в кишені, почувався неабияк спантеличено. Більшість пацієнтів вважали, що вартість його послуг надто висока, однак він ще ніколи не зустрівав того, хто казав би, що вона низька. «Ага, — подумав він, — це ж європеєць. До того ж тут не йдеться про наслідки тривалого перенесення, це просто короткий курс терапії».

Маршал не поважав короткотермінову терапію, мало того — ставився до неї з презирством. Сфокусована психотерапія, що послаблює прояви симптомів... модель «задоволений клієнт»... до дідька! Як і більшість психоаналітиків, Маршал вважав, що найважливішою є *глибина* змін. Глибина — це головне. Психоаналітики були одностайними: що глибшим є пошук проблем, то ефективнішою є психотерапія. «Заглиблюйтеся, — Маршалу здалося, що він чує голос Боба Маккалума, його супервізора, — пірняйте глибше, аби дістатися найдавніших закутків свідомості, примітивних відчуттів, архаїчних фантазій; повертайтеся до первісних шарів пам'яті — тоді, і тільки тоді ви зможете повністю викоринити невроз і ваше лікування буде ефективним».

Утім, глибока психотерапія зазнавала поразки: орди варварів, яких цікавили виключно власні прибутки, захопили увесь світ. Крокуючи з прапорами регульованого надання медичних послуг, батальйони «нетривалої терапії» вкрили всю землю і вже гепали у ворота інститутів психоаналізу, останніх озброєних анклавів мудрості, правди та здорового глузду психотерапії. Ворог був так близько, що Маршал міг чітко розгледіти безліч його облич: біологічний зворотний зв'язок і розслаблення м'язів для лікування тривожних розладів; імплізія або десенсибілізація проти фобій; медичні препарати для дистимії та обсессивно-компульсивних розладів; когнітивна групова терапія для тих, хто страждає від ожиріння; тренінги з розвитку впевненості для нерішучих; діафрагмальне дихання для пацієнтів із панічними атаками; тренінги з розвитку соціальних навичок для соціопатів; гіпнотичні сеанси для курців; і всі ці клятві групи на кшталт «12 кроків» для вирішення решти проблем!

Своїм нестримним наступом регульовані медичні послуги придушили опір медичних закладів у більшості міст країни. Психотерапевти, які працювали у завойованих ворогом штатах, звісно, якщо хотіли й надалі працювати за фахом, мусили стати на коліна перед загарбником, який сплачував їм частку зароблених грошей та велів проводити п'ять-шість сеансів, тоді як пацієнт міг потребувати п'ятдесят чи шістдесят.

Коли ж ці мізерні пайки було вичерпано, ситуація ставала абсурдною: психотерапевти мали просити своїх кураторів про додаткові сеанси, аби продовжити курс лікування. Звісно, такий запит треба було задокументувати, а це означало купу телефонних розмов та паперової роботи; психотерапевти були змушені брехати, перебільшуючи схильність пацієнта до самогубства, залежність від наркотиків чи схильність до агресії. Увагу тих, хто розробляв медичні плани, могли привернути тільки такі магічні фрази — і не тому, що адмініст-

ратори переймалися долею пацієнтів, а тому, що вони боялися можливих судових позовів.

Отже, психотерапевтам не тільки наказали скоротити курси психотерапії, але й додали принизливої роботи: спеціалісти мали всіляко задобрювати й умовляти своїх кураторів, а здебільшого то були нахабні молодики з рудиментарними знаннями психотерапії. Нещодавно Віктор Янг, колега Маршала, якого він вельми поважав, отримав листа від свого двадцятисемирічного координатора з дозволом провести чотири додаткові сеанси з пацієнтом, який страждав на шизофренію. На берегах аркуша той написав загадкову й ідіотську рекомендацію: «Подолайте заперечення!»

Усе це завдавало шкоди не тільки гідності психотерапевтів, але й їхнім гаманцям. Один із колег Маршала навіть покинув практику й у віці сорока трьох років почав займатися радіологією. Власники вдалих інвестицій міркували над раннім виходом на пенсію. До Маршала теж не стояли черги — тепер він радо приймав пацієнтів, від яких раніше відмовлявся б. Він часто думав про те, що буде далі: його хвилювало і власне майбутнє, і майбутнє всієї галузі.

Маршал зазвичай дотримувався думки, що максимальним ефектом нетривалої терапії є незначне зменшення симптомів, і якщо пощастить, пацієнт зможе протриматися до наступного фінансового року, коли куратори дозволять провести ще кілька сеансів. Утім, Пітер Макондо був своєрідним винятком. Чотири тижні тому прояви симптомів були напрочуд сильними: почуття провини, тривожність, безсоння, шлункові розлади. А тепер скидалося на те, що всі ці симптоми зникли. Маршалові рідко траплялися пацієнти, яким вдавалося допомогти за такий короткий проміжок часу.

Чи змінило це його думку про ефективність короткочасної терапії? У жодному разі! Він міг легко пояснити цей «терапевтичний успіх»: містер Макондо не мав суттєвих невротичних чи

характерологічних проблем. То був надзвичайно винахідливий і цілісний індивід, і його симптоми спричинив стрес, здебільшого пов'язаний із конкретними ситуаціями.

Містер Макондо був успішним бізнесменом, який, на думку Маршала, страждав через типові проблеми, пов'язані з великими статками. Кілька років тому він розлучився, а тепер мав намір одружитися з молодою і вродливою жінкою на ім'я Адріана. Незважаючи на те, що він дуже її кохав, Макондо повсякчас вагався, бо знав багато історій про жажливі розлучення багатих бізнесменів і ласих до грошей жінок. Він відчував, що має тільки один варіант — гидкий і незграбний — полягати на укладанні шлюбної угоди. Але як донести це до обраниці, не перетворюючи їхнє кохання на комерційний проєкт, не плямуючи його цим брудом? Макондо ходив по колу, страждав від нав'язливих думок і прокрастинації. То була головна проблема, через яку він вирішив звернутися по допомогу до психотерапевта.

Іншою проблемою були двоє дітей Пітера. Його колишня дружина Евелін, яка страшенно на нього гнівалася, всіляко їх підбурювала, і діти не хотіли ані слухати про цей шлюб, ані знайомитися з Адріаною. У коледжі Пітер та Евелін не розлучалися й одружилися наступного дня після випускного. Утім, невдовзі їхній шлюб перетворився на казна-що, а за кілька років Евелін уже мала серйозні проблеми з алкоголем. Пітер здійснював героїчні спроби врятувати сім'ю, подбав про те, щоб діти отримали належну католицьку освіту, а коли вони закінчили старшу школу, подав на розлучення. Однак роки життя в епіцентрі серйозного конфлікту завдали дітям непоправної шкоди. Озираючись назад, Пітер розумів: було б значно краще, якби вони з дружиною розлучилися раніше і він поборовся за опіку над дітьми.

Тепер, коли їм було трохи за двадцять, вони відверто звинувачували Адріана в тому, що вона прагне заволодіти їхніми

сімейними статками, і не соромилися висловлювати своє обурення батькові. Попри те, що він поклав на їхні трастові рахунки по три мільйони доларів, діти не вгавали і стверджували, що він учинив несправедливо. Як аргумент вони наводили статтю з лондонської газети «Financial Times», у якій ішлося про те, як він вдало заробив двісті мільйонів фунтів.

Пітера паралізували суперечливі відчуття. Він був щедрою натурою і понад усе хотів розділити свої статки з дітьми, адже саме заради них і накопичував ці гроші. Утім, багатство перетворилося на прокляття. Обох нащадків вигнали з коледжу, вони не ходили до церкви і били байдикі — їх не цікавила ані кар'єра, ані амбіції, ані майбутнє, ані моральні якості. На додачу син мав серйозні проблеми з наркотиками.

Пітер Макондо відчував, що поринає в нігілізм. Заради чого він так тяжко працював усі ці двадцять років? Його віра в Бога похитнулася, діти вже не були важливим життєвим проектом, і навіть його філантропічні вчинки, здавалося, геть втратили сенс. У рідній Мексиці він був спонсором кількох університетів, однак його прикро приголомшувала бідність, політики-корупціонери, стрімке зростання кількості населення в Мехіко, екологічна катастрофа. Коли він приїздив туди востаннє, йому довелося надягнути марлеву маску, бо дихати було просто неможливо. Чи могли кілька мільйонів цьому зарадити?

Маршал не мав жодних сумнівів: він ідеальний психотерапевт для Пітера Макондо, бо звик працювати з багатіями та їхніми дітьми і добре знався на таких проблемах. Кілька разів він публічно виступав із доповіддю на цю тему перед представниками великого бізнесу й філантропами та навіть мріяв колись написати про це книгу. Маршал уже мав для неї назву — «Синдром достатку: прокляття можновладців», однак, подібно до інших Маршалових ідей, вона залишилася тільки мрією. Його дні були настільки насиченими, що він просто не міг знайти час для написання книги. Як це

вдавалося великим теоретикам — Фройдю, Юнгу, Ранку, Фромму, Мею, Горні?

Працюючи з Пітером Макондо, Маршал застосовував численні стислі та сфокусовані техніки короткочасної терапії і, на превеликий подив, кожна з них виявилася напрочуд ефективною. Він допоміг пацієнтові розібратися з його дилемою і зменшив відчуття провини, пояснивши, що така проблема є універсальною для всіх заможних людей. Завдяки йому ставлення Пітера до власних дітей стало менш напруженим; Маршал допоміг йому зрозуміти їхні переживання, зокрема те, що їх повсякчас залучали до безперервної боротьби між матір'ю і батьком. Маршал припустив, що найкращий спосіб налагодити стосунки з дітьми — це покращити стосунки з колишньою дружиною. Поступово він почав ставитися до неї з більшою повагою, а після четвертого сеансу містер Макондо запросив колишню дружину на обід, де вони вперше за багато років поспілкувалися без взаємних звинувачень.

Знову-таки за пропозицією Маршала Пітер допоміг дружині усвідомити, що, хоч вони вже й не можуть жити разом, їхнє кохання тривало багато років і його справжність відчувалася й досі, а тому було так важливо зберегти це відчуття, а не викинути його на смітник. За порадою Маршала Пітер запропонував колишній дружині двадцять тисяч доларів, аби вона пройшла місячний курс лікування від алкоголізму в реабілітаційному центрі Бетті Форд. Незважаючи на те, що Евелін отримала напрочуд щедрі виплати у зв'язку з розлученням і могла це собі дозволити, вона постійно відмовлялася від лікування. Однак дбайливий жест Пітера її добряче розчулив і жінка пристала на його пропозицію.

Після того як Пітер налагодив стосунки з колишньою дружиною, його стосунки з дітьми теж покращилися. За допомогою Маршала він розробив план щодо додаткових трастових фондів для своїх дітей: поклав п'ять мільйонів доларів на ра-

хунок кожного з них. Кошти з цих фондів мали виплачуватися протягом наступних десяти років за умов досягнення конкретних результатів: закінчення коледжу, шлюб, два роки стабільної і гідної професійної діяльності, участь у роботі комісії з питань соціально орієнтованих проєктів. Цей щедрий і водночас суворо структурований траст виявився справжнім дивом, і невдовзі ставлення дітей до батька кардинально змінилося.

Кілька сеансів Маршал присвятив схильності клієнта звинувачувати в усьому самого себе. Він не хотів розчаровувати інших і завжди применшував важливість своїх блискучих рішень щодо інвестицій клієнтів (скажімо, групи швейцарських і шотландських банкірів) і водночас дуже чітко пам'ятав усі власні невдачі. Коли він згадував розчаровані обличчя інвесторів, сидючи в офісі Маршала, його це страшенно засмучувало.

Більшу половину п'ятого сеансу Маршал і містер Макондо присвятили аналізу конкретної ситуації, пов'язаної з інвестиціями. Приблизно рік тому його батько, видатний професор Університету Мехіко, мусив летіти до Бостона на операцію з коронарного шунтування.

Після операції хірург Блек, якому Макондо був безмежно вдячний, попросив його профінансувати програму з серцево-судинних досліджень у Гарварді. Містер Макондо радо погодився і водночас висловив бажання зробити подарунок і лікареві Блеку. Той відмовився, аргументуючи це тим, що десятки тисяч доларів (саме стільки коштувала операція) було досить. Утім, під час розмови Макондо мимохіть зауважив, що невдовзі планує отримати суттєвий прибуток у мексиканських песо на ф'ючерсному ринку. Лікар Блек також вирішив інвестувати — і наступного тижня втратив сімдесят відсотків коштів у зв'язку із вбивством Луїса Колозіо, кандидата на посаду президента.

Містера Макондо огорнуло глибоке відчуття провини. Маршал доклав усіх можливих зусиль, аби змусити його

примиритися з реальністю; він нагадав пацієнтові, що той хотів зробити як краще, що і його втрати були чималими, що лікар Блек сам вирішив зробити цю інвестицію. Однак містер Макондо продовжував бідкатися, бо хотів якось залагодити цю справу. Попри протести Маршала, після сеансу він надіслав лікарю Блеку чек на тридцять тисяч доларів, який мав компенсувати його втрати.

Та лікар Блек (до речі, йому слід віддати належне) повернув чек, подякувавши і водночас різко зауваживши, що він уже досить дорослий і знає, як поводитися в таких ситуаціях. А ще додав, що цю втрату, імовірно, компенсують прибутки від його інвестицій у цукрові ф'ючерси. Урешті-решт Макондо вдалося заспокоїти своє сумління — він зробив додаткову пожертву на тридцять тисяч доларів для гарвардської програми з серцево-судинних досліджень.

Робота з містером Макондо перетворилася на справжній заряд емоцій. Маршалові ще не траплялися пацієнти, які б належали до такої «захмарної» фінансової ліги. Можливість зазирнути у світ безмежного багатства, допомогти вирішити, як витратити один чи два мільйони, — усе це неабияк збуджувало яву. У нього аж слинка текла, коли він згадував про те, наскільки щедрим Пітер був із лікарем свого батька. Маршал дедалі частіше мріяв про те, як вдячний пацієнт не омине своєю увагою і його. Але щоразу він різко проганяв ці фантазії: спогади про виключення Сета Панде з інституту через зловживання службовим становищем були надто свіжими. А приймати подарунки від *будь-якого* пацієнта — це зловживання, надто коли пацієнт патологічно щедрий і делікатний. Будь-який комітет з медичної етики — власне, будь-який комітет, до якого він входив, суворо засудив би психотерапевта за подібну експлуатацію пацієнта.

Найбільшою проблемою під час терапії був ірраціональний страх містера Макондо перед обговоренням шлюбної угоди

зі своєю обраницею. Маршал обрав систематичний і виважений підхід. По-перше, він допоміг пацієнтові визначитися з умовами угоди: фіксована сума — один мільйон доларів — суттєво зростатиме залежно від тривалості шлюбу, а через десять років становитиме третину статків Макондо. Після цього вони з пацієнтом кілька разів прорепетирували весь діалог. Попри це, Макондо мав великі сумніви щодо розмови з Адріаною. Врешті-решт Маршал запропонував йому зробити це чимшвидше і привести свою обраницю на сеанс.

Через кілька днів вони зустрілися на сеансі й Маршал боявся, що припустився помилки: він ще ніколи не бачив містера Макондо таким схвильованим — той ледве міг всидіти у своєму кріслі. Натомість Адріана була справжнім уособленням спокою та вишуканих манер. На початку сеансу містер Макондо, страшенно затинаючись, плутано заговорив про суперечність між його матримоніальними бажаннями і тими претензіями, що їх висуває його родина стосовно статків. Адріана перервала його на півслові, зауваживши, що, на її думку, шлюбна угода є не тільки правильним, але й бажаним рішенням.

Вона сказала, що чудово розуміє його сумніви й насправді поділяє більшість із них. Її батько, який був серйозно хворий, нещодавно порадив їй вчинити мудро й не включати власні заощадження у спільне подружнє майно. І хоча її статки, порівняно з Пітеровими, були досить незначними, невдовзі Адріана мала отримати великий спадок, адже її батько був головним акціонером каліфорнійської мережі кінотеатрів.

Проблему було вирішено. Схвильований Пітер оголосив свої умови, і Адріана радо на них пристала, наголосивши на додатковій умові: її власні статки буде записано на її ім'я. Маршал був трохи розчарований тим фактом, що Пітер вирішив подвоїти суму, зафіксовану в угоді, — либонь, то був своєрідний прояв вдячності за швидке вирішення проблеми. *«Невиліковна щедрість, — думав Маршал. — Утім, гадаю,*

є значно гірші хвороби». Коли вони обоє вийшли з кабінету, Пітер обернувся, потиснув Маршалові руку і сказав: «Я ніколи не забуду того, що ви сьогодні для мене зробили».

Маршал відчинив двері й запросив містера Макондо до кабінету. На Пітері був розкішний золотаво-коричневий кашеміровий піджак, що неабияк пасував до його шовковистого каштанового волосся — воно повсякчас падало йому на очі, і чоловікові доводилося його поправляти.

Останній сеанс Маршал вирішив присвятити перегляду та зміцненню їхніх здобутків. Містер Макондо висловив жаль з приводу того, що їхня співпраця добігла кінця, і вкотре наголосив, що тепер він перед ним у неоплатному боргу.

— Лікарю Стрейдер, усе своє життя я платив консультантам чималі суми за те, що зрештою виявлялося неважливим і багато не вартувало. Та з вами я отримав зовсім інший досвід — ви дали мені щось напрочуд безцінне, тоді як я нічим вам не віддячив. Протягом кількох сеансів ви змінили моє життя. А що зробив я? Заплатив тисячу шістсот доларів? Маю зауважити, що можу заробити ці гроші за п'ятнадцять хвилин, інвестувавши їх у ф'ючерси. Ви надто добре мене знаєте, лікарю Стрейдер, — поспіхом заговорив Пітер, — аби розуміти, що така несправедливість мені аж ніяк не до душі. Це своєрідний подразник — як кістка в горлянці. І це не можна ігнорувати, адже хтозна, можливо, це негативно вплине на результати, що ми їх досягли разом. Я хочу зрівняти рахунок — *наполягаю* на цьому. Ви чудово знаєте, — вів далі Пітер, — що в мене є певні труднощі, коли йдеться про міжособистісне спілкування. Мене не можна назвати гарним батьком. Мені важко протистояти жінкам. Та є одна справа, в якій я досяг неабиякої майстерності, — і це заробляння грошей. А тому я вважатиму за честь подарувати вам частку в одній із моїх інвестицій.

Щоки Маршала спалахнули рум'янцем. Він відчув, що йому паморочиться в голові, і всередині нього спалахнув конфлікт між жадобою та доречністю такого кроку. Маршал щосили зціпив зуби, а тоді зробив правильний вибір, відхиливши пропозицію, що трапляється в житті тільки раз:

— Містере Макондо, мені дуже приємно, однак про це не варто навіть говорити. Боюся, що в моїй професійній галузі приймання грошових (власне, будь-яких) подарунків від пацієнтів вважається порушенням етичних норм. Під час наших сеансів ми оминули таку проблему — коли вам хтось допомагає, ви відчуваєте дискомфорт. Тож якщо нам випаде попрацювати разом у майбутньому, це, поза сумнівом, годилося б занести до переліку основних питань. А зараз саме час сказати про те, що я встановив за свої послуги справедливу ціну, а ви її заплатили. Я підтримую думку хірурга, який оперував вашого батька, — запевняю вас, ви нічого мені не винні.

— Лікаря Блека? Оце так порівняння. За кілька годин роботи він отримав десять тисяч доларів. А через півгодини після операції вже розкрутив мене на мільйон доларів для центру досліджень серцево-судинних захворювань у Гарварді.

Маршал демонстративно похитав головою.

— Містере Макондо, я ціную вашу щедрість, це чудово. І я радо прийняв би ваш подарунок. Як і багатьох інших, мене приваблює ідея фінансової захищеності — може, навіть більше, ніж їх, бо мені бракує часу на письменницьку діяльність. Я вже обміркував кілька проектів з теорії психоаналізу — вони просто-таки просяться на папір. Але я мушу відмовитися від вашої пропозиції. Для мене це було б порушенням норм професійної етики.

— Гарзд, тоді маю іншу пропозицію, — швидко втрутився містер Макондо, — і йдеться не про гроші. Дозвольте мені відкрити для вас ф'ючерсний рахунок і поторгувати замість вас протягом місяця. Ми контактуватимемо щодня, і я навчу

вас заробляти гроші на торгівлі валютними ф'ючерсами. Потім я заберу свій початковий внесок, а ви отримаєте всі прибутки.

Ця пропозиція — можливість дізнатися внутрішні техніки трейдерів — дуже імпонувала Маршалу. Йому було настільки боляче від неї відмовлятися, що на очі аж навернулися сльози. Зібравши всю свою рішучість, він ще енергійніше захитав головою:

— Містере Макондо, якби ж то була якась інша... ем-м... ситуація... я радо пристав би на вашу пропозицію. Вона мене просто-таки розчулила, і я залюбки повчився б торгувати, маючи такого наставника. Але ні. Ні. Це неможливо. До речі, забув вам сказати — я отримав від вас не тільки оплату за послуги. Є ще дещо: задоволення бачити, що вам значно краще. Більшої радості годі й шукати.

Містер Макондо безпорадно відкинувся на спинку крісла; його очі світилися захватом — оце професіоналізм, оце непохитність! Він виставив перед собою руки долонями вперед, немовби хотів сказати: «Здаюся! Я зробив усе, що міг».

Сеанс закінчився. Двоє чоловіків востаннє потиснули один одному руки. Містер Макондо замислено рушив до дверей. Раптом він зупинився та обернувся до Маршала.

— Остання пропозиція, від якої ви не зможете відмовитися. Я хочу, щоб ви були моїм гостем — як щодо того, аби пообідати в п'ятницю? У неділю я лечу до Цюриха.

Маршал завагався, а містер Макондо похапцем додав:

— Я знаю про правила, які забороняють спілкування з пацієнтами за межами кабінету, але кілька хвилин тому наше рукостискання засвідчило, що ми вже не лікар і пацієнт. Ви надали мені якісні послуги, завдяки яким я одужав, і тепер ми просто знайомі.

Маршал міркував над запрошенням. Йому подобався містер Макондо і його інсайдерські історії про накопичення

статків. Кому це може зашкодити? Це аж ніяк не порушення норм професійної етики.

Помітивши вагання Маршала, Макондо додав:

— Попри те, що я час від часу літатиму до Сан-Франциско (двічі на рік я маю бути присутнім на раді директорів, а також зустрітися з дітьми, батьком і сестрами Адріани), ми з вами житимемо на різних континентах. Гадаю, що заборони на посттерапевтичний обід не існує.

Маршал потягнувся до свого блокнота.

— О першій у п'ятницю?

— Чудово! Клуб «Pacific Union» — знаєте такий?

— Чув про нього, але не траплялося там побувати.

— Каліфорнія-стрит, Ноб-Гілл. Поряд із готелем «Fairmont». Позаду є паркувальний майданчик. Просто назвіть моє ім'я. Там і побачимося.

Уранці в п'ятницю Маршал отримав факс: копію повідомлення, яку містерові Макондо надіслали з Університету Мехіко.

Шановний містере Макондо!

Хочемо повідомити, що радо приймаємо вашу щедрю пожертву для заснування щорічного циклу лекцій Маршала Стрейдера «Психічне здоров'я у третьому тисячолітті». Безперечно, на ваше прохання ми запропонуємо пану Стрейдеру стати одним із трьох членів спеціального комітету, який обиратиме спікерів. Невдовзі з ним зв'яжеться ректор нашого університету Рауль Менендез. Він попросив мене передати вам вітання; до речі, на цьому тижні він обідав із вашим батьком.

Ми в боргу перед вами за цю та багато інших благодійних пожертв на підтримку досліджень та освіти в Мексиці. Важко навіть уявити, у якому стані перебував би наш

університет без постійної підтримки з вашого боку та з боку невеликої спільноти ваших далекоглядних однодумців.

*З повагою,
Рауль Гомес, проректор Університету Мехіко*

Текст супроводжувався приміткою від Пітера Макондо:

Я ніколи не кажу “ні”. Від цього подарунка не зможете відмовитися навіть ви! Побачимося завтра.

Маршал перечитав його двічі — без поспіху, прислухаючись до своїх відчуттів. Цикл лекцій Маршала Стрейдера — меморіал, що житиме вічно. Кому б це не сподобалося? Ідеальна страховка для самооцінки. Мине час, і якщо він колись почуватиметься недооціненим, то зможе згадати про курс лекцій, названий на його честь. Чи полетіти до Мехіко й виступити з лекцією — підвестися, неохоче піднявши руку, поволі обернутися і скромно зустріти вибух оплесків з боку вдячних слухачів.

Утім, ця радісна новина мала гіркий присмак: вона не могла його розрадити, адже він щойно випустив із рук можливість добряче заробити. Чи трапиться йому колись іще один настільки заможний пацієнт, який понад усе прагнув би зробити його багатію людиною? Містер Макондо запропонував йому «частку в одній з інвестицій», і Маршал гадав, про яку суму йшлося. П'ятдесят тисяч? Сто? Господи, та його життя могло б суттєво змінитися! Він швидко все підрахував. Навіть його власна стратегія (Маршал використовував спеціальну програму для аналізу фондового ринку «Fidelity» й пошуку точок входу й виходу) протягом останніх двох років приносила йому шістнадцять відсотків річних. Якби він пристав на пропозицію містера Макондо поторгувати на зарубіжних валютних ринках, то зміг би подвоїти чи навіть потроїти свої

прибутки. Маршал усвідомлював, що він є слабким трейдером-аутсайдером, бо навіть якщо йому вдавалося дізнатися якусь децицію інформації, зазвичай було вже запізно. А зараз, уперше в житті, йому випала нагода перетворитися на інсайдера.

Авжеж, у такій ролі він міг би себе забезпечити і йому нічого не бракувало б. Йому не треба було багато. Єдине, чого він потребував, — це мати трохи вільного часу, аби присвятити три-чотири дні на тиждень своїм дослідженням і написанню книги. А ще — грошей!

Поза тим, йому довелося від цього відмовитися. Чорт! Дідько! Трясця! Та чи був у нього вибір? Невже він хоче піти шляхом Сета Панде? Чи Сеймура Троттера? Маршал знав, що вчинив правильно.

У п'ятницю, коли Маршал наблизився до масивних мармурових дверей клубу «Pacific Union», він відчував неабияке хвилювання і навіть страх. Протягом багатьох років він навіть не мріяв потрапити до таких легендарних клубів, як «P. U.», «Burlingame» та «Bohemian Grove». Тепер ці двері відчинилися. Маршал на мить зупинився, глибоко вдихнув і увійшов до таємного лігва обраних.

Йому спало на думку, що це своєрідний фінал подорожі, яка розпочалася ще 1924 року в переповненому і смердючому відсіку для пасажирів третього класу. Саме тоді його батьки, ще зовсім діти, прибули до Елліс-Айленд із Саутгемптона на трансатлантичній баржі. Хоча ні, усе почалося значно раніше в Пруссіні, штетлі¹ біля польсько-російського кордону з хиткими дерев'яними будиночками із земляною підлогою. Саме в такій хатині зростав його батько: у дитинстві він спав

¹ Невеличке містечко, серед мешканців якого переважають євреї.

у теплому куточку на великій глиняній печі, що займала більшу частину приміщення.

«Як вони дісталися з Пруссіни до Саутгемптона? — всякчас гадав Маршал. — Суходолом? Чи на човні?» Він ніколи про це не запитував, а зараз було вже пізно. Його батьки перетворилися на порошок — вони давно лежали поряд у високій траві на цвинтарі «Анакостія», що на околиці Вашингтона. Останнім свідком тієї великої подорожі, який би міг щось знати, був материн брат Лейбел — він доживав віку на довгій дерев'яній веранді будинку для літніх людей у Маямі-Біч — ця будівля зі стінами, вкритими рожевим тиньком, геть просякла сечею. Треба йому зателефонувати.

Центральну ротонду у формі елегантного восьмикутника прикрашали величні шкіряні дивани з червоного дерева; на висоті дев'яноста футів її увінчувала розкішна напівпрозора стеля з вишуканим квітковим візерунком. Мажордом у смокінгу й лакованих черевиках шанобливо привітався і, почувши його ім'я, кивнув і провів до вітальні. Там, у віддаленому кутку біля гігантського каміна, сидів Пітер Макондо.

Вітальня була просто-таки велетенська — тут, либонь, розмістилася б половина Пруссіни. Високу стелю підтримували стіни, оббиті лискучими дубовими та яскраво-червоними оксамитовими панелями із зображеннями геральдичних лілій. Шкіра була всюди — Маршал швиденько нарахував дванадцять довгих канап і тридцять масивних крісел. Деякі з них зайняли висохлі сиві старигані у смугастих костюмах із газетами в руках. Маршал пильно до них придивлявся, намагаючись з'ясувати, чи вони взагалі ще дихають. Дванадцять канделябрів на стіні — це означало, що всього в кімнаті їх сорок вісім. Кожен із них мав три ряди лампочок — на внутрішньому ряді їх було п'ять, на наступному — сім, а на зовнішньому — дев'ять. Разом двадцять одна лампочка, а отже, всього їх було... Маршал припинив підрахунки, помітивши на одному

з камінів дві металеві фігури заввишки три фути, що підтримували книжки. То були копії закутих рабів Мікеланджело. У центрі вітальні він побачив масивний стіл із купами газет — здебільшого то були фінансові видання з усіх куточків світу. Біля стіни стояла скляна шафа, у якій він побачив велику порцелянову чашу кінця вісімнадцятого століття з табличкою, на якій зазначалося, що це — подарунок одного з членів клубу, витвір майстрів Чінг-те Ченг. На ній зображувалися сцени з роману «Сон у червоному теремі».

«Оригінал. Поза сумнівом, оригінал», — міркував Маршал, підходячи до Пітера, який сидів на канапі й теревенив з іншим членом клубу — високим статечним чоловіком у червоному картатому піджаку, рожевій сорочці та широкій краватці з квітчастим візерунком. Маршал ще ніколи не зустрічав людей, які так одягалися б, він ніколи не бачив, щоб хтось міг настільки порушувати всі закони гармонійного стилю і водночас мати елегантний і гідний вигляд.

— Маршале, нарешті, — мовив Пітер. — Радий вас бачити. Познайомтеся: це Роско Річардсон. Його батько був найкращим мером Сан-Франциско за всю історію міста. Роско, це лікар Маршал Стрейдер, провідний психотерапевт Сан-Франциско. Подійкують, що нещодавно на його честь започаткували цикл університетських лекцій.

Після гречних розшаркувань Пітер повів Маршала до обіднього залу, а тоді обернувся і сказав:

— Роско, я не вірю, що на ринку є місце для чергової комп'ютерної системи, але поки що не відкидатиму цю ідею; якщо Сіско вирішить інвестувати, мене це теж може зацікавити. Переконаєш мене — і я переконаю своїх інвесторів. Надішли мені бізнес-план до Цюриха, і я поверну його тобі в понеділок, коли повернуся до роботи.

— Чудова людина, — мовив Пітер, попрощавшись із Роско. — Наші батьки були знайомі. А ще він гарно грає

в гольф. Роско живе неподалік від Сайпрес-Пойнт. Він пропонує цікавий варіант для інвестицій, але вам я б його не порадив: результатів від цих стартапів доводиться чекати надто довго. Грати в цю гру дорого — із двадцяти може «злетіти» тільки один. Звісно, якщо вам пощастить, можна отримати більше, значно більше, аніж двадцять до одного. До речі, ви не проти, що я називаю вас Маршалом?

— Звісно, ні. Це навіть доречно, адже нас не пов'язують професійні стосунки.

— Ви казали, що ніколи не бували в цьому клубі?

— Ні, — мовив Маршал. — Я тільки проходив повз нього і милувався ним. Він не схожий на ті місця, де зазвичай «пасуться» представники медичної спільноти. Я майже нічого про нього не знаю. Чим займаються члени клубу? Це переважно бізнесмени?

— Здебільшого це старі багатії Сан-Франциско. Консерватори. Більшість із них «стрижуть купони» з того, що свого часу успадкували. Роско — виняток, і саме тому він мені подобається. Йому вже сімдесят один, а він ще високо ширяє. Стривайте, що ж іще... Переважно це чоловіки, англо-саксонські протестанти, неполіткоректні — десять років тому я намагався протестувати проти такого «ладу», але питання тут вирішуються напрочуд повільно, особливо по обіді. Розумієте, про що йдеться?

Пітер ледь помітно кивнув на крісла, у яких похропували двоє вісімдесятирічних стариганів — вони щосили стискали примірники лондонської «Financial Times».

Діставшись обіднього залу, Пітер звернувся до мажордома:

— Емілю, ми готові замовити. Чи вдасться нам сьогодні скуштувати лосося в тісті? *Il est toujours délicieux*¹.

— Гадаю, я зможу вмовити шеф-кухаря приготувати його спеціально для вас, містере Макондо.

¹ Це завжди смачно (фр.).

— Емілію, я пригадую, як ласував смачним лососем у «Cercle Union Interalliée», що в Парижі. — Він нахилився до Емілія і прошепотів: — Не кажіть про це французам, але тут він смакує мені значно краще.

Пітер невимушено теревенив з Емілем. Маршал не чув жодного слова; його вразила велич обіднього залу, включно з велетенською порцеляною чашею, у якій розкошувала «мати всіх ікебан» — неперевершені тропічні орхідеї лилися каскадом із гілки червоного клена. «Якби ж то це бачила моя дружина», — подумав Маршал. За таку композицію хтось отримав чималі гроші, тож її маленьке хобі теж могло б перетворитися на щось справді корисне.

— Пітере, — мовив Маршал, коли їх всадовили за стіл, — ви так рідко буваєте в Сан-Франциско. Водночас ви є активним членом і цього клубу, і клубів у Цюриху та Парижі?

— Ні-ні, — з усмішкою мовив Пітер. Його розвеселила наївність Маршала. — За таких умов мені довелося б заплатити тут за сандвіч п'ять тисяч доларів. Усі ці клуби: «Circolo dell'Unione» в Мілані, «Atheneum» у Лондоні, «Cosmos» у Вашингтоні, «Cercle Union Interalliée» в Парижі, «Pacific Union» у Сан-Франциско, «Baur au Lac» у Цюриху — належать до однієї мережі, тож членство в одному з них гарантує привілеї під час відвідування інших. Власне, саме так я й познайомився з Емілем, який раніше працював у паризькому «Cercle Union Interalliée», — з цими словами Пітер узяв своє меню. — Маршале, пропоную випити.

— Я питиму воду. «Calistoga», будь ласка. Сьогодні маю зустрітися ще з чотирма пацієнтами.

Пітер замовив дюбоне і содову, а коли їм принесли напої, підняв свою склянку:

— Хочу випити за вас і за цикл лекцій імені Маршала Стрейдера.

Маршал почервонів. Він настільки захопився клубом, що навіть забув подякувати Пітерові.

— Пітере, такий курс лекцій — велика честь. Я мав би одразу вам подякувати, але не міг викинути з голови останнього пацієнта.

— Останнього пацієнта? Отакої! Я думав, що, коли пацієнт покидає кабінет психотерапевта, той забуває про нього аж до початку наступного сеансу.

— Можливо, це був би ідеальний варіант. Але відкрию вам професійну таємницю: навіть найбільш стримані психотерапевти повсякчас думають про своїх пацієнтів і навіть подумки спілкуються з ними між сеансами.

— Без жодних доплат?

— На жаль, так і є. Тільки адвокати виставляють рахунки за «міркування».

— Цікаво, цікаво! Маршале, ви нібито говорите від імені всіх психотерапевтів, але я відчуваю, що йдеться саме про вас. Я часто думав про те, чому так мало отримував від інших спеціалістів. Можливо, ви більш самовіддано ставитеся до роботи й ваші пацієнти для вас важливіші?

Принесли лосося, однак Пітер цього не зауважив: він саме почав розповідати, що психотерапевти добряче розчарували й Адріану.

— Маршале, це одна з двох речей, про які я хотів сьогодні поговорити, — вів далі Пітер. — Адріана висловила велике бажання попрацювати з вами. Хоча б кілька сеансів. Їй треба залагодити деякі проблеми у стосунках із батьком, надто зараз, коли його життя добігає кінця.

Маршал, який завжди пильно вивчав класові відмінності, давно помітив, що представники вищого класу навмисно не бралися до їжі одразу; що більшими були статки, то довшою була пауза перед першим шматочком. Тож він доклав усіх можливих зусиль, аби витримати цю паузу разом із Пі-

тером. Навіть не кинувши оком на лосося, пив воду маленькими ковточками, уважно слухав, кивав і врешті-решт заповнив Пітера, що радо попрацює з Адріаною.

Та зрештою його терпець увірвався і Маршал узявся до риби. Він тішився, що пристав на пропозицію Пітера скуштувати цього лосося. Риба була неперевершена. Тоненька й хрустка масляниста скоринка просто-таки танула в роті, її не треба було жувати. Варто було легенько притиснути шматочок язиком до піднебіння, як він розпадався на рожеві часточки, присмачені розмарином, які разом із теплим маслом легко ковзали стравоходом. «До дідька холестерин!» — міркував Маршал, почувуючись грішником.

Водночас Пітер уперше поглянув на свою тарілку, немовби дивуючись, що вона взагалі на столі. Він підхопив виделкою великий шмат риби, відклав її убік і знову заговорив:

— Добре. Ви потрібні Адріані, тож для мене це велике полегшення. Сьогодні вона вам зателефонує. Ось її візитка. Якщо вам не вдасться сконтактувати телефоном, вона просила зателефонувати їй до офісу й повідомити про час сеансу. Коли вам зручно — за потреби вона внесе зміни у свій робочий графік. Також я хотів би оплатити ці сеанси, ми вже узгодили це з Адріаною. Хочу відразу оплатити п'ять сеансів, — він простягнув Маршалові конверт із десятьма стодоларовими банкнотами. — Мені бракує слів, аби висловити свою вдячність за те, що ви з нею працюватимете. Звісно, тепер це ще більше спонукає мене віддячити вам.

Маршал нашорошив вуха. Він гадав, що організація циклу лекцій, названих на його честь, свідчила про те, що «вікно можливостей» для нього зачинилося назавжди. Однак скидалося на те, що доля вирішила ще раз його спокусити. Утім, він усвідомлював, що професіоналізм переможе, а тому сказав:

— Трохи раніше ви зауважили, що хотіли обговорити зі мною дві речі. Першою була терапія для Адріани. Можливо,

друга проблема, про яку ви хотіли поговорити, — це відчуття, що ви мені заборгували?

Пітер кивнув.

— Пітере, вам треба просто про це забути. Бо інакше (і це погроза) мені доведеться змусити вас відкласти поїздку на три-чотири роки, аби ми могли вирішити цю проблему за допомогою психоаналізу. Скажу ще раз: *ви мені нічого не винні*. Ми домовилися про надання послуг. Я озвучив вам їхню ціну, і ви її заплатили. І навіть заплатили більше, пригадуєте? А тоді ви зробили мені приємний і щедрий подарунок — цикл лекцій, названий на мою честь! Ви *ніколи* не були переді мною в боргу. А навіть якщо й були, ваш подарунок усе компенсував. Більш ніж компенсував — тепер я почуваюся в боргу перед *вами*!

— Маршале, ви навчили мене бути чесним із самим собою і відкрито говорити про свої відчуття. Саме це я зараз і зроблю. Зможете витримати мене ще кілька хвилин? Просто вислухайте мене. П'ять хвилин, не більше. Гаразд?

— П'ять хвилин. Відтак ми назавжди про це забудемо. Згода?

Пітер кивнув. Усміхнувшись, Маршал зняв із руки годинник і поклав його на стіл. Пітер узяв його, щоб уважно роздивитися, а тоді поклав на місце.

— По-перше, я хочу дещо прояснити. Я почувався б справжнім шахраєм, якби дозволив вам думати, що фінансування ваших лекцій — мій подарунок вам. Насправді я щороку роблю університету досить скромні подарунки. Чотири роки тому я посприяв організації кафедри економіки, якою керує мій батько. Отже, я в будь-якому разі зробив би цю пожертву. Єдина відмінність — це те, що цикл лекцій названо на вашу честь. По-друге: я розумію ваше ставлення до подарунків і поважаю його. Утім, я маю пропозицію, від якої ви, імовірно, не зможете відмовитися. Скільки ще в мене часу?

— Три хвилини — час спливає, — усміхнувся Маршал.

— Я не розповідав вам про свій бізнес у деталях, але переважно я купую і продаю компанії. Я експерт з оцінювання компаній: кілька років робив це для «Citicorp», а потім став незалежним експертом. Гадаю, що за весь цей час я взяв участь у придбанні понад двохсот компаній. Нещодавно я наштовхнувся на нідерландську компанію, ціна якої надто занижена, і водночас вона має потужний прибутковий потенціал. Я б залюбки придбав її сам — можливо, це трохи егоїстично, але я й досі не визначився з партнерами. Потрібно зібрати двісті п'ятдесят мільйонів доларів. Слід скористатися цією можливістю якомога швидше — чесно кажучи, ця компанія надто приваблива, аби нею ділитися.

Маршал не стримався і сказав:

— Отож...

— Стривайте, дозвольте мені договорити. Ця компанія має назву «Rucksen», і з-поміж провідних світових виробників велосипедних шоломів вона тримається на другому місці, володіючи чотирнадцятьма відсотками ринку. Минулого року продажі були високими і компанія заробила двадцять три мільйони, але я певен, що за два роки зможу заробити в чотири рази більше. І ось чому. Найбільшою часткою ринку (а це двадцять шість відсотків) володіє фінська компанія «Solvag». Так склалося, що мій консорціум володіє контрольним пакетом акцій цієї компанії, а я — власник контрольного пакета консорціуму! Основний продукт, що його зараз виробляє «Solvag», — це мотоциклетні шоломи, і цей підрозділ компанії є більш прибутковим, порівняно з тим, який відповідає за виробництво велосипедних шоломів. Я планую оптимізувати виробництво, об'єднавши «Solvag» з австрійською компанією з випуску мотоциклетних шоломів і вже запропонував за неї свою ціну. Відтак виробництво велосипедних шоломів компанією «Solvag» буде припинено, а завод ми

переобладнаємо для виробництва виключно мотоциклетних шоломів. Водночас я максимально посилю виробничі потужності «Rucksen» і вона зможе зайняти ринкову нішу «Solvag». Краса, чи не так?

Маршал кивнув. Він просто-таки бачив цю інсайдерську красу перед собою. І водночас бачив марність своїх відчайдушних спроб розібратися з часовими нюансами фондового ринку чи придбати акції, скориставшись крихтами інформації, що долітали до аутсайдерів.

— Ось що я пропоную, — вів далі Пітер, кинувши оком на годинник. — Ще кілька хвилин. Прошу, вислухайте мене.

Та Маршал уже не переймався п'ятихвилинним лімітом.

— Я вже залучив позикові кошти. Тож, аби придбати «Rucksen», мені лишилося інвестувати дев'ять мільйонів доларів готівкою. Приблизно через двадцять два місяці я планую презентувати цю компанію публічно, і в мене є всі підстави вважати, що я отримаю п'ятсот відсотків прибутку. Вихід «Solvag» з ринку означатиме відсутність потужного конкурента — про це ще ніхто, крім мене, не знає, тож усе це суворо конфіденційно. Також я отримав інформацію (щоправда, не можу озвучити її джерело навіть вам) щодо законопроекту, в якому передбачено, що всі неповнолітні мають обов'язково користуватися велосипедними шоломами. Невдовзі подібні законопроекти набудуть чинності у трьох європейських країнах. Я пропоную вам частку в цій інвестиції — скажімо, один відсоток. Маршале, не поспішайте відмовлятися, це *не* подарунок, і я вже не ваш пацієнт. Це справжня інвестиція: ви даєте мені чек і перетворюєтеся на співвласника. Водночас є одна умова, і я прошу вас пересилити себе: я не хочу, аби цього разу повторилася ситуація з лікарем Блеком. Пригадуєте, як важко я це переживав? Отже, — Пітер помітив, що зацікавлення Маршала зросло, і заговорив впевненіше, — ось моя пропозиція.

Заради власного психічного здоров'я я хочу, щоб ви нічим не ризикували. Якщо ви пошкодуєте про цю інвестицію, я одразу викуплю цю частку за вашу ціну. Я дам вам мій особистий вексель із гарантією повного забезпечення: за вашим запитом вам виплатять суму, що дорівнює ста відсоткам вашої інвестиції плюс десять відсотків річних. Однак ви маєте пообіцяти, що обов'язково ним скористаєтеся за непередбачуваних обставин — всяке може трапитися... Скажімо, вбивство президента, моя раптова смерть чи те, що видасться вам надто ризикованим. Інакше кажучи, ви зобов'язані отримати гроші за цим векселем.

Пітер відкинувся на спинку стільця, взяв годинник Маршала й простягнув його власникові.

— Сім з половиною хвилин. Я закінчив.

У голові Маршала роїлися численні думки. Нарешті щось почало вимальовуватися. *«Дев'яносто тисяч доларів, — думав він. — Якщо я зароблю, скажімо, сімсот відсотків, мій прибуток становитиме понад шістсот тисяч доларів. За двадцять два місяці. Хіба від цього можна відмовитися? Гадаю, це нікому не вдалося б. Інвестуй під дванадцять річних — і до кінця життя щороку отримуватимеш сімдесят дві тисячі доларів. Пітер має рацію. Він більше не мій пацієнт. І це не подарунок у зв'язку з контрперенесенням — я даю власні кошти, це інвестиція. Жодного ризику — ну то й що! Це приватний вексель. І про зловживання службовим становищем тут не йдеться. Все чисто. Стерильно».*

Маршал припинив міркувати, треба було діяти.

— Пітере, у моєму кабінеті я бачив вас тільки з одного боку. Тепер я знаю вас краще і розумію, чому ви настільки успішні. Ви ставите перед собою мету і крокуєте до неї з неабиякою наполегливістю та кмітливістю... і робите це напрочуд елегантно. — Маршал простягнув йому руку. — А тому я пристаю на вашу пропозицію. Красно вам дякую.

Решту нюансів вони узгодили напрочуд швидко. Пітер запропонував Маршалу стати партнером, інвестувавши будь-яку суму в межах одного відсотка акцій компанії. Маршал вирішив: якщо все зайшло так далеко, йому варто хапатися за цей шанс та інвестувати по максимуму — дев'яносто тисяч доларів. Гроші він отримає з продажу акцій банку «Wells Fargo» та електронної біржі «Fidelity», після чого протягом п'яти днів перекаже їх на рахунок банку в Цюриху. Пітер планував викупити «Rucksen» через вісім днів; згідно з нідерландськими законами, він мав надати повний перелік своїх партнерів. Тим часом Пітер підготує вексель, який доправлять в офіс Маршала, перш ніж його колишній пацієнт поїде до Цюриха.

Пізніше того ж дня, коли Маршал попрощався зі своїм останнім пацієнтом, у двері кабінету хтось постукав. Прищавий юнак — кур'єр-велосипедист у джинсовій куртці з яскраво-червоними флуоресцентними манжетами та обов'язковою кепкою «Гігантів» Сан-Франциско, козирок якої він повернув назад, простягнув Маршалу манільський конверт із завіреним листом, у якому було зафіксовано всі нюанси угоди. У другому документі, що його мав підписати Маршал, ішлося про те, що він зобов'язується вимагати повної компенсації своєї інвестиції, якщо з будь-якої причини вартість його акцій «Rucksen» знизиться. Також він отримав записку від Пітера: «Щоб ви не хвилювалися, мій адвокат надішле вам вексель до наступної середи. Сподіваюся, вам сподобається мій подарунок на знак підписання угоди про наше партнерство».

Маршал відкрив конверт і дістав коробочку з ювелірної крамниці «Shreve's». Він відкрив її, і йому перехопило подих. Однак за мить на руці Маршала вже сяяв його перший «Rolex», щедро прикрашений діамантами.

РОЗДІЛ 10

Увечері в четвер, десь близько шостої, Ернестові зателефонувала сестра його пацієнтки Єви Голсворт.

— Єва попросила мене зателефонувати вам і сказати, що вже час.

Написавши записку з вибаченнями для пацієнта, який мав прийти о 18:10, і прикріпивши її до дверей кабінету, Ернест помчав до Єви — п'ятдесятидворічної пацієнтки, яка хворіла на рак яєчників. Ця елегантна жінка з неабияким відчуттям власної гідності працювала викладачем письменницької майстерності. Ернест часто із задоволенням уявляв, що міг би прожити поряд із нею все життя — звісно, якби вона була молодшою і вони познайомилися за інших обставин. Для нього вона була справжньою красунею, він її просто обохнював, його вражала її життєствердна позиція. Останні півтора року він щосили намагався зменшити біль від її згасання.

Працюючи з більшістю своїх пацієнтів, Ернест активно використовував поняття жалю. Він пропонував їм проаналізувати, про які вчинки вони шкодують, а також спонукав уникати подібних відчуттів у майбутньому. «Ваша мета — прожити наступні п'ять років так, щоб не озиратися назад із відчуттям невимовного жалю», — зазвичай казав він.

Подеколи Ернестова стратегія «запобігання жалю» не спрацьовувала, але здебільшого була ефективною. Утім, ніхто з пацієнтів не ставився до цього настільки серйозно, як Єва, яка будь-що хотіла «випити життя до останньої краплі». Протягом двох років після озвучення діагнозу ця жінка

робила все можливе, аби максимально змінити своє життя: вона розлучилася з чоловіком, бо почувалася нещасною у шлюбі, завела шалені стосунки з двома чоловіками, яким давно симпатизувала, побувала на сафарі в Кенії, написала два оповідання та здійснила подорож країною, відвідавши трьох своїх дітей та кількох колишніх студентів.

Усі ці зміни супроводжувалися їхньою активною і продуктивною співпрацею. Для Єви кабінет Ернеста був чимось на кшталт безпечного сховку, адже саме тут вона могла озвучити всі страхи, пов'язані зі смертю, усі ті похмурі думки, якими жінка не могла поділитися навіть із найближчими друзями. Ернест пообіцяв, що вони пройдуть через це разом і нічого не оминуть, що для нього вона не пацієнтка, а радше компаньйон чи товариш у недолі.

Він дотримав свого слова. Ернест призначав сеанс на вечір, бо зазвичай наприкінці цієї години його огортало хвилювання через те, що Єва невдовзі помре та що свого часу і йому не вдасться цього уникнути. Він знову і знову нагадував їй про те, що вона не самотня і вони обоє дивляться у вічі смерті, яка їх жахає, що він залишиться з нею доти, доки це буде необхідно. Коли Єва попросила його пообіцяти, що він буде поряд у її останні хвилини, він це зробив. Протягом останніх двох місяців стан жінки погіршився і вона вже не приходила на сеанси, однак Ернест спілкувався з нею телефоном і подеколи відвідував її вдома, відмовляючись брати гроші за ці візити.

Зустрівши Ернеста, Євина сестра провела його до спальні. Шкіра хворої геть пожовтіла — пухлина негативно вплинула на її печінку. Єва важко дихала й сильно спітніла, пасма волосся прилипли до голови. Вона кивнула й засапано прошепотіла сестрі, щоб та залишила їх наодинці:

— Мені потрібен ще один сеанс із моїм лікарем.

Ернест присів на ліжку і запитав:

— Ви можете говорити?

— Надто пізно. Не треба слів. Просто обійміть мене.

Ернест узяв жінку за руку, однак вона похитала головою і прошепотіла:

— Будь ласка, просто обійміть мене.

Сидячи на ліжку, він схилився над Євою, щоб її обійняти, але ніяк не міг знайти зручну позицію. Виходу не було: Ернестові довелося залізти в ліжко, лягти поряд із хворою і міцно її обійняти. Він не зняв піджак і туфлі, а тому нервово зиркав на двері, хвилюючись, що хтось може зайти до спальні й неправильно все зрозуміти. Спершу Ернест почувався незручно й навіть радів, що їх розділяють кілька шарів тканини — простирadlo, ковдра, покривало, його піджак. Єва притягнула його до себе. Поступово напруження зникло. Ернест розслабився, зняв піджак, поправив ковдру й міцно обійняв Єву. Вона притислася до нього. Ернест на мить відчув, як усередині розливається недоречне тепло, провісник сексуального збудження. Він розлютився на самого себе і щосили його притлумив, аби передати через обійми ніжність, що її відчував до Єви. За кілька хвилин він запитав:

— Так краще, Єво?

Відповіді не було. Жінка важко дихала.

Ернест зістрибнув з ліжка, нахилився до Єви й покликав її на ім'я.

Жодної реакції. Почувши його вигуки, до кімнати увірвалася сестра Єви. Ернест узяв Єву за зап'ясток, однак пульсу не було. Він поклав руку на її грудну клітку, обережно відсунувши її масивні груди, і спробував промацати апікальний пульс. Серцебиття було ниткоподібним і уривчастим. Ернест зауважив:

— Фібриляція шлуночків. Це дуже погано.

Кілька годин вони вдвох пильнували хвору, вслухаючись у важке й уривчасте дихання Єви. «Дихання Чейна-Стокса», —

подумав Ернест, і його здивувало, як легко цей термін, за-своєний ще на третьому курсі, зринув із глибин його підсвідомості. Час від часу Євині повіки тремтіли, однак жінка так і не змогла розплющити очі. На її губах постійно виступала і швидко підсихала піна від слини, і Ернест щоразу витирав її серветкою.

— Це свідчить про набряк легенів, — зауважив він. — Серце слабшає, і в легенях накопичується рідина.

Євина сестра полегшено кивнула. «Дивовижно, — думав Ернест, — як оці “наукові ритуали” — називання й роз’яснення явищ — применшують жах. Я назвав тип її дихання? Пояснив, як ослаблений лівий шлуночок виводить рідину через ліве передсердя в легені, спричиняючи появу піни? Ну то й що? Я нічого не зробив, просто дав цьому монстру ім’я! Але мені тепер краще, як і її сестрі. А якби Єва була притомна, імовірно, їй теж полегшало б.

Ернест тримав Єву за руку, відчуваючи, як дихання жінки поступово слабшає та стає уривчастим. Приблизно за годину воно припинилося. Ернест не зміг намацати пульс.

— Вона померла.

Кілька хвилин вони з сестрою Єви сиділи мовчки, а тоді почали міркувати, як діяти далі. Для початку вони склали перелік телефонних дзвінків: сумну новину треба було повідомити Євиним дітям, друзям, газетам та бюро ритуальних послуг. Невдовзі Ернест підвівся, щоб іти додому, — сестра збиралася обмивати тіло Єви. Вони обмінялися кількома репліками з приводу одягу для померлої. Сестра сказала, що замовить кремацію, тож, імовірно, бюро ритуальних послуг надасть для цього спеціальний саван. Ернест кивнув, хоча й гадки не мав, як воно буде.

Ідучи додому, Ернест думав, що майже нічого не знає про смерть. Попри те, що він мав великий медичний досвід і йому доводилося робити розтини, подібно до інших лікарів, він

ніколи не був присутнім під час настання смерті. Ернест ставився до цього спокійно і професійно; хоч йому й бракуватиме Єви, вона досить легко відійшла в інший світ. Він знав, що зробив усе можливе, але тієї ночі його сон був тривожним — надто сильним було відчуття, що її тіло й досі притискається до його грудей.

Ернест прокинувся близько п'ятої ранку, намагаючись ухопитися за рештки напрочуд реального сну. Він зробив те, що завжди радив робити пацієнтам, яким наснилося щось тривожне: непорушно лежав у ліжку із заплющеними очима, пригадуючи всі деталі. Відтак дістав із тумбочки блокнот і олівець і записав свій сон:

Я прогулювався у великому торговельному центрі разом із батьками та братом. Ми вирішили піднятися нагору, однак у ліфті я опинився сам. Підйом був дуже довгий — ліфт піднімався нескінченно. Коли ж я нарешті вийшов із нього, то опинився на узбережжі, але моїх рідних ніде не було, і я почав їх шукати. Краєвид був просто неймовірний... Це узбережжя скидалося на рай... Але мене чомусь охопив непояснений жах. А потім я почав надягати на себе нічну сорочку із милим зображенням усміхненого ведмедика Смокі. Його зображення ставало дедалі яскравішим, а тоді засяяло... І невдовзі на ньому зосередився увесь сон, немовби вся його енергія перенеслася на мордочку гарненького веселого ведмедика.

Що більше Ернест думав про свій сон, то важливішим той видавався. Йому не вдалося заснути, тож о шостій ранку він пішов до свого офісу, аби занести його в комп'ютер. То був ідеальний приклад для розділу про сні у книзі «Страх смерті та психотерапія», над якою він саме працював. Або «Психотерапія, смерть і страх» — він іще не визначився з назвою.

Насправді в цьому сні не було нічого загадкового. Зважаючи на події, які трапилися напередодні, його було досить легко розтлумачити. Смерть Єви наблизила його до усвідомлення власної смерті (уві сні це символізував невимовний жах, що його відчув Ернест, опинившись на самоті, а також тривала подорож ліфтом до «райського узбережжя»). Як банально, думав Ернест, що «творець снів» підсунув йому казочку про подорож до раю! Та що вдієш? Цей творець діяв самотужки, сформувавшись ще в часи зародження свідомості, і на нього більше вплинула масова культура, аніж сила волі.

Сенс сну крився в нічній сорочці з яскравим зображенням ведмедика Смокі. Ернест усвідомлював, що появу цього символу спричинила розмова про те, як одягнути Єву для кремації, а отже, ведмедик Смокі уособлював кремацію! Моторошно, але водночас повчально.

Що частіше Ернест про це думав, то глибше розумів, що цей сон може стати йому в пригоді під час підготовки психотерапевтів. З одного боку, він ілюстрував думку Фрейда про те, що сновидіння передусім мають оберігати сон людини. Зважаючи на це, жаклива думка про кремацію перетворилася на незлостивий і приємний образ ведмедика Смокі, якого всі просто обожнюють. Утім, сновидіння досягло своєї мети тільки почасти: попри те, що він міцно спав, відчуття жаху перед смертю таки просочилося в його сон.

Ернест записував думки протягом двох годин, аж поки до нього не прийшов Джастін. Ернестові подобалося працювати вранці, хоч це й означало, що надвечір він відчуватиме неабияку втому.

— Я хотів вибачитися за понеділок, — мовив Джастін, ідучи до свого крісла й уникаючи погляду Ернеста. — Мені не віриться, що я міг так учинити. Того дня, близько десятої ранку, я йшов на роботу, насвистуючи, настроїй був просто чудовий, і раптом мене неначе громом вдарило: *я забув про*

наш сеанс. Навіть не знаю, що сказати... У мене немає виправдань. Жодного. Я просто про це забув. Раніше такого не траплялося. Я маю його оплатити?

— Гм... — Ернест завагався. Він не любив брати з пацієнтів гроші за пропущені сеанси, навіть якщо це траплялося через очевидний опір. — Знаєте, Джастіне, за всі ці роки нашої спільної роботи це трапилося вперше... ем-м, пропоную домовитися, що віднині я братиму з вас оплату за пропущені сеанси, якщо ви не попереджатимете мене про зміну своїх планів принаймні за добу.

Ернест не йняв віри власним вухам. Невже це його слова? Як він міг *не* взяти гроші з Джастіна? Тепер його просто-таки жажала думка про наступний сеанс із супервізії. Маршал добряче його пропісочить! Його супервізора не цікавили жодні виправдання — автокатастрофа, хвороба, сильний град, повінь, перелом... Він узяв би з пацієнта гроші, навіть якби той пропустив сеанс через похорон матері. Ернестові здалося, що він чує слова Маршала: «Ернесте, ти так учинив, бо хотів бути «гарним хлопцем»? Саме про це йдеться? Хочеш, аби твої пацієнти сказали комусь: «Ернест Леш — хороший хлоп»? Чи ти й досі почуваєшся винним через те, що злився на Джастіна, бо той не повідомив, що має намір піти від дружини? Скидається на те, що ти заганяєш терапію в мінливі й непослідовні рамки».

Але байдуже — з цим уже нічого не вдієш.

— Джастіне, поговорімо про це детальніше. Ідеться не тільки про те, що ви просто пропустили сеанс. На попередній сеанс ви запізнилися, а протягом останніх кількох зустрічей у наших розмовах з'являлися тривалі паузи. Як гадаєте, з чим це пов'язано?

— Гарзд, — несподівано прямо мовив Джастін, — сьогодні таких пауз не буде. Я хочу поговорити про дещо важливе. Я вирішив здійснити наліт на свій будинок.

Ернест зауважив, що Джастін говорить по-іншому: тепер він був максимально відвертий і не намагався виправдовуватися. Попри те, він і досі уникав розмов про їхні стосунки. Ернест вирішив повернутися до цієї проблеми пізніше, бо його напрочуд заінтригували Джастінові слова.

— *Наліт?* Про що йдеться?

— Гм... Лора гадає, що я маю забрати те, що мені належить, не більше й не менше. Зараз я маю тільки те, що того вечора встиг запхати в одну валізу. А я ж бо мав великий гардероб! Коли йшлося про одяг, для мене просто не існувало обмежень — Господи, як згадаю, які прекрасні краватки залишилися вдома, аж серце крається. Лора вважає, що купувати нові речі, коли маєш стільки всього, — то дурниця. До того ж ми маємо безліч інших потреб, починаючи з їжі й закінчуючи житлом. Лора переконана, що я маю просто піти додому й забрати своє.

— Серйозний крок. І що ви про це думаете?

— Ем-м, я гадаю, що Лора має рацію. Вона така молода й незіпсована — ніколи не ходила до психотерапевта — і рішуче відкидає все «лайно», одразу помічаючи суть проблеми.

— А як щодо Керол? Якою була її реакція?

— Гм, я телефонував їй двічі, бо хотів побачитися з дітьми, а також забрати свої речі. На моєму домашньому комп'ютері лишилися важливі дані щодо нарахування заробітної плати на наступний місяць — батько мене вб'є. Я не сказав їй про цю інформацію, бо вона відразу її знищить.

Джастін замовк.

— І? — Ернест знову зауважив легке роздратування, подібне до того, яке він відчував минулого тижня. Після п'яти років роботи з цим пацієнтом йому й досі доводилося вичавлювати з нього кожне слово.

— Гм, Керол повелася, як Керол. Перш ніж я встиг щось сказати, вона запитала, коли я повернуся додому. А коли

я відповів, що не маю наміру повертатися, вона назвала мене «клятим гімнюком» і кинула слухавку.

— Ви сказали, що «Керол повелася, як Керол».

— Дивовижно, але коли вона поводить ся, як справжнє стерво, це мені навіть допомагає. Щоразу, коли я чую, як вона верещить у слухавку, я відчуваю, що мав повне право піти. Ба більше — я дедалі частіше думаю, що був повним ідіотом, змарнувавши дев'ять років свого життя на цей шлюб.

— Авжеж, Джастіне, я відчуваю, що ви про це шкодуєте, однак зараз важливо не озиратися на десять років, що промайнули, і не впускати цей жаль у своє життя. Погляньте лишень, як ви змінилися! Те, що ви пішли від цієї жінки, чудово, як і те, що ви наважилися зробити такий крок!

— Так, доку, ви постійно це кажете: «не шкодуйте про майбутнє», «не шкодуйте про майбутнє». Я повторював цю фразу навіть уві сні, але ніколи не розумів, що вона справді означає.

— Скажімо так, Джастіне: раніше ви просто не були готові це почути. А тепер ви готові її почути — і готові робити правильні кроки.

— Як чудово, — вів далі Джастін, — що Лора з'явилася в моєму житті саме тоді, коли ми познайомилися. Мені бракує слів, щоб описати, наскільки приємно бути поряд із жінкою, якій ти справді *подобаєшся*, яка тебе обожнює і завжди на твоєму боці.

Попри те, що Ернеста дратували постійні згадки про Лору, йому вдавалося тримати емоції під контролем — сеанс супервізії з Маршалом пішов йому на користь. Ернест знав, що не має іншого виходу: він повинен стати союзником Лори. Водночас йому не хотілося, щоб Джастін дозволяв їй усе вирішувати. Зрештою він щойно вирвав свою гідність із рук Керол, а тому було б непогано, якби вона певний час перебувала в його власності.

— Джастіне, це чудово, що у вашому житті з'явилася Лора, але я не хочу, щоб ви применшували свою роль у цьому. Це ви зробили той крок — покинули життя з Керол на власних ногах. До речі, ви щось казали про «наліт»?

— Так. Я дослухався поради й учора поїхав додому по свої речі. — Джастін помітив здивування Ернеста й похапцем додав: — Не хвилюйтеся, я ще не з'їхав з глузду. Спершу я зателефонував, щоб переконатися в тому, що Керол поїхала на роботу. І уявіть: я не зміг зайти до власної домівки! Ця відьма замінила всі замки. Усю ніч ми з Лорою міркували над тим, що робити далі. Вона гадає, що я маю взяти лом із крамниці свого батька, піти додому, вибити двері й просто забрати те, що мені належить. І що більше я про це думаю, то більше переконуюся, що Лора має рацію.

— Так чинять більшість чоловіків, яких не пускають додому, — мовив Ернест, якого приголомшив ентузіазм Джастіна, бо це було щось новеньке. На мить він уявив, як Джастін у чорній шкіряній куртці й лижній масці вибиває ломом нові замки, що їх встановила Керол. Нічогеньке видовище! Лора подобалася йому дедалі більше. Поза тим здоровий глузд підказував: він має приховати свої емоції, бо пізніше йому доведеться розповісти про цей сеанс Маршалу. — А як щодо законних підстав? Ви плануєте звернутися до адвоката?

— Лора каже, що не варто марнувати час: поки ми шукатимемо адвоката, Керол матиме досить часу, аби знищити мої речі. До того ж вона справжня акула й усі про це знають, тож буде непросто знайти в цьому місті юриста, який би наважився з нею поборотися. Розумієте, те, що я хочу повернути свої речі, — це не примха, адже зараз нам із Лорою дуже бракує грошей. Я не маю чим платити; боюся, це стосується і ваших чеків!

— Це ще одна причина звернутися по допомогу до професійного юриста. Ви казали, що Керол заробляла набага-

то більше, ніж ви. У Каліфорнії це означає, що ви можете розраховувати на фінансову підтримку з її боку.

— Жартуйте?! Ви можете уявити, що Керол виплачує мені ці кошти?

— Вона нічим не відрізняється від інших і мусить дотримуватися законів штату.

— Керол ніколи мене не утримуватиме. Вона радше доведе справу до Верховного суду, змиє гроші в унітаз або піде до в'язниці, але в жодному разі не платитиме!

— Гаразд, Джастіне, її запроторять до в'язниці, і тоді ви зможете потрапити до себе додому та отримуєте свої речі, дітей і будинок. Невже ви не розумієте, що те, як ви сприймаєте свою дружину, є далеким від реальності? Ви самі себе чуєте? Прислухайтеся до своїх слів: Керол має надприродні можливості! Керол настільки всіх залякала, що жоден із каліфорнійських адвокатів не наважиться виступити проти неї! Керол поза законом! Джастіне, ми говоримо про вашу дружину, а не про Бога чи Аль Капоне!

— Ви не знаєте її так, як я. І навіть після всіх цих років терапії ви не знаєте її по-справжньому. Мої батьки не багато краді. Якби мені платили нормальну зарплату, усе було б гаразд. Авжеж, я знаю, ви роками спонукали мене вимагати справедливої оплати. Я вже давно мав би це зробити. Та зараз час невдалий — мої батьки страшенно на мене розлютились.

— Розлютились? Це ж чому? — здивувався Ернест. — Ви ж казали, що вони ненавидять Керол.

— Вони були б надзвичайно щасливі, якби їм більше не довелося з нею зустрічатися. Але Керол підтягла їм крила: вона перетворила дітей на заручників. Відтоді як я пішов, вона не дозволяла моїм батькам бачитися з онуками і навіть говорити з ними телефоном. А ще заявила: якщо вони зараз допоможуть мені і стануть на мій бік, то можуть назавжди

попрощатися з нашими дітьми. Тож у них тепер жижки тру-сяться — старі бояться мені допомагати.

Решту сеансу Джастін та Ернест присвятили обговоренню майбутнього їхньої терапії. Ернест зауважив: те, що Джастін почав пропускати сеанси та запізнюватися, свідчило, що його зацікавлення процесом лікування значно зменшилося. Джастін із цим погодився і сказав, що тепер він не може дозволити собі ходити до психотерапевта. Ернест радив не відмовлятися від терапії за таких складних обставин і запропонував Джастінові перенести оплату на пізніший термін, коли його фінансове становище стабілізується. Попри це, Джастін (знову-таки з неабиякою рішучістю) відмовився, зауваживши, що протягом найближчого часу на таке покращення не варто й сподіватися, доки його батьки ще живі. До того ж Лора гадала (а він із нею погоджувався), що нове життя не варто розпочинати з боргів.

Та йшлося не тільки про гроші. Джастін сказав Ернестові, що терапія йому більше не потрібна. Він потребував допомоги — і отримував її через спілкування з Лорою. Ернестові це не сподобалося, однак він стримав себе, згадавши слова Маршала про те, що бунт Джастіна свідчив про реальний прогрес. Відтак він пристав на пропозицію Джастіна щодо припинення терапії і водночас м'яко радив не робити це так раптово. Той усіяко опирався, але зрештою погодився відвідати ще два сеанси.

Працюючи з пацієнтами, більшість психотерапевтів влаштовують десятихвилинні перерви між сеансами та призначають зустрічі в конкретний час. Ернестові це не вдавалося: йому бракувало дисциплінованості, а тому він нерідко починав сеанс пізніше або ж не вкладався у заплановані п'ятдесят хвилин. Розпочавши власну практику, Ернест влаштовував

п'ятнадцяти- або двадцятихвилинні перерви між сеансами та призначав зустрічі на досить дивний час: 9:10, 11:20, 14:50. Звісно, Ернест приховував цей неортодоксальний секрет від Маршала, який би розкритикував його за те, що він не може триматися певних рамок.

Під час перерв Ернест зазвичай занотовував інформацію про пацієнта в його медичну картку або ж записував у блокнот ідеї для книги, над якою працював. Та коли Джастін пішов, він не зробив жодного запису. Він сидів мовчки і «перетравлював» учинок свого пацієнта. Їхній фінал був «незавершеним». Ернест знав, що допоміг Джастінові, та попри це далеко вони не просунулися. Безперечно, страшенно дратувало й те, що Джастін пов'язував своє одужання виключно з Лорою. Але водночас він на це й не зважав. Завдяки супервізії він навчився притлумлювати свої емоції. Треба обов'язково розповісти про це Маршалові. Таким самовпевненим професіоналам, як він, рідко дякують, бо вважають, що їм це не потрібно. Та Ернест відчував, що його супервізор має оцінити такий «зворотний зв'язок».

Попри те, що він міг досягти з Джастіном кращих результатів, факт припинення терапії аж ніяк не засмутив Ернеста. П'яти років цілком досить. Йому не подобалося працювати з хронічними пацієнтами. Ернестові був притаманний авантюризм, а коли пацієнти не прагнули завоювати нові, незвідані території, він просто втрачав до них інтерес. А Джастін ніколи й не був дослідником. Звісно, наприкінці він скинув із себе ланцюги та звільнився від важкого тягаря, яким був його шлюб. Однак Ернест не поспішав його хвалити, бо той крок зробив зовсім не Джастін, а нова сутність) — Джастін-Лора. Коли Лора зникне з його життя (Ернест не мав щодо цього жодних сумнівів), той знову перетвориться на «старого Джастіна».

РОЗДІЛ 11

Наступного дня Ернест похапцем робив необхідні записи, чекаючи на Каролін Лефтман — саме мав бути її другий сеанс. День був довгий, однак психотерапевт не відчував втоми: якісні сеанси його добряче бадьорили, а цей день був досить-таки вдалим.

Принаймні його потішили перші чотири пацієнти із п'ятьох. П'ятий пацієнт на ім'я Бред змарнував час на нудну й детальну розповідь про події останнього тижня. Скидалося на те, що більшість таких пацієнтів просто фізично не вміли користуватися терапією. Кілька спроб спрямувати його до глибших рівнів виявилися марними, тож Ернест спробував застосувати інший підхід: можливо, біхевіоризм допоможе Бредові впоратися із хронічною тривожністю та схильністю до прокрастинації? Утім, щоразу, коли він намагався про це сказати, як Бред відразу починав сипати компліментами, зауважуючи, що терапія напрочуд ефективна, панічні атаки майже зникли, і він вельми цінує співпрацю з Ернестом.

Ернест не отримував задоволення від стримування тривожності Бреда. Як і Джастін, той почав його дратувати. Вимоги Ернеста до ефективної роботи змінилися: він отримував задоволення від роботи тільки тоді, коли пацієнти йому відкривалися, ризикували, завойовували «нові землі»; а найбільше його тішило те, що вони охоче зосереджувалися на дослідженні «проміжного простору» між пацієнтом та психотерапевтом.

Під час останнього сеансу супервізії Маршал вилаяв Ернеста за те, що він нахабно вважав, буцімто дослідження «проміжного простору» є чимось новим і унікальним; протя-

гом останніх вісімдесяти років психоаналітики максимально зосереджувалися на понятті перенесення, ірраціональних почуттях, що їх відчував пацієнт до психотерапевта.

Попри це, Ернест не відмовлявся від цієї ідеї й наполегливо занотовував інформацію для своєї статті про терапевтичні стосунки, що мала назву «Проміжний простір: Автентичність у психотерапії». Незважаючи на слова Маршала, він був переконаний, що привносить у терапію щось нове, зосереджуючись не на перенесенні (нереальних, викривлених стосунках), а на *автентичних і реальних* відносинах між психотерапевтом і пацієнтом.

Підхід, що його розвивав Ернест, вимагав відвертості й від нього самого — він мав відкриватися пацієнтові, зосереджуватися на їхніх реальних стосунках, на понятті «*ми*» в межах кабінету. Він завжди думав, що терапія має розуміти й усувати всі перепони, які негативно впливають на такі стосунки. Його радикальний експеримент із відвертістю за участю Каролін Лефтман був черговим логічним кроком еволюції нового підходу в психотерапії.

Цей робочий день не просто потішив Ернеста, а ще й подарував йому бонус: пацієнти розповіли йому про два жахіття, що їм наснилися, і дозволили включити їх до Ернестової книги, присвяченої страху смерті. Каролін мала прийти за п'ять хвилин, тож Ернест увімкнув свій комп'ютер, аби занотувати ці сновидіння. Перший був швидше фрагментом:

«Я прийшла на сеанс, але вас не було в офісі. Роззирнувшись, я помітила на вішалці ваш солом'яний капелюх — зсередини його геть-чисто заснувало павутиння. Мене огорнула хвиля безмежного смутку».

Медлін, якій наснився цей сон, хворіла на рак грудей і щойно дізналася, що він уразив і її хребет. У її сні об'єкт смерті і розпаду зовсім інший: це не вона зустрілася з нею, а її психотерапевт, який зник, залишивши по собі солом'яного

капельюха, заснованого павутинням. Ернест також припустив, що цей сон ілюстрував те, як ця жінка сприймала світ: якщо її свідомість відповідає за форму, зміст і значення «об'єктивної» реальності — увесь світ, що є важливими для неї особисто, — коли вона починає згасати, водночас зникає й усе довкола.

Ернест звик працювати з пацієнтами, життя яких добігло кінця. Але від образу його улюбленого капельюха в павутинні аж мороз пробігав шкірою.

Ще одне сновидіння йому підкинув шістдесятичотирирічний лікар Метт:

Я мандрував уздовж високої скелі на узбережжі Біг-Сур і дістався маленької річки, що впадала в океан. Наблизившись до неї, я з подивом помітив, що вона тече від океану, у зворотному напрямку. А тоді я побачив старого згорбленого чоловіка, схожого на мого батька — самотній і зажурений, він стояв коло води. Я не міг підійти ближче, бо спуску там не було, тож я пішов далі, спостерігаючи за річкою з висоти. Невдовзі я побачив ще одного старого — ще дужче згорбленого; можливо, то був мій дід. Мені не вдалося наблизитися до нього, і я прокинувся, відчуваючи тривогу й неспокій.

Метт найбільше боявся не смерті як такої, а можливості померти на самоті. Його батько, хронічний алкоголік, помер два місяці тому, і, попри те що їхні стосунки давно були напруженими, Метт не міг собі пробачити, що дозволив батькові померти на самоті. Він боявся, що доля приготувала для нього такий самий сценарій, як і для інших чоловіків у родині: втратити дім і померти на вулиці, коли нікого немає поряд. Часом, коли Метт стривожено прокидався серед ночі, він намагався заспокоїтися, сидячи коло ліжка свого вось-

мирічного сина й прислухаючись до його дихання. Його переслідувала фантазія: ось він зі своїми синами пливе в океані далеко від берега. Сповнені любові, його діти допомагають йому зануритися у хвили — на віки вічні. Та позаяк він не допоміг своєму батькові чи дідові, коли по них прийшла смерть, Метт часто гадав, чи заслуговує він на таких дітей.

Річка, що тече назад! Її хвилі несуть соснові шишки та крихкі дубові листочки, вона піднімається *вгору*, віддаляючись від океану. Ця річка тече назад — у золоті часи дитинства та возз'єднання первісної родини. Неймовірний візуальний образ, що повертає час назад, ілюструє прагнення втекти від старіння та зникнення! Ернест обожнював «прихованого митця», що жив у кожному з його пацієнтів; йому нерідко хотілося зняти капелюха перед несвідомим «творцем снів», який щонаочі, рік за роком, ткав нові примарні шедеври.

За стіною у приймальні сиділа Керол, яка теж робила нотатки: вона фіксувала те, що трапилося на першому сеансі з Ернестом. Жінка зупинилася й перечитала свої записи:

ПЕРШИЙ СЕАНС

12 лютого 1995 року

Лікар Леш поводить мене недоречно неформально. Надокучливий. Попри мої протести, наполягав на тому, щоб я називала його Ернестом... доторкнувся до мене протягом перших тридцяти секунд — узяв за лікоть, щоб провести до кабінету... дуже ніжний — знову торкнувся моєї руки, простягнувши серветку... занотував усі основні проблеми, а також історію моєї родини... під час першого сеансу намагався витягти з мене пригнічені спогади про сексуальне насильство! Забагато всього, надто швидко — я почувалася спантеличено й присоромлено! Говорив зі мною про особисті почуття... сказав, що нам обов'язково треба стати якомога ближчими... заохочував

ставити особисті запитання... пообіцяв бути відвертим... схвально поставився до мого роману з лікарем Куком... продовжив сеанс на десять хвилин... наполіг на тому, щоб ми на прощання обнялися...

Керол була задоволена. Вона гадала, що ці нотатки стануть їй у пригоді, хоч поки що й не знала, як саме. Але одного дня хтось — може, Джастін, її адвокат із питань зловживання службовим становищем чи комітет з медичної етики штату — вважатиме їх напрочуд корисними. Керол закрила блокнот. Треба було зосередитися перед сеансом. Через події минулої доби їй було важко навести у своїх думках лад.

Учора ввечері, коли вона повернулася додому, Керол побачила на вхідних дверях цидулку від Джастіна: «Я приходив по свої речі». Замок на задніх дверях був зламаний; Джастін виніс усе, що вона не встигла знищити: ракетки для ракетболу, одяг, засоби гігієни, взуття, книжки та навіть їхні спільні надбання, зокрема певні книги, відеокамеру, бінокль, портативний CD-плеєр, левову частку колекції дисків, кілька каструль, сковорідок і склянок. Йому навіть вдалося відкрити її скриню з кедрового дерева, тож комп'ютер він теж забрав.

Страшенно розлютившись, Керол зателефонувала батькам Джастіна й повідомила, що має намір запроторити його до в'язниці. А якщо вони допомагатимуть своєму синові-мародеру, то опиняться в сусідній камері. Телефонні дзвінки Нормі й Гізер не допомогли — швидше навпаки, тільки погіршили ситуацію. Норма переймалася власною кризою подружнього життя, а Гізер м'яко зауважила, що Джастін мав повне право забрати власні речі, і це ще більше роздратувало Керол. Вона не могла звинуватити його в крадіжці з проникненням, адже то був і його дім; вона не мала жодного права міняти замки чи намагатися заборонити йому потрапити до будинку, не маючи на те спеціального дозволу.

Керол розуміла, що Гізер має рацію. Вона не отримала судового наказу, згідно з яким Джастін не мав би права переступати поріг її будинку. А чому? Бо ніколи, навіть у найстрашнішому сні, не могла уявити, що він на це зважиться!

А на додачу до всього, вдягаючись уранці, Керол побачила, що з усіх її трусиків акуратно вирізані клаптики тканини якраз на промежині. Щоб вона не мала жодного сумніву щодо того, хто це зробив, Джастін акуратно просунув у кожен дірочку шматки своїх краваток — тих, які вона пошматувала й кинула назад до шафи.

Керол остовпіла. То був не Джастін. Не той Джастін, якого вона знала. Ні, він не міг зробити це сам. Йому б забракло духу. Чи уяви. Це могло статися тільки завдяки... тільки одна людина могла написати музику для цього оркестру — Ернест Леш! Вона підняла очі й побачила його власною персоною: він кивав своєю гладкою головою, пропонуючи пройти до кабінету! «Сучий сину, чого б мені це не коштувало, — думала Керол, — скільки б не знадобилося часу, що б мені не довелося робити, але я докладу всіх зусиль, аби ти залишився без роботи!»

— Отже, — мовив Ернест, коли вони зайняли свої місця, — чи є щось важливе, про що ви хотіли б сьогодні поговорити?

— Таких тем чимало. Мені треба трохи часу, щоб зібратися з думками. І гадки не маю, чому я так хвилююся.

— Авжеж, вираз на вашому обличчі свідчить про напружену боротьбу, що точиться всередині.

«О, чудово, просто неперевершено, покидьку!» — думала Керол.

— Але мені непросто зчитувати ваші емоції, Каролін, — вів далі Ернест. — Можливо, ви обурені. Чи засмучені?

— Мій попередній психотерапевт Ральф зауважував, що є чотири основні відчуття...

— Авжеж, — втрутився Ернест, — «страждай — лютий — радій — сумуй». Гарний мнемонік.

«Гарний мнемонік? Скидається на те, що в цій галузі мозок можна отримати в кредит, — думала Керол, — головне, аби римувалося. Ви, недоумки, всі однакові!»

— Гадаю, я потроху відчуваю кожне з них.

— Як саме, Каролін?

— Гм... Я лютую, бо життя повсякчас підкидає мені неприємні ситуації, про деякі з них ми говорили минулого разу: мій брат, батько... Що ж до страждань — саме так я й почуваюся, коли згадую, в якій пастці перебуваю, очікуючи на смерть чоловіка. Сум... гадаю, я сумую, коли думаю про всі ті роки, що їх змарнувала на непотрібний шлюб.

— А як щодо радості?

— Це легко — я радію, коли згадую вас, і тішуся, що мені пощастило знайти такого спеціаліста. Думка про те, що ми з вами зустрінемося, зігрівала мене протягом усього тижня.

— Можете розповісти про це відчуття детальніше?

Керол зняла сумочку з колін, поставила її на підлогу й елегантно схрестила свої стрункі ноги.

— Боюся, ви змусите мене почервоніти.

Вона сором'язливо помовчала, міркуючи про себе: «Ідеально! Тільки не поспішай, Керол, стримуй себе!»

— Гаразд, скажу як є: увесь цей тиждень ви не покидали моїх фантазій. Сексуальних фантазій. Але, гадаю, ви давно звикли до того, що пацієнтки вважають вас привабливим.

Ернеста відчув збудження від думки про те, що Каролін про нього фантазувала — і, можливо, водночас мастурбувала. Він міркував над своєю відповіддю — вона мала бути чесною.

— Ернесте, невже ви до цього не звикли? Ви казали, що я можу запитувати вас про що завгодно.

— Каролін, щось у вашому запитанні змушує мене почуватися незручно, і я намагаюся зрозуміти чому. Гадаю, йдеть-

ся насамперед про те, що все, що відбувається тут між нами, є досить-таки стандартизованим і його можна передбачити.

— Я не певна, що зрозуміла вас.

— Що ж... Я гадаю, що ви унікальна. І ваша життєва ситуація теж особлива. Те саме можна сказати і про наш сеанс. А тому припущення про те, що якісь моменти *завжди* повторюються, видається недоречним.

Керол замріяно на нього дивилася. Ернест насолоджувався кожним своїм словом. *«Чудова відповідь! Треба її запам'ятати, цю фразу можна використати у книзі про “проміжний простір”»*. Водночас Ернест усвідомив, що відхилився від курсу — вони перебували на абстрактній, безликій території, а тому похапцем виправився:

— Каролін, повернімося до вашого запитання... Про що саме ви хотіли запитати?

— Я хотіла дізнатися, як ви ставитеся до того, що я вважаю вас привабливим, — мовила Керол. — Увесь цей тиждень я постійно про вас думала... уявляла, що трапилося б, якби ми зустрілися за інших обставин, скажімо, під час однієї з ваших презентацій, як чоловік і жінка, а не психотерапевт і пацієнтка. Я знаю, що про це потрібно говорити, але мені дуже важко... я соромлюся... Можливо, для вас це огидно, а може, я сама огидна? Бо почуваюся саме так.

«Дуже добре, молодець, — думала Керол. — Чорт забирай, я просто профі!»

— Що ж, Каролін, я пообіцяв відповідати чесно. А правда полягає в тому, що мені дуже приємно чути, що така жінка (мушу сказати, дуже приваблива жінка) вважає мене симпатичним. Подібно до інших людей, я маю певні сумніви щодо своєї фізичної привабливості.

Ернест замовк. *«Серце калатає. Я ще ніколи не говорив із пацієнтами про такі особисті почуття. Я із задоволенням зауважив, що вона приваблива, і навіть відчув збудження.»*

Можливо, то була помилка. Надто спокусливо. Утім, вона вважає себе огидною. Ця жінка не усвідомлює своєї краси. Тож чом би не запевнити її, що це не так, чом би не провести своєрідний тест, присвячений її зовнішності?»

Керол була на сьомому небі від щастя — вперше за останні кілька тижнів. *«Дуже приваблива жінка. В яблучко! Пам'ятаю, як Ральф Кук бурмотів ті самі слова, — то був його перший крок. І точнісінько так само висловлювався мерзенний лікар Цвейзунг. Дякувати Богу, мені не забракло клепки виляються і піти з його кабінету! Але, гадаю, вони й досі підшуковують собі нових жертв. Якби ж то я тоді збрала докази, аби притиснути цих мерзотників! Тепер мені це вдасться. Шкода, що я не принесла в сумочці диктофон. Наступного разу обов'язково візьму! Аж не віриться, що він так швидко почав робити ці хтиві натяки!»*

— Проте, — вів далі Ернест, — якщо говорити відверто, я не беру ваші слова до серця. Насправді вони мало мене стосуються — ви реагуєте не на мене, а на мою роль.

Керол це спантеличило.

— Про що йдеться?

— Гм, повернімося на кілька кроків назад. Спробуймо проаналізувати останні події, забувши про емоції. З вами трапилися неприємні речі; ви тримали все в собі й ні з ким не ділилися своїми відчуттями. У вас були жахливі стосунки з найважливішими чоловіками в житті: батьком, братом, чоловіком і... Расті, чи не так? Ваш хлопець у старшій школі. Єдиний чоловік, до якого ви добре ставилися, ваш колишній психотерапевт, помер і покинув вас. А тоді ви прийшли до мене і, можливо, вперше в житті ризикнули й поділитися своїми почуттями зі мною. Каролін, зважаючи на це, чи варто дивуватися, що у вас з'явилися до мене сильні почуття? Я так не думаю. Ось про що йшлося, коли я зауважив, що ви реагуєте на мою роль, а не на мене. А ваші почуття до ліка-

ря Кука? Мене зовсім не дивує, що я частково їх успадкував, — ви перенесли їх на мене.

— Ернесте, я з цим погоджуюся. Я починаю відчувати до вас те саме, що відчувала до лікаря Кука.

На якусь мить запала тиша. Керол мовчки дивилася на Ернеста. Маршал би зачекав, але не Ернест.

— Ми поговорили про «радість», — мовив Ернест, — і я ціную вашу чесність. Гадаю, нам варто розглянути решту емоцій детальніше. Отже, вашу «лють» спричинили певні події в минулому, зокрема стосунки з чоловіками; «страждання» — то пастка, у яку вас загнав чоловік; а «сумуєте» ви через... через... нагадайте мені, Каролін.

Щоки Керол залив рум'янець. Вона зрозуміла, що забула, про що саме розповідала.

— Я вже й сама забула, що казала, мені важко зосередитися через хвилювання.

«Так не годиться, — думала Керол, — треба залишатися в межах ролі. Єдиний спосіб уникнути таких “проколів” — це говорити про себе правду, за винятком історії про Джастіна».

— О, я згадав, — мовив Ернест. — Ви сказали, що відчуваєте сум, бо багато про що шкодуєте — здається, ішлося про «змарновані роки». Знаєте, Каролін, на мою думку, мнемонік «страждай — лютий — радій — сумуй» надто простий. Ви напрочуд розумна жінка, і я боюся, що він певним чином може вас образити; утім сьогодні він таки став нам у пригоді. Проблеми, пов'язані з кожним із цих відчуттів, є основними, тож саме їх і треба аналізувати.

Керол кивнула. Її трохи засмутив той факт, що вони надто швидко припинили обговорювати її привабливість. «Не поспішай, — подумки мовила вона, — а краще згадай Ральфа Кука. Саме так вони зазвичай і поведуться. Спочатку завойовують твою довіру, а відтак ти починаєш повністю від них залежати, тоді як вони насолоджуються тим, що їх ніхто

не здатен замінити. І тільки тоді роблять перший крок. Цієї вистави просто неможливо уникнути. Дай йому кілька тижнів. Треба пройти цей шлях у його ритмі».

— Із чого почнемо? — поцікавився Ернест.

— Із «суму», — відповіла Керол. — Я сумую, згадуючи про те, що змарнувала стільки років із чоловіком, якого мені несила терпіти.

— Дев'ять років, — зауважив Ернест. — Це добрий шмат життя.

— Гігантський шмат. Якби ж то я могла їх повернути.

— Каролін, спробуймо зрозуміти, чому ви добровільно попрощалися з дев'ятьма роками свого життя.

— Я вже «перетрусилася» все своє минуле з іншими психотерапевтами, але марно. Тож якщо ми повернемося до мого минулого, чи не відволікатиме це нас від тих проблем, що є актуальними зараз, від моєї дилеми?

— Гарне запитання, Каролін. Повірте, я не звик порпатися тільки заради процесу. Та водночас минуле є невід'ємною частиною вашої свідомості — воно формує окуляри, крізь які ви аналізуєте те, що відбувається зараз. Щоб краще вас пізнати, я маю бачити те, що бачите ви. Також я хочу дізнатися, якими були ваші рішення в минулому, аби допомогти вам ефективніше вирішувати проблеми в майбутньому.

— Я розумію, — кивнула Керол.

— То розкажіть мені про ваш шлюб. Як вийшло, що ви зважились вийти заміж за чоловіка, до якого нічого не відчували, і прожили з ним дев'ять років?

Керол вирішила діяти за планом і відповідати максимально чесно, а тому розповіла Ернестові реальну історію свого шлюбу, змінивши географію та конкретні деталі, що могли викликати підозри.

— Я познайомилася з Вейном, коли закінчувала юридичний коледж. Тоді я працювала в юридичній компанії в Евансто-

ні й мені передали справу, пов'язану з бізнесом його батька — той мав успішну мережу взуттєвих крамниць. Ми з Вейном проводили разом багато часу; він був привабливим, ніжним, відданим, трохи замріяним. Вейн казав, що через рік-два успадкує п'ятимільйонний сімейний бізнес. А в мене грошей не було, і я мала виплачувати кредит за навчання. Коли він запропонував одружитися, я швидко погодилася. То було нерозумне рішення.

— Чому?

— Уже за кілька місяців я побачила Вейна з іншого боку. «Ніжність» означала не доброту, а боягузтво. «Замріяність» — жахлива нерішучість. «Відданість» перетворилася на абсолютну залежність від мене. А від «багатства» лишилися самі вуглинки, бо три роки по тому компанія його батька збанкрутувала.

— Як щодо привабливості?

— Симпатичний і бідний дурник плюс півтора долара — і маєш чашку капучино. Рішення було нерозумним, як не крути, і воно зруйнувало моє життя.

— Що змусило вас так вчинити?

— Я можу розповісти тільки про те, до чого це призвело. Я вже казала, що мій коханий Расті покинув мене, коли я вчилася на другому курсі, без жодних пояснень. Під час навчання поряд зі мною завжди був Майкл. Ми були «ідеальною командою» — за результатами навчання він був другим на курсі...

— Як ви стали «ідеальною командою»? — поцікавився Ернест. — Ви теж гарно вчилися?

— Гм, на нас чекало велике майбутнє. Він був другим, а я першою на курсі. Та зрештою Майкл покинув мене, щоб одружитися з пустоголовою донькою одного зі старших партнерів великої юридичної корпорації у Нью-Йорку. Пізніше, під час літньої практики у районному суді, я зустріла Еда — впливового асистента судді. Він майже щодня «навчав» мене на своєму офісному дивані. Але ми ніде не з'являлися разом

і після літа він припинив відповідати на мої телефонні дзвінки та листи. Півтора року я не підпускала до себе чоловіків, а тоді зустріла Вейна. Гадаю, моє рішення вийти за нього було своєрідним «перезавантаженням».

— Тепер я починаю розплутувати ланцюжок чоловіків, які відмовилися від вас або зрадили: ваш батько, Джед...

— Джеб. Наприкінці має бути «б». — «Б, б, б, недоумку!» — подумки додала Керол. Вона вичавила з себе усмішку. — Спробуйте запам'ятати «б» як «брат» — це ж простий мнемонік. Або ж «бовдур», «безмозкий» чи «бридкий».

— Перепрошую, Каролін. Джеб, лікар Кук і Расті, і сьогодні маємо ще Майкла та Еда. Нічогенький перелік! Гадаю, коли у вашому житті з'явився Вейн, ви відчули полегшення, бо він видавався надійним і безпечним.

— Я не боялася, що Вейн мене покине. Він чіплявся за мене обома руками, навіть до ванної кімнати не міг сам зайти.

— Можливо, вам подобалося саме це «чіплення»? А як щодо цього переліку чоловіків-невдах? Його ніхто не розбавив? Я не почув жодного імені чоловіка, який був би вас вартий і добре до вас ставився.

— Був тільки Ральф Кук, — Керол похапцем повернулася до безпечної брехні. Ще мить тому, коли Ернест називав усіх чоловіків, які її зрадили, в неї, як і минулого разу, зринувли болісні спогади. Керол усвідомила, що має поводитися обачно. Вона й гадки не мала, що психотерапія може отак «спокушати». І що вона така підступна.

— І він помер, — зауважив Ернест.

— А тепер є ви. Ви добре до мене ставитиметеся?

Перш ніж Ернест встиг відповісти, Керол усміхнулася й знову запитала:

— До речі, як ви почуваетесь?

— Каролін, я відчуваюся дуже добре, — усміхнувся Ернест. — І не маю наміру вас покидати ще дуже довго.

— А як щодо іншого запитання?

Ернест дивився на неї, немовби не розуміючи, про що йдеться.

— Ви добре до мене ставитиметеся?

Він трохи завагався, а тоді заговорив, ретельно добираючи слова:

— Так, я намагатимуся докласти всіх зусиль, аби вам допомогти. Можете на мене покластися. Знаєте, я саме думаю про ваші слова з приводу того, що ви були найкращою студенткою курсу. І мені довелося буквально витягувати з вас цю інформацію. Найкраща студентка юридичного факультету Чиказького університету — це неабияке досягнення, Каролін! Ви цим пишаєтеся?

Жінка стонула плечима.

— Будь ласка, Каролін, скажіть, якими були ваші досягнення в університеті?

— Я непогано вчилася.

— Наскільки непогано?

На якусь мить запала тиша, а потім Керол тихо мовила:

— Я була найкращою студенткою на курсі.

— Повторіть це ще раз. Як ви вчилися? — Ернест театральньо приклав руку до вуха.

— Я була найкращою на курсі! — голосно мовила Керол, а тоді додала: — А ще працювала редактором юридичної газети. Усім іншим, включно із Майклом, було до мене далеко! — з цими словами Керол розридалася.

Ернест простягнув їй серветку, зачекав, поки її плечі припинять труситися від ридань, а тоді м'яко запитав:

— Ви можете перетворити хоча б частину цих сліз на слова?

— Чи знаєте ви, чи ви взагалі *уявляєте*, які перспективи відкривалися тоді переді мною? Я могла піти будь-яким шляхом, мала з десятків серйозних пропозицій і могла заснувати власну фірму. Могла навіть зайнятися міжнародним правом,

оскільки мені пропонували роботу в головному юрисконсультстві Агенції з міжнародного розвитку США. І могла б зробити щось дійсно важливе — скажімо, вплинути на урядову політику. Або ж, якби я обрала роботу в престижній компанії на Волл-стрит, то зараз заробляла б п'ятсот тисяч доларів на рік. І погляньте на мене: я розглядаю сімейні справи, допомагаю складати заповіти, займаюся дрібничками, пов'язаними з податками, заробляючи при цьому суцільні копійки. Я все змарнувала.

— Через Вейна?

— Через Вейна і Мері, яка народилася через десять місяців після нашого весілля. Я дуже її люблю, однак вона перетворилася на частину моєї пастки.

— Розкажіть про цю пастку детальніше.

— Знаєте, чого мені справді хотілося? Працювати в галузі міжнародного права. Але як я могла цим займатися, маючи малу дитину й абсолютно незрілого чоловіка, який навіть не міг вести хатні справи; чоловіка, який боїться провести бодай одну ніч на самоті, який не здатен вирішити, що йому вдягти вранці, попередньо не порадившись зі мною? Тож мені довелося обрати щось менш глобальне; я відмовилася від кар'єрних перспектив і пристала на пропозицію невеличкої юридичної компанії в Еванстоні, щоб Вейн був ближче до головного офісу свого батька.

— Як давно ви зрозуміли, що то була помилка? Чи ви усвідомлювали, на що пристаєте?

— Важко сказати. Перші підозри з'явилися вже на початку подружнього життя, а тоді стався інцидент: я назвала його «Великий похід-катастрофа», після чого в мене не лишилося жодних сумнівів. То було років зо п'ять тому.

— Розкажіть детальніше.

— Гм, Вейн вирішив, що ми всією родиною маємо влаштувати традиційне американське дозвілля — піти в похід.

Одразу зауважу, що в підлітковому віці я мало не вмерла від бджолиного укусу — через анафілактичний шок; до того ж я маю алергію на отруйний плющ, а тому мені не варто ходити в походи. Я запропонувала безліч інших варіантів: каное, дайвінг, річковий круїз на Аляску, катання на вітрильному човні в Сан-Хуані, на Карибах чи в штаті Мен, бо я непогана морячка. Однак Вейн вирішив, що на кону стоїть його чоловіча гідність, а тому відкидав усі ідеї, окрім походу.

— Але як він міг очікувати, що ви погодитесь піти в похід, маючи високу чутливість до бджолиних укусів? Невже він гадав, що ви наважитесь ризикувати власним життям?

— Він думав тільки про те, що я намагаюся його контролювати. Ми постійно через це сварилися. Я казала, що нізащо не піду в похід, а він погрожував, що візьме з собою Мері. Я не забороняла йому брати рюкзак і мандрувати з друзями, але їх у нього не було. Водночас я відчувала, що відпускати з ним Мері небезпечно, адже їй було тільки чотири роки. Він був настільки неповороткий, настільки лякливий, що я боялася, аби з нею чогось не трапилося. Гадаю, він хотів узяти її з собою задля власної безпеки, а не навпаки. Попри всі сварки, Вейн стояв на своєму і врешті-решт я, геть виснажена, пристала на його пропозицію. А тоді взагалі почалися якісь дивні речі, — вела далі Керол. — Спочатку він вирішив відновити свою фізичну форму і скинути десять фунтів, хоча мав добрих тридцять фунтів зайвої ваги. Ось і відповідь на ваше запитання щодо його привабливості: невдовзі після нашого весілля він добряче погладшав. Почав ходити до тренажерного залу, піднімати штангу... Авжеж, він при цьому худнув, але потім зірвав собі спину й усі зайві кілограми повернулися. Він страшенно цим переймався, подеколи навіть страждав від гіпервентиляції легень. Одного разу мені довелося покинути захід, організований компанією на мою честь у зв'язку з тим, що я стала повноцінним партнером,

і їхати з ним до відділення невідкладної допомоги. Отак цей мачо готувався до походу. Саме тоді мене й огорнув жах і я усвідомила, якої помилки припустилася.

— Ого, оце історія, Каролін! — Ернеста приголомшило те, що вона мала чимало спільного з розповіддю Джастіна про «фіаско» з походом, у який він мав піти з дружиною та близнюками. Дивовижно чути настільки подібні історії, але з різних точок зору.

— Скажіть, а коли саме ви усвідомили, що припустилися помилки? Заждіть-но, коли трапилася ця історія з походом? Ви казали, що тоді вашій доньці було чотири роки?

— Близько п'яти років тому.

Керол повсякчас намагалася відповідати якомога стисліше; попри те, що вона брехала Ернестові, це «розслідування» зацікавлювало її дедалі більше. *«Дивовижно, — міркувала жінка, — наскільки швидко терапевтичний процес починає тебе зачаровувати. Один-два сеанси — і ти вже на гачку, а коли психотерапевтам вдається тебе підчепити, вони можуть робити що завгодно: змусити тебе приходити на щоденні сеанси, встановлювати будь-яку оплату, трахати тебе на килимі й навіть брати за це гроші. Можливо, чесність за цих умов є небезпечною. Але іншого виходу немає: якщо я почну все вигадувати, то невдовзі заплутаюся у власному павутинні брехні. Цей чоловік мерзотник, але він не ідіот. Ні, я маю залишитися собою. Однак це треба робити якомога обережніше. Обережніше!»*

— Отже, Каролін, п'ять років тому ви усвідомили свою помилку, але на розлучення не подали. Можливо, ваш шлюб мав і позитивні риси, про які ми ще не встигли поговорити?

— Ні, він був просто жахливий. Я не кохала й не поважала Вейна, і те саме можна сказати про нього. Він нічого мені не давав. — Керол приклала до очей серветку. — Що тримало мене в цьому шлюбі? Господи, якби ж то я знала! Звичка, страх, моя донька (попри те, що Вейн ніколи нею

не переймався), навіть не знаю, що ще... Рак Вейна і моя обіцянка... я не мала куди піти — в мене не було інших пропозицій.

— Пропозицій? Себто від чоловіків?

— Авжеж, я не мала пропозицій від чоловіків. Ернесте, поговорімо про це сьогодні, я вас дуже прошу. Мені треба щось робити зі своїм сексуальним потягом — я відчуваю справжній голод, я просто у відчаї. Коли я сказала про відсутність пропозицій, ішлося про роботу. Я не мала жодних блискучих пропозицій на кшталт тих, які отримувала в юності.

— Атож, блискучі пропозиції. Знаєте, я досі згадую, як кілька хвилин тому ви плакали — ми саме говорили про те, що ви були найкращою студенткою на курсі, про ваші безмежні кар'єрні можливості...

Керол скам'яїна. *«Він намагається повернутися до цієї теми, — думала вона. — Щойно вони знаходять вразливе місце, як одразу починають у ньому порпатися».*

— Це дуже боляче — думати про те, яким могло бути ваше життя, — зауважив Ернест. — Згадуються рядки Вітьєра *«Зі слів сумних, що мовив ти чи написав, найбільш печальні — то "Якби ж я знав..."».*

«О ні, — подумки мовила Керол, — тільки не це. Тепер він цитує поезію, і його ніяк не зупинити. Ще трохи — і візьметься за стару гітару».

— Отже, — вів далі Ернест, — ви відмовилися від усіх цих можливостей заради життя з Вейном. Невигідна угода — не дивно, що ви намагаєтеся про це не думати... бачите, скільки болісних відчуттів зринає, коли ми починаємо це обговорювати? Гадаю, саме з цієї причини ви не розлучилися з Вейном, адже тоді вам довелося б зазирнути в очі реальності. Тоді ви не змогли б заперечувати, що відмовилися від стількох важливих речей, зокрема свого майбутнього, майже нічого не отримавши натомість.

Керол, сама того не бажаючи, здригнулася. Ернестова інтерпретація поцілила просто в яблучко. «*Чорт забирай, відчепися від мене! Тебе ніхто не просив порпатися в моєму житті!*»

— Можливо, ви маєте рацію. Та все вже в минулому, тож як це може допомогти нам зараз? Саме про це і йшлося, коли я говорила, що не варто порпатися в минулому. Минуле лишилося в минулому.

— Невже, Каролін? Не можу з вами погодитися. Гадаю, що ви не просто зробили поганий вибір у минулому — ви й досі це робите. У вашому сьогодні.

— А в мене є вибір? Я маю відмовитися від чоловіка, який от-от помре?

— Я знаю, це звучить жакливо. Але саме так ми й робимо неправильний вибір: переконуємо себе, що іншого виходу немає. Можливо, це має стати одним із наших завдань.

— Це ви про що?

— Я хочу допомогти вам зрозуміти, що завжди є інші варіанти й насправді вибір широкий.

— Ні, Ернесте, ми знову повертаємося до того, з чого почали. Є тільки два варіанти: або я відмовляюся від Вейна, або залишаюся з ним. Хіба не так?

Керол опанувала себе: вигаданий Вейн аж ніяк не скидався на Джастіна. Однак, спостерігаючи за тим, як Ернест намагається їй допомогти, вона розуміла, як йому вдалося промити Джастіну мозок, аби той її покинув.

— Ні, зовсім не так. Ви робите чимало припущень, які не співвідносяться з реальністю. Скажімо, щодо того, що ви з Вейном завжди ставитиметеся одне до одного з презирством. Ви навіть не припускаєте, що люди можуть змінюватися. Боротьба зі смертю — великий каталізатор змін для нього і, можливо, для вас теж. Імовірно, вам могла б допомогти сімейна терапія — ви казали, що не розглядали цей варіант. Можливо, глибоко всередині насправді є почуття, які ви з чо-

ловіком ще можете для себе відкрити. Зрештою ви прожили разом дев'ять років, виховували дитину. Як ви почуватиметеся, якщо покинете його або він помре, а ви усвідомите, що могли докласти більше зусиль і налагодити стосунки? Я певен, що вам буде значно легше, якщо ви знатимете, що зробили все можливе. Можна поглянути на це й під іншим кутом, — вів далі Ернест, — скажімо, піддати сумніву ваше базове припущення, адже ви вважаєте, що бути поряд із ним до останнього подиху — це вірне рішення. Чи це справді так? Я не певен.

— Це краще, аніж дозволити йому померти на самоті.

— Невже? — запитав Ернест. — Невже Вейнові було б краще вмирати поряд з людиною, яка ставиться до нього з презирством? А ще варто пам'ятати про те, що розлучитися не означає відмовитися від людини чи покинути її напризволяще. Чому б не уявити альтернативну ситуацію: ви живете новим життям, можливо, з іншим чоловіком, але водночас допомагаєте Вейну? Може, за таких умов ви ставилися б до нього значно краще, бо не відчували б обурення через те, що потрапили в пастку. Як бачите, є різні варіанти.

Керол кивнула, понад усе бажаючи, аби він нарешті замовк. Скидалося на те, що Ернест міг теревенити вічно. Вони кинула оком на свій годинник.

— Я бачу, ви подивилися на годинник, Каролін. Можете пояснити навіщо? — Ернест усміхнувся, пригадавши, як під час останнього сеансу супервізії Маршал звернувся до нього з тими самими словами.

— Час майже вийшов, — мовила Керол, витираючи очі, — а я хотіла, щоб ми сьогодні обговорили ще кілька моментів.

Ернестові було прикро, що він поводився надто авторитарно, — пацієнтка навіть не змогла озвучити те, що її насправді хвилювало. Він швидко змінив тему:

— Каролін, кілька хвилин тому ви зауважили, що страждаєте від сексуального напруження. Ви про це хотіли поговорити?

— Це головна проблема. Я просто божеволю від цього розладу, і, гадаю, здебільшого його спричиняє надмірна тривожність. Секс із Вейном і раніше не давав мені особливого задоволення, але тепер, коли йому зробили операцію, мій чоловік перетворився на імпотента. Як я розумію, це типовий наслідок подібної операції. — Керол добре підготувала відповідь на це запитання.

Ернест кивнув. І чекав.

— Отже, Ернесте... ви певні, що я можу називати вас на ім'я?

— Якщо я називаю вас Каролін, ви маєте називати мене Ернестом.

— Гарзд, Ернесте, як скажете. Отже, Ернесте, що мені робити? Велика кількість сексуальної енергії, яку нема куди спрямувати.

— Розкажіть мені про ваші стосунки з Вейном. Попри те, що він імпотент, ви можете бути разом — є різні варіанти.

— Якщо «бути разом» означає, що він може мене задовольнити, краще забудьте про це. Тут без варіантів. Наше сексуальне життя добігло кінця ще задовго до операції. То була одна з причин, через які я хотіла від нього піти. А тепер я взагалі не хочу думати про будь-який фізичний контакт із цим чоловіком, і про Вейна можна сказати те саме. Він ніколи не вважав мене привабливою жінкою — казав, що я надто худа, надто кістлява. А тепер радить шукати коханця деінде.

— І що? — запитав Ернест.

— Ну, я не знаю, що робити і тим паче як це робити. Чи куди йти. Це місто для мене чуже, я нікого тут не знаю. І не збираюся йти до якогось бару, аби мене там «підчепили». Там, назовні, справжні джунглі. Це може бути небезпечно. Гадаю, ви погодитесь зі мною: останнє, що мені зараз потрібно, це щоб якийсь чоловік знову мене використав.

— Це точно, Каролін.

— А ви самотні, Ернесте? Розлучені? На обкладинці вашої книги немає жодної згадки про дружину.

Ернестові перехопило подих. Він ніколи не обговорював смерть своєї дружини з пацієнтами. Це серйозне випробування для його обітниці бути максимально відвертим.

— Шість років тому моя дружина загинула в автокатастрофі.

— О, вибачте. Мабуть, для вас то були важкі часи.

— Авжеж... важкі, — кивнув Ернест.

«Нечесно. Нещиро, — думав Ернест. — Звісно, те, що Рут загинула шість років тому, — чистісінька правда. Але правдою є і те, що наш шлюб у будь-якому разі розпався б. Та чи має Каролін про це знати? Акцентуй на тому, що може допомогти пацієнтці».

— Отже, тепер ви теж борсаєтеся в океані одинаків? — запитала Керол.

Ернест завмер. Ця жінка була настільки непередбачуваною! Він не очікував, що його перший круїз океаном відвертості буде настільки складним. Ернест відчув непереборне бажання повернутися в тихі води нейтрального психоаналізу. Маршрут він знав напам'ять — досить запитати: «Цікаво, чому ви про це спитали?» або «Як гадаєте, яким би було моє життя у світі одинаків?» Однак він пообіцяв собі уникати саме такого нещирого нейтралітету і такої шаблонності.

Що ж робити? Він навіть не здивується, якщо наступного разу вона поцікавиться, як він знайомиться з жінками. На якусь мить він уявив, як через кілька місяців чи років Каролін розповідає про нього іншому психотерапевту: «О так, лікар Леш частенько обговорював зі мною особисті проблеми та способи знайомства з жінками».

Авжеж, що більше він про це думав, то більше усвідомлював, що в цьому й полягає головна проблема «самовикриття». *Пацієнт має право на конфіденційність, а психотерапевт — ні!*

Ба більше — останній навіть не має права її вимагати: якщо в майбутньому пацієнти відвідуватимуть іншого спеціаліста, вони можуть вільно про все розповідати, зокрема й про «дивацтва» попереднього психотерапевта. І хоча вважається, що психотерапевти мають дотримуватися конфіденційності, вони часто пліткують про «пунктики» своїх колег.

Наприклад, кілька тижнів тому Ернест порадив дружині одного зі своїх пацієнтів звернутися до іншого психотерапевта — його знайомого Дейва. А нещодавно цей пацієнт попросив поради когось іще, бо Дейв мав звичку *обнюхувати його дружину*, аби оцінити її настрій! За інших обставин Ернест вжахнувся б і ніколи не рекомендував би пацієнтам такого лікаря. Та Дейв був його другом, тож Ернест запитав його, що трапилось. Той сказав, що пацієнтка відмовилася від лікування, бо розлютилася через те, що він не хотів призначати їй валіум, яким вона потай зловживала вже не один рік. «А як щодо обнюхування?» — поцікавився Ернест. Дейв був спантеличений, однак за кілька хвилин пригадав, що на початку терапії якось зробив їй комплімент щодо нових парфумів з досить інтенсивним ароматом.

Ернест поповнив перелік правил стосовно «саморозкриття»: «Відкривайся пацієнтові настільки, наскільки це йому на користь; а якщо хочеш і надалі працювати в цій галузі, поміркуй, як твою відвертість можуть сприйняти інші психотерапевти».

— Отже, ви також борсаєтеся в океані одинаків? — повторила Керол.

— Я самотній, але не борсаюся, — мовив Ернест. — Принаймні зараз. Він спробував приязно й безтурботно всміхнутися.

— Я хотіла б почути, яким є ваше життя — життя одинака у Сан-Франциско.

Ернест завагався. Він нагадав собі, що спонтанність та імпульсивність — не одне й те саме. Він аж ніяк не зобов'язаний сумлінно відповідати на кожне її запитання.

— Каролін, я хочу, щоб ви розказали, що змусило вас про це запитати. Я пообіцяв вам кілька речей: те, що докладатиму всіх можливих зусиль, аби допомогти вам, і це основне; а також бути з вами максимально чесним. Отож, зважаючи на мою першу обіцянку — бажання допомогти вам, — спробуйте розібратися: про що саме йдеться? І з якою метою ви озвучили це запитання?

«Непогано, — думав Ернест, — зовсім непогано». Бути відвертим не означає перетворитися на раба надмірного зацікавлення пацієнта та його примх. Ернест навіть занотував свою відповідь — не варто її забувати, адже вона може стати в пригоді під час написання статті для журналу.

Керол уже мала готову відповідь і навіть репетирувала цей діалог подумки.

— Якби я знала, що ви стикаєтеся з подібними проблемами, то відчувала б, що ви розумієте мене, як ніхто інший. А особливо якби почула, що вам вдалося успішно їх подолати. Тоді ми з вами мали б багато спільного.

— Це логічно, Каролін. Але, імовірно, у вашому запитанні криється щось іще, адже я вже сказав, що успішно проваджу самотнє життя.

— Я сподівалася отримати від вас конкретні поради, дізнатися, в якому напрямку мені варто рухатися. Зараз я не наче залякла — відверто кажучи, я відчуваю сильне сексуальне бажання і водночас це мене жахає.

Ернест кинув оком на свій годинник.

— Каролін, наш час уже вичерпано. Маю для вас домашнє завдання: до наступного сеансу підготуйте перелік способів знайомства з чоловіками, і ми обговоримо плюси й мінуси кожного варіанта. Мені не зовсім зручно давати вам конкретні поради чи спрямовувати вас у «правильному напрямку». Повірте, я безліч разів опинявся в подібних ситуаціях: конкретні рекомендації рідко бувають ефективними для

пацієнта. Те, що на користь мені чи комусь іншому, може завдати шкоди вам.

Керол це страшенно роздратовало й розізлило. *«Самовдоволений чванько, мерзотник!»* — думала вона. — *«Я не збираюся закінчувати цей сеанс без конкретних результатів».*

— Ернесте, я знаю, що мені буде дуже важко чекати наступної зустрічі. Чи не могли б ви призначити її раніше — я хотіла б приходити до вас частіше. Не забувайте, я платоспроможний клієнт. — Із цими словами вона відкрила сумочку й дістала звідти сто п'ятдесят доларів.

Ернеста спантеличили її слова, а надто заувага про гроші. Йому страшенно не подобалося слово *«клієнт»*, як не подобалося та обговорювати фінансовий аспект психотерапії.

— Гм... Ох, Каролін, це не обов'язково... Я пам'ятаю, що за перший сеанс ви заплатили готівкою, але відсьогодні я волів би надсилати вам рахунок наприкінці місяця. І ще — я надаю перевагу чекам, а не готівці, для моєї примітивної бухгалтерії цей спосіб оплати зручніший. Я розумію, що вам зручніше платити готівкою, аби Вейн не дізнався, що ви відвідуєте психотерапевта, та, можливо, ви могли б скористатися банківськими чеками?

Ернест відкрив свій журнал реєстрації. Він міг призначити сеанс тільки на восьму ранку — раніше в цей час до нього приходив Джастін; але тепер Ернест планував присвятити цю годину роботі над книгою.

— Каролін, я пропоную не поспішати з цим. Зараз мій графік досить щільний. Зачекайте один-два дні, і якщо відчуватимете, що вам обов'язково треба зі мною побачитися до наступного сеансу, зателефонуйте — і ми про все домовимося. Ось моя візитка — залиште повідомлення на автовідповідачі, я вам зателефоную і призначу зустріч.

— Це було б не зовсім зручно. Я ще не працюю, а чоловік завжди вдома...

— Авжеж. Гаразд, я напишу на візитці свій домашній номер. Можете телефонувати з дев'ятої до одинадцятої вчора — у цей час я зазвичай вдома.

На відміну від більшості своїх колег, Ернест спокійно давав пацієнтам свій номер телефону. Він давно зрозумів: що легше стривоженому пацієнтові з ним сконтактувати, то меншою є ймовірність, що він узагалі зателефонує.

Покидаючи кабінет, Керол розіграла останню карту. Вона обернулася до Ернеста та обняла його, затримавши психотерапевта у своїх обіймах трохи довше, аніж минулого разу, і пригорнулася до нього щільніше. Вона відчула, як напружилось його тіло, і мовила:

— Дякую, Ернесте. Ці обійми допоможуть мені протриматися весь наступний тиждень. Мені так хотілося відчувати чийсь доторк, що я просто не могла стриматися.

Спускаючись сходами, Керол думала: *«Цікаво, мені здалося, чи рибка справді потрапила на гачок? Йому ж сподобалися ці обійми, чи не так?»* На половині шляху її мало не збив із ніг чоловік у світлому светрі — він просто-таки летів сходами нагору. Він схопив її за руку, аби втримати на сходах, торкнувся козирка білого картуза й широко всміхнувся:

— Привіт, ми знову зустрілися. Вибачте, що мало не зіштовхнув вас зі сходів. Я Джесс. Скидається на те, що ми ходимо до одного мозкоправа. Дякую, що ви його трохи затримали, інакше він почав би інтерпретувати моє запізнення. Він сьогодні в гарній формі?

Керол не могла відвести очей від його усмішки — вона ще ніколи не бачила таких сліпучо-білих зубів.

— У гарній формі? Авжеж, ви й самі побачите. До речі, я Керол.

Вона обернулася, щоб подивитися, як Джесс біжить нагору, перестрибуючи дві сходинки одночасно. *«Класні сідниці!»*

РОЗДІЛ 12

Уранці в четвер, за кілька хвилин до дев'ятої, Шеллі закрив програму кінних перегонів і почав нетерпляче тупцяти у приймальні Маршала Стрейдера. Після сеансу на нього чекав чудовий день. Спершу він трохи пограє в теніс із Віллі та його дітьми — ті саме приїхали додому на великодні канікули. Вони вже так добре грали в теніс, що їхні зустрічі з Шеллі не можна було назвати тренуваннями — то швидше були повноцінні турніри. Відтак вони пообідають у клубі, що належить Віллі: лангустини, засмажені на грилі з вершковим маслом та анісом або ж суші з крабовим м'ясом. А тоді вони з Віллі поїдуть до Бей Медоуз на кінні перегони — їх цікавив шостий забіг. Тінг-а-лінг — конячка, що належала Віллі та Арні, мала змагатися за кубок Санта-Клари. («Тінг-а-лінг» — так називалася гра в покер, що найбільше подобалася Шеллі: гра на п'ять карт із високим і низьким банком, у якій шосту карту можна було придбати за двісті п'ятдесят доларів наприкінці гри.)

Коли йшлося про мозкоправів, Шеллі не мав особливих сподівань. Однак поряд із Стрейдером він почувався досить комфортно. Попри те, що він ще не почав відвідувати сеанси, той уже встиг добряче йому допомогти. Коли Норма, отримавши його факси, того ж вечора повернулася додому (ця жінка справді його кохала), вона так раділа, що їм не доведеться розлучатися, що відразу кинулася в обійми Шеллі та потягнула його до спальні. Вони знову заприсяглися: Шеллі пообіцяв докладати всіх зусиль, аби психотерапія пішла йому на користь і допомогла попрощатися з азарт-

ними іграми, а Норма сказала, що даватиме йому вихідний від своїх «сексуальних атак».

«Тепер мені треба пройти курс психотерапії з цим лікарем Стрейдером — і я вільний, — міркував Шеллі. — А може, тут є ще якась перевага? Має щось бути! Оскільки мені доведеться змарнувати трохи часу — імовірно, кілька годин, аби Норма (і мозкоправ) були задоволені, чи не дасть цей хлопець трохи користі й мені самому?»

Двері відчинилися. Вони познайомилися, потисли одне одному руки, і Маршал запросив його до кабінету. Шеллі заховав програму перегонів між сторінками газети, зайшов до кімнати й почав вихваляти все, що бачив довкола себе.

— Непогана колекція скла, доку! — Шеллі жестом показав на шедеври Маслера. — Мені подобається та велика оранжева штукенція. Можна до неї торкнутися?

Шеллі вже підвівся, і коли Маршал жестом показав йому, щоб він почувався як удома, той погладив «Золоте кільце часу».

— Круто! Дуже заспокоює! Б'юся об заклад, що чимало ваших пацієнтів хотіли б забрати цю красу додому. А її забулені краї — знаєте, це нагадує мені верхівки мангеттенських хмарочосів! А оті келихи? Старі, еге ж?

— Дуже старі, містере Меррімен. Їм понад двісті п'ятдесят років. Вони вам подобаються?

— Гм, я люблю старе вино. А от щодо старих келихів нічого не знаю. Мабуть, дорогі?

— Важко сказати. Навряд чи зараз є великий попит на античні склянки для шері. Гаразд, містере Меррімен... — Голос Маршала став більш формальним — у такому тоні він зазвичай розпочинав усі сеанси. — Прошу сідати. Почнімо.

Шеллі востаннє погладив оранжеву кулю і сів на місце.

— Я майже нічого про вас не знаю, за винятком того факту, що ви були пацієнтом лікаря Панде. Крім того, ви

повідомили секретареві інституту, що маєте негайно зустрітися зі спеціалістом.

— Знаєте, не щодня в газетах пишуть про те, що твій психотерапевт був мерзотником. У чому його звинувачують? Що він мені заподіяв?

Маршал спробував узяти сеанс під свій контроль:

— Чому б нам не піти трохи іншим шляхом? Для початку стисло розкажіть про себе та причини, які змусили вас звернутися до лікаря Панде.

— Тпру-у, доку. Мені треба зосередитися. «General Motors» не публікує оголошення про те, що з вашою автівкою щось негаразд без уточнення, у чому насправді полягає проблема. Адже власник не має здогадуватися про це самостійно, чи не так? Вони зазначають, що є проблема з системою запалювання, бензонасосом чи автоматичною коробкою передач. Може, спочатку ви розповісте мені про «дефекти» психотерапії лікаря Панде?

На якусь мить Маршал остовпів, але швидко себе опанував. «Це не звичайний пацієнт, — нагадав він собі, — це експериментальний випадок, перше “відкликання пацієнтів” в історії психотерапії». Якщо треба бути більш гнучким, він це робитиме. Маршал пишався своєю здатністю відчувати суперника ще зі студентських часів, коли виконував у команді роль захисника. «Бажання містера Меррімена дізнатися більше слід поважати, — вирішив він. — Гаразд, я зроблю поступку... але це востаннє».

— Що ж, містере Меррімен, це справедливе зауваження. Інститут психоаналізу переконаний, що лікар Панде часто використовував інтерпретації, що є ідіосинкратичними та абсолютно безпідставними.

— Не зрозумів.

— Перепрошую. Ідеться про те, що він пояснював поведінку пацієнтів за допомогою диких і небезпечних інтерпретацій.

— Я все одно не втямив. Яку поведінку? Наведіть якийсь приклад.

— Гм, скажімо, те, що всім чоловікам притаманне прагнення гомосексуального возз'єднання із власним батьком.

— *Що?*

— У них може виникати бажання увійти в тіло батька і злитися з ним.

— Ого! У *тіло* батька? А ще що?

— Таке бажання може перетворитися на джерело дискомфорту й негативно вплинути на дружні стосунки з іншими чоловіками. Це вам ні про що не нагадує, містере Меррімен, ви ж бо працювали з лікарем Панде?

— Авжеж, авжеж. Починаю згадувати. Давно було, тож я вже й забув. Скажіть-но: це правда, що людина ніколи нічого не забуває? І все зберігається у спеціальному сховку — все-все, що з нею будь-коли траплялося?

— Так, — кивнув Маршал, — ми називаємо це *підсвідомістю*. А тепер розкажіть мені все, що вам вдалося згадати про вашу терапію.

— Тільки це — що мені хотілося б зробити з батьком.

— А як щодо ваших стосунків із іншими чоловіками? Маєте якісь проблеми?

— І то великі, — Шеллі ще блукав манівцями, але попереду вже жевріло світло. — Великі, жахливі проблеми! Скажімо, після того, як компанія, в якій я працював, збанкрутувала, я почав шукати роботу — і щоразу, коли я йду на співбесіду (а її зазвичай проводять чоловіки), все летить під три чорти!

— Що ж трапляється під час співбесіди?

— Я завжди все псую, і це мене дуже засмучує. Гадаю, це можуть спричиняти всі ці несвідомі штуки з батьком.

— Як сильно ви засмучуєтеся?

— Дуже сильно. Як ви зазвичай це називаєте? Ага, паніка. Пришвидшується дихання і таке інше.

Шеллі помітив, що Маршал робить нотатки, і зрозумів, що він на правильному шляху.

— Атож, паніка — кращого терміна й не добереш. Не можу перевести подих. Пітнію, як ненормальний. Інтерв'юери дивляться на мене, мов на божевільного, і, мабуть, гадають: «Як цей хлопак збирається продавати нашу продукцію?»

Маршал занотував і це.

— Так і є — інтерв'юери намагаюся якомога швидше мене позбутися. Я так нервуюсь, що й вони починають робити те саме. Тому мені вже давно не вдається знайти роботу. Є ще дещо, доку, і це гра в покер... Я вже п'ятнадцять років граю з одними й тими самими хлопцями. Товариські партії, але ставки зависокі — можна програти купу грошей. Наша розмова конфіденційна, чи не так? Тобто, якщо ви раптом зустрінетеся з моєю дружиною, ви ж їй про це не розкажете? Можете заприсягтися?

— Звісно. Усе, що ви мені розповідаєте, залишається в межах цього кабінету. Ці нотатки призначені виключно для мого використання.

— Це добре. Я б не хотів, щоб дружина дізналася про мої фінансові втрати: наш шлюб уже й так тримається на волоссині. Я програв *чимало*, але тільки зараз усвідомив, що почав програвати саме в той період, коли ходив на сеанси до лікаря Панде. Розумієте, до зустрічі з цим лікарем я був непоганим гравцем — мій рівень був вище середнього, а після сеансів почав сильно нервуватись і напружуватися, скидав карти... щоразу програвав. А ви граєте в покер, доку?

Маршал заперечно похитав головою.

— У нас ще чимало роботи. Може, нам варто поговорити про те, чому ви звернулися до лікаря Панде?

— Зараз-зараз. Дайте мені закінчити, доку. Я хотів сказати, що покер — це не та гра, в якій слід покладатися на удачу. Тут усе вирішують нерви. Сімдесят п'ять відсотків гри в покер —

то чиста психологія. Як ти контролюєш свої емоції, блефуєш, реагуєш на блеф, якими жестами себе видаєш, сам того не бачаючи, коли маєш на руках гарні чи погані карти...

— Авжеж, містере Меррімен, я розумію, про що йдеться. Якщо ви незручно почуваетесь серед гравців, то не досягнете успіху в грі.

— «Не досягну успіху» означає, що доведеться зняти з себе останню сорочку. Ідеться про великі гроші.

— Отже, повернімося до запитання про причини, які змусили вас звернутися до лікаря Панде. Стривайте... який то був рік?

— Тож якщо взяти до уваги ситуацію з покером і роботою, скидається на те, що саме через цього лікаря Панде та його неправильні інтерпретації я втратив купу грошей, збісачило грошей!

— Так, я розумію. Але розкажіть, що саме привело вас до лікаря Панде?

Щойно Маршал почав хвилюватися через те, що сеанс пішов у неправильному напрямку, як Шеллі трохи розслабився. Він дізнався все, що треба. Недарма ж він дев'ять років прожив у шлюбі зі справжньою акулою судових засідань. Шеллі розумів, що йому нема чого втрачати, але здобути він може чимало, звісно, якщо відсьогодні перетвориться на сумлінного пацієнта. Він відчував, що зможе зміцнити свою позицію в суді, якщо все свідчитиме на користь того, що він успішно лікувався з використанням традиційних методів психотерапії. Саме тому він охоче відповідав на всі запитання Маршала, чесно й детально, певна річ, за винятком тих, що стосувалися його терапії з лікарем Панде, про яку він геть нічого не пам'ятав.

Коли Маршал запитав його про батьків, Шеллі глибоко занурився в минуле: він пригадав, як мати повсякчас вихваляла його таланти і красу, тоді як до батька її ставлення було

абсолютно протилежним — її постійно розчаровували його невдачі й махінації. Та попри материну відданість, Шеллі завжди відчував, що ключовою фігурою в його житті був саме батько.

Авжеж, що частіше він про це думав, то дужче переймався інтерпретаціями лікаря Панде щодо його батька. Він поділився цими думками з Маршалом. Попри те, що батько був страшенно безвідповідальним, він завжди відчував із ним міцний зв'язок. У дитинстві Шеллі просто обохнював свого тата. Йому подобалося спостерігати, як той спілкувався з друзями, грав у покер, їздив на кінні перегони до Монмаута в Нью-Джерсі, а також до Гаялії та Пімліко, коли вони відпочивали в Маямі-Біч. Батько робив ставки на будь-які змагання, і байдуже, що то було: хорти, джай-алай, футбол, баскетбол... Так само він грав у які завгодно ігри: покер, пінокль, чирви, нарди. Шеллі розповів Маршалу про один із найприємніших спогадів з дитинства: як він сидів у батька на колінах під час гри в пінокль, перебираючи і розкладаючи його карти. А ще зауважив, що відчув себе дорослим, коли той запропонував йому приєднатися до гри. Шеллі аж здригнувся, пригадавши, як він, шістнадцятирічний нахаба, запропонував підняти ставки в піноклі.

Авжеж, Шеллі погоджувався з думкою Маршала про те, що його ототожнення з батьком має глибоке коріння та є напрочуд потужним. Він успадкував від нього навіть голос і частенько співав пісні Джонні Рея, що їх так любив наспівувати батько. Шеллі користувався такими самими засобами для гоління та після гоління, що і його старий. Він так само чистив зуби содою, а коли приймав душ, то наприкінці завжди відкривав кран із холодною водою. Йому подобалася хрустка картопля: як і батько, у ресторані він нерідко просив офіціанта забрати картоплю на кухню і добряче її «спалити».

Коли ж Маршал запитав його про смерть батька, очі Шеллі сповнилися сльозами. Він розповів, що той помер від

серцевого нападу у віці п'ятдесяти восьми років, у компанії старих друзів. Це трапилось, коли він намагався зтягти на борт велику рибину, що її впіймав на глибоководній риболовлі неподалік від Кі-Вест. Шеллі навіть зізнався, що під час батькового похорону відчував неабиякий сором — йому ніяк не вдавалося викинути з голови ту останню рибину. Чи потрапила вона на борт? Чи мала великі розміри? Батько з друзями зазвичай робили ставки на те, хто впіймає найбільшу рибину, тож, можливо, старий таки виграв — і нащадок міг би отримати якісь кошти? Шеллі розумів, що навряд чи бацитиметься з його друзями в майбутньому, тож йому страшенно кортіло запитати про це під час церемонії поховання. Його стримувало відчуття сорому.

Після смерті батька Шеллі так чи інак згадував його щодня. Вдягнувшись уранці, він стояв перед дзеркалом і помічав, як випинаються його литкові м'язи, а стегна вужчають. У свої тридцять дев'ять років він дедалі більше скидався на свого старого.

Час добіг кінця, і Маршал та Шеллі вирішили, що їм не варто відкладати наступну зустріч, зважаючи на те, наскільки плідним виявився перший сеанс. У розкладі Маршала було кілька вільних годин (він ще нікого не записав на час Пітера Макондо), тож вони домовилися зустрічатися тричі на тиждень.

РОЗДІЛ 13

— Отож цей психотерапевт працював із двома пацієнтами, які виявилися близькими друзями... Ти слухаєш? — запитав Пол в Ернеста, який зосереджено вибирав кісточки з тушковою тріски в кисло-солодкому соусі за допомогою паличок.

Ернест мав презентувати свою книгу в Сакраменто, і Пол приїхав до міста, аби з ним зустрітися. Вони сиділи за столиком у куточку «China Bistro», великого ресторану, у центрі якого на острівці зі скла та хромованої сталі лежали тушки курей та качок, апетитно засмажені й карамелізовані. Ернест вдягнув свою звичну «уніформу» для книжкових презентацій: синій двобортний піджак та кашеміровий гольф білого кольору.

— Звісно, я слухаю. Гадаєш, я не здатен одночасно їсти і слухати? Двоє близьких друзів ходять до одного психотерапевта і...

— І яюсь після тенісної партії вони починають ділитися своїми враженнями про нього, — вів далі Пол. — Цей безтурботний всезнайко добряче допік їм обом, тож вони вирішили трохи розважитися і домовилися розказати йому той самий сон. Тож наступного дня один із них розповідає свій сон о восьмій ранку, а об одинадцятій аналогічне сновидіння описує його друг. А непохитний психоаналітик вигукує: «Це просто неймовірно! Сьогодні мені вже *втретє* розповідають цей сон!»

— Гарна історія! — Ернест зареготав і мало не вдавився їжею. — Але до чого ти хилиш?

— Гм, з одного боку йдеться про те, що не тільки психотерапевти приховують щось від пацієнтів. Більшість пацієнтів

брешуть на кушетці, і їх нерідко вдається на цьому впіймати. Я розповідав тобі про пацієнта, з яким нещодавно працював і який кілька років тому одночасно ходив до двох психотерапевтів, а вони навіть не знали одне про одного?

— Яким був його мотив?

— О, то було щось на кшталт мстивого тріумфу. Він порівнював їхні коментарі й мовчки сміявся з того, як вони обоє з абсолютною впевненістю видавали діаметрально протилежні, але однаково недоладні інтерпретації.

— Авжеж, тріумф! — мовив Ернест. — Пригадуєш, як це назвав би старий професор Вайтгорн?

— Піррова перемога!

— Слово «Піррова» було його улюбленим, — зауважив Ернест. — Ми чули його щоразу, як він розповідав про пацієнтів, які опираються психотерапії! Але знаєш, — вів далі Ернест, — щодо твого пацієнта, який відвідував двох психотерапевтів... Пригадай — ми в Гопкінсі приводили того самого пацієнта до двох різних супервізорів, а тоді реготали, що їхні думки не збігалися. Ідентична ситуація. Ця історія про двох психотерапевтів мене просто-таки заінтригувала. — Ернест відклав свої палички. — Цікаво, чи могло б таке трапитися зі мною? Гадаю, що ні. Я певен, що завжди відчую, бреше пацієнт чи ні. Звісно, подеколи з'являються сумніви, проте згодом я все одно розумію, що ми обоє за чесність.

— «Обоє за чесність» — гарно звучить, Ернесте, але що криється в цих словах? Мені важко навіть сказати, як часто трапляються ситуації, коли я працюю з пацієнтом один чи два роки, а тоді стається щось таке (чи я про це дізнаюся), що змушує мене переглянути всі свої враження. Або ж ми роками зустрічаємося на індивідуальних сеансах, а тоді я пропоную пацієнтові групову психотерапію — і він мене просто вражає. Невже це той самий чоловік? Але ж він не відкривався мені з цього боку! Я вже три роки працюю з однією

пацієнткою, — вів далі Пол. — Розумна жінка, близько тридцяти років, в якій раптом почали зринати болісні спогади про інцест із власним батьком, і зауваж, я ніяк її до цього не спонукав. Ми працювали над цим близько року, і я відчував, що ми «обоє за чесність», адже саме так ти висловився? Усі ці жахливі місяці я тримав її за руку, коли вона про це згадувала, я підтримував цю жінку, коли в її родині почалися конфлікти після того, як вона спробувала з'ясувати це з батьком. Але тепер у неї зненацька з'явилися сумніви щодо цих дитячих спогадів — імовірно, це пов'язано з ажіотажем у ЗМІ. Зізнаюся, в мене просто голова пішла обертом. Я не знав, де правда, а де вигадка. На додачу вона ще й почала закидати мені мою легковірність. Минулого тижня їй наснився сон: вона перебувала в рідній домівці, і раптом до будинку підїхала вантажівка «Goodwill»¹, яка почала руйнувати фундамент. Чому ти смієшся?

— Я вгадаю, кого уособлює ця вантажівка, з трьох спроб.

— Авжеж. Тут і вгадувати не треба. Коли я запитав про її асоціації з цим образом, вона жартома відповіла, що назвала б цей сон «Рука допомоги наносить черговий удар». Тож сон символізував, що я, прикидаючись чи щиро вірячи у свою допомогу, насправді підриваю підвалини її домівки і родини.

— Яка невдячність.

— Точно. І я, мов той ідіот, намагався себе виправдати. Коли я зауважив, що аналізував її спогади, ця жінка сказала, що я повівся як простачок, який вірить кожнісінькому її слову. І знаєш, — вів далі Пол, — можливо, вона має рацію. Може, ми надто легковірні. Ми настільки звикли, що пацієнти платять нам за те, що ми слухаємо їхні «правдиві версії», що поводимося досить наївно, навіть не припускаючи,

¹ Благодійна організація, яка збирає пожертви на різні потреби.

що вони можуть брехати. Я чув про результати одного дослідження, результати якого засвідчили: психіатри й навіть агенти ФБР виявилися не здатними упіймати людей на брехні. А ситуація з інцестом стає дедалі химернішою... Ернесте, ти слухаєш?

— Продовжуй. Ти сказав, що ситуація з інцестом стає дедалі химернішою...

— Так. І особливо коли йдеться про сатанинські ритуали зі згвалтуваннями. Цього місяця я виконую обов'язки чергового лікаря у стаціонарі округу. Шестеро з двадцяти пацієнтів стверджують, що вони стали жертвами ритуального згвалтування. Ти навіть не уявляєш, що коїться на групових сеансах: ці шестеро описують «сатанинські ритуальні згвалтування», включно з людськими жертвопринесеннями та канібалізмом, настільки яскраво та впевнено, що ніхто не наважується висловити припущення, що це неправда. Включно з медперсоналом! Якби психотерапевти, які ведуть групові сеанси, висловили свої сумніви, їх би просто «закидали камінням» і вважали б неефективними. Відверто кажучи, кілька працівників клініки вже вірять цим хворим! Просто божевільня якась.

Ернест кивнув, вправно перевернув рибу і почав їсти з іншого боку.

— Тут йдеться про розлад множинної особистості, — вів далі Пол. — Я знайомий із психотерапевтами, класними спеціалістами, які стикалися з сотнями подібних пацієнтів, і водночас знаю інших кваліфікованих терапевтів, яким вони не траплялися за всю тридцятирічну практику.

— Пригадай вислів Гегеля: «Сова Мінерви ширяє в сутінках», — мовив Ернест. — Можливо, нам не вдасться дізнатися правду про цю епідемію, доки вона не мине, і тільки тоді наша оцінка буде об'єктивною. Я погоджуюся з твоєю думкою щодо жертв інцесту та множинних особистостей.

Пропоную поки що про них забути й поговорити про твою щоденну психотерапевтичну практику. Гадаю, що гарний психотерапевт може розпізнати, коли пацієнт говорить правду.

— Соціопат?

— Ні-ні, ти знаєш, про що я — звичайний пацієнт. Хіба в твоїй практиці траплявся пацієнт-соціопат, який би добровільно платив за психотерапію і звернувся б до тебе з власної волі, а не за наказом суду? Пам'ятаєш, я розповідав тобі про нову пацієнтку, яку залучив до експерименту з повного «самовикриття»? Минулого тижня, під час нашого другого сеансу, я ніяк не міг її «прочитати»... ми неначе віддалилися одне від одного... немовби й не перебували в одній кімнаті. А тоді вона почала розповідати, що була найкращою студенткою на курсі в юридичному коледжі... і зненацька розплакалася, після чого почала висловлюватися більш відверто. Про що вона найбільше шкодує... про те, що відмовилася від можливості побудувати прекрасну кар'єру, а натомість обрала шлюб, який перетворився на пастку. І знаєш, подібний «прорив» трапився і під час нашого першого сеансу, коли вона розповідала про свого брата та насильство (або ж можливе насильство, яке вона пережила в дитинстві). Я щоразу їй співчував... і знаєш, ми справді зблизилися. Тепер ми настільки близькі, що нещирість між нами просто неможлива. Насправді після того моменту на минулому сеансі вона стала дуже відвертою... її розмова була щирою... вона розповіла про те, що їй бракує сексу... що вона збожеволіє, якщо найближчим часом його не матиме.

— Гм, я бачу, ви маєте багато спільного.

— Авжеж, так і є. Поле, я над цим працюю, і, заради Бога, припини їсти ці бобові паростки! Готуєшся до Олімпійських ігор анорексиків? Ось скуштуй-но ці гострі гребінці — це коронна страва ресторану. Чому я завжди маю їсти за двох? Поглянь на цього палтуса — просто-таки красень!

— Ні, дякую, я отримую свою порцію ртуті, жуючи термометри.

— Дуже смішно. Господи, непростий був тиждень! Кілька днів тому померла моя пацієнтка Єва. Пригадуєш, я розповідав тобі про неї — я мріяв би про таку дружину чи матір. Жінка з раком яєчників. Викладач письменницької майстерності. Чудова жінка.

— Це часом не їй наснився сон про батька, який сказав: «Не сиди вдома з тарілкою курячого супу, як я, а мандруй до Африки»?

— Атож. Я вже й забув про це. Так, то була Єва. Я сумуватиму за нею. Смерть завдає болю.

— Навіть не уявляю, як ти працюєш із пацієнтами, хворими на рак. Ернесте, як ти це витримуєш? Ти підеш на похорон?

— Ні. Це межа, яку я не хочу перетинати. Маю себе захистити, створити своєрідну буферну зону. Зараз я обмежую кількість таких пацієнтів. У мене лікується одна пацієнтка — психіатр, соціальний працівник в онкологічній клініці. Їй доводиться цілісінькими днями працювати *виключно* з хворими на рак — мушу сказати, це дуже важко.

— Ернесте, це дуже небезпечна професія. Ти бачив статистику самогубств серед онкологів? Показники високі, як і серед психіатрів. Треба бути мазохістом, аби продовжувати цим займатися.

— Не все так погано, — мовив Ернест. — У певному сенсі це навіть може бути корисним. Працюючи з пацієнтами, які помирають, і відвідуючи психотерапевта, людина може віднайти зв'язок із різними аспектами власного «я», переглянути пріоритети, не перейматися дрібницями. Знаєш, після сеансів я завжди почуваюся значно краще й ціную життя. Ця жінка, соціальний працівник, успішно пройшла п'ятирічний курс психотерапії, але коли вона почала працювати

зі смертельно хворими, зринуло чимало нових проблем. Скажімо, її сни сповнилися страху перед смертю. Минулого тижня помер один із її улюблених пацієнтів, і потому їй наснився сон. Уві сні ця жінка мала відвідати збори комітету, головою яких був я. Вона мала принести мені якісь теки, а для цього їй треба було пройти повз велике прочинене вікно, що займало всю стіну до самої підлоги. Жінка сердилася, бо я, здавалося, не зважав на цей ризик. А тоді здійнялася буря, і я, прагнучи захистити всю групу, повів їх нагору металевими сходами на кшталт пожежної драбини. Піднявшись, усі побачили, що сходи закінчуються, впираючись у стелю. Виходу не було, тож ми мали повернутися назад.

— Інакше кажучи, — мовив Пол, — ти і тільки ти зможеш або захистити її, або ж передати її з рук хвороби до рук смерті.

— Точно. Але я хотів сказати ось про що: протягом п'яти років психотерапевтичних сеансів тема її смерті не зринала жодного разу.

— Те саме можу сказати і я про своїх пацієнтів.

— Раджу звернути на це увагу. Така проблема завжди криється під зовнішньою оболонкою.

— А як щодо тебе, Ернесте? Як ти ставишся до всіх цих онтологічних проблем? З'являється новий матеріал, тож чи не означає це, що й психотерапії має бути більше?

— Ось чому я й пишу книгу про страх перед смертю. Пригадуєш, як Гемінгвей казав, що його психотерапевт — то «Сорона»?

— Сигара?

— Та ні, друкарська машинка. Та модель була популярна ще до твого народження. Окрім письменницької діяльності, я отримую психотерапевтичну допомогу і від тебе.

— Авжеж, і ось мій рахунок за сьогоднішній вечір. — Пол кивнув офіціантові, аби той приніс чек, і жестом показав на

Ернеста, який мав його сплатити. Відтак кинув оком на свій годинник: — За двадцять хвилин тобі треба бути в книжковій крамниці. Розкажи-но мені кількома словами про той експеримент із «самовикриття» з новою пацієнткою. Яка вона?

— Дивна жінка. Дуже розумна, справжній професіонал, але водночас на диво наївна. Нещасливий шлюб. Я хотів би, щоб ми разом дійшли до того моменту, коли вона наважиться з цим покінути. Кілька років тому ця пацієнтка хотіла розлучитися, але в чоловіка діагностували рак простати, і тепер вона відчуває, що прив'язана до нього до кінця його життя. Успішно лікувалася тільки в одного психотерапевта зі Східного узбережжя. І — слухай уважно, Поле — мала з ним тривалі сексуальні стосунки! Кілька років тому він помер. А найогидніше те, що вона переконана, що ті стосунки були цілющими, і просто-таки молиться на того чоловіка. Уперше таке бачу. Я ще ніколи не зустрічав пацієнтів, які гадали б, що їм допоміг секс із психотерапевтом, а ти?

— Допоміг? Хіба що психотерапевтові, який у такий спосіб зняв напруження. Але для пацієнта це завжди погано... дуже зле!

— Чому ти кажеш «завжди»? Хвилину тому я розповів тобі про ситуацію, коли це реально допомогло. Не дозволяймо фактам ставати на заваді науковій істині!

— Гаразд, Ернесте. Беру це до уваги та спробую бути об'єктивним. Отже... треба поміркувати. На думку спадає одна справа — пригадуєш, кілька років тому ти був експертним свідком... ішлося про Сеймура Троттера, чи не так? Він стверджував, що допоміг пацієнтці в такий спосіб і тільки за подібних умов лікування могло бути ефективним. Але той чоловік був справжнім нарцисом, він уособлював зло, тож хто міг йому повірити? Колись я працював із пацієнткою, яка кілька разів переспала зі своїм підстаркуватим психотерапевтом — після того, як померла його дружина. «Благодійний

трах» — ось як вона це називала. Ця жінка зізнавалася, що секс ані допоміг, ані зашкодив, але загалом досвід був радше позитивний, аніж негативний. Звісно, — вів далі Пол, — траплялося й чимало психотерапевтів, які закохувалися в пацієнток, а потім із ними одружувалися. На них теж варто зважати. Щоправда, подібна статистика мені ще не траплялася. Доля цих шлюбів нікому не відома — можливо, вони значно міцніші, аніж ми припускаємо! Насправді нам завжди бракує статистики, а от про катастрофи ми знаємо все! Інакше кажучи, нам відомий чисельник, а от знаменник — ні.

— Дивно, — мовив Ернест, — аналогічний аргумент, слово до слова, висловила й моя пацієнтка.

— Гм, це ж очевидно: ми знаємо про катастрофи, але не відаємо про обставини, за яких вони стаються. Можливо, є пацієнти, яким такі стосунки пішли на користь, але ми ніколи про них не чули! А от зрозуміти, чому вони мовчать, досить просто. По-перше, це не те, що варто обговорювати публічно. По-друге, можливо, такі стосунки їм допомогли, але ми про це не знаємо, бо пацієнти більше не зверталися по допомогу до психотерапевтів. І, по-третє, якщо досвід справді був «цілющим», своїм мовчанням вони намагаються захистити психотерапевта. Отже, Ернесте, це і є відповідь на твій закид про наукову істину. Можна сказати, я вшанував науку. Водночас для мене питання сексуальних стосунків між психотерапевтом і пацієнтом передусім має моральний аспект. Наука ніколи не зможе переконати мене в тому, що аморальність моральна. Я переконаний, що сексуальні стосунки з пацієнтами — це не терапія чи кохання, а експлуатація, знуцання з довіри. Утім, я й гадки не маю, що сказати про твою пацієнтку, яка стверджує геть протилежне. Навіть не уявляю, навіщо вона тобі бреше!

Ернест оплатив вечерю. Вони вийшли з ресторану й рушили до книжкової крамниці, і Пол запитав:

— Розкажи-но про цей експеримент трохи детальніше. Наскільки ти з нею відвертий?

— Коли йдеться про відвертість, можу сказати, що я торую абсолютно новий для мене шлях, але все не так, як я собі уявляв. Я сподівався на інший розвиток подій.

— Чому?

— Я хотів, щоб ці стосунки були більш людськими, більш екзистенційними, своєрідним одкровенням, щоб ми «разом дивилися у вічі крайнощам буття». Гадав, що ділитимуся своїми враженнями про неї «тут і тепер», що ми обговорюватимемо наші стосунки, мої тривоги, фундаментальні проблеми, які є для нас спільними. Але її не цікавили глибокі й змістовні питання, натомість вона розпитувала про банальне: мій шлюб, стосунки з жінками.

— І що ти їй на це відповідав?

— Зараз я прагну остаточно визначитися з напрямком, у якому варто рухатися. Намагаюся відокремити щиру реакцію від задоволення хтивої цікавості.

— Чого ж вона від тебе хоче?

— Полегшення. Ця жінка опинилася в тенетах жахливої життєвої ситуації, але здебільшого зосереджується на проблемі сексуальної фрустрації. Їй дуже кортить сексу. Ще вона обіймає мене наприкінці кожного сеансу — своєрідний ритуал.

— Обіймає? І як ти до цього ставишся?

— А чом би й ні? Це експеримент із реальними стосунками. Через відлюдькуватість ти геть забув той факт, що в сучасному світі люди постійно торкаються одне до одного. Ці обійми не мають еротичного забарвлення. Я знаю, які вони — сексуальні обійми.

— А я знаю тебе, Ернесте. Раджу бути обачним.

— Поле, дозволь мені тебе заспокоїти. Пам'ятаєш уривок із праці «*Спогади, сни, роздуми*», в якому Юнг говорить

про необхідність створення нової терапевтичної мови для кожного пацієнта? Що більше я проміркую про його слова, то більше вони мене надихають. Це найцікавіше зауваження Юнга щодо психотерапії, хоча я не думаю, що він розвинув цю думку до кінця — Юнг не усвідомлював, що важливим є не винайдення нової мови чи терапії для пацієнта, а власне процес цього *винайдення*! Інакше кажучи, найважливіше — це процес роботи психотерапевта з пацієнтом за умов чесності й відвертості. Цього я навчився від старого Сеймура Троттера.

— Класний учитель, — мовив Пол. — Зауваж, де він зрештою опинився.

«*На прекрасному карибському пляжі*», — хотів було сказати Ернест, але натомість мовив:

— Не варто поливати його брудом. Він таки знався на чомусь. А от щодо моєї пацієнтки... Гадаю, мені буде значно легше про неї розповідати, якщо вона матиме ім'я. Нехай це буде Мері. Отже, з Мері все дуже серйозно. Я пообіцяв собі, що буду з нею абсолютно відвертим, і результат не викликає жодних сумнівів. А обійми — то лише його складова, нічого особливого. Ця жінка має потребу в тілесному контакті, а доторк — ознака турботи. Повір, ці обійми уособлюють агапе, а не пристрасть.

— Ернесте, я тобі вірю. І вірю, що саме це вони уособлюють і для тебе. Але чим вони є для неї?

— Дозволь мені розповісти про розмову, свідком якої я став минулого тижня: ішлося про природу психотерапевтичного зв'язку. Один із її учасників описав жахливий сон, який наснився його пацієнтці наприкінці лікування. У тому сні ця жінка разом із психотерапевтом поїхали на конференцію і зупинилися в одному готелі. І раптом психотерапевт пропонує їй оселитися у суміжній кімнаті, аби вони могли разом ночувати. Жінка йде до порт'є і домовляється про це. Трохи

згодом психотерапевт вирішує, що це погана ідея. Тож пацієнтці доводиться йти до стійки реєстрації, аби все скасувати. Але вже пізно — її речі занесли до нової кімнати. І з'ясовується, що нова кімната набагато краща: просторіша, розташована на вищому поверсі, а з вікна відкривається чудовий краєвид. А якщо звернути увагу на закони нумерології, кімната з номером 929 має більш сприятливу ауру.

— Чудово, я все зрозумів, — мовив Пол. — Сподіваючись на сексуальний зв'язок, пацієнтка вдається до важливих і позитивних змін — обирає кращу кімнату. Навіть коли надія на секс виявляється ілюзією, зміни вже незворотні: вона не може повернутися назад, як не може й повернутися до попередньої кімнати.

— Точно. Це і є моя відповідь на твоє запитання. Ключ до стратегії, яку я застосовую з Мері.

Кілька хвилин вони мовчки йшли вперед, а тоді Пол сказав:

— Коли я вчився у Гарварді, у нас був чудовий викладач — Елвін Семрад, який зауважував щось подібне... про переваги та навіть необхідність «сексуального напруження» пацієнтів у стосунках із психотерапевтами. Утім, Ернесте, для тебе така стратегія досить ризикована. Сподіваюся, ти подбав про «подушку безпеки». Вона приваблива?

— Дуже! Не зовсім мій типаж, але, поза сумнівом, напрочуд симпатична жінка.

— Може, ти неправильно її зрозумів? Можливо, вона з тобою заграє? Хоче, щоб психотерапевт перетворився на її коханця, як і попередній?

— Так, вона цього хоче. Але я використаю цей аспект як рушійну силу, яка піде на користь терапії. Повір мені. Для мене ці обійми аж ніяк не сексуальні. Так обіймаються родичі.

Вони зупинилися біля крамниці «Tower».

— Ми на місці, — зауважив Ернест.

— Ернесте, ще є трохи часу, і, перш ніж ти підеш на презентацію, я хочу тебе запитати. Скажи відверто: тобі подобаються ці «нейтральні» обійми з Мері?

Той завагався.

— Тільки чесно, Ернесте.

— Так, мені подобається її обіймати. Ця жінка мені дуже подобається. Її парфуми просто неймовірні! Якби мені не подобалося, я не робив би цього.

— Та невже? Цікаве зауваження. Я гадав, що ці обійми важливі виключно для пацієнтки.

— Так і є. Але якби мені не подобалося, вона це відчула б і жест не був би природним.

— Маячня якась!

— Поле, ми говоримо про дружні обійми, які тривають тільки мить. Я тримаю все під контролем.

— Гаразд, але стеж за ширінкою. Інакше твоє перебування на посаді члена комітету з медичної етики буде на диво коротким. До речі, коли відбудеться засідання? Може, пообідаємо?

— За два тижні. Я чув, що в місті відкрився ресторан камбоджійської кухні.

— Моя черга обирати. Повір, я вже запланував гостину — на тебе чекає грандіозний вегетаріанський сюрприз!

РОЗДІЛ 14

Наступного вечора Керол зателефонувала до Ернеста додому й повідомила, що її охопила паніка, а тому вона терміново потребує додаткового сеансу. Він довго з нею говорив, призначив зустріч на ранок наступного дня і пообіцяв зателефонувати до цілодобової аптеки й залишити для неї рецепт на заспокійливі ліки.

Керол сиділа в приймальні й переглядала свої нотатки з попереднього сеансу:

Назвав мене привабливою... напрочуд привабливою жінкою... дав мені номер домашнього телефону, пропонує телефонувати йому додому... порпався в моєму сексуальному житті... розповідає про особисте, про смерть дружини, побачення з жінками, самотність... наприкінці сеансу обійняв мене — це тривало довше, аніж попереднього разу... каже, що його тішать мої сексуальні фантазії про нього... сеанс тривав на десять хвилин довше... на диво, відчував дискомфорт, беручи мої гроші...

На думку Керол, усе йшло добре. Запхнувши крихітну касету у свій маленький диктофон, вона поклала його в солом'яну сумку, яку придбала саме з цією метою. Коли Керол увійшла до кабінету Ернеста, її надзвичайно тішила думка про те, що пастка готова, і кожне слово, кожнісіньке порушення буде зафіксовано.

Помітивши, що відчай пацієнтки трохи вщух, Ернест вирішив зосередитися на тому, що спричинило цю панічну

атаку. Майже одразу 'ясувалося, що їхні думки з цього приводу не збігаються. Ернест гадав, що надмірну тривожність Каролін «пробудив» попередній сеанс. Натомість пацієнтка стверджувала, що її просто-таки розриває від сексуального напруження і фрустрації, і всіляко прагнула отримати від нього поради стосовно можливих способів «розрядки».

Коли ж Ернест почав цікавитися деталями її сексуального життя більш систематично, то дізнався більше, ніж сподівався. Пацієнтка яскраво й детально описувала численні фантазії під час мастурбації, провідна роль у яких належала йому. Вона без зайвої сором'язливості розповідала, як збуджується, уявляючи, що розстібає його сорочку, стає на коліна перед його офісним кріслом, розстібає блискавку на штанях і починає орально його пестити. Вона насолоджувалася мріями про те, що знову і знову доводить його до «точки кипіння», а тоді уповільнює рухи, чекає, доки він розслабиться, а відтак починає все спочатку. За її словами, цього зазвичай вистачало, аби довести себе до оргазму під час мастурбації. Якщо ж їй це не вдавалося, фантазія тривала: Каролін уявляла, що тягне його на підлогу, а він задирає її спідницю, похапцем відсовує вбік трусики й одразу входить. Ернест слухав дуже уважно й намагався контролювати свою міміку.

— Однак мастурбація, — вела далі Керол, — насправді ніколи мене не задовольняла. Гадаю, почасти тому, що я цього соромилася. За винятком кількох розмов із Ральфом, сьогодні я розповідаю про це вперше, бо не ділилася цими думками ані з жінками, ані з чоловіками. Проблема в тому, що, мастурбуючи, мені не вдається отримати повноцінний оргазм, натомість я відчуваю легкі спазми, які залишають мене в стані сильного збудження. Я навіть починаю думати, що використовую неправильну техніку. Можете мені щось порадити з цього приводу?

Почувши це запитання, Ернест почервонів. Він вже почав звикати до того, як легко вона говорить про секс. Насправді йому дуже подобалося, що вона може вільно говорити про свій сексуальний досвід — зокрема про те, як у минулому полюбляла знайомих чоловіків в барах під час відряджень чи після сварок із чоловіком. Для неї то було легко й природно. Він згадував години своєї агонії, що їх змарнував у барах для одиноків та на вечірках. Під час інтернатури Ернест провів у Чикаго цілий рік. *«Чому, ну чому, — думав Ернест, — я не зустрів Каролін, коли вона валандалася чиказькими барами?»*

Що ж до запитання про техніку мастурбації... що він про це знав? Загалом нічого, окрім необхідності стимуляції клітора. Однак пацієнти часто припускають, що психотерапевти знають про все на світі.

— Я не експерт у цих питаннях, Каролін.

Цікаво, думав Ернест, звідки, на її думку, він міг дізнатися про особливості жіночої мастурбації? У медичному коледжі? Можливо, йому варто назвати свою наступну книгу *«Речі, яких не вчать у медичному коледжі»?*

— Єдине, що мені зараз спадає на думку, Каролін, це лекція сексопатолога, яку я нещодавно прослухав. Він наголошував на необхідності звільнення клітора від спайок.

— Скажіть-но, а це можна виявити під час огляду, лікарю Леш? Я не проти.

Ернест знову почервонів.

— Ні, я вже давно почепив свій стетоскоп на гачок. Востаннє я проводив медичний огляд сім років тому. Гадаю, вам краще звернутися до вашого гінеколога. Деяким пацієнткам простіше обговорювати подібні проблеми з жінкою-гінекологом.

— Чи трапляється подібне з чоловіками, лікарю Леш... тобто... чи є у вас... в чоловіків проблема з частковим оргазмом під час мастурбації?

— Знову-таки, я не експерт, але припускаю, що чоловіки зазвичай отримують «усе або нічого». Ви говорили про це з Вейном?

— З Вейном? Ні, ми взагалі ні про що не говоримо. Тому я й звертаюся з цими запитаннями до вас. Зараз ви єдиний і найголовніший чоловік у моєму житті!

Ернест розгубився. На жаль, намір бути максимально відвертим не передбачав конкретних дороговказів. Його спантеличували наполегливість та навіть агресивність Каролін; Ернестові було дедалі важче себе контролювати. Він подумки звернувся до свого еталона — супервізора, і спробував уявити, якою була б відповідь Маршала на запитання Каролін. Він сказав би, що Ернестові слід зібрати більше інформації: занотувати систематизовану, неупереджену історію сексуального життя Каролін, включно з деталями її техніки мастурбації та супутніми фантазіями — актуальними і тими, що зринали в минулому.

Авжеж, то був правильний підхід. І водночас була проблема: Каролін почала його збуджувати. Усе своє доросле життя Ернест відчував, що жінки не вважають його привабливим. Він завжди вірив у те, що треба наполегливо працювати, використовувати свій розум, чуйність і шарм, аби компенсувати цей брак привабливості. Його страшенно тішило те, як ця розкішна жінка розповідає, що мастурбувала, уявляючи, як вона роздягає його й тягне за собою на підлогу.

Збудження обмежувало терапевтичну свободу Ернеста. Якби він почав розпитувати Каролін про інтимні подробиці її сексуальних фантазій, то й сам не розумів би власних мотивів. Він робив би це заради неї чи задля власного задоволення? Це скидалося б на вуасризм чи вербальний секс. З іншого боку, якщо він уникатиме обговорення фантазій пацієнтки, чи не буде це своєрідним обманом, адже таким чином він не дозволить їй говорити про те, що найбільше її непокоїть? Хіба таке ухилин-

ня від розмови не призведе до того, що пацієнтка вважатиме свої фантазії чимось таким, про що соромно говорити?

А як щодо його власної обіцянки бути щирим і відвертим? Чи не мав би він просто поділитися усіма цими думками з Каролін? Але ні, Ернест був певен, що то була б величезна помилка! Можливо, в цьому криється ще один принцип відвертості психотерапевта? А може, психотерапевти не повинні ділитися тим, що їх найбільше тривожить? Спочатку їм потрібно попрацювати над цими проблемами, застосовуючи індивідуальну терапію, бо інакше їх доведеться вирішувати пацієнтам. Ернест швиденько занотував цей принцип у свій блокнот — його варто було запам'ятати.

За першої ж можливості Ернест похапцем змінив тему розмови. Він повернувся до панічної атаки, що її зазнала Каролін минулої ночі. Ернест поцікавився, чи не спричинили її непрості запитання, які вони обговорювали під час попереднього сеансу. Скажімо, чому вона так довго залишалася у шлюбі з нелюбом? Чому ніколи не намагалася покращити стосунки з чоловіком за допомогою сімейної терапії?

— Важко сказати, наскільки безнадійно я почуваюся, коли йдеться про мій шлюб... і про поняття шлюбу загалом. Нашому сімейному життю роками бракує іскорки щастя чи поваги. Як і мені, Вейнові до цього байдуже: він витратив роки свого життя на дорогу й водночас марну психотерапію.

Та Ернеста не просто було збити з курсу.

— Каролін, коли я міркую про ваш відчай, що його спричинив нещасливий шлюб, мені спадає на думку ось що: яку роль у ньому відіграв невдалий шлюб ваших батьків? Минулого тижня, коли я запитав вас про батьків, ви зауважили, що ніколи не чули від матері доброго слова на адресу батька та що зазвичай вона говорила про нього з презирством і ненавистю. Можливо, ваша мати просто-таки «загодовувала» вас ненавистю, і це аж ніяк не пішло вам на користь? Як

не пішло на користь і те, що день у день, рік у рік вас переконавали в тому, що жодному чоловікові не варто вірити, що всі вони дбають виключно про власні інтереси.

Керол хотіла було повернутися до обговорення сексуальних проблем, але не змогла не виступити на захист матері:

— Життя в неї було непросто, сама виховувала двох дітей, і їй ніхто не простягнув руку допомоги.

— Чому ж сама, Каролін? Невже в неї не було рідних?

— Яких? Мама була одна в цьому світі. Її батько пішов з родини, коли вона ще була маленька, — то був один із перших татусів, які відмовлялися платити аліменти... Від матері допомоги годі було й чекати, бо вона була злюща параноїчка. Вони майже не спілкувалися.

— А її оточення? Друзі?

— Анікогісінько!

— У вашої матері був вітчим? Бабуся вийшла заміж удруге?

— Звісно, ні, про це навіть не йшлося. Не знаєте ви моєї бабусі, вона до кінця життя ходила в жалобі. Навіть носовички мала чорні. Я ніколи не бачила її усміхненою.

— А ваша мама? У її житті траплялися інші чоловіки?

— Жартуєте? Я ніколи не бачила в нас удома чоловіка. Мама їх ненавиділа! Але я вже працювала з усіма цими проблемами з іншими психотерапевтами. Це вже сива давнина. Я гадала, що ви пообіцяли не порпатися в минулому.

— Цікаво, — мовив Ернест, ігноруючи зауваження Керол, — наскільки життєвий сценарій вашої матері нагадує історію її матері. Скидається на те, що цей біль у вашій родині передається у спадок, мов та гаряча картоплина, яку одне покоління жінок прагне якнайшвидше перекинути наступному.

Ернест помітив, що Керол нетерпляче зиркає на годинник.

— Я знаю, що часу майже не лишилося, але прошу, Каролін, затримайтеся ще на хвилю. Ви знаєте, це важливо. Я поясню чому... це питання вимагає негайного вирішен-

ня, адже ви можете передати це вашій доньці! Знаєте, може, найкраще з того, що ми можемо з вами зробити, — це розірвати це зачароване коло! Каролін, я хочу вам допомогти і пообіцяв, що зроблю це. Та, можливо, наша спільна робота принесе найбільше користі вашій доньці!

Керол не була готова це почути — слова Ернеста її дуже вразили. Її очі мимоволі наповнилися сльозами, і жінка заплакала. Не кажучи ані слова, Керол вибігла з кабінету, ридуючи. «*Чорт забирай, він знову це зробив! Навіщо я дозволяю цьому мерзотнику порпатися в моєму житті?*»

Спускаючись сходами, вона намагалася зрозуміти, який із коментарів Ернеста стосується вигаданого персонажа, а який — її самої. Керол була страшенно спантеличена й настільки поринула в думки, що мало не наступила на Джесса, який сидів на останній сходинці.

— Привіт, Керол. Джесс — пригадуєш?

— О, привіт. Я тебе не впізнала. — Керол витерла сльози. — Не звикла бачити, щоб ти отак сидів.

— Я люблю бігати, але вмю й ходити. Ти завжди бачиш, що я біжу, і це тому, що я хронічно запізнююся. Складна проблема для психотерапії: я ж бо завжди приходжу надто пізно, аби встигнути про це поговорити.

— А сьогодні вчасно?

— Гм, тепер я приходжу на восьму ранку.

«Джастінів час», — подумала Керол.

— Отже, зараз тобі не треба йти на сеанс до Ернеста?

— Ні. Я вирішив почекати тебе, щоб поговорити. Може, ми якось могли б поспілкуватися, скажімо, побігати разом? Чи пообідати? Або і те, й інше?

— Щодо бігу... навіть не знаю, — мовила Керол. — Ніколи цим не займалася. Вона знову почала витирати сльози.

— Я гарний учитель. Ось, візьми хустинку. Бачу, сьогодні тобі було нелегко. Ернест і мене, бува, доводить до сліз.

Просто наймовірно, як він знаходить ці «ахіллесові п'яти»! Я можу якось допомогти? Може, прогуляємося?

Керол простягнула йому носовичка, але знову почала схлипувати.

— Залиш його собі. Знаєш, у мене теж трапляються подібні сеанси і після них я завжди маю побути на самоті, щоб усе «перетравити». Тому я краще піду. Можна тобі за- телефонувати? Ось моя візитка.

— А ось моя. — Керол дістала аркушик із сумочки. — Але я хочу, щоб ти взяв до уваги мої коментарі щодо бігу.

Джесс кинув оком на візитку.

— Усе занотовано, пані адвокат.

Із цими словами він торкнувся козирка своєї кепки й побіг уздовж Сакраменто-стрит. Керол дивилася на нього: біляве волосся тріпотіло на вітрі, а білий светр, зав'язаний навколо шиї, здіймався й опускався разом із мужніми плечами.

Тим часом нагорі Ернест робив нотатки в медичній карті Каролін:

Помітний прогрес. Сеанс продуктивний. Пацієнтка відкрито говорить про секс і фантазії з мастурбацією. Еротичне перенесення посилюється. Треба знайти спосіб, який допоможе з цим працювати. Попрацювали над її стосунками з матір'ю, моделлю сімейних стосунків. Гостро реагує на критичні зауваження про матір. Я завершив сеанс зауваженням про тип сімейних стосунків, який вона передасть своїй доньці. Пацієнтка вибігла з кабінету в сльозах. Чи варто очікувати на «терміновий» телефонний дзвінок? Може, не варто було закінчувати сеанс таким потужним зауваженням?»

«Крім того, — міркував Ернест, закриваючи теку, — не можна, щоб вона вибігала з мого кабінету в такому стані. Я лишився без обіймів!»

РОЗДІЛ 15

Тиждень тому, пообідавши з Пітером Макондо, Маршал відразу продав свої акції вартістю дев'яносто тисяч доларів, плануючи переказати гроші Пітеру, щойно з'ясуються всі деталі. Але дружина наполягла на тому, щоб він попередньо порадився зі своїм двоюрідним братом Мелвіном — той працював адвокатом з податкових питань у відділі юстиції.

Зазвичай Ширлі не переймалася фінансовими справами сім'ї Стрейдерів. Захопившись медитацією та мистецтвом ікебани, вона не тільки збайдужіла до матеріальних благ, але й презирливо ставилася до того, що чоловік був просто-таки одержимий ними. Щоразу, коли Маршал насолоджувався красою картини чи скляної скульптури та заламував руки над цінником на п'ятдесят тисяч доларів, вона говорила: «Краса? Чому ти бачиш її в цьому?» А тоді звертала його увагу на якусь зі своїх композицій — граційний менует вигнутих дубових гілок та шести бутонів камелій «Світанок» або ж елегантні лінії бонсаю з гордовитої карликової сосни.

Попри свою байдужість до грошей, Ширлі цікавила одна річ, яку вони могли забезпечити: найкраща освіта для їхніх дітей. Маршал настільки яскраво й грандіозно змальовував картину майбутніх прибутків від інвестицій у Пітерове виробництво велосипедних шоломів, що вона не могла залишатися осторонь. І, перш ніж дати свою згоду (вони спільно володіли акціями), наполягла на тому, аби він проконсультувався з Мелвіном.

Протягом багатьох років вони дотримувалися умов неформальної і взаємовигідної бартерної угоди: Маршал давав

Мелвіну медичні й психологічні поради, а той віддячував йому консультаціями з приводу інвестицій та податків. Маршал зателефонував кузенові й розповів про пропозицію Пітера Макондо.

— Щось мені це не подобається, — зауважив Мелвін. — *Будь-яка* інвестиція, що обіцяє настільки великі прибутки, видається підозрілою. П'ятсот, сімсот відсотків прибутку — Маршале, ти в це віриш? Сімсот відсотків! Зніми рожеві окуляри! А вексель, який я отримав від тебе факсом? Знаєш, чого він вартий? Ніц не вартий, Маршале! Ніц!

— Ну чому ж «ніц», Мелвіне? Вексель підписав відомий бізнесмен! Та його всуди знають.

— Якщо він такий класний бізнесмен, — заскреготів у слухавку Мелвін, — чого ж він дає тобі шмат паперу без підтвердження зобов'язань, це ж фактично порожня обіцянка? Я не бачу жодних гарантій. А якщо він вирішить тобі не платити? Він завжди зможе захистити свої гроші та знайти виправдання, аби не ділитися ними з тобою. Тобі доведеться позиватися, а це коштуватиме тисячі доларів, і в результаті отримаєш іще один шмат паперу — судове рішення. Тобі все одно доведеться шукати його активи, аби забрати те, що належить тобі. Знову доведеться відкривати гаманець. Маршале, ця цидулка аж ніяк *не* зменшує ризику. Я знаю, про що кажу. Постійно з цим стикаюся.

Маршал відмахнувся від коментарів Мелвіна, мов від набридливої мухи. По-перше, Мелвін отримує гроші саме за таку-от прискіпливість. По-друге, він ніколи не мислив масштабно. Мелвін був дуже схожий на свого батька, дядька Макса. З-поміж усіх родичів Маршала, які прибули сюди з Росії, він єдиний не досягнув успіху в новій країні. Батько Маршала пропонував братові стати його партнером у бакалійній крамниці, однак тому страшенно не сподобалася ідея прокидатися о четвертій ранку, їхати на ринок, працювати

шістнадцять годин поспіль, а наприкінці робочого дня викидати гнилі яблука та запліснявілі грейпфрути. Макс не хотів ризикувати, тож обрав безпечну роботу держслужбовця, і його незграбний горилоподібний син Мелвін, чії руки звисали мало не до підлоги, обрав аналогічний шлях.

Однак Ширлі, якій вдалося підслухати їхню розмову, поставилася до цих засторог з усією серйозністю. Її охопило хвилювання — дев'яноста тисяч доларів вистачило б на оплату коледжу для когось із дітей! Маршал щосили намагався приховати своє роздратування з приводу її втручання. Їхній шлюб тривав дев'ятнадцять років, і Ширлі жодного разу не цікавилася долею його інвестицій. А *тепер*, коли в нього з'явилася можливість укласти вигідну угоду, вона вирішила встромити свого носа в його справи! Маршал спробував себе заспокоїти — він зрозумів, що її тривогу спричинило те, що вона геть нічого не розуміла у фінансових питаннях. Коли Ширлі познайомиться з Пітером, ситуація зміниться на краще. Він потребував її згоди. А щоб її отримати, треба було заспокоїти Мелвіна.

— Гаразд, Мелвіне, то що мені робити? Я прислухаюся до всіх твоїх рекомендацій.

— Усе дуже просто. Нам потрібно, щоб якийсь банк гарантував виплату грошей за цим векселем — ідеться про безумовне й нескасовне зобов'язання відшкодувати кошти на твою першу вимогу. Якщо цей чоловік має такі великі статки, як ти описуєш, це не буде проблемою. Якщо хочеш, я можу сам скласти «броньований» вексель, із якого не зможе вибратися навіть Гудіні.

— Чудова ідея, Мелвіне. Зроби це, — втрутилася Ширлі, приєднавшись до їхньої розмови паралельним телефоном.

— Агов, стривай-но, Ширлі. — Маршала дедалі більше дратували ці дріб'язкові закиди. — Пітер пообіцяв надіслати

завірений вексель до середи. Чи не краще трохи зачекати й подивитися, що він надішле? Мелвіне, ти отримаєш його факсом.

— Гаразд. Увесь тиждень я працюватиму в офісі. Але не переказуй гроші, поки не отримаєш від мене відповідь. Ага, і ще одне: ти казав, що «Rolex» надійшов у коробці ювелірної крамниці «Shreve's»? Зроби мені послугу, Маршале. Маєш вільних двадцять хвилин? Візьми цей годинник і піди до крамниці — нехай вони підтвердять, що це їхній товар! Зараз підробок хоч греблю гати — такі годинники продаються на кожному розі в центрі Мангеттена!

— Він піде, Мелвіне, — мовила Ширлі, — а я піду з ним.

Відвідини «Shreve's» трохи заспокоїли Ширлі. То справді був «Rolex», який коштував три з половиною тисячі доларів! Його не тільки придбали саме в цій крамниці — на додачу продавець добре запам'ятав Пітера.

— Дуже елегантний джентльмен. Такого гарного пальта я ще ні в кого не бачив: двобортне, з сірого кашеміру, майже до підлоги. Він хотів було купити такий самий годинник для свого батька, але передумав — сказав, що невдовзі полетить до Цюриха і придбає його там.

Маршал так зрадив, що навіть запропонував Ширлі вібрати собі подарунок. Вона обрала вишукану керамічну зелену вазу для ікебани з двома горлечками.

У середу, як і було обіцяно, надійшов вексель від Пітера. Маршал був задоволений — він відповідав усім вимогам Мелвіна. Гарантом векселя виступив банк «Credit Suisse», який зобов'язувався виплатити дев'яносто тисяч доларів плюс відсотки в будь-якому відділенні банку, а їх були сотні в усьому світі. Навіть Мелвін не зміг до нього прискіпатися, а тому неохоче визнав, що це таки «залізобетонний» вексель. Утім, він все одно зауважив, що не довіряє інвестиціям, які обіцяють такі високі прибутки.

— Тобто ти не хотів би взяти в цьому участь? — поцікавився Маршал.

— Ти пропонуєш мені частку? — запитав Мелвін.

— Я поміркую, а тоді поговоримо.

«Шанс на мільйон», — думав Маршал, поклавши слухавку. — *Мелвіну доведеться довго чекати на свою частку».*

Наступного дня на рахунок Маршала надійшли гроші за продані акції, і він переказав дев'яносто тисяч доларів Пітерові в Цюрих. Удень він пограв у баскетбол, а тоді пообідав із Вінсом, одним із гравців його команди, психологом із сусіднього офісу. Попри те, що вони товаришували, Маршал не розповів йому про свою інвестицію. Він нікому про це не розповідав, окрім Мелвіна. Маршал запевняв себе, що ця угода була «чистою». Пітер не був його пацієнтом, то був колишній пацієнт, який до того ж пройшов короткий курс психотерапії. Про перенесення аж ніяк не йшлося. І хоча Маршал усвідомлював, що тут немає конфлікту професійних інтересів, він вирішив попередити Мелвіна, що все суворо конфіденційно.

Пізніше того ж дня Маршал зустрівся з пасією Пітера Макондо — Адріаною. Він вирішив чітко окреслити межі їхньої співпраці, уникаючи розмов на тему інвестиції, що її запропонував Пітер. Маршал вдячно вислухав її вітання з приводу заснування циклу лекцій, названих на його честь, але коли Адріана сказала, що вчора дізналася від Пітера про те, що закон про обов'язкове використання велосипедних шоломів неповнолітніми вже подано на розгляд у Швеції та Швейцарії, Маршал кивнув і відразу змінив тему розмови. Він зосередився на аналізі її стосунків із батьком, доброзичливим чоловіком, який, утім, настільки всіх залякав, що ніхто не наважувався йому протистояти. Батько Адріани добре ставився до Пітера — власне, він був одним із його інвесторів, однак водночас він усіляко опирався їхньому шлюбові,

внаслідок якого не тільки його донька, а й майбутні онуки назавжди покинуть країну.

Зауваження Маршала з приводу того, що батьківство має на меті підготувати дитину до самостійного життя, незалежності, повного відокремлення від батьків, були напрочуд ефективними. Адріана вперше в житті усвідомила, що не мусять почуватися винною, попри те що батько так цього прагне. Вона не винна у смерті матері. І те, що батько старішав і в його житті бракувало близьких людей, теж не її провина. Коли час майже добіг кінця, Адріана поцікавилася, чи не можна збільшити кількість домовлених сеансів.

— Я хотіла запитати ще про дещо, лікарю Стрейдер, — мовила вона, підводячись, — можливо, нам варто зустрітись тут усім разом — ви, я, мій батько?

Ще не народився пацієнт, який би змусив Маршала Стрейдера продовжити сеанс бодай на хвилину-дві. І він цим неабияк пишався. Водночас Маршал не міг оминати своєю увагою подарунок Пітера, а тому жестом вказав на свій зап'ясток і мовив:

— Мій новий годинник із точністю до мілісекунди повідомляє, що зараз рівно за десять третя. Міс Робертс, пропоную розпочати наступний сеанс із ваших запитань.

РОЗДІЛ 16

Готуючись до зустрічі з Шеллі, Маршал почувався напрочуд піднесено. «Чудовий день», — думав він. Кращого годі й бажати: нарешті він переказав гроші Пітеру, провів вдалий сеанс із Адріаною, успішно зіграв у баскетбол (останній кидок виявився на диво вдалим), здавалося, усі розступилися й ніхто не наважився стати йому на заваді.

Маршал нетерпляче чекав на зустріч із Шеллі — сьогодні було призначено четвертий сеанс. Два попередні сеанси на цьому тижні були просто розкішними. Чи знайдеться психотерапевт, якому б вдалося так плідно працювати? Він вдався до спритного й ефективного секторного аналізу стосунків Шеллі з батьком і з хірургічною точністю поступово заміщував хибні інтерпретації Сета Панде правильними.

Шеллі увійшов до кабінету і, як завжди, погладив оранжеву чашу скляної скульптури, а тоді сів на місце. Маршало-ві не довелося його вмовляти — він одразу почав говорити.

— Пригадуєте Віллі, мого друга, з яким я граю в покер і теніс? Я розповідав про нього минулого тижня. Цей чоловік вартий сорока-п'ятдесяти мільйонів. Тож він запросив мене на тиждень до Ла-Кости як партнера у щорічному парному турнірі Панчо Сеґури. Спочатку я гадав, що це гарна ідея... але щось мене таки непокоїть. І гадки не маю, що саме.

— Є якісь думки з цього приводу?

— Віллі мені подобається. Він намагається бути гарним другом. І я знаю: ті кілька тисяч, які він витратить на мене в Ла-Коста, для нього копійки. Він дуже заможний і, мабуть,

не зможе витратити навіть усі відсотки зі свого капіталу. До того ж я не можу сказати, що він нічого не одержить натомисть. Віллі хоче отримати розряд із парного тенісу в категорії «середній вік», і, мушу сказати, кращого партнера, ніж я, йому не знайти. Однак не знаю... І гадки не маю, чому я так почуваюся.

— Спробуйте ось що, містере Меррімен. Я хочу, щоб сьогодні ви зробили дещо особливе. Зосередьтеся на ваших негативних емоціях і водночас на Віллі — і нехай ваші думки з цього приводу зринають максимально вільно. Озвучуйте все, що спадає на думку. Не намагайтеся попередньо аналізувати чи добирати думки, які, на ваш погляд, матимуть сенс. Не треба дбати про зміст. Хай це буде потік свідомості.

— «Жиголо» — ось перше слово, що спадає на думку. Я жиголо, якого тримають біля себе, хлопчик за викликом, який розважає Віллі. Попри це, Віллі мені подобається, і якби він не був збіса багатим, ми могли б стати близькими друзями... а може, й ні... не впевнений. Може, якби він був бідним, то взагалі мене не цікавив би.

— Продовжуйте, містере Меррімен, ви молодець. Не добирайте слова, забудьте про цензуру. З'явилася думка? Озвучте її. Описуйте все, що уявляєте, все, що спадає на думку.

— Гора грошей... монети, рахунки... сила-силенна грошей... коли я з Віллі, то повсякчас міркую про якісь схеми... як його можна використати? Отримати щось від нього? Розумієте... я завжди чогось хочу: грошей, послуг, розкішних обідів, нових тенісних ракеток, порад із бізнесу. Я захоплююся ним... його успіхом... коли мене бачать поряд із Віллі, я відчуваю, ніби расту над собою. І водночас почуваюся меншим... немовби тримаю батька за руку.

— Зупиніться на цьому образі: ви і ваш батько. Зосередьтеся на ньому. І нехай щось трапиться.

— Я бачу все дуже виразно. Мабуть, мені ще не виповнилося десяти років, бо ж саме тоді ми переїхали через усе місто (то був Вашингтон, округ Колумбія) й оселилися над крамницею мого батька. У неділю ми з ним пішли на прогулянку до Лінкольн-парку й батько тримав мене за руку. На вулиці брудний сніг, сльота. Пам'ятаю, як я йшов поряд із ним, і кожен мій крок супроводжувався шурхотінням моїх темно-сірих вельветових штанів. Гадаю, я тоді мав при собі пакетик з арахісом... і годував білок, жбурляючи його в їхній бік. Одна з них вкусила мене за палець. Добряче вкусила.

— А що трапалося потім?

— Біль був жахливий. Але більше нічого не вдається згадати. Анічогісінько.

— Як білка могла вас вкусити, якщо ви кидали арахіс на землю?

— Точно! Гарне запитання. Щось тут не те. Може, я опустив долоню до землі й вони їли в мене з руки, але це тільки припущення, бо насправді я не пам'ятаю, як воно було.

— Ви, мабуть, злякалися.

— Може. Не пам'ятаю.

— А лікування пригадуєте? Укус білки може призвести до поганих наслідків, наприклад сказу.

— Авжеж. Тоді на Східному узбережжі багато хто переймався проблемою сказу, що його поширювали білки. Але все одно ніщо не спадає на думку. Може, я відсмикнув руку, бо мені було боляче? Та це вже суцільні припущення.

— Просто озвучуйте свій потік свідомості.

— Віллі. Чому він змушує мене почуватися маленьким? Його успіх немовби підкреслює всі мої невдачі. І знаєте, поряд із ним я не просто почувуюся маленьким, я *применшую* і свої можливості... він розповідає про свій проект із забудови, про те, що продажі знизилися... а я маю гарні ідеї щодо реклами, просування... у мене це добре виходить, але

коли я починаю озвучувати ці ідеї йому, моє серце калатає, мов навіжене, і я забуваю половину тих моментів, на яких хотів наголосити... те саме можна сказати і про теніс... коли ми граємо в парі... я граю на його рівні... міг би й краще... але стримую себе, погоджуюся на другу подачу... коли я граю з кимось іншим, мені вдається загнати кручений м'яч у лівий кут... я вибиваю дев'ять із десяти... не знаю, в чому причина... мені не хочеться хизуватися перед ним своїм хистом... треба щось змінити на майбутньому парному турнірі. Дивовижно, але я хочу, щоб він виграв... і водночас бажаю програшу... минулого тижня він розповів, що його арбітражна угода пішла прахом... дідько, знаєте, що я відчув? Радість! Можете в це повірити? Радість. Почувався, мов той шматок лайна... Хіба мене можна назвати другом? Адже я не бачив від цього хлопця нічого, крім добра...

Маршал уважно слухав вільні асоціації Шеллі протягом першої половини сеансу, а тоді запропонував свою інтерпретацію.

— Містере Меррімен, передусім я хочу звернути увагу на ваше глибоко амбівалентне ставлення і до Віллі, і до батька. Гадаю, нам варто розглядати ваші стосунки з батьком як шаблон, який допоможе зрозуміти природу ваших відносин із Віллі.

— *Шаблон?*

— Ідеться про те, що ваші стосунки з батьком є своєрідним ключем, фундаментом ваших стосунків із «великими» чи більш успішними чоловіками. Під час двох попередніх сеансів ви багато розповідали про те, як батько вас зневажав, нехтував вами. Сьогодні ви вперше поділилися зі мною теплим і позитивним спогадом про нього, і водночас зауважте, чим закінчився той епізод із вашого дитинства: жахливою травмою. Та ще й якою — вас вкусили за палець!

— Щось я не розумію.

— Малоймовірно, що ця історія є вашим реальним спогадом! Зрештою ви й самі не розумієте, як білка могла вас укусити, якщо ви сипали арахіс на землю? І чи дозволив би батько своєму синові годувати з руки тварину, яка переносить сказ? Навряд чи! Тож ця травма — прокушений палець — символізує іншу, якої ви дуже боялися.

— Все одно не розумію. Це ви до чого, доку?

— Пригадуєте спогад із раннього дитинства, який ви описували під час останньої нашої зустрічі? Перший спогад із вашого життя? Ви сказали, що гралися на ліжку ваших батьків, а тоді запхали свою іграшкову свинцеву вантажівку в патрон нічника, що стояв поряд із ліжком. Вас добряче вдарило струмом, а вантажівка наполовину розплавилася.

— Так, я це пам'ятаю. І напрочуд чітко.

— Отже, спробуймо зіставити ці два спогади. Ви запахли свою машинку в патрон матеріної лампи — і обпеклися. Це небезпечно. Небезпечно наблизитися до матері, бо це територія батька. Отже, як вам вдається впоратися з небезпекою, що насувається з його боку? Можливо, ви намагаєтеся до нього наблизитися, але вас кусають за палець. Гадаю, очевидно, що обидві травми — і пошкоджена вантажівка, й укушений палець — є символічними. Хіба вони не свідчать про те, що вашому пенісу було завдано шкоди? Ви зауважували, що мати вас просто обожнювала, — вів далі Маршал, помітивши, що Шеллі уважно його слухає. — Вона огортала вас своєю любов'ю і водночас зневажала батька. Така ситуація є досить небезпечною для маленької дитини, адже їй нав'язують негативне ставлення до рідного батька. І що ви робите? Як із цим упоратися? Один із способів — ідентифікувати себе з батьком. Саме це ви й зробили, причому в усіх аспектах, що їх описали: це і ваша любов до засмаженої картоплі, й азартні ігри, і недбале ставлення до

грошей, і те, що ви маєте схожу статуру. Інший спосіб — змагання. Це ви також зробили. Пінокль, бокс, теніс — насправді з ним було легко впоратися і краще себе проявити — він-бо не був успішним. Попри це, ви почувалися незручно, коли вдавалося його перевершити, немовби це свідчило про якусь загрозу й вона крилася в самому факті успіху.

— Про яку загрозу йдеться? Відверто кажучи, я гадаю, що мій старий бажав мені успіху.

— Загроза полягає не в успіху як такому, а в тому, щоб перевершити його, бути кращим, опинитися на його місці. Можливо, той маленький хлопчик мріяв, аби батько пішов (і це природно), і ви таки хотіли, аби він зник, щоб мати належала виключно вам. Та для дитини «зникнення» зазвичай означає смерть. *Отже, ви бажали йому смерті.* І це не звинувачення — таке може трапитися в кожній родині, це людська природа. Син ображається, бо сприймає батька як перешкоду. А батько відчуває образу, що той намагається посісти його місце — у родині, в житті. Поміркуйте, наскільки небезпечно бажати комусь смерті. Це загрозливо. Чому? Погляньте на вашу вантажівку! На ваш палець! *Небезпека криється в можливості помсти з боку вашого батька.* Події й відчуття давні, це трапилось десятки років тому. Та, попри це, відчуття не зникли. Вони поховані глибоко всередині вас, але їм не бракує актуальності: ці відчуття й досі впливають на ваше життя. Дитяче відчуття загрози й досі з вами; ви вже давно забули причину, але згадайте, що ви сьогодні сказали: *ви поводитесь так, ніби успіх є загрозою.* Отже, поряд із Віллі ви не дозволяєте собі бути успішним чи продуктивним. Ви навіть не дозволяєте собі добре грати в теніс. А тому всі ваші навички й таланти замкнені всередині, ви ними не користуєтесь.

Шеллі мовчав. Монолог Маршала видався йому досить незрозумілим. Він заплющив очі й почав продиратися крізь

слова, відчайдушно шукаючи те, за що можна було б учепитися.

— Голосніше, — усміхнувся Маршал, — щось я вас не чую.

— Навіть не знаю, що й думати. Ви так багато всього озвучили. Гадаю, мені цікаво, чому лікар Панде не звернув мою увагу на всі ці моменти. Ваше пояснення чітке та правильне, воно значно точніше описує мою ситуацію, аніж усі ті нісенітници про гомосексуальний зв'язок із батьком. За чотири сеанси ви досягли значно більших результатів, аніж Панде за сорок.

Маршал відчув неабияке піднесення. Та він просто геній інтерпретації! Раз на рік або два він досягав свого максимального потенціалу в баскетболі — кошик нагадував величезну мішень, а будь-які кидки (на три очки, кручені чи з кожної руки) потрапляли просто в ціль. Він не міг схибити. Те саме Маршал відчував і зараз у своєму офісі з Пітером, Адріаною, Шеллі. Він просто не міг схибити. Кожна інтерпретація летіла — фур-р-р-р! — простісінько до серця пацієнта.

О, як йому хотілося, щоб на цьому сеансі побував Ернест Леш і почув усе це. Учора вони знову сперечалися під час супервізії. Такі сутички траплялися дедалі частіше, практично щоразу. Господи, з чим йому доводилося миритися! Усі ці психотерапевти-аматори, подібні до Ернеста, просто не розуміють, їм невтямки, що основним завданням психотерапевта є інтерпретація — і тільки вона. Ернест ніяк не може усвідомити, що інтерпретація — не один із варіантів, не те, що вміє робити психотерапевт, а *все*, що він має робити. Це підриває здоровий глузд і природний плин речей: спеціаліст його рівня має миритися з «підлітковими» закидами Ернеста щодо ефективності інтерпретацій, з його базіканням про автентичність і відкритість, усім цим трансперсональним лайном про «злиття душ».

Зненацька хмари розступилися, і Маршал усе зрозумів. Авжеж, Ернест і всі, хто критикував психоаналіз, мали рацію щодо неефективності інтерпретацій, власних інтерпретацій! Вони були неефективні, бо мали неправильний зміст. Звісно, міркував Маршал, коли йшлося про його інтерпретації, він досягав успіху не тільки завдяки змісту, а й способу донесення, своїй здатності правильно її сформулювати, дібрати правильні метафори для кожного пацієнта. Він умів геніально «достукатися» до пацієнтів із різних верств — від досвідчених академіків та нобелівського лауреата з фізики до людей із нижчим статусом, азартних гравців, ледачих тенісистів, містера Меррімена, який просто-таки заглядав йому до рота. Він ще ніколи так чітко не усвідомлював, на який потужний інструмент інтерпретації перетворився.

Маршал подумав про ціну своїх послуг. Звісно, нелогічно оцінювати свою роботу нарівні з іншими психотерапевтами, адже він був спеціалістом вищого ґатунку. І справді, думав Маршал, чи існує *той*, хто міг би з ним зрівнятися? Звісно, якби за цим сеансом спостерігав небесний трибунал безсмертних психоаналітиків: Фройд, Ференці, Фенхель, Фейрбейрн, Салліван, Віннікотт — вони були б у захваті: «Дивовижно, чарівно, неймовірно. Цей хлопчина Стрейдер просто ас! Не треба ставати йому на заваді. Поза сумнівом, він найвидатніший психотерапевт у світі!»

Він давно не почувався настільки добре — мабуть, зі славетних часів навчання в коледжі, коли був захисником у баскетбольній команді. Можливо, міркував Маршал, увесь цей час він потерпав від субклінічної депресії? Може, Сет Панде не досить добре проаналізував глибину цього стану та його похмурі й водночас грандіозні фантазії? Бог свідок — Сет погано на цьому знався. Але сьогодні Маршал, мабуть, уперше усвідомив той факт, що *від грандіозності не варто відмовлятися*, адже завдяки їй еґо природно відкидає будь-

які обмеження, похмурість і відчай щоденного життя. Потрібно тільки знайти спосіб, який надасть їй адаптивної, довшеної, зрілої форми. Скажімо, отримати готівку за чеком на шістсот тисяч доларів чи обійняти посаду голови Міжнародної асоціації психоаналітиків. Усе це чекає на нього в майбутньому. Ще трохи!

Та зненацька в його думки увірвався небажаний скрипучий голос:

— Знаєте, доку, — мовив Шеллі, — те, що ви так швидко дісталися до самої суті проблеми й допомогли мені, змушує мене ще більше лютувати з приводу цього клятого Сета Панде, який завдав мені шкоди! Минулого вечора я робив деякі підрахунки, намагаючись зрозуміти, скільки я витратив на це лікування... на... як ви це назвали? Його «неприємні методи»? Це має залишитися між нами (не хочу, аби хтось іще про це дізнався), але припускаю, що я програв у покер близько сорока тисяч доларів. Я вже розповідав, як напруження у стосунках із чоловіками (його й спричинив Сет Панде зі своїми божевільними інтерпретаціями) позбавило мене можливості вигравати в покер. До речі, ви не маєте вірити мені на слово — я можу легко підтвердити цю суму, надавши виписки з банку та анульовані чеки на моєму покерному рахунку будь-якому слідчому чи суду. А ще є питання роботи й моя неспроможність успішно пройти співбесіду внаслідок неправильного психотерапевтичного лікування, а це мінімум півроку без зарплати і премій, ще сорок тисяч доларів збитків. Отже, про яку суму йдеться? Про чималу — вісімдесят тисяч доларів.

— Авжеж, коли йдеться про Сета Панде я розумію ваші гіркі почуття.

— Йдеться зовсім не про почуття, доку. І не про гіркоту. Якщо вдається до юридичної термінології, це швидше схоже на вимагання компенсації. Гадаю, і моя дружина, і її подруги-

юристки погодяться, що це чудовий привід для подання позову. Щоправда, не знаю, до кого позиватися... звісно, це має бути лікар Панде, але зараз адвокати полюбляють труснути «глибокі кишні». Тож цілком імовірно, що відповідачем буде Інститут психоаналізу.

Шеллі чудово блефував, коли мав на руках гарні карти. А вони таки були чудові.

Схема «відкликання пацієнтів» належала Маршалові. Він ухопився за цю ідею обома руками, сподіваючись, що вона доправить його простісінько до крісла очільника інституту. І ось тобі — вже перший «відкликаний» пацієнт погрожує, що позиватиметься до інституту, і, поза сумнівом, подібний судовий процес буде принизливим — про це дізнаються всі. Маршал намагався опанувати себе.

— Авжеж, містере Меррімен, я розумію ваше розчарування. Та як гадаєте: чи зрозуміють його суддя й присяжні?

— Скидається на те, що справа буде напрочуд легкою. Вона навіть не дійде до суду. Я охоче розгляну (і то серйозно) пропозицію домовитися. Можливо, лікар Панде та інститут вирішать це питання спільно.

— Я ваш терапевт і не маю права говорити від імені інституту або будь-кого іншого, але я гадаю, що така справа має дійти до суду. По-перше, я знаю лікаря Панде — він міцний горішок. І впертий. Справжній боєць. Повірте, ніщо у світі не змусить його визнати неправомірність своїх дій — він битиметься до кінця, найме найкращих адвокатів країни, витратить кожнісінький цент зі свого рахунку. Те саме можна сказати й щодо інституту. Вони боротимуться. І ніколи не пристануть на подібні домовленості, бо тоді на них просто-таки сипатимуться нескінченні судові позови й це буде початком кінця.

Шеллі взяв до уваги ставку Маршала і без зайвих церемоній підняв свою:

— Я не проти суду. Це досить дешево. До того ж я маю підтримку з боку родини. Коли йдеться про вирішення таких справ, моя дружина просто анула.

Маршал, і оком не змигнувши, одразу підняв:

— Я був на засіданнях, де розглядали зловживання службовим становищем з боку психотерапевта. Маю сказати, що пацієнт завжди платить високу ціну — зокрема емоційно. Ваше життя розглядатимуть під мікроскопом, і не тільки ваше, а й життя ваших близьких. Включно з вашою дружиною, яка, імовірно, не зможе захищати вас у суді, бо їй доведеться свідчити про ступінь емоційної шкоди, якої ви зазнали. А як щодо ваших програшів у покер? Якщо про них усі дізнаються, для неї як працівника юридичної галузі то буде не найкраща реклама. Безперечно, на засідання покличуть і ваших партнерів із покеру.

Шеллі впевнено відбив подачу:

— То не просто партнери з покеру, вони мої близькі друзі. І жоден із них не відмовиться свідчити.

— Якщо вони ваші друзі, чи справді ви звернетесь до них із проханням свідчити? Адже це означає публічно зізнатися в тому, що їх полонили азартні ігри, і то з великими ставками! Це може негативно вплинути на їхнє особисте й професійне життя. Крім того, в Каліфорнії «приватні» азартні ігри взагалі заборонені, чи не так? Отже, ви проситимете кожного з них добровільно запхати голову в петлю? Здається, ви казали, що деякі з ваших друзів працюють адвокатами?

— Друзі роблять подібне для друзів.

— Якщо й так, на цьому їхня дружба припиняється.

Шеллі поглянув на Маршала. *«Цей хлоп — мов та брила, — думав він, — жодного слабкого місця. Такий і танк легко зупинить»*. На якусь мить Шеллі зосередився на своїх «картах». *«Дідько, — думав він, — а він гравець! Поводиться*

так, ніби має «високий туз» проти мого флеша. Краще зачекати наступної роздачі». Шеллі згорнув карти.

— Гм, я поміркую над цим, доку. Треба потеревенити з моїми юрисконсультами.

Запала тиша. Маршал, звісно, чекав, поки він знову заговорить.

— Доку, я можу вас про дещо запитати?

— Ви можете запитувати про що завгодно. Але не обіцятиму, що на все відповім.

— П'ять хвилин тому... коли ми говорили про судовий позов... ви були досить-таки міцним горішком. Чому? Що трапалося?

— Містере Меррімен, я гадаю, нам краще зосередитися на тому, що спонукало вас озвучити це запитання. Що вас насправді цікавить? І як це може бути пов'язано з моєю інтерпретацією щодо вас і вашого батька?

— Ні, доку, йдеться зовсім не про це. То вже закрите питання. Я все зрозумів. Чесно. Тепер я розібрався з материною лампою, батьком, нашим протистоянням і бажанням смерті. Я хотів поговорити про карти, які ми щойно розіграли. Повернімося назад і відкріймо наші карти. Тоді ви справді зможете мені допомогти.

— Ви й досі не сказали чому.

— Гаразд. Це просто. Ми аналізували причини моїх дій. Як ви тоді назвали те явище? *Ключик?*

— *Шаблон.*

— Авжеж. Скидається на те, що ми попали точнісінько в ціль. Попри це, в мене лишилися пошкоджені «місця», зокрема погана звичка демонструвати моє напруження. Я тут не тільки для того, аби щось зрозуміти; мені треба змінити мої погані звички. Ви ж бо знаєте, що мені завдали шкоди — інакше не сиділи б тут і не проводили сеанс, який коштує сто сімдесят п'ять доларів, безкоштовно. Що скажете?

— Гаразд, я розумію, куди ви хилите. А тепер повторіть: про що саме ви хочете мене запитати?

— П'ять чи десять хвилин тому, коли ми говорили про судові позови, присяжних і мої програші... Ви могли згорнути карти, але натомість незворушно відповідали на мої ставки. Я хочу знати, що мене видає!

— Я не певен, але, здається, це ваша нога.

— Нога?

— Так, коли ви поводитися максимально наполегливо, ви постійно похитували ногою, містере Меррімен. Це одна з яскравих ознак тривожності. О, а ще ваш голос — ви говорили голосніше, десь на півоктави вище.

— Ого! Слухайте, це круто! І, знаєте, це допоможе. Це *те*, що я *справді* можу назвати допомогою. Маю ідею з приводу того, як ви можете мене зцілити.

— Містере Меррімен, боюся, ви вже бачили все, що я можу для вас зробити. Запас моїх спостережень вичерпано. Я переконаний, що найкраще для нас обох — продовжувати робити те саме, чим ми займалися на останніх чотирьох сеансах.

— Доку, ви добряче допомогли мені з усіма цими дитячими спогадами про батька. У мене є новий інсайт. Класний інсайт! Але я маю психічну травму й через це не можу грати з друзями в покер. По-справжньому ефективна терапія могла б це «полагодити», чи не так? Така психотерапія дозволила б мені вільно обирати способи проведення дозвілля.

— Я вас не розумію. Я психотерапевт, тож як я можу навчити вас грати в покер?

— Доку, ви знаєте, що таке «жест» або «знак»?

— Знак?

— Я вам покажу. — Шеллі дістав з кишені гаманець і вийняв із нього стос купюр. — Я беру оцю десятидоларову банкноту, складаю її, заводжу руки за спину і ховаю цю

банкноту в одній руці. — Шеллі зробив це, а тоді виставив руки зі стиснутими кулаками вперед. — Тепер ви маєте вгадати, в якій руці я її тримаю. Вгадаєте — отримаєте десять доларів, а ні, то дасте десятку мені. І так шість разів поспіль.

— Гаразд, містере Меррімен, але я не хочу грати на гроші.

— Ні! Повірте, без ризику нічого не вийде. Треба, щоб ви зацікавилися можливістю виграти, бо цей спосіб не спрацює. Ви хочете мені допомогти чи ні?

Маршал погодився. Він був настільки вдячний Шеллі за те, що той, здавалося, відмовився від ідеї судового позову, що погодився б грати у «валети» на підлозі, якби Шеллі того забажав.

Шеллі шість разів виставляв руки перед собою, і Маршал намагався вгадати, де банкнота. Тричі йому це вдалося, а тричі ні.

— Гаразд, доку, ви виграли тридцять баксів і програли стільки ж. Нічия. Так зазвичай і буває. Має бути. Ось, тепер *ви* візьміть цю десятку. Тримайте її в руці — тепер *моя* черга вгадувати.

Маршал шість разів ховав десятку то в одній, то в іншій руці. Перша спроба Шеллі була невдалою, однак решту п'ять він вгадав правильно.

— Доку, ви виграли десять доларів, а я п'ятдесят. Ви винні мені сорок. Здача потрібна?

Маршал дістав із кишені пачку банкнот з важким срібним затискачем, що колись належав ще його батькові. Двадцять років тому він помер від інфаркту. Доки вони чекали на приїзд служби порятунку 911, мати дістала з батькової кишені гроші й поклала їх собі у сумочку, а затискач віддала синові.

«Ось, Маршале, тепер це твоє, — сказала тоді вона. — Користуйся ним і щоразу згадуй свого батька».

Маршал глибоко зітхнув, дістав дві двадцятки (то була найбільша сума, яку він будь-коли програвав) і простягнув їх Шеллі.

— Містере Меррімен, як вам це вдалося?

— Кісточки на вашій порожній руці трохи побіліли — ви надто сильно її стисли. А ваш ніс зовсім трохи повернувся у бік тієї руки, в якій ви тримали гроші. Це і є «знак» або «жест», доку. Хочете реваншу?

— Чудова демонстрація, містере Меррімен. Ні, реванш мені не потрібен — я все зрозумів. Утім, досі не розумію, куди це нас приведе. Щоправда, наш час вичерпано. Зустрінемося в середу. — Із цими словами Маршал підвівся.

— У мене є ідея, просто-таки фантастична ідея щодо того, куди це нас приведе. Хочете почути?

— Звісно, містере Меррімен. — Маршал знову кинув оком на свій годинник. — У середу рівно о четвертій.

РОЗДІЛ 17

За десять хвилин до початку сеансу Керол щосили намагалася зібрати думки до купи. Сьогодні жодних диктофонів. Запис на пристрої, який вона принесла минулого разу у своїй сумочці, просто неможливо було розібрати. Керол зрозуміла: щоб отримати якісний запис, їй доведеться придбати професійний прилад для прослуховування розмов. Можливо, їй вдасться купити щось подібне у шпигунському магазині, який нещодавно відкрився поблизу Юніон-сквер.

Відверто кажучи, на минулому сеансі не було чого записувати. Ернест ухилився від деяких відповідей значно більше, ніж вона очікувала. Він виявився значно хитрішим і водночас більш терплячим. Дивовижно, але більшу частину часу він присвячував завоюванню її довіри, щоб вона зрозуміла, що може на нього покластися. Скидалося на те, що він не поспішав (імовірно, вже встиг втамувати сексуальний голод з іншою пацієнткою). Керол теж мала бути терплячою: вона знала, що рано чи пізно побачить його справжню натуру — підступного, хтивого Ернеста-хижака, якого вона бачила в книжковій крамниці.

Керол пообіцяла собі бути сильнішою. Тепер їй не можна розкисати, як це трапалося минулого тижня, коли Ернест зауважив, що вона може передати дітям гнівні емоції своєї матері. Це спостереження лунало в її голові ще кілька днів і, на диво, неочікувано вплинуло на стосунки з дітьми. Син навіть зізнався, що почуваеться щасливим, бо мама більше не сумує, а донька залишила на її подушці малюнок із усміхненим личком.

А минулого вечора сталося дещо незвичайне. Уперше за багато тижнів Керол відчула, як її огортає щастя. Це трапилося, коли вона обіймала своїх малюків і читала їм на ніч «Дивовижні пригоди Нільса» — ту саму пошарпану книжку, яку багато років тому щовечора читала її мати. Керол згадала, як вони з Джебом притулялися до матері та схиляли маленькі голівки над сторінками книжки, розглядаючи ілюстрації. Дивно, але минулого тижня вона подеколи згадувала забутого Джеба, який не заслуговував на прощення. Звісно, їй не хотілося його бачити (про «довічне ув'язнення» Керол говорила цілком серйозно), але їй було цікаво, де він, що робить...

«Та чи варто мені приховувати свої почуття від Ернеста? — думала Керол. — Можливо, те, що я плачу, то добре, адже сльози тільки посилюють ілюзію щирості. Щоправда, в цьому немає особливої потреби — цей бідака навіть не здогадується, що й до чого. Водночас така гра досить ризикувана: навіщо дозволяти йому на себе впливати? З іншого боку, чом би й не отримати від нього щось корисне для себе? Я плачу за це чималі гроші. Навіть він подеколи виголошує корисні ідеї. З ледачого вовка хоч шерсті жмут!»

Керол почала розтирати свої ноги. Попри те, що Джесс виявився терплячим і добрим тренером, її литки і стегна боліли. Він зателефонував їй минулого вечора, а вранці вони зустрілися біля музею «De Young», щоб побігати навколо озера, яке тонуло в тумані, а також майданчиками для кінних тренувань у парку «Золоті ворота». Керол дотримувалася його поради — її біг швидше нагадував активну ходьбу, вона неначе ковзала, ледве відриваючи стопи від росяної трави. А за п'ятнадцять хвилин страшенно захекалася й жалібно дивилася на Джесса, який граційно ковзав уперед поряд із нею.

— Ще кілька хвилин, — пообіцяв він. — Продовжуй швидко йти, знайди темп, у якому зможеш вільно дихати. Зупинимось біля японського чайного будиночка.

А тоді, через двадцять хвилин невпинного бігу, трапилося щось незвичайне. Слабкість щезла, і Керол відчула, як її наповнює безмежна енергія. Вона глянула на Джесса, який схвально кивнув і блаженно всміхнувся, неначе знав, що в неї відкриється друге дихання. Керол бігла дедалі швидше. Вона летіла над травою, мов та пір'їнка. Піднімала ноги ще вище, і ще, відчуваючи, що може робити це нескінченно. А тоді, коли вони нарешті уповільнили біг і спинилися навпроти чайного будиночка, Керол просто-таки повалилася на землю і була дуже вдячна Джессу за те, що його сильні руки встигли її підхопити.

Тим часом Ернест своєю чергою заносив до комп'ютера історію, яка трапилася на сеансі з групової терапії. То було цінне доповнення до його статті про простір між пацієнтом і психотерапевтом. Один із пацієнтів розповів дивовижний сон:

Уся наша група сиділа за довгим столом на чолі з психотерапевтом, який тримав у руках аркуш паперу. Ми нахилилися до нього, витягуючи шиї, намагаючись зазирнути в текст, однак він ховав його від нас. Водночас ми всі знали, що на тому аркуші написана відповідь на запитання: "Кого з нас ви любите найбільше?"

Ернест занотовував, що запитання «Кого з нас ви любите найбільше?» є справжнім жажіттям для психотерапевта, який проводить групові сеанси. Будь-який психотерапевт боїться, що настане той день, коли група вимагатиме від нього відповіді: ким він найбільше переймається. Саме з цієї причини більшість групових психотерапевтів (та й індивідуальні теж) не дозволяють собі проявляти будь-які почуття до пацієнтів.

Особливістю цього сеансу стало те, що Ернест дотримувався своєї обіцянки бути максимально відвертим і відчував,

що це допомогло йому контролювати ситуацію. По-перше, він залучив групу до продуктивної дискусії: вони обговорювали свої фантазії з приводу того, хто був «мазунчиком» психотерапевта. Звісно, це був досить стандартний крок — більшість спеціалістів зробили б те саме. Але потім Ернест зробив те, на що мало хто з них наважився б: він відкрито розповів про своє ставлення до кожного члена групи. Звісно, йшлося не про антипатію чи любов — такі глобальні зауваження не пішли б їм на користь — а про те, які риси кожного з учасників йому імпонували, а які навпаки відштовхували. Тактика виявилася напрочуд ефективною: кожний член групи вирішив зробити те саме відносно інших, і в результаті всі отримали цінний зворотний зв'язок. «Як приємно, — міркував Ернест, — вести свої війська з фронту, а не з тилу».

Він вимкнув комп'ютер і швиденько проглянув записи з попереднього сеансу Каролін. Перш ніж вийти до неї, він повторив основні правила «самовикриття» психотерапевта, що їх встиг сформулювати:

1. Відкривайся настільки, наскільки це корисно для пацієнта.
2. Відвертість має бути поміркованою. Пам'ятай, що ти робиш це для пацієнта, а не для себе.
3. Якщо хочеш і надалі працювати в цій галузі, завжди думай про те, як твою відвертість сприйняли б інші психотерапевти.
4. «Самовикриття» психотерапевта має враховувати етапи лікування пацієнта. Зважай на час: відверте зізнання, яке було б ефективним на пізній стадії терапії, може завдати пацієнтові шкоди на ранній.
5. Психотерапевти не повинні ділитися почуттями, які спричиняють їхній внутрішній конфлікт. Над такими моментами слід працювати під час супервізії чи особистої психотерапії.

Керол рішуче увійшла до кабінету. Сьогодні вона хотіла отримати конкретні результати. Вона зробила кілька кроків уперед, але не сіла на місце, натомість просто стояла поряд із ним. Ернест почав було опускатися на своє крісло, але, помітивши, що Каролін височіє над ним, зазмер і здивовано підвівся.

— Ернесте, у середу я вибігла з вашого кабінету, бо мене дуже вразили ваші слова. І зовсім забула про наші обійми. Ви навіть не уявляєте, як це на мене вплинуло. Мені страшенно бракувало цього протягом останніх двох днів. Я почувалася так, ніби втратила вас, неначе ви зникли з мого життя. Я хотіла вам зателефонувати, але голос у слухавці не зміг би допомогти. Мені потрібен фізичний контакт. Ви можете зробити це для мене?

Ернест намагався приховати задоволення від цих «обіймів на знак примирення». Якусь мить він вагався, а тоді сказав:

— Ми ж домовилися про це говорити, — і легенько обійняв її за плечі.

Він сів на місце, відчуваючи, як калатає його серце. Йому подобалася Каролін і подобалися ці дотики: м'якість кашемірового светра, тепле плече, тоненька, майже непомітна, смужка бюстгальтера на спині, її пружні груди, що торкаються його грудей... Попри те, що обійми були невинними, він повернувся на місце, відчуваючись брудним.

— А ви помітили, що я не обійняла вас на прощання? — поцікавилася Керол.

— Авжеж, я це помітив.

— Вам бракувало моїх обіймів?

— Я усвідомив, що мій коментар із приводу вашої доньки зачепив певні струни глибоко всередині вас. Пошкоджені струни.

— Ви обіцяли бути зі мною чесним, Ернесте. Прошу, не треба цих психотерапевтичних штучок. Просто скажіть:

вам бракувало цих обіймів? Вам неприємно, коли я вас обіймаю? Чи приємно?

Ернест відчув у голосі Каролін нотки наполегливості. Очевидно, обійми мають для неї велике значення, як підтвердження і її привабливості, і його обіцянки бути якомога ближчими. Він відчув, що його загнали в глухий кут. Ернест ретельно добирав потрібні слова, а тоді вичавив із себе чарівну усмішку й сказав:

— Якщо настане день, коли я вважатиму обійми такої привабливої жінки, як ви (привабливої в усіх значеннях цього слова), неприємними, тоді вже доведеться кликати трунаря.

Керол це неабияк підбадьорило. «Напрочуд приваблива жінка в усіх значеннях цього слова!» Ось вони — привиди Кука і Цвейзунґа! Отже, мисливець виходить на полювання. Тепер час здобичі стрибати в пастку!

— Розкажіть трохи більше про те, чому доторки є для вас важливими, — вів далі Ернест.

— Навіть не знаю, що додати, — мовила Керол. — Я знаю тільки те, що можу годинами думати про те, як торкаюся до вас. Іноді це неймовірно збуджує, я понад усе хочу відчувти вас у собі, щоб ви вибухнули, мов гейзер, і наповнили мене гарячою вогкістю. А подеколи це просто думки про теплі й люблячі обійми. Цього тижня я навіть лягала спати раніше, аби уявити, що ви поряд зі мною.

«Ні, цього замало, — міркувала Керол. — Я маю бути максимально відвертою, треба його добряче зачепити. Але як важко уявити збудження поряд із таким слимаком! Товстий, масний — ця незмінна заплямована краватка, ці стоптані черевики, підробка під “Rockport”...»

— Та найбільше мені подобається уявляти, що ми сидимо в цих кріслах, — вела далі Керол, — а тоді я підходжу до вас, сідаю на підлогу, а ви починаєте гладити моє волосся, а потім пестити все моє тіло.

В Ернестовій практиці вже траплялися пацієнтки з еротичним перенесенням, однак жодна з них не описувала свої фантазії настільки яскраво й жодна так його не збуджувала. Він геть спітнів і сидів мовчки, міркуючи про варіанти відповіді, і всіляко намагався запобігти ерекції.

— Ви попросили мене говорити відверто, — мовила Керол, — озвучувати все, що спадає на думку.

— Саме так, Каролін. І ви робите те, що й маєте робити. Відвертість — головна чеснота психотерапії. Ми можемо й повинні говорити про *все*, висловлювати свої думки... доти, доки кожен із нас залишається у власному фізичному просторі.

— Ернесте, мені це не підходить. Розмови, слова... цього не досить. Ви знаєте про мої стосунки з чоловіками. Недовіра надто глибока... Я не вірю в слова. До зустрічі з Ральфом я працювала з багатьма психотерапевтами, але наша співпраця тривала один чи два сеанси. Вони дотримувалися протоколу, точнісінько виконували все, що треба, не порушували норми професійної поведінки — і ми завжди перебували на певній відстані. Усі вони мене розчарували. Крім Ральфа. Адже тоді я зустріла справжнього психотерапевта — чоловіка, який прагнув бути максимально гнучким, працював із актуальними проблемами, давав мені те, чого я потребувала. Він урятував мені життя.

— Окрім Ральфа, жоден психотерапевт не запропонував вам нічого цінного?

— Тільки слова. Я покидала їхні кабінети з порожніми руками. Те саме відбувається і зараз. Якщо піду звідси, не доторкнувшись до вас, слова розчиняться в повітрі, як і ви... бо я не відчуватиму ваших доторків на своїй шкірі.

«Сьогодні щось має статися, — думала Керол. — Треба вже братися до рішучих дій. І покінчити з цим».

— Знаєте, Ернесте, — мовила вона, — сьогодні мені не хочеться розмовляти. Хочеться сісти поряд із вами на кушетці й просто відчувати вашу присутність.

— Мені було б не дуже зручно, — мовив Ернест, — і це не найкраще, що я міг би для вас зробити. У нас чимало роботи, і треба обговорити безліч моментів.

Ернеста дедалі більше вражало те, наскільки глибокою й потужною є потреба Керол у фізичному контакті. Подумки він переконував себе в тому, що це не та потреба, від якої треба сахатися. То була частина особистості його пацієнтки, до якої слід ставитися з усією серйозністю; цю потребу він мав усвідомити й працювати з нею, як із будь-якою іншою.

Протягом минулого тижня Ернест ходив до бібліотеки та перечитував праці на тему еротичного перенесення. Його вразили окремі застереження Фройда щодо лікування «жінок, яким притаманна елементарна пристрась». Фройд називав таких пацієнок «дітьми природи», які відмовлялися замінювати фізичне духовним та сприймали виключно «логіку кашки й аргумент галушки».

Ставлення Фройда до лікування таких пацієнок було досить песимістичним. Він стверджував, що психотерапевт має тільки два варіанти, що є неприйнятними: відповісти на почуття пацієнтки чи перетворитися на мішень для люті знехтуваної жінки. Фройд зауважував, що в обох випадках психотерапевт має визнати свою поразку й відмовитися від роботи з такою пацієнткою.

Поза сумнівом, Керол була однією з таких «дітей природи». Та чи мав рацію Фройд? Невже психотерапевт мав тільки два можливі варіанти розвитку подій, однаково неприйнятні? Фройд дійшов цих висновків майже сто років тому під впливом віденського авторитаризму. Можливо, зараз ситуація змінилася? Фройд навіть не міг уявити, яким буде кінець двадцятого століття — часи, коли психотерапевти стали більш відкритими, коли пацієнт та психотерапевт могли *відверто* говорити одне з одним.

Раптом у його роздуми увірвався голос Керол:

— Чи не могли б ми переміститися на кушетку й поговорити там? Мені так холодно й нестерпно спілкуватися з вами на відстані. Спробуймо, хоча б на кілька хвилин. Просто посидьте поряд зі мною. Обіцяю, що більше ні про що не проситиму. І гарантую: це допоможе мені говорити вільно, заглиблюватися в себе. О, не треба хитати головою — я знаю все про норми поведінки, що їх запровадила АПА, стандартизовані тактики й рекомендації. Але ж, Ернесте, невже в нашій співпраці не знайдеться місця для творчості? Хіба ж істинний терапевт не повинен шукати індивідуальний підхід до кожного пацієнта?

Керол просто-таки перебирала струни Ернестової душі. Вона добирала ідеальні слова: «Американська психотерапевтична асоціація», «стандартизовані», «рекомендації з терапії», «норми професійної поведінки», «правила», «творчість», «гнучкість». Для психотерапевта-іконоборця вони були мов та червона ганчірка для бика.

Слухаючи її, Ернест згадав слова Сеймура Троттера: *«Схвалені формальні техніки? Забудьте про техніки. Розвиваючись як психотерапевт, ви прагнутимете автентичності, і тоді вас вестимуть уперед потреби пацієнта, а не професійні стандарти АПА».*

Дивно, але останнім часом Сеймур Троттер зринав у його думках дедалі частіше. Можливо, його заспокоювала думка про психотерапевта, який свого часу торував такий самий шлях. Утім, на якусь мить Ернест геть забув, що Сеймурові не вдалося повернутися.

Невже перенесення Каролін стало неконтрольованим? Сеймур зауважував, що воно не може бути надто сильним. «Що сильніше перенесення, — казав він, — то ефективнішу зброю отримує психотерапевт для боротьби з деструктивними рисами пацієнта». Бачить Бог, Каролін мала схиль-

ність до самодеструкції! Бо інакше вона просто не змогла б жити в такому шлюбі!

— Ернесте, — повторила Керол, — прошу вас, сядьте поряд зі мною. Мені це дуже потрібно.

Ернест пригадав пораду Юнга: за можливості знаходити індивідуальний підхід, створювати нову психотерапевтичну мову для кожного пацієнта. Йому спало на думку, що Сеймур пішов іще далі, стверджуючи, що психотерапевт має створювати нову терапію для кожного пацієнта. Ці слова надали йому сили й рішучості. Він підвівся з крісла, наблизився до кушетки, сів у кутку і сказав:

— Гарзд, спробуймо.

Керол підвелася й сіла якомога ближче до Ернеста, що правда, не торкаючись до нього. А тоді сказала:

— Сьогодні в мене день народження. Мені виповнилося тридцять шість. Я казала, що ми з мамою народилися в один день?

— З днем народження, Каролін. Щиро сподіваюся, що кожний наступний ваш день народження буде щоразу кращим.

— Дякую, Ернесте. Ви дуже милий. — Із цими словами Керол нахилилася до нього й цмокнула його у щоку. «*Фе*, — подумала вона, — *лосьйон після гоління з ароматом лайма. Гидота!*»

Потреба у фізичній близькості, сидіння на дивані, поцілунок — усе це одразу нагадало Ернестові пацієнтку Сеймура Троттера. Та, поза сумнівом, Каролін контролювала себе значно краще, аніж імпульсивна Белль. Ернест відчував, як усередині розливається тепло. Він не намагався стримати це відчуття і якусь мить просто насолоджувався ним, а тоді загнав своє збудження у найвіддаленіший куточок своєї свідомості й повернувся до роботи, професійно зауваживши:

— Нагадайте мені дати життя вашої матері, Каролін.

— Вона народилася 1937 року, а померла десять років тому у віці сорока восьми років. Цього тижня я думала про те, що встигла прожити три чверті її життя.

— Що ви при цьому відчули?

— Смуток. Її життя не було насиченим. Коли мамі виповнилося тридцять, від неї пішов чоловік. Усе своє життя вона присвятила вихованню двох дітей. Нічого не мала, то хіба ж це задоволення? Водночас я відчула й радість з приводу того, що вона не дожила до зізнання Джебба та його ув'язнення. І померла, перш ніж моє життя зійшло на пси.

— Саме на цьому ми зупинилися наприкінці минулого сеансу, Каролін. І мене знову-таки вражає ваша впевненість у тому, що у віці тридцяти років ваша мати була приречена й не мала іншого вибору, аніж прожити нещасливе життя й померти, шкодуючи про це. Скидається на те, що на всіх жінок, які втратили чоловіків, чекає подібна доля. Невже так і є? Хіба вона не могла піти іншим шляхом — життєствердним?

«Типове чоловіче лайно, — думала Керол. — Хотіла б я побачити, як він «вітає життя» з двома дітьми на руках, без жодної освіти, бо освіту вдалося здобути тільки чоловікові, без допомоги з боку цього нероби... І особливо коли кожна гідна вакансія має табличку «Вхід заборонено»».

— Навіть не знаю, Ернесте. Можливо, ви маєте рацію. Я про це ніколи не думала. — Керол не втрималася й додала: — Щоправда, мене турбує те, що чоловіки ставляться до пастки, в яку потрапляють більшість жінок, як до чогось банального.

— Ідеться про саме цього чоловіка? Тут і тепер?

— Ні, я не про це, просто феміністичні рефлексії. Ернесте, я знаю, що ви на моєму боці.

— У мене є певні «сліпі зони», Каролін, і я не проти, щоб ви звертали на них мою увагу. Ба більше — я цього хочу.

Але не думаю, що це одна з них. Скидається на те, що ви не берете до уваги відповідальність вашої матері за те, яким було її життя.

Керол прикусила язика й нічого не сказала.

— Але поговорімо про ваш день народження, Каролін. Знаєте, ми завжди святкуємо їх, немовби вони є приводом для радості, але я завжди гадав, що все навпаки — дні народження то сумні віхи нашого життя, які свідчать про його минулість, і ми святкуємо їх, аби подолати смуток. Чи зринали подібні думки у вас? Як ви почуваетесь у свої тридцять шість? Ви зауважили, що прожили три чверті життя вашої матері. Чи можна сказати, що ви, як і вона, потрапили в пастку свого життя? Невже вас справді прирекли на довічне ув'язнення в нещасливому шлюбі?

— Я *таки* в пастці, Ернесте. Як гадаєте, що я маю робити?

Щоб краще бачити її обличчя, Ернест трохи розвернувся і поклав руку на спинку дивана. Керол крадькома розстебнула другий гудзик на блузці, підсунулася ближче до нього й поклала свою голову йому на плече. На якусь мить — одну-єдину мить — Ернест дозволив собі погладити її волосся.

«Ага, змія починає підповзати, — подумала Керол. — Побачимо, як далеко він сьогодні заповзе. Сподіваюся, мій шлунок зможе це витримати». Вона тісніше притулилася до Ернеста. Він відчув її голову на своєму плечі. Вдихнув свіжий цитрусовий аромат. Замилувався улоговинкою між грудьми. А тоді різко підвівся.

— Каролін, гадаю, буде значно краще, якщо ми повернемося на свої звичні місця. — Із цими словами він рушив до свого крісла.

Керол навіть не ворухнулася. Мало не плачучи, вона сказала:

— Чому ви не хочете лишитися на кушетці? Це через те, що я поклала голову вам на плече?

— Я не думаю, що можу допомогти вам у такий спосіб. Гадаю, для ефективної роботи я маю перебувати на певній відстані.

Керол неохоче повернулася на своє місце, зняла туплі й підбігала ноги під себе.

— Можливо, мені не варто це казати... мабуть, це досить несправедливо, коли йдеться про вас... але мені цікаво: чи почувалися б ви інакше, якби я справді була привабливою жінкою?

— Ідеться не про це. — Ернест намагався зібратися з думками. — Насправді все навпаки: я *не можу* перебувати з вами в тісному фізичному контакті, бо *вважаю* вас привабливою і спокусливою. Я не можу думати про вас в еротичному сенсі й водночас залишатися вашим психотерапевтом.

— Знаєте, Ернесте, останнім часом я багато думала. Пригадуєте, я казала, що близько місяця тому відвідувала вашу презентацію у книжковій крамниці «Printer's Inc.»?

— Авжеж, і сказали, що саме тоді й вирішили до мене звернутися.

— Саме так. Я спостерігала за вами ще до початку презентації й не могла не помітити, як вас тягнуло до тієї красуні, яка сиділа поряд із вами?

Ернест здригнувся. *«Дідько! Вона бачила мене з Нен Карлін. Жахлива ситуація! У що я вклепався?»*

Ернест подумав, що більше ніколи не ставитиметься до відвертості так легковажно. Уже пізно думати про те, як Маршал чи інші наставники відреагували б на зауваження Каролін. Він настільки вийшов за встановлені межі, настільки віддалився від традиційних технік та загальноприйнятих норм клінічної практики, що тепер мав діяти виключно на

власний розсуд — він був сам-один у джунглях дикої психотерапії. Ернест мав тільки один вихід: бути чесним до кінця і зважати на свої інстинкти.

— Гм... Каролін, а що ви про це думаєте?

— Як щодо *ваших* відчуттів, Ернесте?

— Мені соромно. Відверто кажучи, Каролін, це найгірше жажіття психотерапевта. Мені дуже незручно обговорювати з вами, і взагалі з будь-яким пацієнтом, моє особисте життя і стосунки з жінками. Однак я наголосив на тому, що ми маємо бути *максимально відвертими* одне з одним, і я намагатимуся дотримуватися цього принципу, Каролін. Тепер я хочу почути, що відчуваєте *ви*.

— О, відчуттів чимало. Заздрість. Злість. Несправедливість. Мені не пощастило.

— Ви можете розповісти про них детальніше? Скажімо, про злість чи несправедливість?

— Доля така примхлива. Якби ж то я зробила те саме, що й вона — підійшла і сіла поряд із вами. Якби ж то мені не забракло витримки й сміливості заговорити з вами.

— І... що трапилось б?

— Тоді все могло бути по-іншому. Ернесте, скажіть відверто: що трапилось б, якби я підійшла до вас і спробувала підчепити вас на гачок? Ви зацікавилися б?

— Ох, цей умовний спосіб, Каролін, усі ці «якби», «тоді»... Що вас насправді цікавить? Я вже неодноразово зауважував, що вважаю вас привабливою жінкою. А тому запитаю: ви хочете, аби я повторював це знову і знову?

— А я хотіла би знати, чому ви уникаєте відповіді й натомість озвучуєте власні запитання?

— Чи відповів би я на ваші загравання? Гаразд, скажу: цілком імовірно, що так. Тобто — так. Мабуть, відповів би.

Запала тиша. Ернест почувався оголеним. Ця дискусія настільки відрізнялася від тих розмов, які він зазвичай мав

із пацієнтами, що він навіть серйозно замислився над тим, чи зможе й надалі лікувати Каролін. Звісно, не тільки Фройд, але й консиліум теоретиків психоаналізу, чії праці він перечитував протягом усього тижня, погодилися б, що пацієнтка з таким еротичним перенесенням, як у Каролін, невиліковна й Ернестові не варто з нею працювати.

— Отже, що ви відчуваєте зараз? — поцікавився він.

— Знаєте, Ернесте, саме про це і йшлося, коли я говорила, що доля примхлива. Якби випала інша комбінація гральних кубиків, ми з вами могли би бути коханцями, а не психотерапевтом і пацієнткою. І я щиро вірю, що як коханець ви були б для мене кориснішим, аніж як терапевт. Ернесте, я не прошу багато — я хочу зустрітися з вами раз або двічі на тиждень, щоб ви тримали мене у своїх обіймах, і я могла б позбутися сексуального напруження, яке мене просто вбиває.

— Я зрозумів, Каролін. Але я ваш психотерапевт, а не коханець.

— Але ж це примха долі. Про щось особливе й не йдеться. Усе могло бути інакше. Ернесте, чому б нам не перевести годинник назад, повернутися до тієї книжкової крамниці та знову кинути наші кубики? Станьте моїм коханцем — я просто вмираю від цього збудження.

Керол поволі зісковзнула з крісла, підсунулася до Ернеста і притулилася головою до його коліна.

Ернест знову поклав руку на її волосся. *«Господи, як же мені подобається до неї торкатися... А її нестримне бажання кохатися зі мною — бачить Бог, я можу це зрозуміти. Скільки разів я потрапляв у тенета пристрасті? Мені її шкода, і водночас я розумію, про що йдеться, коли вона говорить про примхливість долі й нашу зустріч. Мені це теж не подобається. Я б радо був її коханцем, а не психотерапевтом. Мені так хочеться спуститися на підлогу і зняти з неї*

одяг... Я хотів би пестити її тіло. Хтозна, що трапилось б, якби ми справді познайомилися у книжковій крамниці. Може, ми стали б коханцями? І, можливо, вона має рацію: тоді я запропонував би їй більше, аніж можу запропонувати як психотерапевт. Та ми ніколи про це не дізнаємося — то був би неприпустимий експеримент».

— Каролін, ви просите перевести стрілки годинника, стати вашим коханцем... Я хочу бути з вами чесним... ця спокуса оволоділа не тільки вами... мені теж приємно чути ваші слова. Гадаю, нам було б добре разом. Але боюся, що його стрілки, — з цими словами Ернест повернувся до годинника, захованого в шафі, — не вдасться повернути назад.

Кажучи це, Ернест знову почав гладити волосся Каролін. Вона ще тісніше притислася до його коліна. Раптом Ернест забрав свою руку й сказав:

— Каролін, поверніться, будь ласка, на своє місце. Я маю сказати вам дещо важливе.

Він замовк, а Керол швиденько цмокнула його в коліно й повернулася на місце. *«Гаразд, хай уже виголосить свій маленький протест, а я підтримаю цю гру. Він намагається переконати себе, що чинить опір, то й нехай!»*

— Пропоную повернутися на кілька хвилин назад, — мовив Ернест, — і проаналізувати, що тут коїться. Дозвольте мені поділитися моїми думками щодо цієї ситуації. Ви були засмучені та звернулися по допомогу до мене, спеціаліста з психічного здоров'я. Ми зустрілися й уклали угоду, згідно з якою я пообіцяв усіляко допомагати вам у боротьбі. Через певну «інтимність» наших зустрічей у вас розвинулися почуття до мене. Боюся, що і я доклав до цього руку... те, як я поведився — обіймав вас, гладив по голові, — тільки роздмухало полум'я. І мене це дуже турбує. Та, попри все, зараз я не можу передумати і скористатися вашими почуттями, аби отримати задоволення.

— Ернесте, ви не зрозуміли. Ішлося про те, що як коханець ви будете для мене найкращим психотерапевтом. П'ять років ми з Ральфом...

— Ральф — то Ральф, а я — це я. Каролін, у нас майже не лишилося часу, тож нам доведеться продовжити цю дискусію на наступному сеансі. — Ернест підвівся, що свідчило про закінчення сеансу. — Та дозвольте наостанок поділитися одним спостереженням. Сподіваюся, що наступного разу ви почнете шукати способи використання того, що я можу вам запропонувати, а не намагатиметеся пробити мій захисний мур.

Обіймаючи Ернеста на прощання, Керол мовила:

— Я теж хочу вам дещо сказати, Ернесте. Ви настільки наполегливо переконували мене в тому, що я не повинна обирати шлях своєї матері, не повинна знімати з себе відповідальність за своє життя. І сьогодні я спробувала втілити це на практиці, я намагаюся виправити у своєму житті хоча б щось. Я бачу, *що* саме (а головне, кого) я потребую у своєму житті, й намагаюся «зловити момент». Ви порадили мені жити так, щоб уникнути майбутніх розчарувань, — саме це я й роблю.

На це Ернест не зміг нічого відповісти.

РОЗДІЛ 18

Маючи вільну годину, Маршал вийшов на веранду, аби насолодитися красою свого бонсаю. То був цілий гайок — дев'ять крихітних і неймовірно гарних кленів, чиї яскраво-червоні листочки вже намагалися вирватися з бруньок. Він пересадив їх минулого тижня. За допомогою палички акуратно струсив ґрунт із корінців дерев, а потім висадив їх у великий блакитний горщик за традиційною схемою, що передбачала дві неоднакові групки: шість і три дерев, а між ними — крихітний сіро-рожевий камінчик, привезений із Японії. Маршал помітив, що одне деревце у більшій групі почало хилитися — це означало, що вже за місяць воно почне заважати своєму сусідові. А тому відрізав шматок мідного дроту завдовжки шість дюймів та обережно обмотав ним стовбур непокірного деревця, намагаючись його випростати. Раз на кілька днів він трохи послаблюватиме дріт, а через п'ять-шість місяців його доведеться зняти, аби не пошкодити стовбур прекрасного клена. О, якби ж то й у психотерапії все було так просто!

Раніше він попросив би свою дружину подбати про клена-мандрівника, однак на вихідних вони з Ширлі добряче посварилися і вже три дні не розмовляли. Ця сварка була одним із симптомів їхнього відчуження, що наростало роками.

Маршал гадав, що все почалося кілька років тому, коли Ширлі записалася на свої перші курси з ікебани. Вона віддавалася цьому мистецтву з усією пристрасстю та мала неабиякі здібності до створення композицій. Звісно, Маршал

не міг оцінити її майстерність, бо нічого не знав про ікебани й навіть не мав наміру дізнатися, однак у кімнаті Ширлі було чимало нагород та стрічок, які вона здобувала на конкурсах.

Невдовзі все життя його дружини зосередилося навколо ікебани. Вона товаришувала виключно з фанатами цього мистецтва, тоді як спільних тем із Маршалом у них ставало дедалі менше. А найгірше було те, що її вісімдесятирічний викладач, перед яким вона просто-таки схилялася, порадив їй практикувати буддійську медитацію — віпасану, і невдовзі нове захоплення почало вимагати від неї чимало часу й зусиль.

Три роки тому Маршал так почав перейматися впливом ікебани й віпасани (про останню він теж не бажав нічого знати) на їхній шлюб, що вмовив Ширлі вступити до аспірантури факультету клінічної психології. Він сподівався, що спільні інтереси зможуть їх зблизити. А ще сподівався, що, коли вони працюватимуть в одній галузі, вона нарешті зможе оцінити його професійну майстерність. Невдовзі він уже радитиме пацієнтам звертатися до Ширлі — Маршала неабияк гріла думка про те, що їхні прибутки зростуть.

Але не так сталося, як гадалося. Ширлі таки вступила до аспірантури, однак від своїх хобі не відмовилася. Навчання в аспірантурі, колекціонування та підготовка квіткових композицій, медитації в центрі дзен-буддизму... на Маршала в неї просто не залишалось часу. Ба більше — три дні тому вона його просто-таки приголомшила: темою її докторської дисертації, підготовка якої перебувала на фінальному етапі, було дослідження ефективності мистецтва ікебани під час лікування панічних розладів.

— Ідеально, — кинув Маршал. — Хіба можна було підтримати мою кандидатуру на посаду керівника Інституту психоаналізу в кращий спосіб? Дружина-дивачка презентує дивакувату квіткову психотерапію!

Опісля вони майже не спілкувалися. Ширлі повертала-ся додому тільки на ніч, і вони спали в окремих кімнатах. Їхнє сексуальне життя завмерло ще багато місяців тому. А тепер заколот почався і на кухні: уже кілька вечорів Маршал знаходив на кухонному столі чергову квіткову композицію.

Догляд за маленьким кленовим бонсаєм трохи заспокоїв Маршала. Обвиваючи стовбур мідним дротом, він думав, що в цьому є щось безтурботне. Приємно... авжеж, це мистецтво дає задоволення.

Але ж воно не перетворюється на спосіб життя! Ширлі завжди була схильна перебільшувати, тож не дивно, що квіти перетворилися на її *raison d'être*¹. Жодних обмежень. Вона навіть пропонувала, щоб Маршал включив догляд за бонсаєм у свій тривалий курс психотерапії. Ідіотизм! Маршал зрізав кілька гілочок ялівцю, що похилилися донизу, і полив усі деревця. Настали погані часи. Він не тільки посварився з Ширлі — його неабияк розчарував Ернест, який несподівано відмовився від супервізії. Були й інші проблеми.

По-перше, Адріана не прийшла на сеанс і навіть не зателефонувала. Це було дивно й зовсім на неї не схоже. Маршал зачекав кілька днів, а тоді зателефонував Адріані й залишив повідомлення щодо наступного сеансу на автовідповідачі, запропонувавши зустрітися у той самий час наступного тижня. А ще попросив попередити його завчасно, якщо їй це не підходить.

А як щодо оплати за пропущений сеанс? Зазвичай Маршал без жодних вагань узяв би з неї гроші. Однак ця ситуація відрізнялася від інших, і протягом кількох днів він ніяк не міг вирішити, як слід учинити. Він отримав від Пітера тисячу доларів — оплату за п'ять сеансів психотерапії з Адріаною.

¹ Сенс існування (*фр.*).

Чому б просто не вирахувати з цієї суми двісті доларів за пропущений сеанс? Може, Пітер про це й не дізнається? А якщо дізнається, то чи не образиться? Він може подумати, що Маршалу бракує лояльності, і це свідчить про його дріб'язковість; що він невдячний, адже Пітер був щедрим — запропонував інвестувати у виробництво шоломів для велосипедистів, заснував щорічний цикл лекцій, подарував «Rolex»...

З іншого боку, можливо, краще таки взяти ці гроші, адже саме так він учинив би з будь-яким іншим пацієнтом. Пітер поважатиме його професійну непохитність і те, що він незмінно дотримується власних стандартів роботи. Зрештою, хіба ж він сам не зауважував, що Маршал встановив надто скромну оплату за свої послуги?

Отже, Маршал вирішив узяти гроші за пропущений сеанс. Рішення було правильне — він це чудово розумів. Але ж чому на душі так кепсько? Чому йому не вдається позбутися похмурого й важкого відчуття, що він шкодуватиме про це рішення протягом усього життя?

Це гнітюче відчуття виявилось крихітною хмаринкою, порівняно зі штормом, що здійнявся навколо його ініціативи з приводу виключення Сета Панде з лав Інституту психоаналізу. Арт Букерт, відомий автор гумористичних колонок, ухопився за їхнє оголошення про «відкликання пацієнтів» у «San Francisco Chronicle» обома руками («Не тільки FORD, TOYOTA і CHEVROLET відкликають свою продукцію! ТЕПЕР ЦЕ РОБЛЯТЬ І ПСИХОТЕРАПЕВТИ!») й написав сатиричний нарис про те, що невдовзі психотерапевти відкриватимуть свої кабінети в автомастернях, пропонуючи експрес-сеанси для клієнтів, які чекають на свої автомобілі. У колонці зазначалося, що за умов такого партнерства психотерапевти й працівники автосервісу зможуть надавати клієнтам спільне гарантійне обслуговування строком на п'ять років:

контроль гальм та імпульсивності, системи запалювання і впертості, автоматичного змащування і заспокійливих механізмів, керування автівкою і настроєм, випускної системи й нормалізації роботи шлунково-кишкового тракту, головного вала й потенції.

Колонку Букерта, що мала назву «Генрі Форд і Зигмунд Фройд відтепер працюватимуть разом», одночасно опублікували «The New York Times» та «The International Herald Tribune». Президент інституту Джон Велдон, на якого напосілися журналісти, одразу вмив руки й порадив їм звертатися до Маршала, бо ж саме йому й належала ідея «відкликання». З усіх куточків країни йому надходили численні телефонні дзвінки від незадоволених колег-психотерапевтів. А одного дня зателефонували очільники чотирьох інститутів психоаналізу: з Нью-Йорка, Чикаго, Філадельфії та Бостона, аби висловити своє занепокоєння з приводу ситуації.

Маршал доклав усіх зусиль, щоб їх заспокоїти, і зауважив, що на пропозицію відгукнувся тільки один пацієнт. Він додав, що сам узявся його лікувати, застосовуючи ефективний курс короткотривалої терапії, і що оголошення про «відкликання» більше не публікуватимуть.

Але Маршалові аж ніяк не вдавалося заспокоїти розлюченого лікаря Сандерленда, президента Міжнародної асоціації психотерапевтів, який зателефонував йому, аби повідомити прикру новину: Шеллі Мєррімен наполегливо телефонував до його офісу й надсилав численні факси, стверджуючи, що методи лікування Сета Панде завдали йому непоправної шкоди. Містер Мєррімен погрожував, що позиватиметься до інституту, якщо найближчим часом вони не задовольнять його фінансові вимоги.

— Що, чорт забирай, у вас коїться? — запитав він. — З нас регоче вся країна! І це не вперше! Пацієнти приносять

на сеанси примірники «Listening to Prozac»¹; фармацевтичні компанії, нейрохіміки, біхевіористи й такі критики, як Джеффрі Мессон, підривають наш фундамент; нас хапають за п'яти позови щодо відновлених спогадів і зустрічні позови щодо імплементованих. Хай йому грець, це не те — повторюю, НЕ ТЕ! — що потрібно нашій галузі зараз! Хто дозволив вам розміщувати це оголошення?

Маршал спокійно пояснив, що ситуація вимагала негайних рішучих дій, тож уникнути «відкликання» було просто неможливо.

— Мені шкода, що вас не поінформували про це, лікарю Сандерленд, — додав Маршал. — Коли ви ознайомитеся з усіма нюансами нашої ситуації, то зрозумієте, що наш учинок був цілком логічним. Ба більше — ми діяли згідно з протоколом. Уже наступного дня після голосування ми з Реєм Веллінгтоном, секретарем Міжнародного інституту, перевірили всі документи.

— Веллінгтоном? Я щойно дізнався, що він перевозить свій офіс і всю клініку до Каліфорнії! Авжеж, це логіка брюссельської капусти і шпинату з Південної Каліфорнії! Скидається на те, що ця катастрофа розвивається за голлівудським сценарієм!

— Лікарю Сандерленд, Сан-Франциско розташоване в Північній Каліфорнії, за чотириста миль на північ від Голлівуду — відстань приблизно та сама, що й між Бостоном та Вашингтоном. Ми не в Південній Каліфорнії. Повірте мені: ми керуємося північною логікою.

— Північною логікою? Лайно! Чому ж ваша північна логіка не підказує вам, що лікарєві Панде вже сімдесят чотири й він помирає від раку легень? Знаю, він уже всім набрид, але скільки йому лишилося? Рік? Чи два? Ви ж дотримуете-

¹ Праця Пітера Крамера про вплив антидепресантів на особистість.

ся консервативних поглядів у психоаналізі. Трохи терпіння й стриманості, і природа сама прорідить ваш сад від бур'янів. Але годі! — вів далі Сандерленд. — Маємо те, що маємо. Зараз треба думати про майбутнє: я маю негайно вирішити цю проблему, і мені потрібно, щоб ви до цього долучилися. Ідеться про позов цього Шеллі Меррімена, який є для нас справжньою загрозою. Він хоче, аби йому виплатили компенсацію в розмірі сімдесяти тисяч доларів. Наші адвокати переконані, що він може погодитися на половину суми. Звісно, ми не хотіли б створювати подібний прецедент. Чи є у вас думки з цього приводу? Наскільки серйозна ця загроза? Чи зможуть сімдесят або тридцять п'ять тисяч доларів угамувати цього Меррімена? Він нас більше не потурбує? За ці гроші можна купити мовчання? Чи стане йому витримки, аби не базікати?

Маршал відповів одразу ж, і його голос звучав напрочуд упевнено:

— Лікарю Сандерленд, я гадаю, що вам не потрібно втручатися. Залиште це мені. Можете на мене покластися: я вирішу проблему швидко й ефективно. Запевняю вас: ці погрози нічого не варті. Він просто блефує. Що ж до того, що гроші допоможуть купити його мовчання, — нічого не вийде. Не варто й намагатися — цей чоловік соціопат. Маємо твердо стояти на своєму.

І тільки пізніше, проводячи Шеллі до свого кабінету, Маршал раптом усвідомив, що припустився жахливої помилки: уперше за всю свою професійну кар'єру він порушив правило про повну конфіденційність у стосунках психотерапевта й пацієнта. Під час телефонної розмови з Сандерлендом Маршала охопила паніка. Як він узагалі міг бовкнути про соціопатію? Йому не треба було нічого казати про містера Меррімена.

Маршал не знав, що робити. Якщо про це дізнається Меррімен, він або подасть позов до суду за зловживання

службовим становищем, або ж, дізнавшись, що Міжнародна асоціація й досі вагається, збільшить суму компенсації. Ситуація набирала обертів, перетворюючись на справжню катастрофу.

Маршал вирішив, що має тільки один вихід: треба якомога швидше зателефонувати лікареві Сандерленду і визнати власну нерозсудливість: він припустився випадкової помилки, і це можна було зрозуміти, адже йшлося про конфлікт лояльності. Він-бо хотів зробити як краще — і для Міжнародної асоціації, і для пацієнта. Звісно, лікар Сандерленд поставиться до цього з розумінням і йому стане витримки, аби не переказувати їхню розмову іншим. Поза сумнівом, це не допоможе йому врятувати свою репутацію в національних і міжнародних колах психоаналітиків, однак Маршал не міг перейматися своїм іміджем чи майбутньою кар'єрою — треба було взяти ситуацію під контроль і все владнати.

Увійшовши до кабінету, Шеллі затримався біля скульптури Маслера трохи довше, аніж зазвичай.

— Мені подобається ця оранжева куля, доку. Як надумаете її продати, повідомте. Я гладитиму її і в такий спосіб заспокоюватиму нерви перед черговою грою в покер. — Із цими словами Шеллі гепнувся у своє крісло. — Маю сказати, я почуваюся значно краще, доку. Ваші інтерпретації допомогли. Тепер я краще граю в теніс — під час другої подачі крутився, мов навіжений. Ми з Віллі тренуємося по три-чотири години на день і, гадаю, маємо великі шанси на перемогу в турнірі Ла-Коста наступного тижня. Отже, з цим усе гаразд. Треба ще розібратися з іншими проблемами. Ось над цим я й хочу попрацювати.

— З іншими проблемами? — перепитав Маршал, чудово розуміючи, про що йдеться.

— Ви знаєте, про що я. Ми робили це на попередньому сеансі. «Знаки», «жести»... Хочете знову спробувати? Нага-

дати, про що йдеться? Десятидоларова банкнота... ви вгадуєте п'ять разів, а потім я...

— Ні-ні, не треба. Ідея зрозуміла... ви все детально пояснили. Але наприкінці минулого сеансу ви зауважили, що маєте певні думки щодо нашої подальшої роботи.

— Авжеж, так і є. І ось мій план. Минулого разу ви виказували себе «знаками» — і програли сорок баксів у нашій маленькій грі. Так само і я виказую свої наміри несвідомими «жестами», коли граю в покер. Чому я це роблю? Через стрес, через те, що «неприпустима терапія» лікаря Панде... здається, ви так її назвали?

— Щось на кшталт цього.

— Але ж це ваші слова.

— Гадаю, я сказав «неприпустимі методи».

— Гаразд, нехай будуть методи. Чи й не байдуже? Не-припустимі методи лікування, що їх застосовував лікар Панде, призвели до того, що під час гри в покер мене переслідують шкідливі нервові звички. Минулого тижня ви виказали себе певними «знаками», а в мене їх тисячі! Я не маю жодного сумніву, що саме це і є причиною мого програшу — я втратив сорок тисяч доларів!

— Добре, продовжуйте, — мовив Маршал, нашорошивши вуха. Попри те, що він завжди робив усе можливе, аби пацієнтові було комфортно, аби терапія забезпечувала швидкий і задовільний результат, зараз він відчув, що пахне смаленим.

— Як це пов'язано з психотерапією? — поцікавився Маршал. — Сподіваюся, ви не хочете, щоб я грав із вами в покер? Я не азартний гравець і не фанат покеру. Невже ви зможете чогось навчитися, граючи зі мною?

— Стривайте, доку. Хіба хтось казав про те, що ми гратимемо в покер? Не заперечуватиму: така думка сяйнула й мені. Насправді ж нам потрібна реальна ситуація: ви

спостерігатимете за моєю грою з високими ставками й відповідним напруженням, а потім поділитесь своїми спостереженнями з приводу того, як я себе виказую і чому програю.

— Ви хочете, щоб я пішов з вами на гру й дивився, як ви граєте? — Маршал відчув неабияке полегшення. Попри те, що прохання Шеллі було досить дивне, ще кілька хвилин тому Маршала страхало зовсім інше. Зараз він готовий пристати на будь-яку пропозицію, яка допоможе йому забути про лікаря Сандерленда та позбутися Шеллі.

— Жартуєте? Щоб ви прийшли на гру з моїми хлопцями? Ото було б видовище: я припхався на гру зі своїм мозкоправом і кушеткою! — Шеллі зареготав, ляскаючи себе по колінах. — Оце так... супер... про нас складали б легенди... та хлопці згадуватимуть про це і в наступному тисячолітті!

— Я радий, що потішив вас, містере Меррімен. Хоча не зовсім розумію, що саме вас розвеселило. Може, розкажете детальніше, що саме ви запланували?

— Є тільки один можливий варіант. Ми з вами поїдемо до професійного казино, і ви спостерігатимете, як я граю. Нас ніхто не впізнає. Подорожуватимемо інкогніто.

— Хочете, аби я поїхав із вами до Лас-Вегаса? Тобто я маю скасувати сеанси інших пацієнтів?

— Стривайте, доку! Ви знову за своє! Сьогодні ви *геть* знервовані. Уперше вас таким бачу. Хіба хтось казав про Лас-Вегас чи скасування сеансів? Усе дуже просто. Двадцять хвилин автівкою на південь — неподалік від дороги, що веде до аеропорту, є першокласна гральна кімната «Avocado Joe's». Я прошу вас (і це моє останнє прохання) присвятити мені один вечір вашого життя. Власне, дві-три години. Ви спостерігатимете за моєю поведінкою під час гри. Наприкінці кожної роздачі я непомітно показуватиму вам свої карти, щоб ви точно знали, що в мене на руках. Ви ж спостерігатимете за тим, як я тримаюся, маючи гарні карти, коли

блефую, коли беру ще одну карту, щоб зібрати фул-хаус чи флеш... чи коли мені абсолютно байдуже, які саме карти відкривють. Ви маєте звертати увагу на все: мої руки, жести, міміка, погляд, те, як я перебираю свої фішки, смикаю себе за вуха, чухаю яйця, щипаю себе за ніс, кахикаю, ковтаю слину — геть-чисто все.

— Ви сказали, що це «останнє прохання»? — уточнив Маршал.

— Точно! На цьому ваша робота закінчується. Далі все залежатиме виключно від мене — я маю взяти інформацію до уваги, проаналізувати її та використовувати в майбутньому. Після «Avocado Joe's» ви вільні, бо зробили все можливе, що міг зробити мозкоправ.

— А... ем-м-м... ми могли б це якось зафіксувати? — У голові Маршала шалено крутилися коліщатка. Лист від Шеллі з підтвердженням ефективності його роботи міг би його врятувати: Маршал негайно надіслав би його факсом Сандерленду.

— Це ви про щось на кшталт листа з моїм підписом, у якому йшлося б про ефективність курсу лікування?

— Авжеж, щось таке. Неформальний текст — виключно для нас із вами, де йшлося б про те, що я успішно вас вилікував і всі симптоми зникли, — мовив Маршал.

Шеллі завагався — у його голові теж роїлися численні думки.

— Доку, я міг би на це пристати... якщо натомість ви дасте мені листа, в якому зазначите, що задоволені моїми результатами. Це може стати в пригоді, коли я лікуватиму свої «шлюбні рани».

— Гаразд, час підбити підсумки, — мовив Маршал. — Я їду з вами до «Avocado Joe's» і протягом двох годин спостерігаю за вашою грою. Відтак ми обмінюємося листами і наша співпраця завершується. Згодні? Потиснемо руки? — Маршал простягнув Шеллі свою долоню.

— Це може тривати дві з половиною години: мені знадобиться трохи часу, щоб підготувати вас до гри, а коли вона закінчиться, ви поділитесь своїми спостереженнями.

— Гаразд. Тоді розраховуймо на дві з половиною години. Вони потисли один одному руки.

— Отже, — мовив Маршал, — о котрій ми маємо бути в «Avocado Joe's»?

— Пропоную сьогодні о восьмій. Завтра ми з Віллі їдемо до Ла-Кости, де пробудемо цілий тиждень.

— Сьогодні не вийде. Маю консультацію з одним із студентів.

— Шкода, мені так хотілося якнайшвидше взятися до справи! А скасувати не вийде?

— Це неможливо. Я пообіцяв.

— Гаразд. За тиждень я повернуся, тож як щодо наступної п'ятниці о восьмій вечора? Зустрінемося в ресторані «Avocado Joe's».

Маршал кивнув. А коли Шеллі нарешті пішов, він повалився у своє крісло, відчуваючи неабияке полегшення. «Дивовижно! Як це сталося?» — гадав він. Аж не віриться, що він, один із провідних світових аналітиків, відчуває полегшення й не може дочекатися зустрічі з пацієнтом в «Avocado Joe's»!

Він почув, що в двері постукали, — повернувся Шеллі, який знову вмовстився у своєму кріслі.

— Забув вам дещо сказати, доку. За правилами «Avocado Joe's», ніхто не може просто стояти і спостерігати за гравцями. Вам доведеться зіграти зі мною. Ось, я дещо вам приніс.

Він простягнув йому книжку, на обкладинці якої зазначалося: «*Техаський голдем¹: Грай, як техасець*».

¹ Різновид покеру.

— Не хвилюйтеся, доку, — мовив Шеллі, помітивши, що Маршала добряче вжахнула така перспектива. — Це дуже проста гра. Дві закриті карти і п'ять відкритих — спільних. У книжці є всі необхідні пояснення. А наступного тижня перед грою я розповім вам про все, що ви маєте знати. Вам треба буде «зливатися» після кожної роздачі — простіше кажучи, програвати. Багато грошей не втратите.

— Ви серйозно? Я маю грати?

— Знаєте, доку, я, мабуть, розділю з вами ваш програш. А якщо вам трапиться гарна рука, залишайтеся у грі й піднімайте ставки — усе, що вдасться виграти, покладете у свій гаманець. Та спочатку прочитайте книжку, а коли зустрінемося, я поясню детальніше. Поміркуйте, це ж вигідна угода!

Маршал дивився, як Шеллі підвівся й пішов до дверей. Проходячи повз оранжеву кулю, він зупинився, щоб її погладити.

«Вигідна, авжеж! — думав Маршал. — Вигідна угода — це коли я побачу тебе востаннє і більше ніколи не чути про подібні угоди».

РОЗДІЛ 19

Працюючи з Керол, Ернестові доводилося добряче пітніти — цілими тижнями, сеанс за сеансом. Їхні зустрічі були просякнуті еротичним напруженням, і, попри те що Ернест докладав усіх зусиль, аби тримати оборону, Керол потроху руйнувала його мури. Вони зустрічалися двічі на тиждень, однак Керол і гадки не мала, що він думає про неї не тільки протягом п'ятдесятихвилинного сеансу. У дні її сеансів Ернест прокидався з відчуттям, що йому страшенно хочеться побачити свою пацієнтку. Він уявляв її обличчя у дзеркалі, немовби вона спостерігала за тим, як він енергійно голить щоки. Ернест намагався голитися дуже ретельно, а потому щедро бризкав на себе одеколоном «Royall Lime».

«Дні Каролін» вимагали й ошатнішого вбрання. Він завчасно готував ідеально випрасувані штани, свіжі яскраві сорочки та найелегантніші краватки. Кілька тижнів тому Каролін запропонувала йому одну з Вейнових краваток — сказала, що чоловік надто хворий, аби ходити на якісь зустрічі, а оскільки в їхній новій квартирі бракувало місця для зберігання одягу, вона вирішила позбутися частини його гардеробу. Звісно, Ернест відмовився від такого подарунка, і Каролін це дуже роздратовало. Вона цілісіньку годину намагалася його переконати, що це абсолютно нормально. Однак наступного ранку, готуючись до робочого дня, Ернест відчув, що йому страшенно хочеться отримати ту краватку. Це була вишукана річ: японський візерунок із крихітних мерехтливих квіточок, у центрі якого розкошувала яскраво-зелена переливчаста квітка. Ернест залюбки придбав би таку

краватку й шукав щось подібне в крамницях, але марно — то був справжній ексклюзив. Подеколи він міркував про те, щоб розпитати Каролін, де вони її знайшли. Можливо, якщо вона знову запропонує йому такий подарунок, він скаже, що наприкінці терапії, через кілька років, подібний жест не здаватиметься недоречним.

«Дні Каролін» означали, що час вдягнути щось новеньке. Сьогодні це був новий жилет та штани, які він придбав на щорічному розпродажі у «Wilkes Bashford». Пурпурово-бежевий жилет із цупкої тканини ідеально пасував до рожевої сорочки й коричневих штанів у ялинку. Ернест подумав, що його не варто ховати під піджаком. Він повісить піджак на спинку крісла й залишиться у сорочці, краватці та жилеті. Ернест подивився на себе в дзеркало. Авжеж, непогано — досить сміливо, але не виключно.

Ернестові подобалося спостерігати за Каролін: вона граційно заходила до кабінету і, перш ніж сісти, підсовувалася ближче; він обожнював сексуальний шурхіт панчіх, який чувся щоразу, як вона схрещувала ноги. Йому подобалася перша мить їхньої зустрічі, коли вони дивилися одне на одного, перш ніж розпочати роботу. Та найбільше Ернестові імпонувало те, що Каролін його обожнювала, вона постійно розповідала, як мастурбує, фантазуючи про нього — і ці фантазії збагачувалися новими подробицями, вони дедалі більше його збуджували. Сеанс завжди видавався надто коротким, а коли він добігав кінця, Ернест зазвичай кидався до вікна, аби побачити, як Каролін спускається сходами. Після двох останніх сеансів він помітив дещо незвичайне: імовірно, вона взяла кросівки в приймальні, бо Ернест побачив, як вона вибігає з будівлі й біжить уздовж Сакраменто-стрит!

Чарівна жінка! Господи, чому вони *не познайомилися* на тій презентації у книжковій крамниці замість того, щоб бути

психотерапевтом і пацієнткою! Ернестові подобалося все: її гострий розум і наполегливість, вогники в очах, пружна хода та гнучке тіло, гладенькі візерунчасті панчохи, те, як вона легко й невимушено говорила про секс — її бажання, мастурбація, коханці на одну ніч.

Водночас його вабила і вразливість Каролін. На перший погляд, це була досить жорстка й непохитна жінка (імовірно, на це вплинула її робота в суді), але за умов тактовного захоочення вона не відмовлялася досліджувати свої вразливі місця. Скажімо, страх передати негативне ставлення до чоловіків своїй доньці, переживання через зраду батька, жаль із приводу смерті матері й нарешті відчай, бо ж вона потрапила у пастку через чоловіка, якого зневажала.

Попри те, що Ернеста страшенно вабило до Каролін, він незмінно дотримувався стандартів психотерапії та повсякчас стежив за своєю поведінкою. На його думку, психотерапія була ефективною. Він мав велике бажання допомогти цій пацієнтці, тож завжди залишався максимально зосередженим і повсякчас звертав її увагу на важливі інсайти. Скажімо, нещодавно Каролін довелося усвідомити наслідки гіркоти та образи, що супроводжували її протягом усього життя, а також те, що вона навіть не припускала, що можна жити по-іншому.

Щоразу, коли Каролін намагалася відволікти його увагу від психотерапевтичного процесу (а це траплялося на кожному сеансі, коли вона починала цікавитися його особистим життям або благала про фізичний контакт), Ернест рішуче чинив їй опір. Можливо, подеколи навіть занадто рішуче, зокрема під час минулого сеансу на її прохання посидіти разом на кушетці він відповів порцією екзистенційної шокової терапії. Ернест провів на папері лінію і рисками позначив на ній день народження Каролін та день її смерті. Він простягнув їй аркуш і попросив поставити позначку там, де вона пере-

буває зараз. А тоді запропонував поміркувати на цим протягом кількох хвилин.

Ернест використовував цей інструмент і з іншими пацієнтами, але йому ще ніколи не вдавалося отримати таку потужну реакцію. Каролін поставила хрестик — три чверті її життя вже проминули. Кілька хвилин вона мовчки на нього витріщалася, відтак зауважила: «Життя таке коротке» й розридалася. Ернест хотів, щоб вона продовжувала говорити, але жінка тільки заперечно хитала головою, повторюючи:

— Я не знаю. Я й гадки не маю, чому плачу.

— Гадаю, мені відома причина ваших сліз, Каролін. Ви плачете через усе те непрожите життя, що завмерло у вас всередині. Сподіваюся, що в результаті нашої співпраці нам вдасться вивільнити якусь його частину.

Почувши це, Каролін ще сильніше розплакалася, а тоді знову вибігла з офісу, не обійнявши його на прощання.

Ернесту завжди подобалися ці обійми, вони перетворилися на невід'ємну складову сеансу. Попри це, він уперто ухиявся від усіх пропозицій Каролін щодо фізичного контакту, окрім її прохань подеколи посидіти з нею на кушетці. Зазвичай Ернест припиняв ці ритуали вже за кілька хвилин чи навіть раніше, якщо Каролін присувалася надто близько або ж його охоплювало збудження.

Однак Ернест не міг не помічати тривожних сигналів, що надходили зсередини. Він усвідомив, що його хвилювання у «дні Каролін» було так само зловісним, як і те, що вона проникла в його фантазії, зокрема й мастурбаційні. Але найбільш загрозливим він вважав той факт, що місцем «втління» фантазій завжди був його кабінет. Він отримував невимовне задоволення, уявляючи, як Каролін сидить навпроти нього в кабінеті й розповідає про свої проблеми, а він манить її до себе пальцем і пропонує сісти до нього

на коліна. Вона не припиняє говорити, тоді як Ернест повільно розстібає гудзики на її блузці, бюстгальтер, пестить і цілує груди, ніжно знімає панчохи і поволі спускається на підлогу разом із нею. Вона продовжує говорити з ним як пацієнтка з психотерапевтом, а він тим часом із насолодою входить у неї й починає неквапно рухатися, наближаючись до жаданого оргазму.

Ці фантазії збуджували й водночас були огидними — вони підривали фундамент служіння людям, якому він присвятив усе своє життя. Ернест чудово усвідомлював, що сексуальний потяг до Каролін підігрівало відчуття влади над нею, те, що така психотерапевтична ситуація була неприпустимою. Руйнування сексуальних табу завжди збуджувало. Хіба ж сто років тому Фройд не зауважував, що табу не знадобилися б, якби заборонена поведінка не перетворювалася на джерело спокуси. Та навіть абсолютне усвідомлення джерела спокуси в його фантазіях жодним чином не применшувало їхню силу та принадність.

Ернест розумів: він потребує допомоги. Для початку він знову вирішив звернутися до професійної літератури з еротичного перенесення — і знайшов у цих працях більше корисної інформації, аніж можна було сподіватися. По-перше, його неабияк заспокоїв той факт, що з подібною проблемою стикалися цілі покоління психотерапевтів. Як і Ернест, більшість із них дотримувалися думки, що в психотерапії не варто уникати еротичного матеріалу, як не варто й ставитися до нього з несхваленням чи засудженням, бо тоді ці думки застрягнуть у підсвідомості й пацієнтка відчуватиме, що її фантазії є небезпечними й деструктивними. Фройд наполягав на тому, що еротичне перенесення є джерелом цінної інформації. Він навіть дібрав вишукану метафору: відмова досліджувати еротичне перенесення подібна до спиритичного сеансу, під час якого духа відпускають назад, ні про що не запитуючи.

Ернест трохи прийшов до тями, дізнавшись, що більшість психотерапевтів, які мали стосунки з пацієнтками, стверджували, що вони пропонували їм виключно любов. «Насправді це не любов, — зауважували численні спеціалісти, — а одна з форм сексуального насильства». Подібно до нього, більшість психотерапевтів, які мали стосунки з пацієнтками, вважали, що це жорстоко — позбавляти сексу пацієнтку, яка так цього хотіла й потребувала!

Інші автори припускали, що інтенсивне еротичне перенесення не триватиме довго, якщо психотерапевт цьому не сприятиме — звісно, несвідомо. Відомий психоаналітик радив проаналізувати своє сексуальне життя й переконатися, що «бюджет лібідо й нарцисизму є задовільним». На думку Ернеста, порада була слухною, тож він вирішив скористатися нею, відновивши стосунки зі своєю давньою знайомою Маршою. Їхні стосунки не були надто пристрасними, однак у сексуальному плані вони цілком задовольняли одне одного.

Ернеста турбувала ідея «несвідомого сприяння». Цілком імовірно, що він певним чином повідомляє Каролін про свої хтиві думки, і це її спантеличує, адже вона отримує абсолютно протилежні вербальні й невербальні сигнали.

Ще один психіатр, чию думку він поважав, зауважував, що провідні психотерапевти часто вдаються до сексуальних стосунків із пацієнтками, бо розчаровані власною неспроможністю їх вилікувати, бо їхня віра в себе як у всемогутніх цілителів похитнулася. Це аж ніяк не про нього, подумав Ернест, але він чудово знав, про кого йшлося — Сеймур Троттер! Що більше він думав про цього психотерапевта: про його самовпевненість, те, що його неабияк тішив власний образ «останньої надії на порятунок» і він щиро вірив, що може вилікувати будь-якого пацієнта, то більше розумів, що ж насправді сталося між Сеймуром та Белль.

Ернест звернувся по допомогу й до друзів, зокрема до Пола. Про те, щоб поговорити з Маршалом, він навіть і не думав. Його реакція була передбачувана: засудження, звинувачення в тому, що Ернест вийшов за межі традиційних методів лікування і нарешті вимога припинити будь-яке спілкування з пацієнткою та пройти повторний курс психоаналізу.

Крім того, їхнє спілкування припинилося. Минулого тижня Ернестові довелося припинити супервізію через низку цікавих подій. Півроку тому Ернест почав працювати з новим пацієнтом — Джессом, який зненацька відмовився від послуг психотерапевта, якого відвідував понад два роки. Коли ж Ернест поцікавився, що змусило його так вчинити, Джесс розповів про конкретний інцидент.

Одного дня невтомний бігун Джесс тренувався в парку «Золоті ворота» і помітив, що за віттям японського плакучого клена коїться щось дуже дивне. Наблизившись, він побачив дружину свого психоаналітика в пристрасних обіймах буддійського ченця, закутаного в традиційний одяг шафранового відтінку.

Він не знав, що робити. Жодних сумнівів — то була дружина його психотерапевта: Джесс відвідував курси ікебани, а вона була відомою майстринею школи Согецу, найбільш інноваційного закладу з-поміж усіх традиційних шкіл. А ще вони двічі бачилися на конкурсах, присвячених мистецтву ікебани.

Що він мав робити? Попри те, що його психотерапевт спілкувався досить формально й відсторонено і Джесс не був до нього надто прихильним, він усе-таки був компетентним і порядним спеціалістом, який добряче йому допоміг. Саме з цієї причини Джесс не хотів завдати йому болю, розповівши правду про його дружину. З іншого боку, чи можна було продовжувати психотерапію, приховуючи таку таємни-

цю? На думку Джесса, він міг зробити тільки одне — припинити лікування у зв'язку з певними проблемами в розкладі.

Водночас Джесс усвідомлював, що потребує психотерапевтичного лікування, тож за порадою сестри, клінічного психолога, звернувся по допомогу до Ернеста. Джесс народився в одній із багатих родин Сан-Франциско, яка мала й багату історію. Його батько був амбітним банкіром і планував передати бізнес синові, однак той ріс справжнім бунтарем: його вигнали з коледжу, він два роки бив байдики, а також був залежним від алкоголю й кокаїну. Після болісного розриву з дружиною, у шлюбі з якою Джесс прожив п'ять років, чоловік поволі почав збирати своє життя до купи. По-перше, погодився на шпиталізацію до клініки, де мав пройти відновлювальну програму, відмовившись від шкідливих звичок; відтак курси з ландшафтного дизайну, яким він справді захоплювався; і нарешті два роки психоаналізу з Маршалом та відновлення фізичної форми за допомогою регулярних пробіжок.

Протягом перших шести місяців Джесс неодноразово пояснював, чому відмовився від співпраці з попереднім психотерапевтом, однак відмовлявся називати його ім'я. Сестра частенько розповідала йому, що психотерапевти обожнюють пліткувати одне про одного. Минали тижні, врешті-решт Джесс почав довіряти Ернестові, і одного дня в нього таки випилося це ім'я: Маршал Стрейдер.

Ернест був приголомшений. Тільки не Маршал Стрейдер! Тільки не його «непохитна скеля»! Перед Ернестом постала та сама дилема, що й перед його пацієнтом. Він не міг сказати Маршалові правду, бо ж ішлося про дотримання конфіденційності, — і водночас не міг продовжувати супервізію, знаючи такий «пекучий» секрет. Утім, він не надто цим переймався, оскільки вже давно планував припинити заняття з супервізором, тож зізнання Джесса просто допомогло йому зробити цей крок.

Страшенно хвилюючись, він повідомив про своє рішення Маршалу:

— Маршале, я вже давно відчуваю: час перерізати пуповину. Ви пройшли зі мною довгий шлях, і тепер, у віці тридцяти восьми років, мені треба покинути «батьківський дім» і розпочати самостійне життя.

Ернест гадав, що Маршал усіляко цьому опиратиметься. Він навіть знав напевне, що той йому скаже: спершу наполягатиме на тому, аби проаналізувати, що спонукало його до раптового припинення супервізії. Відтак його, поза сумнівом, зацікавить, коли саме Ернест вирішив це зробити. А щодо патетичного прагнення самостійного життя — о, Маршал умить із ним розбереться! Звісно, він скаже, що це черговий прояв «юнацького іконоборства», і, можливо, припустить, що така спонтанність свідчить про брак зрілості й потреби в самопізнанні, які є вкрай необхідними для вступу до Інституту психоаналізу.

На диво, Маршал нічого не зробив — він чомусь мав виснажений і байдужий вигляд. А тоді без особливого ентузіазму зауважив: «Може, й ваша правда — саме час. Ми завжди можемо повернутися до співпраці в майбутньому. Нехай щастить, Ернесте! Мої найкращі побажання!»

Почувши ці слова й завершивши супервізію, Ернест не відчув полегшення — натомість почувався спантеличеним. І, поза сумнівом, розчарованим. Він волів би, щоб Маршал його засуджував, бо така байдужість аж ніяк не надихала.

Ернест півгодини читав довжелезну статтю про сексуальні стосунки між психотерапевтом і пацієнткою, що її надіслав йому факсом Пол. Дочитавши, він вирішив зателефонувати другові.

— Дякую за «офісних Ромео й закоханих лікарів»! Господи, Поле!

— Ага, бачу ти отримав мій факс.

— На жаль, так.

— Чому ж «на жаль», Ернесте? Стривай, хочу перевести дзвінок на радіотелефон і зручно вмотитися в кріслі. Маю передчуття, що наша розмова буде просто-таки легендарною. Гаразд... запитаю знову — чому «на жаль»?

— Бо йдеться аж ніяк не про «офісного Ромео». Ця стаття принижує дещо дуже цінне, те, про що автор і гадки не має. Банальні фрази можуть легко перетворити вишука-не на вульгарне!

— Це ти так гадаєш, бо бачиш усе зсередини, ти до цього близький. Та було б непогано, щоб ти зрозумів, як це виглядає зовні. Ернесте, я хвилююся за тебе відтоді, як ми востаннє бачилися. Почуй себе: «Треба бути відвертим, любити пацієнтку, зважати на те, що вона прагне дотиків, бути досить гнучким, аби забезпечувати той рівень близькості, якого вона прагне в психотерапії!» Я гадаю, що ти перевищуєш швидкість на слизькій дорозі! І мчиш назустріч серйозним проблемам! Послухай, ми ж давно знайомі, і ти чудово знаєш, що з самого початку я висміював ортодоксальних фрейдистів, чи не так?

Ернест гмикнув на знак згоди.

— Та коли їхній гуру зауважив: «Ми не знаходимо об'єкт любові, а *віднаходимо* його», у цьому щось таки було. Пацієнтка розбурхала у твоїй свідомості щось особливе... те, що сформувалося раніше, — можливо, дуже давно.

Ернест мовчав.

— Гаразд, тоді відгадай загадку: яка жінка безумовно обожнювала кожнісіньку молекулу твого тіла? Маєш три спроби!

— О ні, Поле. Ти ж не збираєшся знову торочити нісенітниці про мою матір? Я ніколи не заперечував того факту, що мав дбайливу матір. Завдяки їй перші роки мого життя були чудовим стартом; у мене розвинулася базова довіра —

імовірно, саме з дитинства і «проростає» прагнення до відвертості й чесності. Але вона не була гарною матір'ю, коли я почав жити окремо; вона до самої смерті так і не змогла пробачити мені те, що я її покинув. Отже, до чого ти ведеш? Що на світанку свого життя я, жовтороте каченя, отримав своєрідне тавро і з того часу невпинно шукаю свою матір-качку? Хай навіть так, — вів далі Ернест, знаючи ці рядки напам'ять, бо вони з Полом не вперше торкалися цієї теми, — я погоджуюся з тобою. Частково! Однак із твого боку це чистісінький редукціонізм: виходить, що я дорослий, який і досі прагне віднайти матір, яка все йому пробачає. Це повне лайно! І я, і всі інші люди набагато глибші, ніж ти гадаєш. Як і вся галузь психоаналізу, ти припускаєшся помилки, забуваючи, що стосунки можуть існувати тут і тепер — вони реальні, на них не впливає минуле, вони є тією миттю, коли дві душі торкаються одна до одної... на них швидше впливає майбутнє, ніж спогади з раннього дитинства. Це «те, чого ще немає» — те, що приготувала доля. Це наше товариство, те, як ми гуртуємося, аби вистояти у складних екзистенційних життєвих ситуаціях. І така форма стосунків — чистота, розуміння, взаємність, рівність — для нас є справжнім спасінням. Це найпотужніша сила, що допомагає нам зцілювати.

— Чистота? Чистота?! — Пол надто добре знав Ернеста, аби ораторські здібності останнього змусили його образитися чи відволіктися. — *Чисті стосунки?* Якби вони були «чистими», я б до тебе не прискіпувався! Ернесте, ти починаєш божеволіти через цю жінку! Заради Бога, просто визнай це!

— Асексуальні обійми наприкінці сеансу — ось і все. І я це контролюю. Так, зринають певні фантазії, я це визнаю. Але я тримаю їх у «країні фантазій».

— Б'юся об заклад, твої фантазії разом із її фантазіями вже злилися у вологому менуеті в оцій-от «країні фантазій». Ернесте, скажи правду і заспокой мене. Більше нічого?

А коли ви сидите поряд на кушетці? Може, траплявся «невинний поцілунок»?

Раптом Ернест згадав, як гладив ніжне волосся Каролін, коли вона сиділа, притулившись до нього. Але він знав, що Пол цього не зрозуміє і знову зведе все до вульгарності.

— Ні, це все. Жодних інших контактів, Поле, повір мені. Психотерапія, яку я проводжу з цією жінкою, ефективна. Я все контролюю.

— Якби я справді в це вірив, то й не розпитував би. У цій жінці є дещо... і я ніяк не можу зрозуміти... Вона щоразу приходиться на сеанс і починає своє «полювання» — попри те, що ти чітко окреслив межі. Чи принаймні так гадаєш. Звісно, ти просто красунчик, жодного сумніву. Чи хтось зда-тен встояти перед твоєю апетитною дупкою? Але йдеться про інше: я переконаний, що ти несвідомо її спонукаєш... хочеш пораду, Ернесте? Раджу тобі припинити це. І то негайно! Порадь їй звернутися до жінки-психотерапевта. А ще припини свій експеримент із «самовикриття»! Або «відкри-вайся» пацієнтам-чоловікам, принаймні поки що!

Поклавши слухавку, Ернест почав ходити кабінетом. Він завжди був відвертим із Полом, але цього разу фактично збрехав йому, через що почувався самотнім. Щоб відволіктися від гнітючих думок, він почав переглядати пошту. Щоб поновити страхування від випадків зловживання службовим становищем, Ернест мав заповнити анкету, в якій було чимало запитань з приводу його стосунків із пацієнтами, сформульованих неабияк чітко. Чи торкався він пацієнтів? Якщо так, то в який спосіб? І жінок, і чоловіків? Як довго це тривало? Якої частини тіла пацієнта він торкався? Чи він коли-небудь торкався таких частин тіла, як груди, сідниці, чи інших інтимних місць? Ернестові страшенно кортіло пошматувати той аркуш, однак він не наважувся. Настали часи судових позовів, тож працювати

без подібної страховки не ризикував жоден психотерапевт. Ернест знову взяв анкету і ствердно відповів на запитання «Чи торкалися ви пацієнтів?» А на запитання «У який спосіб?» відповів: «Виключно рукостискання». Решта запитань отримали заперечні відповіді.

Відтак він розкрив карту Каролін, аби підготуватися до сеансу. Однак подумки повсякчас повертався до розмови з Полом. *«Порадити Каролін звернутися до жінки-психотерапевта? Вона на це не пристане. Припинити експеримент? Навіщо? Він триває; цей процес так просто не спиниш. Відмовитися від відвертості з пацієнтами? Ніколи! Правда привела мене сюди, вона ж мене звідси й виведе!»*

РОЗДІЛ 20

У п'ятницю ввечері, перш ніж замкнути свій офіс, Маршал кинув оком на речі, які він так обожнював. Усе було на своєму місці: у полірованій шафці з рожевого дерева виблискували келихи для шері з вигнутими ніжками, скляні скульптури та «Золоте кільце часу». Утім, ніщо не могло покращити його похмурий настрій чи допомогти позбутися клубка, що стояв у горлі.

Зачинивши двері, він на мить зупинився й спробував проаналізувати тривогу, що його охопила. Звісно, він нервувався не тільки через майбутню зустріч із Шеллі в «Avocado Joe's» за три години — хоч, бачить Бог, він таки добряче нею переймався. Ні, йшлося про зовсім інше — джерелом його тривоги була Адріана. На початку тижня вона знову не прийшла на сеанс і не зателефонувала, щоб попередити про це. Маршал геть розгубився. Щось тут не те: добре вихована жінка такого соціального статусу просто не може так поводитися. Він виплатив собі ще двісті доларів із тих грошей, що їх залишив Пітер, — і цього разу зробив це без жодних вагань. А тоді зателефонував Адріані й залишив прохання якомога швидше з ним зв'язатися.

Можливо, він припустився помилки, погодившись працювати з нею, хай навіть недовго. Імовірно, вона значно більше переймалася шлюбними питаннями, не озвучуючи свої тривоги Пітеру, їй було незручно обговорювати їх із Маршалом. Зрештою він був колишнім психотерапевтом Пітера, той йому платив, і тепер вони разом інвестували у спільний проект. Утім, що частіше Маршал про це думав, то дужче переконувався, що він таки припустився помилки.

Він нагадав собі, що в цьому й полягала проблема порушення певних меж: коли йдеш слизьким схилом, кожний наступний крок стає дедалі небезпечнішим.

Минуло три дні — і жодної реакції з боку Адріани на його дзвінок. Зазвичай Маршал більше не телефонував пацієнтам, але цього разу він відімкнув двері, повернувся до офісу та знову набрав її номер. А тоді почув, що лінія не обслуговується! Телефонна компанія не надавала жодної додаткової інформації з цього приводу.

Ідучи додому, він міркував над діаметрально протилежними поясненнями. Можливо, Адріана (не без допомоги батька) серйозно посварилася з Пітером і тепер не хотіла мати справу з його колишнім психотерапевтом. Або ж батько так їй допік, що вона кинула все, стрибнула на літак і полетіла до Пітера в Цюрих — на останньому сеансі жінка натякнула, що їй дуже важко жити на відстані від коханого.

Водночас жодне з цих припущень не пояснювало того факту, що вона не відповідала на його дзвінки. Що частіше Маршал про це думав, то більше розумів, що тут крилося щось значно серйозніше. Хвороба? Смерть? Самогубство? Він знав, що має робити: треба зателефонувати Пітеру в Цюрих! Маршал кинув оком на свій «Rolex», точний до мілісекунди. Шоста вечора. Це означало, що в Цюриху зараз третя ніч. Йому доведеться зачекати й зателефонувати Пітеру після зустрічі з Шеллі — десь опівночі, адже тоді в Цюриху буде дев'ята ранку.

Відчинивши гараж, Маршал помітив, що автівки Ширлі там немає. Дружина знову проводить вечір деінде, як завжди. Тепер це траплялося часто, і Маршал не міг відстежити її графік: вона або працювала допізна в клініці, або ходила на заняття з клінічної психології, або навчала мистецтва ікебани, або брала участь у виставках чи займалася медитацією у центрі дзен-буддизму.

Маршал відкрив дверцята холодильника. Анічоґісінько. Ширлі не бралася до приготування їжі. Але на столі, як завжди, залишила для нього квіткову композицію. Під вазою він знайшов записку — дружина обіцяла повернутися близько десятої. Маршал кинув оком на ікебану — простенька композиція з трьох кал — двох білих та однієї шафранової. Довгі й граційні стебла білої та шафранової переплелися між собою; густі зарості вишневих ягідок відокремлювали їх від третьої квітки, яка загрозливо звисала з краю потрісканого лілового горщика.

Навіщо вона залишала йому ці ікебани? На мить, тільки на мить, йому саянула думка, що останнім часом дружина почала часто використовувати білі й шафранові кали — так, немовби хотіла щось цим сказати. Утім, він одразу прогнав цю думку геть. Його дратувало, що Ширлі марнує час на такі нісенітниці. Могла б натомість зробити щось корисне — скажімо, приготувати вечерю чи пришити гудзики на його сорочки. Чи дописати дисертацію: якою б недоладною вона не була, її слід було завершити, перш ніж братися до лікування пацієнтів. Маршал подумав, що Ширлі добре вдавалося вимагати рівних прав і водночас вона була «професіоналом» із марнування часу, адже, поки її чоловік оплачував усі рахунки, вона повсякчас відкладала момент дорослішання, коли доведеться відкривати власного гаманця.

Що ж до Маршала, він добре знав, на що слід витратити час. Відсунувши квіткову композицію вбік, він розгорнув ранковий примірник «Examiner» і почав підраховувати свої прибутки з акцій. Напруження й тривога не згасали, тож трохи пізніше Маршал вирішив потренуватися і, захопивши свою спортивну сумку, вирушив грати в баскетбол. Поїсти можна й пізніше — у ресторані «Avocado Joe's».

Їдучи до «Avocado Joe's», Шеллі невпинно насвистував свою улюблену мелодію: «Зіп-а-ді-ду-да, зіп-а-ді-ей». Тиждень

був просто шалений. Він розкішно зіграв у теніс, забезпечивши Віллі місце в парному турнірі в Каліфорнії, а також шанс узяти участь у національному чемпіонаті. Але це ще не все — новин не бракувало.

Перебуваючи у стані абсолютної ейфорії, Віллі зробив Шеллі пропозицію, яка розв'язувала одразу кілька його проблем. Вони вирішили залишитися у Південній Каліфорнії ще на один день, аби відвідати кінні перегони в «Hollywood Park». Дворічний жеребець Омаха, що належав Віллі, брав участь в особливому заїзді дербі «Hollywood Juvenile». Віллі обожнював і його, і жокея; він уже поставив на коня чимало грошенят і спонукав Шеллі зробити те саме. Віллі робив ставки першим, тоді як Шеллі видивлявся у стайні конячку, на яку варто було б зробити другу ставку. Коли ж той повернувся, Шеллі пішов робити свої ставки. Після того, як Віллі оглянув коней, яких уже сіддали для заїзду в стайні клубу, помилувався гладенькими мускулястими крижами вороного Омахи й помітив, що фаворит перегонів надто активно вибрикує й водночас виснажується, він знову помчав до вікна, де робили ставки. Додавши п'ятсот доларів до своєї ставки, він помітив, що Шеллі передає гроші у віконечко, де приймали ставки на двадцять доларів.

— Шеллі, це що таке? Ми ходимо на перегони вже десять років, і я завжди бачив тебе тільки біля стодоларового віконця. Я готовий заприсягтися своєю матір'ю, донькою, коханкою — цей кінь переможе, тож чому ти стоїш біля двадцятидоларового вікна?

— Е-ем, — Шеллі почервонів, — я намагаюся скоротити витрати... розумієш... заради сімейного щастя... доводиться зтягнути пасок... вакансій на ринку праці катма... звісно, пропозиції трапляються, але я чекаю на щось варте уваги... розумієш... ідеться не тільки про гроші — я маю почуватися на своєму місці. А якщо відверто, Віллі, то це Норма...

її нервує, *страшенно нервує* той факт, що я граю в карти, тоді як вона є годувальницею. Минулого тижня ми добряче посварилися. Розумієш, мої заробітки завжди були «сімейним бюджетом», тоді як свою чималу зарплату вона вважає виключно *своєю*. Ти й сам знаєш, як жінки скаржаться і скиглять про те, що їм бракує можливостей, а щойно отримують їх, то й самі від того не в захваті.

Зненацька Віллі ляснув себе по голові.

— *То ось чому* ти не прийшов на дві останні гри! Чорт забирай, Шеллі, я був сліпцем: як можна було цього не помітити? Але стривай, вони вже біжать! Дивись, онде Омаха! Цей чортів жеребець просто летить уперед! Номер п'ять, Маккерон у жовтій куртці й такому самому картузі — він триматиметься з усіма, доки не пройде три чверті дистанції, а тоді вже відкриється друге дихання! Ага-ага, зараз і почнеться, поглянь, як він рвонув, Омаха виривається вперед! Це неймовірно, здається, він не торкається землі! Ти *коли-небудь* бачив, щоб кінь так мчав? Скидається на те, що кандидат на друге місце біжить задом наперед. А Омаха мчить, та він би й другу милю пробіг!

Після перегонів (Омаха переміг із коефіцієнтом 8,80) Віллі повернувся з церемонії нагородження переможців, і вони з Шеллі вирушили до бару, де замовили пиво «Циндао».

— Шеллі, як довго ти не працюєш?

— Півроку.

— Півроку! Боже, це просто жах якийсь. Я саме збирався найближчим часом потеревенити з тобою, тож, мабуть, зроблю це зараз. Ти ж чув про мій масштабний проект у «Walnut Creek»? Ми два роки намагалися отримати в міської ради дозвіл на спільне володіння чотирмастами будівлями — і крига нарешті скресла. Мої «очі й вуха» (повір, я витрачаю на них чимало грошень) стверджують, що рішення ухвалить уже за місяць. А тоді доведеться отримати згоду від

мешканців — звісно, ми запропонуємо їм першочергові права на викуп із великими знижками, а тоді почнемо обговорювати перепланування.

— Гаразд, і що?

— Ідеться ось про що: мені потрібен менеджер із продажу. Я знаю, що ти ніколи не займався нерухомістю, але знаю і те, що ти класний продавець! Кілька років тому ти продав мені яхту за мільйон доларів і зробив це так майстерно, що я вийшов із вашого офісу з відчуттям, що ти зробив мені неабияку послугу. Ти швидко вчишся і маєш те, чого не має решта — довіру. Абсолютну довіру. Я довіряю тобі на тисячу відсотків. Ми граємо в покер п'ятнадцять років — пригадуєш, ті нісенітниці про землетрус? Якщо навіть усі дороги перекриють, ми зможемо грати в покер по телефону!

Шеллі кивнув.

— І знаєш що? Це аж ніяк не нісенітниця! Я щиро вірю, що ми єдина покерна команда у світі, яка могла б це зробити. Я довіряю тобі й іншим хлопцям навіть із заплющеними очима! Шеллі, ти маєш зі мною попрацювати! Чорт забирай, під час підготовки до національного чемпіонату я триматиму тебе на тенісних кортах так довго, що з будь-якої іншої роботи тебе просто звільнять!

Шеллі пристав на його пропозицію. Зарплата була та сама, що й на попередній роботі — шістдесят тисяч доларів на рік плюс комісійні. Але це було не все. Віллі хотів захистити гру в покер — і бути певним, що Шеллі й надалі до них долучатиметься.

— Пригадуєш ту яхту за мільйон доларів? Кілька разів я добряче на ній розважився, але не на мільйон. Граючи в покер, я отримую значно більше задоволення, навіть і порівнювати не варто. Якби мені довелося від чогось відмовитися — від яхти чи покеру, — той човник лишився б у минулому. Я хочу, щоб гра тривала й не припинялася, як це й було рані-

ше. Маю зізнатися, що дві останні гри були так собі, бо там не було тебе. Твоє місце зайняв Діллон, а він такий напружений і так міцно тримається за свої карти, що й королеви плачуть. А в дев'яти випадках із десяти просто скидає карти, не чекаючи на флоп¹. Нудьга та й годі! Із гри поволі витікає життя. Варто втратити такого хлопця, як ти, — і все починає розвалюватися. Шеллі, я хочу знати (звісно, це залишиться між нами), що тобі потрібно для того, аби продовжити грати?

Шеллі розповів про свій покерний рахунок на сорок тисяч доларів, який дозволяв йому залишатися у грі протягом п'ятнадцяти років. За його словами, він грав би й далі, якби не ті кляті карти, що змусили його програти все. Віллі одразу запропонував йому цю суму як безвідсотковий відновлювальний кредит на наступні десять років, про який Норма і гадки не мала б.

Шеллі завагався.

— Нехай це буде своєрідний аванс, — запропонував Віллі.

— Гм... — не поспішав відповідати той.

Віллі все зрозумів і відразу запропонував кращий варіант, який не ставив би під загрозу їхні дружні стосунки.

— Маю для тебе кращу пропозицію, Шеллі. Віднімемо десять тисяч від твоєї офіційної зарплати — Нормі ти озвучиш ту суму, яка залишається. Я дам тобі аванс — сорок тисяч доларів, які ми заховаємо на офшорному рахунку на Багамах. А за чотири роки ти вже зі мною розрахуєшся. У будь-якому випадку твої комісійні будуть вищі, аніж офіційна зарплата.

Отак Шеллі й виграв на перегонах. І отримав нову роботу. І довічний квиток на покер. Тепер навіть Норма не заперечуватиме переваги гри з серйозними діловими людьми. «Оце так день!» — думав Шеллі після розмови, чекаючи на

¹ Другий раунд торгівлі у видах покеру, що мають спільні карти. На стіл кладуть три карти, які можуть використовувати гравці для своїх комбінацій.

свій виграш біля двадцятидоларового віконечка. Майже ідеальний! Щоправда, була в ньому ложка дьогтю: чому вони не поговорили минулого тижня? Чи принаймні сьогодні вранці? «Тоді я стояв би біля стодоларового вікна з купою банкнот у руці! 8,80! Чорт забирай, нічогенький кінь!»

Маршал прибув до «Avocado Joe's» трохи завчасно. То було казино з великою неоновою вивіскою та лискучою червоною «Mazda Miata» з відкритим верхом, що стояла у вітрині біля входу, — швейцар пояснив, що то заохочувальний приз, який розіграють наступного місяця. Зробивши десять-п'ятнадцять кроків у глиб густої завіси сигаретного диму, Маршал швиденько роззирнувся навсібіч, а тоді так само швидко повернувся до своєї машини. Він мав аж надто ошатний вигляд, а останнє, чого йому хотілося б, — це привертати до себе увагу. Найкращі гравці «Avocado Joe's» мали на собі теплі куртки у стилі каліфорнійських золотошукачів.

Маршал зробив кілька глибоких вдихів, намагаючись прочистити легені, а тоді сів за кермо й від'їхав у найтемніший куток яскраво освітленого паркувального майданчика. Переконавшись, що його ніхто не бачить, Маршал заліз на заднє сидіння, зняв краватку й білу сорочку, відкрив свою спортивну сумку та дістав звідти куртку від спортивного костюма. Все одно не те — вона не пасувала до начищених черевиків і темно-синіх штанів. Він привертатиме до себе значно менше уваги, якщо перевдягнеться повністю. Тож Маршал дістав кросівки та спортивні штани, у яких грав у баскетбол, і почав перевдягатися, ховаючи своє обличчя від двох жінок, які припаркувалися поряд і присвистували, зазираючи в його автівку.

Він дочекався, поки вони підуть геть, глибоко вдихнув чисте повітря і повернувся до казино. Величезний зал був розділений на дві ігрові кімнати, в одній із яких грали в за-

хідний покер, а в іншій — в азійські азартні ігри. У західній кімнаті він побачив п'ятнадцять столів у вигляді підків, облямованих зеленою тканиною та освітлених розкішними люстрами, — підробки у стилі «Tiffany». Довкола кожного столу розташовувалися десять місць для гравців та одне для дилера в центрі. У трьох кутках кімнати Маршал помітив автомати з кока-колою, а в четвертому — гральний автомат, ущертъ заповнений дешевими ляльками та м'якими іграшками. Чотири монети по двадцять п'ять центів дозволяли спробувати дістати один із призів за допомогою величезних щипців. Маршал не бачив таких автоматів ще з часів, коли був дитиною і гуляв дерев'яними доріжками Атлантик-сіті.

За всіма столами грали в «техаський голдем». Ігри відрізнялися виключно розмірами дозволених ставок. Маршал підійшов до столу з п'яти- і десятидоларовими ставками і зупинився за спиною одного з гравців, зазираючи в його карти. Він прочитав буклет, що його дав йому Шеллі, тож загалом зрозумів, що й до чого. Кожен гравець отримував дві закриті карти. Відтак п'ять спільних карт викладалися на стіл відкрито: три відразу («флоп»), дві інші окремо — «четверта» і «п'ята вулиця».

Загальна сума ставок була чимала. Маршал наблизився до столу, аби краще все роздивитися, аж раптом до нього підійшов піт-бос¹. Дасті, білявий чолов'яга з сигарою, схожий на Алана Ледда, не потребував тренінгів із впевненості в собі — він рішуче наблизився до Маршала й оглянув його з голови до п'ят, звернувши особливу увагу на його баскетбольні кросівки, що не пропускали повітря.

— Здоров був, — звернувся він до Маршала, — ти що тут робиш? Відпочиваєш?

— Дивлюся, — відповів Маршал, — і чекаю на свого друга. Невдовзі він з'явиться, і ми теж зіграємо.

¹ Спеціаліст, який стежить за групою гральних столів у казино.

— Дивишся? Жартуєш, чи що? Гадаєш, ти можеш просто стояти й дивитися? А як, по-твоєму, на це мають реагувати гравці? Розумієш, ми дбаємо про комфорт кожного клієнта! Як тебе звати?

— Маршал.

— Гаразд, Маршале, як будеш готовий грати, підходь до мене, і я запишу тебе в чергу. Зараз усі столи зайняті.

Він пішов геть, але раптом повернувся й усміхнувся:

— Раді тебе бачити, «шерифе». Без жартів. Ласкаво просимо до «Avocado Joe's». Якщо тобі спаде на думку щось зробити (і байдуже що), поки ти не почав грати... *не роби* цього. Спочатку підійди до мене. А як хочеш спостерігати, то йди туди, — Дасті кивнув на віддалений зал за скляною стіною, — чи в азійську кімнату. Там точаться справжні баталії, тож є на що подивитися!

Після того Дасті пішов геть, і Маршал почув, як він звернувся до одного з дилерів, який саме встав з-за столу, щоб іти на перерву:

— Він хоче дивитися! Ти таке бачив? Дивно, що не припхався з камерою!

Почуваючись повним ідіотом, Маршал непомітно повернувся до залу й почав спостерігати. У центрі кожного столу на десять гравців сидів дилер в уніформі закладу — темних штанах та яскравому квітчастому жилеті. Щокілька хвилин гравець-переможець простягав йому фішку і, перш ніж покласти її до внутрішньої кишені жилета, дилер голосно стукав нею по столі. Маршал зрозумів: то була своєрідна традиція — сигнал для менеджера залу, що дилер кладе до кишені власні чайові, а не гроші казино. Звісно, то був архаїзм, адже ігри за столами фіксували на камеру, аби уникнути зайвих проблем. Попри те, що Маршал не був сентиментальним, йому сподобався цей маленький реверанс «Avocado Joe's» у бік традицій — у цьому гамірному храмі,

де поклонялися матеріальним цінностям, він просто-таки впадав у вічі.

Під час кожної роздачі карт для техаського голдема трое з десяти гравців мали почергово робити ставки. Дилер ділив фішки на три купки: одна залишалася на столі, другу він опускав у проріз на столі — то була оплата послуг казино, а третю включали в джек-пот. Згідно з оголошенням на стіні, джек-пот міг отримати гравець, якому вдалося побити фул-хаус із тузів з десятками. Джек-пот становив близько десяти тисяч доларів, і значну частину цієї суми забирав переможець та той, хто мав другу за величиною комбінацію, але певну суму ділили й між іншими гравцями. Щодвадцять хвилин дилер мав право на перерву і на його місце сідав інший працівник. Маршал помітив, що гравці, яким таланило, давали дилеру додаткові чайові у вигляді фішок.

Маршал закашлявся і спробував відігнати дим від свого носа. Те, що він прийшов до казино в спортивному костюмі, було смішно, адже це був справжній храм хвороб. Усі відвідувачі мали поганий вигляд. Його оточували жовтуваті, похмурі обличчя. Більшість гравців перебували в казино вже десять-п'ятнадцять годин поспіль. Усі невпинно курили. Зі стільців звисали складки плоті особливо гладких відвідувачів. Дві офіціантки анорексичної статури бігали туди-сюди, обмахуючись тацями; кілька гравців мали при собі кишенькові вентилятори, які стояли перед ними на столах і відганяли дим; дехто жадібно запихався їжею просто-таки під час гри — сьогодні фірмовою стравою були креветки з желеподібним соусом з омара. Дрес-код був невимушеним і водночас дивним: Маршал помітив чоловіка з довгою сивою борідкою, який взув турецькі шльопанці із гострими закрученими носами та червону феску; траплялися й гравці у важезних ковбойських черевиках і величезних капелюхах-стетсонах; один гравець прийшов у японському матроському костюмі

40-х років. Тут можна було побачити й «синіх комірців» у робочому одязі, а також кількох жінок старшого віку в акуратних сукенках 50-х років, застебнутих аж до шиї.

За всіма столами точилися розмови виключно про гру. Цієї теми нікому не вдавалося уникнути. За одним столом хтось теревенив про лотерею, що її організував штат Каліфорнія. За іншим гравець розважав своїх сусідів розповіддю про кінні перегони в Ель-Каміно, переможцем яких стала конячина, яка фінішувала на трьох ногах — із коефіцієнтом ставок дев'яносто до одного. Маршал помітив чоловіка, який намагався віддати своїй супутниці пачку скручених банкнот зі словами: «Пам'ятай: що б я не робив — благав, погрожував, сипав прокльонами, ридав, байдуже що, — шли мене під три чорти, бий по яйцях, застосовуй прийоми карате... *Але в жодному разі не давай мені ці гроші!* Це наш відпочинок на Карибах. Біжи звідси, лови таксі та їдь додому! Ще один кричав на менеджера, щоб той увімкнув настільний хокей «Sharks». У приміщенні було понад десять телевізорів, які транслювали баскетбольні матчі. Довкола них купчилися відвідувачі, які зробили свої ставки на результати матчів. Скидалося на те, що ставок тут просто не уникнути.

Маршалів «Rolex» показував за п'ять восьму. Невдовзі тут мав з'явитися містер Меррімен, і Маршал вирішив зачекати на нього в ресторані казино, маленькій задушливій кімнаті з величезним баром із масиву дуба. Усі скляні елементи декору були підробками під «Tiffany» — люстри, попільнички, скляні вітрини, панелі. В одному кутку кімнати стояв більярдний стіл, довкола якого зібралися напружені глядачі — вони вже зробили ставки на «вісімку».

Як і повітря, їжа була напрочуд нездоровою. Маршал не знайшов у меню жодного салату; він проглянув його кілька разів, намагаючись знайти найменш шкідливу для здоров'я страву. Коли ж він поцікавився, чи можуть тут приготу-

вати парові овочі, офіціантка-анорексичка тільки здивовано кинула: «Га?» Ще одне «Га?» він отримав у відповідь на своє запитання про олію, яку використовували під час приготування креветок та соусу з омара. Врешті-решт він замовив ростбіф без підливи та тонкі скибочки помідорів із зеленим салатом. Маршал їстиме м'ясо вперше за багато років, але принаймні знатиме, що потраплятиме йому до рота.

— Агов, доку, як ся маєте? Привіт, Шейло, — мовив Шеллі, пославши офіціантці повітряний поцілунок, — принеси мені те саме, що й доку. Він знається на гарних стравах. Але не забудь підливу.

Шеллі нахилився до сусіднього столу, щоб потиснути руку чоловікові, який переглядав програму кінних перегонів.

— Джейсоне, маю для тебе такого коника! Дербі вже за два тижні — у Дель-Марі, тож готуй грошенята. Завдяки мені розбагатієш так, що й нащадкам нічого не бракуватиме. Поговоримо пізніше, зараз маю владнати одну справу з приятелем.

«Це його стихія», — подумав Маршал.

— Бачу, ви сповнені ентузіазму, містере Меррімен. Турнір був вдалим?

— Найбільш вдалий з усіх. Ви бачите перед собою чоловіка, який став переможцем парного турніру! Авжеж, доку, мене переповнює ентузіазм — і все це завдяки тенісу, моїм друзям і вам.

— Отже, містере Меррімен...

— Тс-с-с, доку. Жодних «містерів Мерріменів». Тут це не вітається, тож забудьте про такі звертання. Виключно «Шеллі». «Шеллі» і «Маршал», гаразд?

— Гаразд, Шеллі. Отже, час перейти до справи. Ви хотіли провести своєрідний інструктаж, чи не так? Маю сказати, що завтра з самого ранку на мене чекатимуть пацієнти, тож я не можу затримуватися тут надовго. Пригадуєте, про

що ми домовлялися: дві з половиною години, сто п'ятдесят хвилин — і я забираюся звідси.

— Ясно. Тоді почнімо.

Маршал кивнув, ретельно обрізав усі шматочки жиру зі свого ростбіфа, поклав його на хліб, накрит тонкими скибочками помідорів і прив'ялим листком салату, полив кетчупом і взявся жувати, доки Шеллі змальовував план їхніх подальших дій.

— Ви ж прочитали той буклет про техаський голдем?

Маршал знову кивнув.

— Добре. Тоді ви фактично готові до гри. Мені треба, щоб ви володіли інформацією і не привертали до себе зайвої уваги. Я не хочу, щоб ви зосереджувалися на власних картах і не хочу, аби ви грали: маєте виключно спостерігати за мною. Скоро звільняться місця за столом зі ставками по двадцять-сорок доларів. Ось як усе буде: ставки почергово роблять три гравці, на кожну роздачу. Один із них ставить п'ять доларів — це «бат», який належить казино, себто оплата за оренду столу та послуги дилера. Наступний гравець — «сліпий» — ставить двадцять доларів, а третій — «подвійний сліпий» — десять. *Второпали?*

— Це означає, що гравець, який поставив двадцять доларів, може побачити флоп без додаткової ставки?

— Саме так. Якщо ніхто не підвищить ставку. Це означає, що ти заплатив за флоп і маєш право побачити його протягом одного раунду. Імовірно, за столом буде дев'ять гравців, тож шанс здебільшого трапляється один раз на дев'ять роздач. Під час восьми раундів ви просто виходите з гри — у жодному разі *не грайте на першу ставку*. Повторюю: *навіть не думайте* грати. У кожному раунді вам доведеться тричі піднімати свою ставку, це десь тридцять п'ять доларів. Раунд із дев'ятьма роздачами триватиме близько двадцяти п'яти хвилин. Тож за годину ви можете програти сімдесят доларів. Це якщо ви не надумаете зробити дурницю

і розіграти свою руку. Ви хочете піти звідси через дві години? — поцікавився Шеллі, отримавши свій ростбіф, який плавав у густій підливі. — Ось мій план: ми граємо протягом години й тридцяти-сорока хвилин, а тоді півгодинки обговорюємо гру. Я вирішив компенсувати всі ваші витрати (бачте, сьогодні я щедрий), тож тримайте сотню баксів, — із цими словами Шеллі висмикнув із гаманця стодоларову банкноту.

Маршал узяв її і зауважив:

— Гм... сто доларів... щось тут не те... — Він дістав ручку і взявся підраховувати щось на серветці. — Тридцять п'ять доларів за двадцять п'ять хвилин... а ви хочете грати годину і сорок хвилин... загалом сто хвилин. Отже, це сто сорок доларів, чи не так?

— Гаразд, ось іще сорок. Тримайте ще кілька сотень про всяк випадок — це ваш «кредит» на вечір. Для початку варто купити фішок на триста доларів. Це солідно, не привертатиме зайвої уваги, і вас не вважатимуть недосвідченим селяком. Коли зберемося додому, їх можна буде знову обміняти на готівку.

Жадібно запихаючись ростбіфом та хлібом, просоченим підливою, Шеллі вів далі:

— А тепер, доку, слухайте мене уважно. Якщо програєте більш ніж сто сорок доларів — то вже ваші проблеми. Це може трапитися тільки за однієї умови: якщо ви надумаете розігравати свої карти. Але я не радив би це робити, тут зібралися досвідчені хлопці. Більшість із них грають три-чотири рази на тиждень і так заробляють собі на життя. *До того ж*, якщо ви почнете грати, то не зможете спостерігати за мою поведінкою під час гри. А саме для цього ми й тут, чи не так?

— З вашої книжки я дізнався, що є «цінні руки», за наявності яких гравець може бачити флоп щоразу: скажімо, пари високих карт чи туз із королем однієї масті.

— Дідько, ні. Тільки не в мій час. Коли я заберуся звідси, ви, доку, можете розважатися, як вам заманеться. Усі ігри ваші.

— Чому це *ваш* час? — поцікавився Маршал.

— Бо я фінансую всі ваші ставки і саме завдяки мені ви можете бачити ці карти. Крім того, це мій психотерапевтичний сеанс, нехай навіть останній.

— Гаразд, — кивнув Маршал.

— Ні, ні, стривайте, доку. Я зрозумів, про що йдеться. Хто, як не я, може зрозуміти, як важко скинути гарні карти? Це жорстоке покарання, яке не вкладається у голову. Тому пропоную компроміс. Щоразу, коли вашими першими картами будуть тузи, королі чи королеви, ви можете зробити ставку, щоб побачити флоп. Якщо він не покращує вашу ситуацію, себто ви не збираєте три карти однієї масті чи дві пари, *тоді* ви пас і не робите наступну ставку. А потому, ми, звісно, розділимо виграш порівну.

— Порівну? — перепитав Маршал. — Хіба двоє гравців за одним столом можуть розділити виграш між собою? А як щодо програшів — теж ділитимемо порівну?

— Добре. Гаразд. Я сьогодні щедрий: усе, що виграєте, ваше, але ви маєте пристати на мої умови — грати виключно за наявності пари тузів, королев чи королів. З будь-якими іншими картами гра для вас припиняється. Навіть якщо це король і туз однієї масті! Якщо зробите по-своєму і програєте — то ваша проблема. Зрозуміло?

— Так.

— А тепер поговорімо про головне: навіщо ви тут. Я хочу, щоб ви спостерігали за тим, як я роблю ставки. Сьогодні я планую активно блефувати, отже, ви маєте зауважувати, які «знаки» ілюструють мої наміри — пригадуєте, ви помічали подібні моменти під час нашого сеансу: рухи ногою і таке інше.

За кілька хвилин Маршал і Шеллі почули свої імена через гучномовець і вирушили до столу зі ставками на двадцять-сорок доларів. Усі чемно привіталися з ними. Шеллі звернувся до дилера зі словами:

— Як ся маєш, Еле? Дай-но мені отих кругленьких штукенцій на п'ятсот доларів і подбай про мого друга — він тільки починає, а я намагаюся його «зіпсувати», тож знадобиться і твоя допомога.

Маршал поміняв свої триста доларів на фішки, і тепер перед ним височіли два стоси: червоні п'ятидоларові фішки і синьо-білі, по двадцять доларів кожна. Під час другої роздачі Маршал був «сліпим»: мав поставити двадцять доларів на дві закриті карти, щоб побачити флоп: три дрібні піки. Маршал мав на руках дві пікові карти — двійку й сімку, а отже, зібрав флеш із п'яти карт. Наступна карта — «четверта вулиця» — теж виявилася дрібною пікою. Флеш страшенно потішив Маршала, і він геть забув про інструкції Шеллі — залишився у грі та двічі відповів на сорокадоларову ставку. Коли ж усі гравці відкрили свої карти, Маршал показав свою двійку та сімку й гордо мовив: «Флеш». Однак флеші інших були вищими.

Шеллі нагнувся до нього і якомога спокійніше мовив:

— Маршале, флоп складався з чотирьох пікових карт — це означає, що *всі*, хто мають на руках принаймні одну піку, можуть зібрати флеш. Ваші шість пікових карт аж ніяк не кращі за п'ять пікових карт будь-якого іншого гравця, а вашу сімку пік легко поб'є будь-яка вища карта тієї ж масті. Як гадаєте, чому всі інші гравці продовжували піднімати ставки? Завжди запитуйте себе про це. У них *мають* бути флеші! Я підрахував, що за таких умов, мій друже, вже за годину ви програєте близько дев'ятиста *ваших*, — Шеллі умисно зробив акцент на слові «ваших», — доларів, зароблених важкою працею.

Почувши це, один із гравців, високий чорношкірий чоловік у сірому костюмі «Borsalino» та годинником «Rolex» на зап'ястку, який саме рахував свої фішки, зауважив:

— Хлопче, чому б тобі не поміняти фішки на готівку й не піти додому... трохи поспати... бо ж... чувак, який ставить на флеш із сімкою... гм... тобі ще тренуватися й тренуватися.

Через надмірну увагу з боку гравців Маршал миттю почервонів, однак дилер спокійно зауважив:

— Не дозволяй їм збити себе з пантелику, Маршале. Я відчуваю, що в тебе все вийде, і то дуже скоро. А як допетраєш, що й до чого, то всім покажеш, де раки зимують!

Маршал зрозумів, що гарний дилер був своєрідним груповим психологом — він завжди міг заспокоїти чи підтримати, адже спокійна атмосфера за гральним столом означала більші чайові.

Відтак Маршал почав грати стриманіше, щоразу скидаючи свої карти. Кілька гравців доброзичливо пробуркотіли, що він надто стриманий, однак Шеллі та дилер стали на захист Маршала й попросили поставитися до нього з розумінням, адже він ще не опанував гру. За півгодини Маршалові трапилися два тузи, а флоп складався з туза й пари двійок, тож йому вдалося зібрати фул-хаус із трьома тузами. Ставок було небагато, але Маршал виграв двісті п'ятдесят доларів. Решту часу він, мов той яструб, спостерігав за Шеллі, подеколи занотовуючи щось у маленький блокнотик. Скидалося на те, що всім було байдуже, що він записує, окрім хіба що тендітної азійки, яку майже не було видно за стосами виграних фішок. Вона підвелася, перехилилася через купу чорно-білих фішок по двадцять доларів і, кивнувши на його блокнот, зауважила:

— І не забудь записати, що великий стрит б'є крихітний повний флешик, хі-хі-хі!

Поза сумнівом, найбільш активним гравцем, який робив ставки, за цим столом був Шеллі. Скидалося на те, що він знає, що робить. Утім, коли він мав гарні карти, у грі залишалося замало гравців. Коли ж блефував, а на столі лежали непогані карти, один або двоє гравців із поганенькими картами відповідали на його ставки і зрештою вигравали. Коли ж хтось робив ставку на закриту руку, Шеллі чомусь залишався у грі. Попри те, що він мав непогані карти, сто-

сик його фішок поступово танув і за півтори години він програв п'ять сотень. Маршалові не знадобилося багато часу, аби зрозуміти, чому так сталося.

Шеллі підвівся, кинув дилерові кілька фішок (то були чайові) і рушив до ресторану. Маршал поміняв фішки на готівку й пішов за Шеллі, не залишивши жодних чайових.

— Щось помітили, доку? Були якісь «знаки»?

— Гм, Шеллі, я, звісно, ще тільки вчуся... Але скидається на те, що ви могли б краще виказати свої карти, якби взялися ними семафорити.

— Га? Це як?

— Є така система знаків із прапорцями, за допомогою якої один корабель подає сигнали іншим.

— Ага, є таке. То що, все настільки погано?

Маршал кивнув.

— А як щодо конкретних прикладів? Мені потрібні деталі.

— Гм, для початку пригадайте роздачі, які дозволили вам зібрати високі карти. Як на мене, їх було шість: чотири фулхауси, великий стрит і великий флеш.

Шеллі замріяно всміхнувся, немовби перед його очима зринули давні коханки.

— Авжеж, я пам'ятаю кожну комбінацію. Вони були прекрасні, чи не так?

— Е-ем... — вів далі Маршал. — Я помітив, що інші гравці, які мали подібні карти, вигравали більше грошей, аніж ви, і значно більше — удвічі чи навіть утричі. Насправді я не сказав би, що вам вдавалося впіймати «велику рибу», швидше то були просто непогані карти, бо ж ви жодного разу не виграли великі гроші.

— Тобто?

— Тобто, коли ви мали «високі» карти, ця новина поширювалася, мов лісова пожежа.

— І якими були мої «прапорці»?

— Дозвольте мені озвучити свої спостереження. Я помітив: коли вам трапляються гарні карти, ви надто сильно їх стискаєте.

— Стискаю?

— Авжеж, охороняєте їх, наче то ваш власний Форт-Нокс. З такою силою можна й велосипедне колесо зігнути. І ще одне: маючи на руках флеш, перш ніж зробити ставку, ви завжди кидаєте оком на свої фішки. Стривайте, було ще дещо... — Маршал уважно вивчав свої нотатки. — Ага, ось воно. Маючи на руках гарні карти, ви щоразу відвертали очі від столу й дивилися кудись убік, неначе хотіли переглянути баскетбольний матч на одному з екранів. Гадаю, ви намагалися змусити інших гравців думати, що ця рука вас аж ніяк не цікавить. А от коли ви блефуйте, то дивитесь у вічі гравцям, немовби хочете змусити їх опустити очі, хочете їх принизити й відмовити від ставок.

— Доку, ви жартуєте? Я справді це роблю? Аж не віриться. Я знаю про всі ці штуки — читав у книжці «Знаки» Майка Каро. Але й гадки не мав, що й сам це все роблю.

Шеллі встав і міцно обійняв Маршала.

— Оце я називаю терапією, доку! Найкращою з усіх! Не можу дочекатися, коли повернуся до гри — тепер я «перетасую» всі свої знаки! Я їх так заплутаю, що ці джокери й не гадки не матимуть, що ж насправді сталося.

— Стривайте! Є ще дещо. Бажаєте почути?

— Звісно! Але зробімо це якнайшвидше. Я хочу переконатися, що отримаю те саме місце за столом. Гм, мабуть, краще його зарезервувати.

Шеллі метнувся до Дасті, плеснув його по плечу, щось прошепотів і простягнув йому десять доларів. Відтак швидко повернувся до Маршала й нашорошив вуха.

— Продовжуйте, доку, я уважно слухаю.

— Ще два моменти. Коли ви дивитесь на фішки, намагаючись їх швиденько порахувати, усе очевидно — ви маєте на руках гарні карти. Гадаю, я про це вже казав. Але не зга-

дав про таке: блефуючи, ви ніколи не дивитеся на фішки. Є ще дещо, ледь уловиме, і я не зовсім певен, що це...

— Кажіть, доку. Я хочу почути все! Зізнаюся: кожне ваше слово — золота монета!

— Гм, маючи на руках гарні карти, ви, як на мене, дуже обережно кладете на стіл свою ставку. І дуже близько до себе — ви не простягаєте руку трохи далі. А під час блефу робите навпаки: агресивно жбурляєте фішки простісінько в центр столу. А ще, блефуючи, ви (щоправда, не щоразу) знову і знову поглядаєте на свої невдалі карти, немовби сподіваючись побачити замість них інші. І останнє: ви завжди залишаєтеся у грі до кінця, навіть коли інші гравці чудово розуміють, що хтось зібрав повну комбінацію... тож я гадаю, що ви приділяєте максимум уваги своїм картам, але геть не зважаєте на гравців. Що ж, наче все. — Маршал хотів було порвати свій аркушик.

— Ні-ні, доку, не рвіть! Дайте його мені. Я поставлю його в рамочку. Хоча ні — краще заламіную і носитиму з собою. Це буде мій талісман, наріжний камінь успіху Меррімена. Послухайте, я маю йти, гріх втрачати таку нагоду... — Шеллі кивнув на стіл для покеру, з-за якого вони нещодавно вийшли. — Така компанія бовдурів може більше й не зібратися. Ага, майже забув. Ось лист, який я обіцяв для вас написати. Він простягнув аркуш, і Маршал відразу його проглянув:

Усім, кого це може зацікавити:

Цим листом я підтверджую, що отримав від лікаря Маршала Стрейдера психотерапевтичні послуги найвищого ґатунку. Я вважаю, що повністю вилікувався та позбувся всіх неприємних симптомів, появу яких спричинив неправильний курс лікування лікаря Панде.

Шеллі Меррімен

— Що скажете, доку? — запитав Шеллі.

— Ідеально, — мовив Маршал. — Тільки зазначте дату, будь ласка.

Шеллі поставив дату, а тоді імпульсивно дописав:

У зв'язку з цим я відмовляюся від будь-яких претензій до Інституту психоаналізу «Золоті ворота».

— А тепер що скажете?

— Ще краще. Дякую, містере Меррімен. Завтра я надішлю вам свого листа.

— Тоді ми остаточно розрахаємося одне з одним. Рука руку миє. Знаєте, доку, я оце подумав — власне, ця думка тільки зринула, вона ще не розвинулася... Ви могли б зробити непогану кар'єру як консультант із покеру. Ви просто ас! Принаймні зараз я гадаю саме так. Побачимо, як воно буде, коли я повернуся за стіл... Пропоную якимось пообідати разом. Я міг би стати вашим агентом. Роззирніться — тут сотні простачків із грандіозними мріями, які були б не проти вдосконалити свою гру... А є ж і більші казино... «Garden City», «Club 101»... Та вам би платили великі гроші! Я вмію знайти би натовп клієнтів чи заповнив аудиторію для майстер-класу. Кілька сотень гравців, по сотні з кожного — це двадцять тисяч на день. Звісно, як агент я отримував би свій відсоток... Поміркуйте над цим, доку, а я вже маю йти. Я вам зателефоную. Треба хапатися за цей шанс.

Із цими словами Шеллі рушив для столу, наспівуючи: «Зіп-а-ді-ду-да, зіп-а-ді-дей».

Маршал вийшов із казино на паркувальний майданчик. На годиннику була одинадцята тридцять. За півгодини він зателефонує Пітеру.

РОЗДІЛ 21

Уночі перед черговим сеансом із Каролін Ернестові наснився навдивовижу яскравий сон. Прокинувшись, він одразу кинувся його записувати: «Я біжу аеропортом і в натовпі пасажирів помічаю Каролін. Я дуже радий її бачити, підбігаю до неї і хочу міцно її обійняти. Однак вона тримає перед собою сумку, і через це обійми незграбні — вони не дають мені задоволення».

Міркуючи про цей сон уранці, він згадав обіцянку, яку дав собі після розмови з Полом: «Правда привела мене сюди, вона ж мене звідси й виведе!» Ернест вирішив зробити те, чого ще ніколи не робив. Він розповість цей сон пацієнтці.

Під час наступного сеансу Керол неабияк заінтригувало те, що Ернестові наснилося, як він її обіймає. Після минулої зустрічі в неї з'явилося відчуття, що вона помилилася щодо Ернеста; надія на те, що їй вдасться змусити його скомпрометувати себе, поступово згасала. І ось, маєш — сьогодні він розповідає, що вона йому наснилася. Можливо, це до чогось та призведе, міркувала Керол. Утім, упевненості бракувало: вона вже не відчувала, що здатна контролювати ситуацію. На її думку, як психотерапевт Ернест був абсолютно непередбачуваним — практично на кожному сеансі він говорив або робив те, що неабияк її спантеличувало. І майже щоразу відкривав у ній те, про що вона й сама не відала.

— Знаєте, Ернесте, це дуже дивно, бо минулої ночі ви теж мені наснилися. Здається, Юнг називав це явище «синхронністю».

— Не зовсім так. Гадаю, «синхронністю» він називав збіг двох пов'язаних між собою феноменів, один із яких належить

до суб'єктивної реальності, а інший — до фізичного, об'єктивного світу. Пригадую, що в одній зі своїх праць він описував, як вони з пацієнтом говорили про сон, у якому фігурував стародавній єгипетський скарабей, і зненацька помітили, як живий жук б'ється у вікно, намагаючись потрапити до кімнати. Я ніколи не розумів суті цієї концепції, — вів далі Ернест. — Гадаю, деяких людей настільки спантеличує непередбачуваність нашого життя, що їм простіше вірити в певний космічний взаємозв'язок усього суцього. Мене ж це ніколи не вабило. Я не переймався ідеями випадковості чи байдужості природи. Чому звичайний «збіг» так жахає людей? Це просто збіг, тож навіщо вбачати в ньому щось інше? Що ж до нашої появи у снах одне одного — чи варто дивуватися? Зважаючи на те, скільки ми спілкуємося, на нашу близькість, було б дивно, якби наші образи *не* з'являлися у снах! Перепрошую, Каролін, може видатися, що я читаю вам лекцію. Але такі ідеї, як «синхронність» не залишають мене байдужим: я часто почуваюся самотнім, торуючи шлях незайманим простором між фрейдистським догматизмом і юнгіанським містицизмом.

— Ернесте, я зовсім не проти це обговорювати. Насправді мені дуже подобається, коли ви ділитесь зі мною своїми думками. Щоправда, маєте одну звичку, завдяки якій ваші монологи і справді скидаються на лекції: ви повсякчас називаєте моє ім'я.

— Навіть не помічав цього.

— Вам неприємно, що я це зауважила?

— Неприємно? Ні, я просто у захваті! Тепер я відчуваю, що ви ставитеся до мене серйозно.

Керол нахилилася до нього і стиснула його долоню у своїй руці. Ернест теж потиснув її руку, а тоді сказав:

— Гаразд, маємо ще багато роботи. Повернімося до сну. Чи є у вас якісь думки щодо цього?

— О ні, Ернесте! Це ж *ваш* сон. Поділіться *своїми* думками.

— Справедливо. Гм, психотерапія нерідко проникає у сні в образі своєрідної подорожі. Тож, гадаю, аеропорт символізує нашу терапію. Я намагаюся бути ближчим до вас, обійняти вас. Але ви використовуєте свою сумку як щит.

— А що, на вашу думку, символізує сумка? Знаєте, це досить дивне відчуття, неначе ми помінялися місцями.

— Зовсім ні, Каролін, я навпаки це заохочую. Немає нічого важливішого, аніж бути чесними одне з одним. Отже, пропоную й надалі дотримуватися цього принципу. Перше, що спадає на думку: Фройд повсякчас зауважував, що образ «сумочки» — це типовий символ жіночих геніталій. Я вже зауважував, що не дотримуюся фройдистських догм, але водночас мені не хотілося виплеснути разом із водою і немовля. Фройд є автором багатьох правильних інсайтів, тож ігнорувати їх було б хибно. Багато років тому я брав участь в експерименті: загіпнотизованих жінок просили уявити, що вони кохаються із чоловіком своєї мрії. Водночас їм не можна було уявляти безпосередній статевий акт. Дивовижно, але у свідомості більшості учасниць зринув саме образ сумочки: буцімто чоловік підходить до жінки та кладе щось у її сумочку.

— Отже, Ернесте, ваш сон означає, що...

— Гадаю, він символізує розвиток наших терапевтичних стосунків, але ви ставите між нами свою сексуальність і через це ми не можемо досягти справжньої близькості.

Якийсь час Керол сиділа мовчки, а тоді мовила:

— Є й інший варіант. І ця інтерпретація простіша й конкретніша: глибоко всередині ви відчуваєте сексуальний потяг до мене, а обійми є своєрідним еквівалентом сексу. Зрештою це ж ви були ініціатором обіймів у вашому сні?

— А як щодо сумочки, яка перетворилася на перепону?

— Як казав Фройд, іноді сигара — це просто сигара. Що ж до жіночого еквівалента, сумочки, чому вона не може бути просто сумочкою... скажімо, з грішми?

— Авжеж, я розумію, про що ви... йдеться про те, що я жадаю вас як жінку, а гроші, себто наша професійна угода, стають нам на заваді. І мене це страшенно засмучує.

Керол кивнула.

— Саме так. То як вам ця інтерпретація?

— Вона значно простіша, і я не маю жодного сумніву з приводу того, що в ній є часточка правди. Якби ми не зустрілися як психотерапевт і пацієнтка, я б радо спілкувався з вами особисто, ми вже говорили про це на минулому сеансі. І я ніколи не приховував, що вважаю вас привабливою, цікавою жінкою, яка має навдивовижу жвавий, гострий розум.

— Цей сон подобається мені дедалі більше, — усміхнулася Керол.

— Утім, — вів далі Ернест, — на сні зазвичай впливають численні фактори, тож не варто думати, що в моєму сні одночасно не переплітаються два прагнення: моє бажання працювати з вами як із пацієнткою (без жодного втручання сексуального потягу), а також прагнення пізнати вас як жінку — і щоб професійна угода не стояла нам на заваді. Це дилема, над якою я маю попрацювати.

Ернеста вразило те, як далеко його завела відвертість. Погляньте лишень — він абсолютно природно і свідомо говорить із пацієнткою про речі, які не наважувався б обговорювати ще кілька тижнів тому. До того ж він відчував, що повністю себе контролює. Тепер йому не хотілося спокушати Каролін. Він спілкувався відкрито, був відповідальним і водночас ефективний як психотерапевт.

— А як щодо грошей, Ернесте? Подеколи я помічаю, як ви кидаєте оком на годинник, і відчуваю, що я — просто джерело прибутку, а з кожним рухом годинникової стрілки у ваш гаманець падає черговий долар.

— Каролін, гроші для мене — не найважливіший аспект. Я заробляю більше, ніж витрачаю, і досить рідко про них

згадую. Але я мушу стежити за плином часу, Каролін. Те саме робите й ви, зустрічаючись зі своїми клієнтами за чітким розкладом. Водночас я ніколи не хотів, аби наш час спливав надто швидко. Жодного разу. Я завжди чекаю на нашу зустріч, ціную той час, який ми проводимо разом, і здебільшого засмучуюся, коли наші сеанси добігають кінця.

Керол мовчала. Як же її дратує той факт, що слова Ернеста неабияк її тішать! Як дратує оця його відвертість! Як дратує те, що зараз він не видається таким огидним!

— Знаєте, Каролін, я міркував і над умістом тієї сумочки. Як ви й припустили, перше, що спадає на думку, — гроші. Та чи може там бути щось інше — те, що заважає нашій близькості?

— Не певна, що розумію вас, Ернесте.

— Я хочу сказати, що ви, імовірно, не бачите мене таким, яким я є насправді — і це пов'язано з вашими упередженнями чи певними асоціаціями. Можливо, наші стосунки «блокує» ваш тягар із минулого — рани, які ви отримали від інших чоловіків, зокрема батька, брата, вашого чоловіка. Або ж очікування «другого прищестя» — згадайте Ральфа Кука й те, як часто ви казали мені: «Будьте, як він... Перетворіться на психотерапевта-коханця». Цими словами ви хочете сказати: «Ернесте, вам не треба бути *собою*. Перетворіться на щось інше, на когось іншого».

Керол із подивом зауважила, що він поцілів у яблучко, щоправда, з причинами поведінки трохи схибив. Останнім часом він добряче порозумнішав — дивина та й годі!

— А як щодо вашого сну, Каролін? Гадаю, з моїм ми більш-менш розібралися.

— Гм... Я бачила нас в одному ліжку, одягнених, і, гадаю, ми саме...

— Каролін, почніть усе спочатку і спробуйте описувати свій сон у теперішньому часі — уявіть, що ви бачите це тут

і тепер. Зазвичай такий метод допомагає «оживити» емоції, що їх людина відчуває уві сні.

— Гаразд, ось що я пам'ятаю. Ми з вами сиділи...

— Ми з вами *сидимо* — залишайтеся в межах саме цієї миті, — втрутився Ернест.

— Окей, ми з вами сидимо чи лежимо на ліжку в одязі, і ви проводите сеанс. Я хочу, щоб ви були ніжним, але ви поводитесь надто стримано й тримаєтеся на відстані. А тоді до кімнати заходить ще один чоловік, жакливий, огидний, гладкий і чорний, мов та вуглина. Тієї ж миті в мене з'являється бажання його спокусити. І роблю це з неабиякою легкістю — ми кохаємося просто-таки на тому самому ліжку, перед вашими очима. Увесь цей час я думаю: коли ви побачите, яка я вправна у ліжку, то теж мною зацікавитесь і захочете кохатися.

— Що ви відчуваєте у цьому сні?

— Сильне розчарування — через вас, Ернесте. А ще я відчула огиду, побачивши цього чоловіка — він був просто відразливий, справжнє уособлення зла. Я не знала, хто то був, і водночас це було мені відомо. То був Дювальє.

— Хто?

— Дювальє. Пригадайте — гаїтянський диктатор.

— Який між вами зв'язок? Цей чоловік щось для вас означає?

— А ось це найцікавіше. Абсолютно нічого. Я не згадувала про нього вже багато років, тож те, що він зринув у мої думках, дуже дивно.

— Озвучте свої асоціації, Каролін. Усе, що спадає на думку.

— Анічогісінко. Я навіть не певна, що бачила його на фотографіях. Тиран. Жорстокий. Темний. Тварина. Ага, згадала — імовірно, я нещодавно читала про нього статтю, буцімто він живе у злиднях десь у Франції.

— Але старий давно помер.

— Ні-ні, йдеться не про старого. Це молодий Дювальє. Той, якого називали «Малим доком». Я певна, що то був саме він. Навіть не знаю, як мені це вдалося, але я точно знала, що то він. Це прізвисько зринуло в пам'яті, щойно він увійшов до кімнати. Я думала, що сказала вам про це.

— Ні, Каролін, не сказали. Але я гадаю, це ключ, який дозволить нам розгадати ваш сон.

— У який спосіб?

— Спершу ви маєте поміркувати над своїм сном. Найкраще — висловити свої асоціації, як зробив я, аналізуючи свій сон.

— Гарзд. Я знаю, що почувалася розчарованою. Ми з вами були у ліжку, але нічого не відбувалося. А тоді з'являється цей низенький чоловічок — і я займаюся з ним сексом, фе! Дивно, що я на це пішла, та й загалом дивно, що я припускала, що тоді ви побачите мою майстерність і захочете мене. Щось тут не те.

— Не зупиняйтеся, Каролін.

— Справді не те. Тобто, якби я зайнялася сексом з якимсь огидним чоловіком на ваших очах, звісно, це аж ніяк не допомогло б завоювати ваше серце. Вас це радше відштовхнуло б, аніж привабило.

— Це було б логічно, якби ми сприймали сон таким, який він є. Але я точно знаю, що є інший спосіб дізнатися, що насправді він означав. Припустімо, що Дювальє — то не справжній Дювальє, а уособлення когось або чогось іншого.

— Наприклад?

— Згадайте його прізвисько — «Малий док»! Уявіть, що цей чоловік символізує часточку мене: дитину, найбільш примітивну чи первісну складову. Тож уві сні ви, імовірно, прагнули возз'єднатися з цією часточкою, сподіваючись, що в такий спосіб зможете завоювати й зрілу частину моєї особистості. Бачте, Каролін, під таким кутом сон видається цілком

логічним, якщо вам вдасться спокусити якусь часточку, «альтер-его», тоді й рештою ви заволодієте так само легко й невимушено!

Керол не зронила ані слова.

— Як гадаєте, Каролін?

— Мудро, Ернесте. Це дуже мудра інтерпретація.

А подумки додала: «Навіть краща, аніж ти можеш уявити!»

— Отже, Каролін, дозвольте мені підбити підсумки: моє трактування обох снів — і вашого, і мого — дозволяє зробити той самий висновок. Попри те, що ви приходите сюди, маєте до мене певні почуття, прагнете доторків і обіймів, ви водночас не хочете, аби ми були близькими. І знаєте, те, що символізують ці сни, подібне до того, що я відчуваю, коли йдеться про наші стосунки. Кілька тижнів тому я пообіцяв, що буду відвертим із вами і чесно відповідатиму на всі ваші запитання. Утім, ви жодного разу не скористалися цією можливістю. Ви казали, що хочете, аби я став вашим коханцем, але навіть не намагалися мене пізнати, хіба що запитували, як мені живеться у світі одинаків. Я торкатимуся цієї теми й надалі, Каролін, бо вона основна й найближча до суті. Я повсякчас спонукатиму вас бути зі мною чесною, а щоб це зробити, вам доведеться дізнатися про мене більше й довіритися мені. Тільки тоді ви зможете максимально розкритися. І цей досвід стане першим кроком на шляху до пізнання самої себе — такої, якою вас побачить інший чоловік, а ви його невдовзі зустрінете.

Керол мовчала й дивилася на свій годинник.

— Я знаю, що час уже вичерпано, Каролін. Ще кілька хвилин — можете висловити свою думку?

— Не сьогодні, Ернесте, — мовила Керол. Відтак вона рвучко підвелася й вийшла з кабінету.

РОЗДІЛ 22

Опівнічний дзвінок Пітерові Макондо аж ніяк не заспокоїв Маршала — йому тільки вдалося прослухати повідомлення трьома мовами про те, що «Mascondo Financial Group» зачинена на вихідні й відновить свою роботу в понеділок. Він також не зміг дізнатися домашній номер телефону Пітера через інформаційну довідку. Утім, то було й не дивно: Пітер частенько згадував про мафію та потребу ультрабагатих людей у додатковому захисті. Вихідні будуть довгі. Маршалові доведеться зачекати, він зателефонує до Цюриха знову в неділю опівночі.

О другій ночі він усе ще не спав, а тому почав порпатися в аптечці, шукаючи заспокійливе. Це було геть дивно, адже він зазвичай висловлював протест проти «ковтання пігулок» і наполягав на тому, що людина, яка пройшла якісний психологічний аналіз, має долати психологічний дискомфорт за допомогою інтроспекції та самоаналізу. Та цієї ночі про самоаналіз годі було й мріяти: його напруження сягнуло високого рівня, і Маршалові треба було якось себе заспокоїти. Нарешті він знайшов «Chlor-Trimeton» — антигістамін із заспокійливим впливом, проковтнув кілька таблеток і поринув у неспокійний сон, що тривав кілька годин.

Вихідні минали, і тривога Маршала зростала щохвилини. Куди поділася Адріана? А Пітер? Йому не вдавалося зосередитися. Маршал жбурнув останній примірник «Американського журналу психоаналізу» через усю кімнату; він не отримував задоволення від формування крони бонсаю і навіть не зміг підрахувати свої тижневі прибутки від акцій. Він

інтенсивно потренувався з гантелями в тренажерному залі, пограв у баскетбол, зробив пробіжку в парку «Золоті ворота». Та ніщо не допомагало зменшити неприємне відчуття, яке стискало горло.

Маршал уявив себе на місці пацієнта. *«Заспокойся! Навіщо ця метушня? Сядь і поміркуй, що насправді трапилось. Тільки одне: Адріана проігнорувала свої сеанси. Ну то й що? Інвестиції ніщо не загрожує. За кілька днів... гм... вже за тридцять три години... ти поговориш із Пітером. У тебе є вексель банку «Credit Suisse», що гарантує виплату коштів. Відтоді, як ти продав акції «Wells Fargo», їхня вартість знизилася майже на два відсотки. Найгірше, що може трапитися, це те, що тобі доведеться отримати гроші за векселем і викупити свої акції за нижчою ціною. Так, імовірно, ти не помітив, що з Адріаною щось не те... але ж ти не екстрасенс — щось могло лишитися поза твоєю увагою».*

«Непогана терапевтична інтервенція», — подумав Маршал. Однак застосовувати її до себе самого було неефективно. Самоаналіз має межі — дивовижно, що Фройдіві вдавалося працювати в цьому напрямку стільки років! Маршал розумів, що йому варто було б поділитися своїми переживаннями з кимось іншим. Але з ким? Не з Ширлі — останнім часом вони майже не спілкувалися, а тема їхньої з Пітером інвестиції призведе хіба що до сварки. Вона була проти цього з самого початку. Коли Маршал мрійливо розводився про те, як вони витрачатимуть сімсот тисяч доларів свого прибутку, Ширлі нетерпляче зауважувала: «Ми належимо до двох різних світів». З її вуст дедалі частіше зривалося слово «жадоба». А два тижні тому вона запропонувала Маршалу звернутися до її буддійського наставника, аби той допоміг впоратися з жадобою, що його переповнювала.

Крім того, в неділю Ширлі збиралася прогулятися схилами гори Тамалпаїс, щоб зібрати матеріали для ікебани.

Ще вдень, готуючись до від'їзду, вона зауважила, що, імовірно, ночуватиме не вдома: Ширлі потребувала «часу для себе» — відпочинку для душі, з медитацією та мистецтвом ікебани. Маршала вжахнула думка про те, що йому доведеться провести вихідні на самоті, і він навіть думав сказати Ширлі, щоб та нікуди не їхала, бо потрібна йому. Але ж Маршал Стрейдер ніколи не благав, то був не його стиль спілкування. Водночас його хвилювання було настільки очевидним і «заразним», що дружині, поза сумнівом, не варто було лишатися вдома.

Маршал нетерпляче поглянув на ікебану, що її залишила для нього Ширлі: роздвоєну гілку абрикоса вкривав лишайник; одна її частина витягувалася паралельно до столу, а інша линула вертикально вгору. На кінці горизонтальної гілки розквітла самотня біла квітка. Вертикальна гілка мала «комірець» із лаванди й зеленого горошку, які ніжно обвивали дві кали — білу й шафранову. «*Чорт забирай*, — подумав Маршал, — *на це їй не бракує часу!*» Навіщо вона це робить? Три квітки... знову шафранова й біла... Він витріщався на композицію близько хвилини, а тоді труснув головою і запхав ікебану під стіл, аби не дратуватися.

«До кого ще я міг би звернутися? До Мелвіна? Нізащо! Подеколи він може дати гарну пораду, але зараз нічим мені не допоможе. У його голосі вчуватиметься глузування, а я цього не витримаю! Колеги? Це неможливо! Я, звісно, не порушив норми професійної діяльності, але не певен, чи зможу комусь довіритися, і особливо тим, хто мені заздрить. Вони просто мене не зрозуміють. А якщо хтось обмовиться бо-дай словом, можна назавжди попрощатися з посадою очільника інституту!

Утім, хтось таки потрібен. Той, кому можна довіряти. Якби ж то можна було поговорити з Сетом Панде! Але ж я сам захряснув ці двері! Може, не варто було так на нього «наїжджати»...

Ні, ні, Сет на це заслуговував. Я правильно вчинив. Він отримав по заслугі».

Один із Маршалових пацієнтів, клінічний психолог, частенько розповідав про свою «групу підтримки», що складалася з десяти психотерапевтів-чоловіків. Щотижня вони зустрічалися на двогодинному сеансі. Пацієнт зауважував, що корисними були не тільки зустрічі — учасники групи нерідко допомагали одне одному за потреби. Звісно, Маршал не схвалював те, що його пацієнт відвідував подібні «групові заняття». За більш консервативних часів він узагалі заборонив би це. Підтримка, запевнення, заспокоєння — усі ці патетичні «штучки» здебільшого тільки посилювали прояви патології та уповільнювали роботу реального психоаналізу. Поза тим, саме зараз Маршалові страшенно кортіло опинитися в такій-от групі. Він згадав слова Сета Панде про брак чоловічої дружби в сучасному суспільстві, що прозвучали на зборах інституту. Авжеж, саме це йому й потрібно — друг.

Опівночі в неділю (у Цюриху вже був понеділок, дев'ятого ранку) Маршал зателефонував Пітерові, аби почути тривожне повідомлення, записане на автовідповідачі: «Ви зателефонували до офісу «Mascondo Financial Group». Містер Макондо зараз перебуває у дев'ятиденному круїзі. Протягом цього часу офіс буде зачинений, та, якщо справа невідкладна, залиште повідомлення. Повідомлення регулярно перевіряються, тож ми докладемо всіх зусиль, аби зв'язатися з містером Макондо за найпершої нагоди».

Круїз? Офіс такого стибу зачиняється на дев'ять днів? Маршал залишив повідомлення з проханням якнайшвидше йому зателефонувати. Пізніше, намагаючись заснути, він раптом подумав, що новина про круїз не така вже й дивна. «Очевидно, трапилось щось неприємне, — припустив Маршал, — між Пітером та Адріаною або між Адріаною та її батьком. І, намагаючись усе владнати, Пітер спонтанно ви-

рішив поїхати деінде, аби трохи відволіктися, з Адріаною чи без неї, тож обрав круїз Середземномор'ям. Ось і все».

Та дні минали, а від Пітера не було жодної звістки. Маршал дедалі більше переймався долею інвестованих грошей. Звісно, він мав можливість отримати готівку за векселем, але ж це означало позбавити себе прибутків від щедрого подарунка Пітера. Маршал гадав, що панікувати й відмовлятися від такої можливості щонайменше нерозумно. І з якого дива? Через те, що Адріана не прийшла на сеанс? Овва!

У середу об одинадцятій ранку Маршал мав вільну годину — раніше в цей час вони зустрічалися з Ернестом для супервізії. Він вирішив прогулятися уздовж Каліфорнія-стрит, проминув клуб «Pacific Union», де вони тоді обідали з Пітером, а подолавши ще квартал, зненацька вирішив повернутися. Маршал побіг сходами нагору, зайшов до будівлі через мармурові двері, проминув ряди мідних поштових скриньок і опинився в залитій світлом ротонді зі скляним куполом. Там, серед диванів із вишневої шкіри, він побачив Емілія — усміненого мажордома у смокінгу.

Зненацька в його думки увірвався спогад про відвідування «Avocado Joe's»: куртки золотошукачів, завіса тютюнового диму, чорношкірий хлоп у сірому «Borsalino», обвішаний коштовними цяцьками, і піт-бос Дасті, який заборонив йому спостерігати за гравцями, бо, бачте, «ми тут дбаємо про їхній комфорт». Зринули й звуки: гомін відвідувачів, цокання фішок, стукіт більярдних куль, гудіння, розмови гравців. У «Pacific Union» усі звуки були приглушені. Легеньке цокання срібла й кристалю — це офіціанти сервірували столи; ввічливе перешіптування відвідувачів, які обговорювали ціни на акції; постукування італійських черевиків по ретельно відполірованій дубовій підлозі...

Де ж був його дім? Чи мав він узагалі «рідну домівку»? Маршал укотре над цим замислився. До якого світу він

належав: світу «Avocado Joe's» чи «Pacific Union»? Невже його завжди носитиме без можливості кинути якір між цими двома берегами? Невже протягом усього життя він повсякчас намагатиметься покинути один із них, аби дістатися до іншого? Якби саме цієї миті диявол чи джин сказав йому: «Настав час обирати: із двох місць обери одне, і воно стане твоєю домівкою на віки вічні», що він обрав би? Він пригадав свій психоаналіз, що його здійснював Сет Панде. «Ми ніколи над цим не працювали», — подумав Маршал. Ані над «домівкою», ані над дружбою і, якщо взяти до уваги слова Ширлі, ані над поняттям грошей чи жадоби. Чорт забирай, що ми *взагалі* робили протягом цих дев'ятисот годин?

Попри це, Маршал удав, що почувається в клубі, як удома, і рішуче наблизився до мажордома.

— Емілю, як справи? Лікар Стрейдер. Кілька тижнів тому мій друг, із яким я тут обідав, — містер Макондо — вихваляв вашу феноменальну пам'ять. Та, мабуть, навіть ви не можете запам'ятати відвідувача, який побував тут тільки раз.

— О так, лікарю, я вас чудово пам'ятаю. А містер Маконта...

— Макондо.

— Авжеж, пробачте, *Макондо*. Ось бачите, навіть феноменальна пам'ять може схибити. Насправді я дуже добре пам'ятаю *і* вашого приятеля. Попри те, що ми бачилися тільки одного разу, він мене приємно вразив. Щедрий джентльмен із вишуканими манерами!

— Ви хочете сказати, що бачилися з ним тільки в *Сан-Франциско*? Але ж він розповів мені, що познайомився з вами у паризькому клубі, де ви працювали мажордомом.

— Ні, сер, гадаю, ви помиляєтеся. Я справді працював у паризькому клубі «Cercle Union Interalliéе», але з містером Макондо ми там не зустрічалися.

— Може, то було в Цюриху?

— Ні, я певен, що не бачив цього джентльмена раніше. Ми вперше познайомилися за день чи два до вашого з ним обіду.

— Тоді... стривайте, це як? Як він міг так добре вас знати... тобто... звідки він дізнався, що ви працювали в Парижі? Як йому вдалося потрапити сюди, аби пообідати? Е-е-е, я хочу сказати — він узагалі є членом вашого клубу? У який спосіб він платив за послуги?

— Ідеться про якусь проблему, сер?

— Авжеж, і з нею пов'язаний той факт, що ви прикидалися, буцімто добре його знаєте, неначе ви старі друзі.

Еміль стривожився. Він кинув оком на свій годинник, а тоді роззирнувся навсібіч. Ротонда була порожня, а в клубі панувала тиша.

— Лікарю Стрейдер, я маю кілька вільних хвилин, перш ніж іти на обід. Пропоную сісти й поговорити. — Він кивнув на крихітну кімнатку поряд із обідньою залою.

Увійшовши, Еміль запропонував Маршалу сісти й попросив дозволу закурити. А тоді глибоко затягнувся і сказав:

— Я можу говорити відверто, сер? Як то кажуть, не для протоколу?

— Авжеж, — кивнув Маршал.

— Я працюю в елітних клубах уже тридцять років, п'ятнадцять із них — як мажордом. Усе відбувається на моїх очах, ніщо не проходить повз мене. Лікарю Стрейдер, я помітив, що ви нечасто відвідуєте подібні заклади, чи не так? Пробачте, якщо це вас образило.

— Зовсім ні, — мовив Маршал.

— Ви маєте знати, що в подібних приватних клубах один відвідувач зазвичай хоче отримати щось від іншого — скажімо, послугу, запрошення, знайомство, інвестицію... І щоб... гм... «змастити колеса», йому треба вразити цю людину. Як і будь-який інший мажордом, я маю грати в цьому процесі

свою роль, аби все було гаразд. Отже, того ранку, коли ми з містером Макондо мали розмову, він запитав, чи працював я в інших європейських клубах. Звісно, я радо підтримав розмову й розповів, що десять років пропрацював у Парижі. А коли під час вашого обіду він привітався зі мною, як давній знайомий, що я мав робити? Повернутися до вас, його гостя, і сказати: «Я ніколи не бачив цього чоловіка раніше?»

— Звісно, що ні, Емілю. Я розумію, про що ви. І навіть не мав наміру вас критикувати. Просто мене спантеличив той факт, що ви з ним не знайомі.

— Однак ви зауважили, що є певна проблема. Сподіваюся, не надто серйозна. Але я хотів би знати, чи вона є. Бо про це має дізнатися і керівництво клубу.

— Ні-ні, це дрібниця. Просто я загубив його адресу, а мені треба з ним зв'язатися.

Еміль завагався. Було помітно, що він не повірив у «дрібницю», але, помітивши, що Маршал не готовий надати деталі, мажордом підвівся.

— Прошу, зачекайте мене в ротонді. Я спробую знайти інформацію, яка вас цікавить.

Маршал сидів, відчуваючи сильне роздратування — такого незграбу ще треба пошукати. Він вистрелив навмання, але, може, Еміль йому таки допоможе.

За кілька хвилин мажордом повернувся і простягнув аркушик паперу з тією самою адресою і номером телефону в Цюриху.

— Згідно з інформацією, яку мені надали у відділі реєстрації, містер Макондо отримав право відвідувати цей клуб завдяки своєму членству в «Ban au Lac» — це один із клубів мережі в Цюриху. Якщо бажаєте, ми можемо надіслати їм запит факсом, аби отримати більше інформації.

— Якщо ваша ласка. І я б хотів отримати копію відповіді, якщо це можливо. Ось моя візитка.

Маршал хотів було вже йти, але Еміль зупинив його й пошепки додав:

— Ви запитували про те, як він платив. Я скажу, але це має лишитися між нами, лікарю. Містер Макондо платив готівкою, і то дуже щедро. Він дав мені двісті доларів і попросив оплатити обід, залишити щедрі чайові для офіціанта, а решту забрати собі. Такі моменти моя феноменальна пам'ять закарбовує просто-таки чудово.

— Дякую, Емілю, ви дуже допомогли. — Маршал неохоче дістав двадцятку зі своєї пачки банкнот із затискачем і тицьнув її в посипану тальком долоню мажордома. Він уже рушив до виходу, але раптом знову щось згадав. — Емілю, останнє прохання. Минулого разу я познайомився тут із другом містера Макондо, високим джентльменом у досить вишуканому одязі — оранжева сорочка, червоний картатий піджак. Я забув його ім'я, але пригадую, що його батько колись був мером Сан-Франциско.

— То міг бути тільки містер Роско Річардсон. Я бачив його тут сьогодні. Зараз він може бути в бібліотеці або гральній кімнаті. Маю для вас пораду, лікарю: з ним не варто говорити, коли він грає в нарди. Це його страшенно дратуватиме, бо містер Річардсон ставиться до гри дуже серйозно. Щастя вам, а я особисто подбаю про ваш факс. Можете на мене покласти. — Еміль поштиво вклонився й застиг на місці.

— І знову дякую, Емілю. — Маршал зрозумів, що доведеться попрощатися ще з однією двадцяткою.

Коли він увійшов до гральної кімнати, стіни якої були оббиті дубовими панелями, Роско Річардсон саме встав з-за столу, за яким грали в нарди, і збирався йти до бібліотеки, аби проглянути свіжу газету, перш ніж обідати.

— О, містере Річардсон! Можливо, ви мене пам'ятаєте: лікар Стрейдер. Ми бачилися кілька тижнів тому — я обідав тут з вашим знайомим, Пітером Макондо.

— Авжеж, лікарю Стрейдер, я вас пам'ятаю. Щорічний цикл лекцій, названий на вашу честь. Мої вітання. Це велика шана! Дивовижно. Пообідаємо разом?

— На жаль, не зможу. Дуже щільний графік — маю ще зустрітися з пацієнтами. Але мені потрібна ваша допомога. Я намагаюся зв'язатися з містером Макондо. Можливо, ви знаєте, де він зараз?

— Господи, ні. До того дня я з ним ніколи не зустрічався. Приємний чоловіча, але ось що дивно: я надіслав йому інформацію з приводу мого нового стартапу, однак «FedEx» повідомив, що її неможливо доправити. Він сказав, що ми знайомі?

— Я так гадав, але зараз не певен. Пригадую, він зауважував, що ваш батько грав у гольф із його батьком — професором економічних наук.

— Гм, хтозна. Все може бути. Мій батько грав практично з усіма відомими людьми Західного світу. І... — Він почухав свою масивну щелепу й підморгнув Маршалові. — З кількома жінками теж. О, вже пів на дванадцяту. Зараз мають принести «Financial Times». Напрочуд затребувана газета, тож треба поспішати до бібліотеки. На все добре, лікарю.

Попри те, що розмова з Роско Річардсоном аж ніяк не заспокоїла Маршала, у нього з'явилося кілька ідей щодо подальших дій. Приїхавши до офісу, він відкрив теку з матеріалами Пітера та дістав факс із повідомленням про заснування «Щорічного циклу лекцій імені Маршала Стрейдера». Як звали ректора Університету Мехіко? Ага, Рауль Гомес. Уже за кілька хвилин він був на зв'язку з містером Гомесом — хоч тут йому пощастило. Маршал не дуже добре знав іспанську, однак йому не забракло знань, аби зрозуміти, що містер Гомес ніколи не чув про містера Макондо, не кажучи вже про його грант на заснування щорічного циклу лекцій Стрейдера. А щодо батька Пітера — серед співробіт-

ників економічного факультету не було жодного Макондо, і те саме можна було сказати про інші факультети.

Маршал гепнувся в крісло. Він отримав чимало ударів, і тепер відкинувся на спинку крісла, намагаючись прийти до тями. Уже за кілька хвилин його активна натура прокинулася: Маршал узяв ручку й папір та почав складати перелік того, «що треба зробити». Пункт перший — скасувати сеанси пацієнтів. Маршал зателефонував їм та залишив повідомлення про те, що сеансів не буде. Звісно, причину він не озвучував. Маршал був певен, що це правильний підхід: треба мовчати, а тоді аналізувати фантазії пацієнтів з приводу того, чому він скасував сеанси. А гроші! Чотири години по сто сімдесят п'ять доларів кожна. Втрачено сімсот доларів, і ці гроші вже не повернеш!

Маршал замислився: чи може цей крок, скасування сеансів, свідчити про кардинальну зміну в його житті? Йому спало на думку, що це своєрідний крутий поворот. За всю свою практику він жодного разу не відмовився від зустрічі з пацієнтом. Насправді він ніколи нічого не пропускав: ані футбольної гри, ані уроків. Він мав цілий альбом грамот за гарне відвідування ще з часів молодшої школи. Не можна сказати, що він ніколи не хворів чи не отримував травм. Маршал хворів, як і будь-хто інший. Однак він був надто впертим, аби цьому піддаватися. Та жодна впертість не допоможе провести психотерапевтичний сеанс у стані абсолютної паніки.

Наступний пункт: зателефонувати Мелвіну. Маршал знав, що той йому скаже, і Мелвін його не розчарував: «Час звернутися до банку. Мчи до «Credit Suisse», і то негайно. Попроси їх переказати дев'яносто тисяч доларів як депозит на твій рахунок. Ти маєш мені подякувати, маєш цілувати мої ноги за те, що я наполягав на цьому векселі. Тепер ти мій боржник. І пам'ятай (Господи, звісно, я не мав би цього казати), що ти маєш справу з психопатами. Не треба з ними інвестувати!»

За годину Маршал уже йшов уздовж Саттер-стрит із векселем «Credit Suisse» у руці. Ідучи до банку, він оплакував усі нереалізовані мрії: багатство, поповнення колекції шедеврів мистецтва, вільний час, що його можна було присвятити працям свого плідного розуму... Та найбільше його засмутило те, що він втратив ключа до світу обраних, світу елітних клубів, мідних поштових скриньок, приятних багатіїв.

«А Пітер? Чи належав він до цього світу? Звісно, йому не вдасться отримати прибуток, а якщо вдасться, це означатиме, що він має певну угоду з банком. Але ж, — міркував Маршал, — якщо Пітер не мав фінансових мотивів, чим він тоді керувався? Хотів висміяти психоаналіз? Чи не пов'язано це часом із Сетом Панде? Чи Шеллі Мерріменом? Чи з тією фракцією, що відколосалася від Інституту психоаналізу? Може, це такий злий жарт? Чистісіньке зло, що його замислив соціопат? Як би там не було, якими б не були його мотиви, як я міг цього не помітити? Бісів ідіот! Чортів жадібний недоумок!»

«Credit Suisse» виявився звичайним представництвом, а не повноцінним комерційним банком. Він розташовувався на п'ятому поверсі офісної будівлі на Саттер-стрит. Маршала зустрів працівник банку, який привітався, уважно проглянув вексель та запевнив його, що вони мають усі необхідні повноваження для виплати коштів. А тоді вибачився і сказав, що невдовзі до нього підійде керівник відділення, який саме спілкувався з іншим клієнтом. До того ж треба буде трохи зачекати, доки вони надішлють вексель до Цюриха — для підтвердження.

Через десять хвилин до Маршала підійшов керівник відділення — худорлявий серйозний чоловік із видовженим обличчям та вусами, як у Девіза Нівена. Він запросив Маршала до свого кабінету. Проглянувши його ідентифікаційні документи та переписавши номери водійського посвідчен-

ня й банківських карток, він уважно перечитав вексель, а тоді пішов робити копію. Коли ж працівник повернувся, Маршал запитав:

— Як буде здійснено виплату? Мій адвокат повідомив, що...

— Перепрошую, лікарю Стрейдере, чи можу я дізнатися прізвище, ім'я та номер телефону вашого адвоката?

Маршал продиктував йому дані Мелвіна й вів далі:

— За порадою мого адвоката, я хочу попросити, аби гроші переказали на мій депозит у банку «Wells Fargo».

Керівник відділення сидів мовчки, розглядаючи вексель.

— Якись проблеми? — запитав Маршал. — Хіба цей документ не гарантує виплату за запитом?

— Це справді вексель «Credit Suisse», що гарантує виплату за запитом клієнта. Ось, бачите, — він показав на місце для підпису, — його видав наш офіс у Цюриху, і він підписаний Вінфредом Форестом, старшим віце-президентом. Я добре знаю Вінфреда Фореста, дуже добре, позаяк ми три роки пропрацювали у представництві банку в Торонто. Авжеж, лікарю Стрейдер, проблема є — це не підпис Вінфреда Фореста! Ба більше — це підтвердили і в Цюриху — ми щойно отримали факс. Це підпис іншої людини. Боюся, мені доведеться повідомити вам неприємну новину: цей вексель — підробка!

РОЗДІЛ 23

Вийшовши з кабінету Ернеста, Керол перевдягнулася у спортивний костюм та кросівки у приймальні на першому поверсі, а тоді поїхала до бухти. Вона припаркувала свою автівку коло «Green's» — модного вегетаріанського ресторану, яким успішно керував Центр дзен-буддизму Сан-Франциско. Біля бухти з яхтами починалася дорога, яка простягалася на дві милі уздовж бухти й закінчувалася біля Форт-Пойнт, під мостом «Золоті ворота». То був улюблений маршрут Джесса, і Керол він теж подобався.

Вони стартували коло старих будівель Форт-Мейсон, де розташовувалися невеличкі галереї, книжкова крамниця, музей мистецтва, театр і театральна студія. Маршрут пролягав повз спуски для човнів уздовж бухти, де надокучливі чайки повсякчас плуталися під ногами. Вони проминали поле, де ентузіасти запускали повітряних зміїв — не звичайних трикутних чи квадратних, що їх вони колись запускали із Джебом, а авангардні моделі на кшталт «Супермена», пари жіночих ніжок чи лискучих металевих трикутників у стилі «хай-тек», які дзижчали, кружляючи в повітрі, зненацька змінювали свій напрямок чи шугали вниз, а в останню мить виривалися вгору, вимальовуючи піруети своїми хвостами. Трохи далі виднівся невеличкий пляж, де навколо сюрреалістичної пісочної скульптури русалки розляглися поціновувачі засмаги, а за ним, біля самого краю води, розкладали свій інвентар мокрі до нитки серфінгісти. Вони дісталися скелястого берега з дюжиною кам'яних скульптур (невідомий автор майстерно виклав їх із каміння, що

його ретельно відібрав), які скидалися на фантастичні бірманські пагоди. Далі вигулькнув довгий пірс із рибалками-азійцями — Керол укотре зауважила, що жодному з них не поталанило впіймати хоча б одну рибику. І останній ривок — вони діставалися підніжжя мосту «Золоті ворота», де можна було помилуватися силуетами сексуальних серфінгістів із довгим волоссям, які плавали в холодній воді, очікуючи на високі й темні хвилі.

Вони з Джессом бігали майже щодня, подеколи проклали свій маршрут стежками парку «Золоті ворота» чи уздовж узбережжя на південь від Кліфф-Гаус, але найчастіше їм подобалося тренуватися біля бухти. А ще частенько бачилися вечорами. Здебільшого, коли Керол поверталася додому, він уже був там — готував вечерю чи теревенив із близнюками, які дуже до нього прив'язалися. Попри те, що Джесс їй дуже подобався, Керол тривожилася. Усе було надто ідеально, аби бути правдою. Що трапиться, коли вони стануть по-справжньому близькими й він побачить, яка вона насправді? Її внутрішній світ і думки були далекими від ідеалу. Це його відштовхне? Керол ніяк не могла повірити в те, що він так легко став частиною її життя, так швидко завоював прихильність дітей... Чи матиме вона вибір, якщо вирішить, що Джесс їй не підходить? А чи потрапить у пастку, адже дітям із ним так добре?

Подеколи Джесс затримувався на роботі і йому не вдавалося потрапити на вечірню пробіжку, тож Керол бігала сама. Її вражало те, наскільки вона полюбила біг, — можливо, завдяки тому, що протягом усього дня відчувала піднесення. Або ж їй подобалося легке збудження, яке з'являлося в тілі, щойно відкривалося друге дихання. А може, їй настільки подобався Джесс, що вона полюбила і його захоплення.

Біг на самоті не був таким захопливим, як пробіжка з Джессом, але він дарував їй дещо цінне — час для саморефлексій.

Спочатку вона бігала, слухаючи плеєр: кантрі, Вівальді, японська флейта, «Beatles», але віднедавна залишала його в автівці, віддаючи перевагу медитації.

Ідея про те, що варто приділяти час думкам про власне життя, була революційною для Керол. Більшу частину свого життя вона робила навпаки, наповнюючи кожнісіньку вільну хвилину різними справами, аби відволіктися. «Що ж змінилося тепер?» — гадала вона, ковзаючи стежкою та лякаючи чайок, які плуталися під ногами. По-перше, її емоційне життя стало насиченим. Раніше її внутрішній світ був одноманітним і безрадісним та репрезентував вузький спектр негативних емоцій: злість, образа, жаль. Здебільшого Керол спрямовувала їх на Джастіна, а також на більшість із тих людей, які траплялися на її життєвому шляху. Вона відчувала позитив, тільки коли йшлося про її власних дітей і нікого більше. Тож Керол дотримувалася сімейної традиції: вона була донькою своєї матері та онукою своєї бабусі! І зрозуміти це їй допоміг Ернест.

А якщо Керол так ненавиділа Джастіна, то, на Бога, *навіщо* вона ув'язнила себе в цьому шлюбі та викинула ключ? Наблизившись до риболовного причалу, вона подумала, що з таким самим успіхом можна було кинути його у хвилі Тихого океану, які нуртували за кілька футів від неї.

Керол усвідомлювала, що припустилася жахливої помилки, і зрозуміла це невдовзі після того, як вони з чоловіком одружилися. А Ернест — дідько б його вхопив — змусив її усвідомити, що вона, як і будь-хто інший, мала вибір: могла розірвати шлюб або спробувати щось змінити. Вона ж добровільно вирішила (принаймні скидалося на те) нічого не робити. Натомість Керол зробила жахливу помилку.

Вона згадала, як того вечора, коли Джастін підступно її покинув, Пзер та Норма в один голос переконували її, що він

зробив їй послугу. І мали рацію. А як вона лютувала, що це він її покинув, а не вона його? Дурниці! У нескінченному лабіринті життя (пафосна фраза, що її якось озвучив Ернест) байдуже, хто кого покинув. Це пішло на користь їм обом. Вона вперше почувалася значно краще, аніж протягом усіх цих десяти років. Джастін теж змінився у кращий бік: він відчайдушно намагався бути гарним батьком. Тиждень тому навіть покірно погодився посидіти з близнюками, поки вони з Джессом їздили до Мендочіно.

Яка іронія, думала Керол, що Ернест, який і гадки не має, що коїться, старанно працює, аби вирішити проблеми з її вигаданим шлюбом із Вейном, як він невтомно наполягає на тому, що вона має подивитися реальності у вічі та почати діяти — змінити щось у шлюбі чи покінчити з ним. Це скидається на злий жарт — якби ж то він тільки знав, що робить із нею те саме, що робив і з Джастіном. Тільки цього разу він на її боці, розробляє ці військові стратегії для неї і дає їй ті самі поради, що й Джастінові!

Коли Керол добігла до мосту «Золоті ворота», вона геть засапалася. Далі дороги не було, тож вона торкнулася найвіддаленішої точки дротяної загорожі під мостом і, не зупиняючись, розвернулася й побігла назад до Форт-Мейсон. Вітер, як завжди, дмухав з боку океану, підштовхуючи її в спину, тож Керол легко промчала повз серверів, рибалок, бірманські пагоди, змія-супермена та нахабних чайок.

Перекусивши в автівці хрумким червоним яблуком, Керол поїхала на роботу — вона працювала в юридичній компанії «Джарндіс, Каплан і Таттл». Там прийняла душ і підготувалася до зустрічі з новим клієнтом, якого її попросив прийняти містер Джарндіс, старший партнер. Зараз він займався політичними питаннями у Вашингтоні, а тому доручив Керол подбати про свого старого друга — лікаря Маршала Стрейдера.

Вона побачила його в приймальні — новий клієнт схвильовано ходив туди-сюди. Коли Керол запросила його увійти, той швидко зайшов, вмовився на краєчку стільця і сказав:

— Дякую, що погодилися зі мною зустрітися, місіс Астрід. Містер Джарндіс, якого я знаю вже багато років, пропонував мені зустріч наступного тижня, однак справа надто термінова, аби зволікати. Почну з головного: вчора я дізнався, що став жертвою шахраїв, які виманили в мене дев'яносто тисяч доларів. Ви можете мені допомогти? Які в мене є варіанти?

— Потрапити до рук шахраїв — це жахливо, і я розумію, чому ви не хочете зволікати, лікарю Стрейдер. Та почнімо з самого початку. По-перше, розкажіть мені про себе все, що я, на вашу думку, маю знати, а тоді детально зупиніться на тому, що з вами трапилось.

— Гаразд, але спершу я маю зрозуміти, якими є рамки нашої співпраці.

— Рамки, лікарю Стрейдер?

— Перепрошую, це термін із психоаналізу. Перш ніж розпочати, я хочу прояснити деякі моменти. Ви візьметесь за цю справу? Скільки це коштуватиме? І, звісно, конфіденційність — для мене це дуже важливо.

Учора, коли Маршал дізнався про всі ці махінації, його охопила паніка й він вирішив зателефонувати Мелвіну. Слухаючи гудки, він раптом зрозумів, що не хоче мати з ним справи, — йому потрібен був досвідчений юрист, який зможе зрозуміти його проблему. Тож Маршал поклав слухавку й одразу зателефонував містеру Джарндісу. То був його колишній пацієнт та один із провідних юристів Сан-Франциско.

Пізніше, близько третьої ночі, Маршал усвідомив, що має зробити все, аби про цей випадок ніхто не дізнався. Він інвестував із колишнім пацієнтом, і за це його по голівці не поглядять. Маршал вчинив неправильно, але найбільше його

дратувало те, що його пошили в дурні, він почувався повним ідіотом. Тож що менше людей про це знатиме, то краще. Насправді йому не варто було телефонувати Джарндісу — він знову-таки порушував професійні норми, попри те що цей пацієнт завершив курс психотерапії багато років тому. І хоча Маршал засмутився з приводу того, що містер Джарндіс не зможе його прийняти, тепер він відчував полегшення.

— Лікарю Стрейдер, я до ваших послуг і не планувала нікуди їхати, якщо саме про це йшлося. Вартість моїх послуг — двісті п'ятдесят доларів за годину, і я гарантую повну конфіденційність. Із цим у нас суворо — імовірно, навіть суворіше, аніж у вашій галузі.

— Про це не має дізнатися і містер Джарндіс. Мені потрібно, аби все це залишалось виключно між нами.

— Гаразд. Можете покластися на мене, лікарю Стрейдер. Отже, до справи.

Сидячи на краєчку стільця і нахилившись уперед, Маршал розповів Керол про все, що з ним трапилося. Він не оминув жодної деталі, за винятком своїх переживань із приводу професійної етики. За півгодини, закінчивши розповідати, Маршал знесилено відкинувся на спинку крісла й відчув неабияке полегшення. Він не міг не помітити те, якою заспокоїливою виявилася можливість поділитися цим із Керол і що він уже відчуває з нею певний зв'язок.

— Дякую за чесність, лікарю Стрейдер. Я знаю, як не просто ділитися такими болісними переживаннями. Перш ніж рухатися далі, я хочу дещо уточнити. Я помітила, що ви кілька разів підкреслили той факт, що то була інвестиція, а не подарунок, і що містер Макондо був вашим *колишнім пацієнтом*. Ви маєте сумніви щодо своєї поведінки, себто йдеться про професійну етику?

— Ні, не я. Мені немає чим дорікнути. Але ви правильно зауважили. Це може стати проблемою для інших. Я завжди

закликав колег дотримуватися професійних стандартів етичної поведінки як член Державної комісії з медичної етики та голова спеціальної комісії з професійної етики для психоаналітиків. Тож моє становище делікатне: моя поведінка не тільки повинна бути бездоганною, але й має видаватися такою. — Маршал сильно спітнів і дістав носовичок, аби витерти чоло. — Прошу, зрозумійте мене... це реальність, а не параноя... У мене чимало суперників і ворогів — тих, хто радо вхопиться за можливість неправильно витлумачити мою поведінку... тих, хто з неабияким задоволенням спостерігатиме за моїм падінням.

— Отже, — мовила Керол, піднявши очі від своїх нотаток, — запитаю знову: ви певні, що не порушували правил, які регулюють фінансові відносини між психотерапевтом і пацієнтом?

Маршал припинив витирати чоло і здивовано витріщився на Керол. Очевидно, вона добре знається на таких справах.

— Гм, поза сумнівом, якби можна було повернутися в минуле, я б волів поводитися інакше. Треба було чітко дотримуватися правил, як я завжди робив. Шкодую, що не сказав йому, що я ніколи не інвестую спільно зі своїми пацієнтами чи колишніми пацієнтами. А тепер я, мабуть, уперше усвідомив, що всі ці правила захищають не тільки пацієнта, але й психотерапевта.

— А суперники і вороги, про яких ви згадували, вони... Ви гадаєте, на них слід зважати?

— Я не певен, що розумію, про що ви... гм... авжеж, я маю реальних суперників. І, як я вже казав, я хвилююся... ні, не те... мені *конче* потрібно зберегти це в таємниці... заради моєї практики і професійної репутації. Отже, моя відповідь «так»: я хочу, аби ця неприємна ситуація не набула розголосу. Але чому вас передусім цікавить саме цей аспект?

— Бо ваше прохання про повну конфіденційність значно звужує коло доступних нам засобів, — мовила Керол. Що більше ви хочете зберегти все в таємниці, то менш агресивно ми можемо поводитися. Я поясню, про що йдеться, вже за кілька хвилин. Та є ще одна причина, через яку мене цікавить саме цей аспект — вона не така очевидна, але може вас зацікавити. Це швидше щось на кшталт теорії. Прошу пробачити мені мою зухвалість, лікарю Стрейдер, зараз я говоритиму про психологію, але дозвольте пояснити, як зазвичай поводяться професійні шахраї. Шахрай залучає жертву до махінації; ставши її частиною, жертва відчуває, що поводить ся так само, як і шахрай, — нечесно. А тому ця людина стає... як це зазвичай називають?.. співучасником злочину. Вона починає мислити по-іншому, відкидає обачність та проникливість, що їй притаманні. Крім того, відчуваючи себе «конспіратором» (хоча б на йоту), ця людина не звертатиметься по допомогу до надійних фінансових консультантів, хоча за інших умов саме так і вчинила б. З тієї ж причини жертва шахраїв не вдаватиметься до активного переслідування своїх кривдників, зокрема і в суді.

— Для жертви то не проблема, — зауважив Маршал. — Я хочу знайти і розіп'яти цього мерзотника. І байдуже, що доведеться для цього зробити.

— Це суперечить вашим словам, які я щойно почула, лікарю Стрейдер. Ви сказали: конфіденційність понад усе. Запитайте себе: ви готові брати участь у відкритому судовому засіданні?

Маршал сидів мовчки, похиливши голову.

— Пробачте, лікарю Стрейдер, але я маю звернути на це вашу увагу. Я в жодному разі не хочу вас засмутити, бо знаю, що зараз це вам аж ніяк не потрібно. Але треба рухатися далі. Маємо проаналізувати кожну деталь цієї справи. Зважаючи на те, що ви мені розповіли, можна зробити

висновок, що Пітер Макондо — професіонал. Він робив це раніше й навряд чи залишає сліди. Для початку розкажіть, чи проводили ви власне дослідження. Ви можете назвати людей, про яких він говорив із вами?

Маршал пригадав свої розмови з Емілем, Роско Річардсоном та ректором Університету Мехіко, а також марні спроби зв'язатися з Адріаною та Пітером. Він показав Керол факс, що його отримав уранці від клубу «Pacific Union». То була копія факсового повідомлення від клубу «Baur au Lac» у Цюриху, де зазначалося, що вони не знають, хто такий Пітер Макондо. Авжеж, представники підтвердили, що факс було відправлено з їхнього клубу (на фірмовому бланку і з факсового апарата, що стояв у бібліотеці), але водночас наголосили, що будь-який член клубу, гість, колишній гість чи навіть гість із сусіднього готелю міг зайти до клубу, взяти бланк та скористатися факсом.

— Як гадаєте, — звернувся він до Керол, яка переглядала текст повідомлення, — чи можна знайти якісь докази завдяки цьому факсу чи факсу з Мехіко?

— Авжеж, той *сумнівний* факс із Університету Мехіко! — мовила Керол. — Імовірно, він надіслав його самому собі.

— Може, нам вдасться знайти апарат, із якого його надіслали? Чи відбитки пальців? А може, варто поговорити з працівником ювелірної крамниці, який продав йому мій «Rolex»? Чи з працівниками аеропорту, щоб перевірити перелік тих, хто виїздив до Європи? Паспортний контроль?

— Якщо він узагалі полетів до Європи. Лікарю Стрейдер, вам відомо тільки те, що він вам сказав. Те, що він хотів вам сказати. Поміркуйте: *у нас немає жодного незалежного джерела інформації*. Він платив за все готівкою. Жодних сумнівів, цей чоловік — справжній професіонал. Нам слід повідомити про цей випадок ФБР — поза сумнівом, банк уже це зробив, бо їх зобов'язують повідомляти про

шахрайство на міжнародному рівні. Ось номер, за яким можна зателефонувати — просто попросіть з'єднати вас із будь-яким вільним агентом. Я могла б вам із цим допомогти, але в такому разі ваші витрати на юридичні послуги значно зростуть. Більшість запитань, що ви їх озвучили, — вела далі Керол, — стосуються розслідування, а не юридичних моментів, тож відповіді на них краще отримати від приватного детектива. Якщо бажаєте, можу дати контакти гарного спеціаліста, але раджу бути обережним: не витрачайте забагато грошей та зусиль на те, що зрештою виявиться марною справою. Я бачила чимало таких справ. Подібним злочинцям зазвичай вдається втекти. А якщо їх і ловлять, грошей у них зазвичай уже немає.

— А що може зрештою трапитися з такими мерзотниками?

— Здебільшого вони схильні до самодеструкції. Рано чи пізно ваш містер Макондо завдасть собі шкоди: наважиться на великий ризик, можливо, обере «не ту» жертву і зрештою опиниться в багажнику машини.

— Можливо, він уже крокує цим шляхом, — зауважив Маршал. — Погляньте, який ризик і яка жертва — психоаналітик! Визнаю: це спрацювало, але ж він обрав висококваліфікованого спеціаліста, який аналізує людську поведінку, — того, хто може легко помітити обман.

— А отут я з вами не погоджуся, лікарю Стрейдер. Мій досвід свідчить про протилежне. Звісно, я не маю права обговорювати свої джерела, однак маю численні докази того, що психотерапевти можуть бути надто довірливими. Зрештою вони звикли до того, що люди говорять їм правду, адже пацієнти *платять* їм за те, щоб їхні правдиві історії вислухали. Гадаю, психотерапевтів можна досить легко обдурити — імовірно, ви не перша жертва цього шахрая. Хтозна, можливо, він спеціалізується саме на психотерапевтах?

— А отже, його можна влімати. Авжеж, місіс Астрід, я хочу звернутися до вашого детектива. Я був одним із найкращих захисників Америки, тож знаю, як переслідувати суперника і блокувати його. Зараз мене неначе загнали в пастку: я відчуваю таке напруження, що аж очі на лоба вилазять... я не можу «відпустити» цю ситуацію. Не можу думати про щось інше, працювати з пацієнтами, спати. У моїй голові є тільки дві думки: спершу я хочу розірвати цього мерзотника на шмаття, а потім повернути свої дев'яносто тисяч доларів. Ця втрата мене просто розчавила.

— Гарзд, зосередьмося на цьому питанні. Лікарю Стрейдер, якщо ваша ласка, опишіть вашу фінансову ситуацію — прибутки, борги, інвестиції, заощадження, все-все.

Маршал почав розповідати, а Керол швидко робила нотатки на жовтих аркушах паперу в лінію.

Закінчивши свою розповідь, він жестом показав на її записи й додав:

— Як бачите, місіс Астрід, я людина незаможна. Тепер ви розумієте, що означає для мене ця втрата. Це катастрофа — найгірше, що будь-коли зі мною траплялося. Коли я згадую про те, як важко заробляв кожний цент — прокидався о шостій ранку, аби увіпхати в свій розклад ще одного пацієнта, стежив за курсом своїх акцій і продавав їх, повсякчас телефонував своєму брокеру й фінансовому консультанту... і... і... навіть не знаю, чи вдасться мені прийти до тями. І я, і моя родина ще довго відчуватимемо наслідки цієї катастрофи.

Керол проглянула свої нотатки, поклала їх на стіл і спокійно мовила:

— Я хочу, щоб ви спробували зазирнути в майбутнє. По-перше, ви маєте зрозуміти, що втратили не дев'яносто тисяч доларів. Зважаючи на фальшивий вексель, ваш бухгалтер вважатиме це капітальною втратою, а тому вона

поступово компенсуватиметься за рахунок податків на прибуток, що ви його отримали за останній рік і отримуватимете в майбутньому. Ба більше — ви можете щороку списувати три тисячі доларів, аби протягом десяти років вирівняти ваш *регулярний* прибуток. Отже, одним ударом ми значно знизили ваші втрати — до п'ятдесяти тисяч доларів. А по-друге (і це останнє, на чому я хотіла б сьогодні зупинитися, бо на мене вже чекає інший клієнт), аналізуючи вашу фінансову ситуацію з ваших слів, я не бачу великої катастрофи. Ви були гарним годувальником для своєї родини, просто-таки ідеальним, і маєте успішні інвестиції. Правда ж у тому, що ця втрата аж ніяк не вплине на ваше життя в матеріальному сенсі!

— Ви не розумієте — освіта мого сина, мої шедеври мистецтва...

— Поговорімо про це наступного разу, лікарю Стрейдер. Час уже вичерпано.

— Коли ми з вами зустрінемося? Маєте вільний час завтра? Навіть не знаю, як мені пережити наступні кілька днів.

— Авжеж, як щодо третьої? Годиться?

— Так, я докладу всіх зусиль. Скасую всі зустрічі. Знаєте, докторе Астрід, якби ми були знайомі трохи ближче...

— *Micis* Астрід, але дякую за підвищення.

— Місіс Астрід... Я хотів сказати, що, якби ви знали мене трохи краще, то зрозуміли б, наскільки серйозною є ситуація, через яку мені доводиться скасовувати сеанси. Учора я зробив це вперше за останні двадцять років.

— Я зроблю все можливе, аби ми завжди були на зв'язку. Водночас нам варто скоротити витрати. Мені незручно казати це вам як психотерапевту, але зараз вам конче потрібен той, кому можна довіритися: друг або ж психотерапевт. Ви боїтеся майбутнього, а це тільки посилює паніку, тож варто було б почути й інші думки. Як щодо вашої дружини?

— Моя дружина живе в іншому світі — світі ікебани.

— Де? Іке... що? Перепрошую, я не розумію.

— Ікебана — японське мистецтво квіткових композицій... імовірно, ви чули про нього. Вона живе ним, а ще — буддійськими техніками медитації. Ми майже не бачимося.

— О... зрозуміло... що? Авжеж, ікебана... так, я про це чула... японське мистецтво квіткових композицій. Зрозуміло. І її немає поряд, вона повсякчас у тому світі? Удома майже не буває? Гм, мабуть, вам дуже важко... Це жахливо. І ви зовсім самі... зараз, коли ви так її потребуєте. Жах.

Маршала здивувала й водночас приємно вразила така реакція Керол — вона говорила не як адвокат, а як жінка. Кілька хвилин вони сиділи мовчки, а тоді він нарешті сказав:

— Ви зауважували, що маєте зустріч з іншим клієнтом?
Тиша.

— Місіс Астрід, ви казали, що...

— Пробачте, лікарю Стрейдер, — мовила Керол, підводячись, — я трохи замислилася. Зустрінемося завтра. Тримайтеся — я на вашому боці.

РОЗДІЛ 24

Маршал пішов, а Керол ще кілька хвилин не могла поворухнутися: її страшенно спантеличила ця новина. Ікебана! Японське мистецтво квіткових композицій! Жодних сумнівів: її клієнт, лікар Стрейдер, — це колишній психотерапевт Джесса! Подеколи Джесс розповідав їй про нього — і зазвичай то були захоплені відгуки: він повсякчас підкреслював його порядність, відданість справі, готовність допомогти. Спочатку Джесс не хотів зізнаватися їй, чому він вирішив змінити психотерапевта й звернувся до Ернеста. Та коли їхні стосунки розвинулися, він таки наважився розповісти їй про той квітневий день, коли в заростях червоного клена йому відкрилося жахливе видовище: дружина його психотерапевта в обіймах буддійського ченця у традиційному одязі шафранового відтінку.

Утім, Джесс шанував приватне життя свого попереднього психотерапевта, а тому відмовився назвати Керол його ім'я. Та помилки бути не могло: Керол не мала жодних сумнівів, що це *таки* Маршал Стрейдер. Хіба багато психотерапевтів мають дружин, які захоплюються ікебаною та буддизмом?

Керол не могла дочекатися обіду, коли вони з Джессом нарешті зустрінуться; вона не могла пригадати, коли їй востаннє так хотілося поділитися з кимось новою. Вона вже уявляла його здивоване обличчя і знала, що він скаже: «Ні! Я не можу в це повірити! Який жах — дев'яносто тисяч доларів! Повір, цей чоловік важко гарував, аби заробити ці гроші! І з усіх адвокатів він потрапив саме до тебе. Неймовірно!»

Керол уявляла, як він ловитиме кожнісіньке її слово. Вона змальовуватиме їхню розмову в найдрібніших деталях, аби якомога довше розповідати цю «соковиту» новину.

Та зненацька Керол отямилася, усвідомивши, що не може розповісти Джессові про це. *«Я не маю права розповідати йому про Маршала Стрейдера, — думала вона. — І навіть не можу зізнатися, що він до мене приходив. Ідеться про дотримання конфіденційності!»*

Але їй страшенно кортіло поділитися цим із Джессом. Можливо, колись вона й матиме таку нагоду. Однак зараз їй доведеться стриматися, аби не порушувати норми професійної поведінки. І переконатися в тому, що вона поводитиметься так, як хотів би Джесс, а отже, надасть його психотерапевтові всю необхідну підтримку. Це буде непросто. Керол ніколи не зустрічала психотерапевта, який би їй подобався. А цей мозкоправ, лікар Стрейдер, їй узагалі не імпував: він забагато скиглив, ставився до себе надто серйозно та ще й посилався на якісь «футбольні» паралелі — мачо, та й годі! Попри те, що він серйозно постраждав від дій шахраїв, вона відчувала неабияку зарозумілість, що була йому притаманна. Не дивно, що в нього стільки ворогів!

Утім, він добряче допоміг Джессові, тож Керол вирішила докласти всіх можливих зусиль, аби допомогти цьому клієнтові. Це буде щось на кшталт подарунка Джессові. Їй подобалося дарувати йому щось, але ж ішлося про «таємний подарунок» — вона мала стати доброю самаритянкою, і Джесс не мав про це дізнатися, тож це буде складно.

Керол завжди вміла тримати язика за зубами. Коли йшлося про маніпуляції та інтриги, вона була справжнім асом і це допомагало їй у роботі. Мало хто наважувався виступати проти неї в суді; Керол мала репутацію геніального, хитрого і вкрай небезпечного адвоката. Вона брехала з неабиякою легкістю і в професійному житті поводитися так само, як

і в особистому. Однак протягом останніх кількох тижнів Керол повсякчас відчувала, що їй набридло брехати. У щирих стосунках із Джессом вчувалося щось свіже й незвичне. Щоразу, коли вони зустрічалися, вона наважувалася відкрити йому щось нове про себе. І вже за кілька тижнів Джесс дізнався про неї значно більше, аніж будь-який інший чоловік у її житті. Утім, децю вона таки приховувала — Ернеста!

Вони майже не говорили про нього. Керол припустила, що буде значно простіше, якщо вони не обговорюватимуть своє лікування й не розповідатимуть Ернестові одне про одного. Спочатку вона думала розсварити Джесса з Ернестом, однак швидко відмовилася від цієї ідеї: поза сумнівом, психотерапія йшла йому на користь і Ернест йому дуже подобався. Звісно, вона не розповіла йому і про свій підступний план, а також про те, що відчуває до психотерапевта.

— Ернест — просто неймовірний психотерапевт, — якось вигукнув Джесс після особливо вдалого сеансу. — Він такий відвертий і людяний! — А тоді почав розповідати детальніше: — Сьогодні він натрапив на децю важливе. Ернест зауважив: щоразу, коли нам із ним вдається зблизитися, щоразу, коли ми починаємо спілкуватися більш відверто, я завжди намагаюся зруйнувати ці стосунки: або гомофобним жартом, або «інтелектуальною диверсією». І знаєш, Керол, він має рацію. Я постійно так поведуюся з чоловіками, зокрема і з батьком. А найдивовижніше те, що він не спинявся — і зізнався, що теж почувається незручно, коли йдеться про зближення з чоловіком, це страшний дискомфорт. І через це він підхоплює гру — відволікається на мої жарти або ж приєднується до «інтелектуальних дискусій». Розумієш, зазвичай психотерапевтам не притаманна така відвертість, — вів далі Джесс, — я ж бо багато років спілкувався з абсолютно байдужими й «закляклыми» мозкоправами! І як йому тільки вдається так інтенсивно працювати від сеансу до сеансу?

Керол страшенно здивував той факт, що Ернест був настільки відвертим із Джессом. Дивно, але вона навіть засмутилася, що він поводить ся так не тільки з нею. Керол чомусь почувалася так, немовби її ошукали. Утім, Ернест ніколи не натякав на те, що поводить ся з нею інакше, аніж з усіма іншими пацієнтами. Їй знову спало на думку, що вона помилилася: це наполегливе прохання про взаємну відвертість аж ніяк не було прелюдією до зваблення.

Насправді весь підступний план Керол поступово перетворювався на трясовину. Рано чи пізно Джессові *доведесться* розповісти про неї Ернесту й той дізнається правду. А її мета дискредитувати Ернеста, позбавити його практики та зруйнувати стосунки з Джастіном втратила будь-який сенс. Тепер їй було байдуже до Джастіна, а Ральф Кук і Цвейзунг залишилися в минулому. Якщо вона завдасть Ернестові шкоди, то водночас травмує і Джесса, а отже, і себе. Лють і прагнення помсти так довго були сенсом життя Керол, що тепер, коли вони зникли, вона почувалася спустошеною. Аналізуючи свої мотиви (а вона робила це дедалі частіше), Керол відчувала, що геть заплуталася. Що вона робить — і навіщо?

Попри це, вона, немовби автоматично, продовжувала спокушати Ернеста. Кілька сеансів тому вони обнялися на прощання, і Керол міцно до нього притулилася. Тієї ж миті Ернест завмер на місці й різко мовив:

— Каролін, я розумію, що ви досі хочете, аби я став вашим коханцем, як свого часу це зробив Ральф Кук. Та краще вам про це забути. Швидше пекло замерзне, аніж я погоджуся на сексуальні стосунки з вами чи з будь-якою іншою пацієнткою!

Ернест відразу пошкодував про свою нестриманість і на наступному сеансі знову повернувся до цього питання:

— Перепрошую за те, що так грубо відповів вам минулого разу, Каролін. Я рідко втрачаю контроль над собою,

однак у вашій наполегливості простежується щось дивне — це скидається на одержимість. І, гадаю, самодеструктивну. Я переконаний, що ми з вами можемо ефективно співпрацювати. Я певен, що можу багато чого вам запропонувати, але ніяк не розумію, навіщо ви й досі намагаєтеся саботувати нашу роботу?

Керол знову заговорила про те, що їй потрібно більше уваги з його боку, згадала про Ральфа Кука, однак тепер ці слова видавалися їй порожніми. Ернест не дав їй договорити:

— Я знаю, що вже говорив про це, але, поки ви намагаєтеся «прорвати» мій захист, нам із вами доводиться повертатися до цієї розмови знову і знову. По-перше, я переконаний: якщо я стану вашим коханцем, це зашкодить передусім вам. Я знаю, що ви дотримуєтеся протилежної думки, і вже спробував усі можливі інструменти, аби переконати вас. Ви просто не ймете віри, що я щиро хочу вам допомогти. Отже, сьогодні я спробую дещо інше. Я говоритиму про наші стосунки з власної, егоїстичної точки зору, беручи до уваги виключно власні інтереси. Ідеться насамперед про те, що я хочу уникати моментів, які призведуть до негативних наслідків у майбутньому. Я *знаю*, до чого зрештою призведе наш сексуальний зв'язок: ще багато років мене мучитимуть докори сумління — можливо, до кінця життя. А я цього не хочу, не кажучи вже про проблеми із законом. Я можу втратити свою ліцензію. Я надто тяжко працював, аби опинитися тут, на цьому місці, я люблю свою роботу і не хочу ризикувати кар'єрою. А вам час поміркувати над тим, навіщо ви вимагаєте це від мене?

— Ви помиляєтеся. Жодних проблем із законом, — заперечила Керол, — бо без позову справа не потрапить до суду, а я ніколи, нізащо так не вчинила б. Я хочу, аби ми стали коханцями. І ніколи не завдам вам шкоди.

— Я знаю, що ви дотримуєтеся такої думки. *Зараз*. Але щороку до судів надходять сотні позовів і щоразу, без жодних

винятків, виявляється, що спочатку пацієнтка міркувала саме так, як і ви. Тож скажу відверто й егоїстично: я дію виключно заради власних інтересів!

Керол не зронила ані слова.

— Гм, ось і все, Каролін. Я висловив свою думку, тож як на мене, все зрозуміло. Ви маєте вирішити... А зараз ідіть додому й поміркуйте над моїми словами. Повірте, коли я кажу, що не допущу фізичної близькості між нами, — це серйозно, тож ви маєте вирішити, чи готові й надалі зі мною співпрацювати.

Вони попрощалися на похмурій ноті. Жодних обіймів. Цього разу Ернест про це абсолютно не шкодував.

У приймальні Керол сіла на диван, аби перевзутися у кро-сівки. Вона відкрила сумочку й дістала звідти свої нотатки:

*Наполягав на тому, щоб я називала його Ернестом...
телефонувала додому... каже, що я напрочуд привабли-
ва... сідає поряд на кушетку... заохочує розпитувати про
особисте життя... гладить моє волосся, каже, що хотів би
бути моїм коханцем, якби ми познайомилися деінде...*

Керол згадала про Джесса, який чекатиме на неї біля ресторану «Green's». Трясця. Вона пошматувала папірці й побігла геть.

РОЗДІЛ 25

Візит Маршала до Бета Томаса, приватного детектива, якого порекомендувала йому Керол, розпочався досить-таки обнадійливо. Він дивився на свого співрозмовника: зморшкувате грубе обличчя, пожмаканий одяг, криві зуби, кросівки, кілька зайвих кілограмів і брак фізичної форми — імовірно, результат зловживання алкоголем та малорухомий спосіб життя. Він поводився безцеремонно й досить грубо, а його думки були логічними і чітко впорядкованими. Офіс детектива розташовувався на четвертому поверсі пошарпаної будівлі без ліфта на Філлмор-стрит, що втулилася між продуктовою крамницею та пекарнею. Тут було все необхідне: витерта й продавлена канапа, обтягнута зеленою шкірою, гола дерев'яна підлога й подряпаний дерев'яний стіл: аби він не хитався, під одну з ніжок поклали коробочку сірників.

Маршал побіг сходами вгору з неабияким ентузіазмом — останні кілька днів він був надто знервований, аби грати в баскетбол чи бігати, тож йому вельми бракувало фізичних навантажень. Прямолінійність детектива йому теж імпонувала.

Бет Томас погоджувався з думкою Керол. Вислухавши розповідь Маршала про те, що трапилося (той не приховував свого роздратування з приводу власної недалекоглядності, розмірів втрати та страху публічного розголосу), він сказав:

— Ваш адвокат має рацію. Я працюю з нею вже багато років, і вона рідко помиляється. Цей хлоп — справжній професіонал. Хочете знати, що сподобалося мені найбільше? Оцей момент про бостонського хірурга й прохання допомогти подолати відчуття провини... гой-гой, який потужний

прийом! А ще те, як він купив ваше мовчання за три з половиною тисячі доларів, подарувавши «Rolex» — мило, дуже мило! Аматор підсунув би вам підробку. А те, як він відвів вас до клубу «Pacific Union» — краса! Підчепив вас на гачок — і то вмить! А ви дали йому те, чого він так прагнув. Розумний хлопака. Маєте радіти, що не втратили більше. Але погляньмо на те, що в нас є. Пригадуєте якісь імена? Як він на вас вийшов?

— Сказав, що йому порадив звернутися до мене знайомий Адріани, — відповів Маршал. — Імені не назвав.

— Маєте його телефонний номер чи номер його нареченої? З цього й почнемо. Ще мені знадобиться його номер у Цюриху. Щоб отримати телефонну лінію, він мав надати посвідчення особи, тож сьогодні я спробую це відстежити. Але не варто покладати на це великі надії — імовірно, документи теж були фальшивими. Як він пересувався? Ви бачили автівку?

— Я не знаю, як він дістався до мого офісу. Орендоване авто? Таксі? Із «Pacific Union» він пішов до свого готелю пішки, бо той був розташований за кілька кварталів від клубу. Може, варто відстежити факс з Університету Мехіко?

— Малоймовірно, що це допоможе, але я маю з ним ознайомитися — поза сумнівом, він підробив логотип на своєму комп'ютері та надіслав факс сам собі або ж це зробила його дівчина. Я відстежу їхні імена — можливо, вони є в базі NCIC¹. У мене є знайомий, який за невеликі гроші зможе отримати доступ до їхнього комп'ютера та пошукати необхідну інформацію. Звісно, спробувати варто, але не раджу сподіватися на швидкий результат — імовірно, ваш знайомий користується вигаданими іменами. Можу припустити,

¹ National Crime Information Center — Національний інформаційний криміналістичний центр.

що він вдається до подібних махінацій три-чотири рази на рік і, можливо, його жертвами стають виключно психотерапевти. Я ще не чув про такого шахрая, але розпитаю. Або ж він полює на більшу рибу (скажімо, на хірургів), та навіть з такої рибки, як ви, цей хлоп може мати від чотирьохсот до п'ятисот тисяч доларів на рік. Непогано, якщо врахувати, що їх не треба оподатковувати! Авжеж, це справжній ас і він далеко піде! Для початку мені знадобиться чек на п'ятсот доларів.

Маршал виписав йому чек і попросив квитанцію.

— Гаразд, доку, вважайте, ми домовилися. Беруся за справу без жодних зволікань. Чекатиму на вас сьогодні близько п'ятої-шостої вечора — подивимося, що ми маємо.

Увечері Маршал повернувся, аби дізнатися невітшні новини. Адріана отримала телефонний номер, використовуючи вкрадені водійські права та кредитну картку мешканки Арканзасу. Проживаючи в готелі «Fairmont», Пітер платив за все готівкою і подеколи користувався фальшивою кредиткою «American Express». Усі факси відправлялися з місцевого обладнання. Телефонний номер у Цюриху оплачувався з тієї самої «American Express».

— Жодної зачіпки, — мовив Бет. — Анічогісінько. Цей хлопець вислизає, мов вугор, і працює дуже чисто. Він заслуговує на повагу.

— Мені все зрозуміло. Вам подобається, як він працює. Добре, що ви знайшли одне одного, — сказав Маршал. — Але не забувайте, що ваш клієнт — я, і я хочу, аби він сів за ґрати.

— Хочете його впіймати? Є тільки один вихід — звернутися до моїх друзів із відділу боротьби з шахрайством. Я піду до них і за обідом поспілкуюся з моїм знайомим Лу Ломбарді, він мій боржник. Перевіримо подібні афери, до яких залучили інших мозкоправів чи лікарів: багатий і вельми вдячний пацієнт, якому вдалося вилікуватися, бажання віддячити хірургу, якому вдалося зробити диво, «Rolex», іменні лекції,

закордонні інвестиції, а також відчуття провини щодо лікарів, яким не вдалося віддячити в минулому. Схема надто ідеальна, аби ніхто не використував її раніше.

— Робіть усе можливе, щоб дістати цього мерзотника.

— Є одна заковика: ви маєте піти зі мною й написати скаргу у відділі боротьби з шахрайством у Сан-Франциско, адже гроші ви переказували саме звідси, тож це їхня територія. Однак вам доведеться надати свої контактні дані, тож приховати все це від ЗМІ не вдасться, це просто неможливо. А тому ви маєте бути готові до того, що якась газета вийде із заголовком *«КОЛИШНІЙ ПАЦІЄНТ ЗАЛІЗ ДО ГАМАНЦЯ ПСИХОТЕРАПЕВТА!»*

Маршал обхопив голову руками й застогнав.

— Це гірше, аніж шахрайство. Це кінець! Газети напишуть, що я взяв «Rolex» як подарунок від пацієнта! Ідіотський учинок! Як я міг це зробити?

— Це ваші гроші й ваше прохання. Однак я не зможу допомогти, якщо ви зв'яжете мені руки.

— Клятий «Rolex» коштував мені дев'яносто тисяч доларів! Ідіот, ідіот, ідіот!

— Не варто себе картати, доку. Не можу гарантувати, що моїм знайомим із відділу вдасться його впіймати... є велика ймовірність того, що він уже за межами країни. Сідайте, я хочу розповісти вам одну історію. — Бет закурив і кинув сірник на підлогу.

— Кілька років тому я прилетів до Нью-Йорка в справах і водночас хотів побачитися з донькою, яка щойно народила мого першого онука. Був чудовий осінній день, у повітрі відчувався морозець, а я йшов Бродвеєм неподалік від Тридцятої чи Сорокової вулиці, міркуючи над подарунками... Діти завжди гадали, що я надто скупий. Аж раптом я бачу себе на вуличному телеекрані — якийсь жалюгідний чоловік намагається продати мені новеньку відеокамеру

«Sony» за сто п'ятдесят баксів. Я користуюся такими під час роботи, їхня вартість зазвичай сягає шести сотень. Отже, я починаю торгуватися і збиваю ціну до сімдесяти п'яти. Він посилає кудись якогось хлопчину, і вже за п'ять хвилин коло узбіччя припарковується старий «б'юїк», на задньому сидінні якого я бачу з десяток подібних відеокамер в оригінальних коробках. Вони повсякчас злодійкувато озираються, розповідаючи типові небилиці про те, як ті камери випали з вантажівки, що їх перевозила. Звісно, то крадений товар. Але я, жадібний віслук, все одно купую. Даю їм сімдесят п'ять доларів, вони їдуть геть, а я несу коробку назад до готелю. І зненацька в мене починається параноя. Я тоді був головним слідчим у справі з банківськими махінаціями — йшлося про мільйони! — і мої руки мали бути «чистими». З'явилося відчуття, що за мною стежать. А в готелі це відчуття посилюється — я вже певен, що мене підставили. Я боюся залишати цю камеру в номері. Ховаю її у валізу і здаю до камери схову. Наступного дня беру цю валізу, йду до доньки, відкриваю новеньку коробку з написом «Sony», і ось, маєш — там лежить цеглина! Тож, доку, не варто себе картати, це може трапитися навіть із професіоналами, з найкращими з нас! Ви не можете жити в постійному напруженні, очікуючи, що навіть друзі можуть вас підставити. Іноді вам просто не щастить і ви можете опинитися під колесами п'яного водія. Вибачте, доку, але вже сьома, а вночі я маю працювати. Я надішлю вам рахунок, але, імовірно, ваших п'ятисот доларів буде досить.

Маршал підняв голову. Він, мабуть, уперше усвідомив, що втратив дев'яносто тисяч доларів.

— Отже, це все? І за це я заплатив п'ятсот доларів? За вашу казочку про цеглину й відеокамеру?

— Доку, вас обчистили, а ви приходите до мене без жодної інформації, жодної зачіпки... у вас нічого немає...

і ви просите мене про допомогу. Я витратив на вас власний час і час своїх працівників, це коштувало п'ять сотень. Я ж вас попереджав. Та ви не можете зв'язувати мені руки й не дозволяти робити мою роботу, а тоді скаржитися, що я не відпрацював зароблене.

Я розумію, що ви розчаровані, на вашому місці так почувався б кожен. Однак ви маєте дозволити мені використувати всі методи, або його впіймати, або ж просто відмовтеся від цієї ідеї.

Маршал мовчав.

— Хочете пораду? Маятник хитнувся — і вже нічого не вдієш, *про гроші краще забути*. Вважайте, що отримали урок від життя.

— Гаразд, Бете, — мовив Маршал через плече, ідучи до виходу, — але я йому цього не подарую. Цей покидьок не на того нарвався.

— Доку! — гукнув до нього Бет, коли той уже спускався сходами. — Якщо хочете погратися в «Самотнього рейнджера», то не варто! Цей хлоп набагато розумніший, аніж ви! Набагато!

— Пішов ти, — буркнув Маршал, виходячи на Філлмор-стрит.

Додому він ішов пішки, ретельно міркуючи над тим, що робити далі. Пізніше того ж вечора він зважився на рішучий крок. Спочатку зателефонував до компанії «Pac Bell» і попросив встановити додаткову телефонну лінію з голосовою поштою та номером, що не зазначався в довідниках. Відтак надіслав факс — прохання опублікувати оголошення в наступному номері «Psychiatric News» Американської психіатричної асоціації. Примірники цього видання щотижня отримували всі психоаналітики країни.

УВАГА! Чи звертався до вас по допомогу пацієнт, який хотів би пройти короткий курс психотерапії: багатий, привабливий, стрункий чоловік у віці близько сорока років; має проблеми з дітьми та нареченою; прагне вирішити питання з розподілом майна та шлюбною угодою; пропонує спільні інвестиційні проекти, подарунки, організацію курсу лекцій, названих на вашу честь? Вам може загрозувати небезпека. Зателефонуйте за номером 415-555-1751. Конфіденційність гарантується.

РОЗДІЛ 26

Найжахливіше Маршал почувався вночі. Тепер він міг заснути тільки завдяки сильному снодійному. А вдень тільки те й робив, що згадував кожну хвилину свого спілкування з Пітером Макондо. Подеколи він блукав нетрями спогадів, вишукуючи бодай якусь зачіпку, а подеколи уявляв, як помститься Пітерові: дочекається його в якомусь лісі, а тоді битиме, доки той не знепритомніє. Іноді він просто лежав у ліжку, картаючи себе за свою дурість та уявляючи, як Пітер з Адріаною весело махають йому на прощання, проїжджаючи повз нього в новенькому «порше», придбаному за дев'яносто тисяч доларів.

Удень теж було кепсько. Попри дві чашки еспресо, «пхмілля» від заспокійливого тривало аж до обіду, і тільки тоді, доклавши неабияких зусиль, він міг проводити сеанси з пацієнтами. Маршал повсякчас уявляв, як забуває про роль психотерапевта й говорить пацієнтові все, що спадає на думку. Йому хотілося сказати: «Припини скиглити» чи «Не зміг поспати якусь годинку — і називаєш це безсонням? Чорти б тебе вхопили, я півночі не міг склепити очей!», або ж «Отже, десять років по тому ти знову зустрів Мілдред у продовольчій крамниці й у тебе зринуло те “магічне відчуття”, болісний напад жадання, іскорка страху! Теж мені проблема! Я б розповів тобі, що таке страх!»

Попри все, Маршал продовжував працювати, пишаючись тим, що може це робити, — на відміну від більшості психотерапевтів, які за таких стресових умов залізли б під ковдру й узяли лікарняний. «Коли все погано, проблеми

не зникають», — нагадав він собі. Годинами й днями він всмокував цей біль, а тоді вивергав його назовні.

Йому вдавалося триматися виключно завдяки двом моментам. По-перше, він прагнув помсти: кілька разів на день Маршал перевіряв голосову пошту, сподіваючись, що хтось таки відгукнеться на його оголошення в газеті «Psychiatric News», що знайдеться зачіпка, яка зрештою приведе його до Пітера. По-друге, його неабияк заспокоювали візити до адвоката. За кілька годин до зустрічі з Керол він тільки про це й думав: міркував над своїми фразами, уявляв їхні діалоги. А подеколи, коли він згадував про Керол, його очі наповнювалися слізьми вдячності. Щоразу, виходячи з її офісу, Маршал відчував, що його тягар став трохи легшим. Він не намагався аналізувати глибину своїх відчуттів до неї, йому було байдуже. Невдовзі Маршалові вже бракувало однієї зустрічі на тиждень і він волів би зустрічатися з нею два-три рази на тиждень чи навіть щодня.

Керол страшенно втомилася від його вимог. Як адвокат вона невдовзі вичерпала всі можливі засоби й не могла нічого йому запропонувати, але водночас не знала, як зарадити його лиху. Зрештою вона вирішила дотримуватися лінії «доброї самаритянки» й порадила йому звернутися до психотерапевта. Однак Маршал на це не пристав.

— Я не можу звернутися до спеціаліста з тієї самої причини: розголос цієї справи для мене небажаний. У мене багато ворогів.

— Гадаєте, психотерапевт не дотримуватиметься конфіденційності?

— Ні, адже йдеться не тільки про конфіденційність, але й про далекоглядність, — мовив Маршал. — Ви маєте зрозуміти, що психотерапевт, який би міг мені допомогти, має бути висококваліфікованим психоаналітиком.

— Себто, — втрутилася Керол, — жоден інший психотерапевт не зможе цьому зарадити?

— Місіс... Я перепрошую, та чи не могли б ми звертатися одне до одного на ім'я? «Місіс Астрід» і «лікаря Стрейдер» — ці звертання такі холодні й формальні... зважаючи на те, що наше спілкування має особистий характер.

Керол ствердно кивнула, згадавши, що з цього приводу зауважував Джесс: йому не подобалося, що його колишній психотерапевт спілкувався виключно формально. Коли він запропонував Маршалу називати одне одного на ім'я, той несхвально пирхнув і звелів називати його лікарем...

— Керол... авжеж, це значно краще... скажіть відверто: ви можете уявити, щоб я звернувся по допомогу до якогось дивака? Скажімо, якогось спеціаліста з «минулих життів» чи того, хто малюватиме на офісній дошці діаграму «батько — дитина — дорослий»? Або ж якогось «зеленого» спеціаліста з когнітивної терапії — дурника, який намагатиметься змінити моє мислення?

— Гарязд, припустімо, що вам може допомогти виключно висококваліфікований психотерапевт. Та повернімося до головного: чому це настільки проблематично?

— Я знаю всіх представників нашої галузі й гадаю, що жоден із них не здатен дотримуватися нейтральної позиції, коли йтиметься про мою проблему. Я надто успішний і амбітний. Усі чудово знають, що я претендую на посаду очільника Інституту психоаналізу «Золоті ворота», як знають і те, що мене не спинити, бо я прагнутиму вийти на національний рівень.

— Тож ідеться насамперед про заздрощі та суперництво?

— Звісно. Хіба за таких умов якийсь психоаналітик зможе залишатися терапевтично нейтральним? До кого я не звернувся б, він одразу зловтішатиметься з моєї особистої трагедії. Можливо, на місці такого психотерапевта я вчинив би так само. Усім подобається спостерігати, як падають

непереможні. До того ж невдовзі почнуться плітки й уже за місяць усі дізнаються, що я відвідую психотерапевта.

— Це ж чому?

— Такі речі неможливо приховати. Офіси психотерапевтів розташовані в тих самих районах, і хтось може помітити мене у приймальні.

— Ну то й що? Хіба подібне лікування є ганебним? Я часто чула, як люди висловлюють своє захоплення з приводу того, що психотерапевт продовжує над собою працювати...

— Зважаючи на мій вік і статус, більшість колег сприйматимуть цей факт як прояв слабкості, і це негативно вплине на мої подальші плани. І не забувайте, що я ніколи не схвалював порушення норм професійної поведінки й навіть ініціював запровадження дисциплінарного стягнення та виключення з лав інституту мого власного аналітика, Сета Панде. Щоправда, маю зазначити, що він на те заслуговував. Ви читали статті на цю тему?

— Відкликання пацієнтів? Так, звісно! — мовила Керол. — Подібна сенсаційна новина не могла лишитися поза увагою. То це були ви?

— Я відіграв у цьому провідну роль. Можливо, в цій грі я був *головним гравцем*. Звісно, це має лишитися між нами, але саме я врятував наш інститут. Це довга історія — й до того ж суворо конфіденційна. Я не можу розповісти про все детально, але скажу про головне: чи зможу я й надалі висловлювати свою думку щодо зловживання службовим становищем, якщо серед слухачів будуть ті, хто знає, що я прийняв «Rolex» від пацієнта? Я муситиму мовчати — і можна назавжди забути про політичні амбіції.

Керол розуміла, що аргументові Маршала бракувало логічності, однак не знала, як можна переконати його в протилежному. Можливо, його недовіра до психотерапевтів

скидалася на те, що відчувала вона сама? Керол спробувала зайти з іншого боку:

— Маршале, повернімося до вашого твердження про те, що вам може допомогти *виключно* висококваліфікований психоаналітик. А як щодо нас із вами? Погляньте на мене — хіба ж я скидаюся на професіонала цієї галузі? Чому ж ви гадаєте, що я вам допомагаю?

— Я не знаю, в який саме спосіб ви мені допомагаєте, але це факт. Зараз мені бракує сил, аби аналізувати, як вам це вдається. Можливо, досить вже того, що ви сидите тут зі мною, ось і все. А я тим часом роблю те, що маю робити.

— Стривайте, — похитала головою Керол, — мені це не подобається. Це непрофесійний і навіть неетичний підхід до справи. Ви витрачаєте гроші на зустрічі з тим, хто не володіє спеціальними знаннями в необхідній галузі. І то чималі гроші, адже мої послуги коштують дорожче, аніж послуги психотерапевта.

— Зовсім ні, я вже про це думав. До чого тут неетичність? Ваш клієнт потребує вашої допомоги, бо вважає її ефективною. Я готовий підтвердити це на офіційному рівні. Про те, дорого це чи ні, і говорити не варто, якщо врахувати податки. Мій рівень прибутків передбачає, що незначні медичні витрати не відшкодовуються, а от юридичні — так. Керол, витрати на ваші послуги відшкодовуються на сто відсотків! Це значно дешевше, аніж звертатися до психотерапевта, однак я залишаюся з вами не з цієї причини! Ви єдина людина, яка здатна мені допомогти!

У такий спосіб Маршал переконав Керол не відмовлятися від їхньої співпраці. Їй не треба було докладати особливих зусиль, аби зрозуміти його проблеми, — поступово він змалював їх усі. Подібно до більшості талановитих адвокатів, Керол пишалася своїм умінням вести записи, і невдовзі її нотатки перетворилися на докладний перелік важливих за-

питань. Чому Маршал не бажає звернутися по допомогу до когось іншого? Чому в нього так багато ворогів? З якої причини він настільки нетерпимий до інших психотерапевтів і чому їх засуджує? Цей чоловік критикує все і всіх, не оминаючи ані своєї дружини, ані Бета Томаса, ані Емілія, ані Сета Панде, ані колег чи студентів.

Керол не втрималася й запитала його про Ернеста Леша, зауваживши, буцімто один із її друзів має намір до нього звернутися, тож вона вирішила почути думку Маршала з цього приводу.

— Гм... знаєте, Керол, це має залишитися між нами... але я б не радив до нього звертатися. Ернест — розумний і кмітливий чоловік, який має ґрунтовний досвід досліджень у галузі психофармакології. У цьому він справжній експерт — жодних сумнівів. Та коли йдеться про психотерапію... гм... я сказав би, що він і досі вчиться... і остаточно не визначився. Його головна проблема полягає в тому, що він не отримав повноцінної підготовки як психоаналітик, за винятком моєї супервізії, яка теж тривала недовго. До того ж, я гадаю, він ще не досить зрілий, аби пройти правильну підготовку: Ернестові бракує дисциплінованості й поштивості, йому притаманне своєрідне «іконоборство». А найгірше те, що він пишається своїм бунтарством і намагається виправдати його, називаючи себе «новатором» чи «експериментатором».

«Недисциплінований! Непоштивий! Іконоборець!» — Керол зрозуміла, що в її очах акції Ернеста піднялися на кілька пунктів.

Наступним у її переліку після недовіри й зарозумілості зазначався сором. Глибокий сором. «Можливо, зарозумілість і сором — це брат і сестра?» — міркувала Керол. І, якби Маршал не засуджував інших, йому не була б притаманна така вимогливість до самого себе? Чи навпаки? Якби він

не був таким вимогливим до себе, імовірно, він значно по-блажливіше ставився б і до інших людей. Дивовижно — саме це й намагався їй пояснити Ернест! То були його слова!

Насправді ж вона бачила в Маршалі саму себе. Скажімо, його гнів — незгасний вогонь, зацикленість, одержимість ідеєю помсти — усе це нагадало їй про розмову з Нормою та Пізер після того, як її покинув Джастін. Невже вона справді замислювалася над ідеєю найняти того, хто завдав би йому шкоди, побивши залізними ланцюгами? Невже це вона знищила файли в його комп'ютері, пошматувала одяг, розбила дорогі спогади з дитинства? Тепер це все видавалося нереальним, немовби трапилося тисячу років тому. Джастінове обличчя поступово зникало з її пам'яті.

Як же їй вдалося так змінитися? Можливо, це трапилося завдяки зустрічі з Джессом? Чи допомогло те, що вона нарешті вирвалася із задушливого шлюбу? А тоді вона згадала про Ернеста... Невже, попри все, він, мов справжній контрабандист, приносив на сеанси часточки реальної терапії?

Керол намагалася переконати Маршала в тому, що лютувати безглуздо, зауважувала самодеструктивний характер цього відчуття. Та все було марно. Подеколи їй хотілося передати йому часточку спокою, що його нещодавно вдалося віднайти. А подеколи їй уривався терпець — Керол хотіла добряче труснути Маршала, аби той отямився. «Облиш це! — хотіла крикнути вона. — Невже ти не бачиш, до чого призводить твоя ідіотська лють і пиха? Ти втратив усе: спокій, сон, роботу, шлюб, друзів! Отямся!» Та, звісно, це не допомогло б. Вона чудово пам'ятала, як сильно жадала помсти ще кілька тижнів тому, тож могла зрозуміти, чому Маршал лютує. Та водночас Керол і гадки не мала, як йому допомогти.

Деякі проблеми, зазначені в переліку, були для неї чужими — скажімо, одержимість фінансовими питаннями та ста-

тусом. Подібні моменти ніколи їй не турбували. Попри це, вона чудово розуміла їхню важливість, адже саме через свою жадібність та амбіції Маршал і потрапив у таку халепу.

А його дружина? Керол терпляче чекала, доки Маршалові спаде на думку заговорити про неї. Однак він мовчав, хіба що зауважив, що Ширлі поїхала медитувати до Тассарі й повернеться за три тижні. Водночас від відмовлявся відповідати на будь-які запитання щодо їхнього шлюбу, заважаючи, що їм бракує спільних інтересів, а тому кожен крокує власним шляхом.

Керол часто згадувала Маршала, коли бігала, працювала зі справами інших клієнтів чи навіть лежала в ліжку, готуючись до сну. Так багато запитань — і так мало відповідей! Маршал відчував її занепокоєння та запевняв, що йому досить того, що вона допомагає йому сформулювати та обговорити основні проблеми, — мовляв, це допомагає полегшити його біль. Та Керол розуміла, що цього не досить. Вона потребувала допомоги, їй був потрібен консультант. Але хто? І одного дня їй сяйнула чудова думка: вона зрозуміла, до кого варто звернутися.

РОЗДІЛ 27

Очікуючи на свій сеанс у приймальні, Керол вирішила, що присвятить свій час пошуку порад, за допомогою яких вона зможе зарадити Маршалу. Вона підготувала перелік моментів, із якими не могла впоратися самотужки, і міркувала над тим, як презентувати їх Ернестові. Звісно, їй слід поводитися дуже обережно: зі слів Маршала вона зрозуміла, що вони з Ернестом добре знають один одного, тож треба було докласти чимало зусиль, аби приховати правду про свого нового клієнта. Утім, Керол це не лякало — *au contraire*¹, у бурхливих хвилях підступних інтриг вона почувалася як риба у воді.

Однак Ернест мав інші плани. Щойно Керол увійшла, він одразу заговорив:

— Знаєте, Каролін, після останнього сеансу я відчув певну незавершеність, немовби ми з вами зупинилися посередині чогось дуже важливого.

— Це ви про що?

— Скидалося на те, що ми були готові проаналізувати наші стосунки детальніше й вас це страшенно схвилювало. Насамкінець ви просто вибігли з мого кабінету! Ви можете розповісти, що відчували дорогою додому?

Подібно до більшості психотерапевтів, на початку сеансу Ернест зазвичай терпляче чекав, поки пацієнт почне говорити. Якщо ж він порушував цю традицію та починав говорити першим, це означало, що Ернест мав на меті проана-

¹ Навпаки (*фр.*).

лізувати проблему, яка зринула на попередньому сеансі. Він дотримувався поради Маршала: що частіше сеанси «зливаються», то ефективнішою є психотерапія.

— Схвилювало? Зовсім ні, — похитала головою Керол. — Це мало ймовірно. Я мало що пригадую з попереднього сеансу. До того ж ми розпочинаємо новий сеанс, і я хочу поговорити на іншу тему. Мені потрібна порада щодо одного з моїх клієнтів.

— Уже за мить, Каролін, але дозвольте мені приділити трохи часу цій темі. Є кілька моментів, що видаються напрощуд важливими, і я хотів би на них зупинитися.

«*Врешті-решт, чия це психотерапія?*» — подумки пробурмотіла Керол. Але привітно кивнула, заохочуючи його висловитися.

— Каролін, ви пригадуєте, як під час першої зустрічі я сказав, що відвертість — ключовий момент психотерапії? Я пообіцяв бути чесним із вами. Та мушу визнати, що не завжди дотримувався цього принципу. Час усе пояснити, і я хочу почати з моїх відчуттів щодо еротизму... а його в наших стосунках було чимало, і мене це завжди хвилювало.

— Це ви про що? — схвильовано мовила Керол. Голос Ернеста підказував, що це буде незвичайний сеанс.

— Гм, погляньте, як розвивалися наші стосунки. Починаючи з першого сеансу, ви повсякчас говорили про те, що відчуваєте сексуальний потяг до мене. Я перетворився на героя ваших сексуальних фантазій. Ви знову і знову благали мене замінити Ральфа, перетворившись на психотерапевта-коханця. А ще були прощальні обійми, спроби мене поцілувати, «час на кушетці», коли ви намагалися сісти якнайближче до мене...

— Авжеж, авжеж, я розумію. Але ви сказали, що це вас «*завжди хвилювало*».

— Саме так, до того ж із багатьох причин. По-перше, йдеться про сексуальне збудження.

— Вас хвилювало те, що я збуджувалася?

— Не ви, а я. Каролін, ви поводитися дуже виключно, а оскільки наша гра має назву «Чесність», особливо сьогодні, я скажу відверто: мене хвилювало те, що ви мене збуджували. Я вже зауважував, що ви дуже приваблива жінка й мені як чоловікові було непросто встояти перед вашими чарами. Ви проникли і в *мої* фантазії. Я починаю мріяти про нашу зустріч задовго до сеансу та навіть вибираю особливий одяг. Отже, настав час зізнань. Тепер я усвідомлюю, що подібна психотерапія просто неможлива... Розумієте, замість допомогти вам упоратися з цими... як би то їх назвати... потужними й водночас нереальними почуттями до мене, я почав вам підігравати й усіяко заохочувати таку поведінку. Мені подобалося обіймати вас, торкатися вашого волосся, сидіти поряд на кушетці. І я певен, що ви теж це помітили. Каролін, не варто заперечно хитати головою — я усвідомлюю, що роздмухував вогнище ваших почуттів. Я повсякчас торочив: «Ні, ні, ні» і водночас стиха промовляв: «Так, так, так». І це аж ніяк не йшло вам на користь, Каролін.

— Ернесте, я не чула ваших «так».

— Можливо, ви просто цього не усвідомлювали. Та якщо я справді це відчував, то на певному етапі ви не могли цього не помітити — і це вас виключно заохочувало. Коли двоє людей перебувають у близьких стосунках (чи принаймні *намагаються* вибудувати такі стосунки), вони не можуть не ділитися своїми почуттями; і якщо не вдається говорити відверто, комунікація здійснюється на невербальному або підсвідомому рівні.

— Не певна, що ви маєте рацію, Ернесте.

— Я переконаний, що так і є. Ми ще повернемося до цього. Але зараз я хочу, щоб ви зрозуміли головне: ваші еротичні почуття до мене можуть зашкодити терапії. А я, зарозумілий психотерапевт, який відчуває нестримний сексу-

альний потяг до пацієнтки, маю визнати, що заохочую подібну поведінку. Я був поганим психотерапевтом.

— Ні, зовсім ні! — Керол енергійно захитала головою. — Ви ні в чому не винні!

— Стривайте, Каролін, дозвольте мені закінчити... Я ще не все сказав... Перш ніж ми з вами зустрілися, я вирішив бути абсолютно відвертим зі своїм наступним пацієнтом. Я завжди гадав (і дотепер дотримуюся цієї думки), що найбільшим недоліком традиційних напрямів психотерапії є брак щирості між пацієнтом і психотерапевтом. Моє переконання напрочуд сильне, і через це я навіть змушений був припинити спілкування зі своїм супервізором — психоаналітиком, яким я щиро захоплювався. З тієї самої причини я вирішив відмовитися від формальної психоаналітичної підготовки.

— Я не розумію, як це пов'язано з нашою терапією.

— Я хотів підкреслити, що ваше лікування було експериментальним. Можливо, на свій захист я мав би сказати, що це надто викличний термін, адже протягом останніх кількох років я повсякчас намагався вибудовувати з пацієнтами менш формальні й водночас більш людські стосунки. Та коли йдеться про вас, я бачу дивний парадокс: пообіцявши бути абсолютно відвертим з вами як пацієнткою, я жодного разу не розповів вам про цей експеримент. А тепер, коли я бачу, до чого це призвело, я не вірю, що такий підхід є ефективним. Мені не вдалося розвинути чесні, автентичні стосунки, які є невід'ємною складовою розвитку психотерапевта.

— Я не вірю, що це ваша провина, і йдеться аж ніяк не про ваш підхід.

— Я не певен, у чому саме припустився помилки. Але я *таки* помилився. Тепер я бачу, що нас розділяє прірва. І відчуваю вашу недовіру — ви ставитеся до мене з підозрою... І подеколи ці відчуття зненацька змінюють прояви

глибокої прихильності й любові. Це мене спантеличує, бо здебільшого я не вірю, що у вас є теплі чи позитивні почуття до мене. Гадаю, ви й самі про це знаєте, я не сказав нічого нового.

Керол мовчала, опутивши очі.

— Отож моє занепокоєння посилюється: я обрав неправильний підхід до вас. Можливо, не варто було застосувати метод, що ґрунтується на абсолютній відвертості. Було б значно краще, якби ви звернулися до спеціаліста, який віддає перевагу традиційному підходу і який зміг би розмежувати терапевтичні й особисті стосунки. Що ж, це, мабуть, усе, що я хотів би сказати вам, Каролін. Маєте якісь думки з цього приводу?

Керол двічі намагалася щось сказати, однак їй забракло слів. Врешті-решт вона мовила:

— Я геть заплуталася. Не можу говорити, не знаю, що й казати.

— Я здогадуюся, що ви відчуваєте. Зважаючи на все, що я сказав, можу припустити, що ви міркуєте про те, щоб звернутися до іншого психотерапевта, і це найкращий момент, аби припинити експеримент. Гадаю, ви маєте рацію. Я підтримую цю думку й можу порадити іншого спеціаліста. Можливо, ви навіть думаєте, що не мали б платити за участь у цьому експерименті. Якщо це так, можемо про це поговорити — імовірно, я мав би повернути вам гроші за всі сеанси.

«Найкращий момент, аби припинити експеримент — нічогенька пісенька, — подумала Керол. — Ідеальний спосіб покласти край цьому бридкому фарсу. Авжеж, час припинити, годі брехні. Залиш Ернеста Джессові та Джастіну. Може, ви й маєте рацію, Ернесте. Можливо, час відмовитися від терапії».

Саме це вона й мала сказати, однак натомість почула від себе зовсім інші слова:

— Ні. Ідеться аж ніяк не про це. Ернесте, я гадаю, що проблема полягає не у вашому підході до роботи. Мені не хотілося б, щоб ви змінювали його заради мене... це мене турбує... і то дуже. Поза сумнівом, не варто робити такий висновок тільки через одну пацієнтку. Хтозна — може, ви надто поспішаєте з висновками? Можливо, для мене це насправді ідеальна терапія? Дайте мені трохи часу. Я ціную вашу відвертість. Ваша чесність не завдала мені шкоди. Імовірно, вона пішла мені на користь. Що ж до повернення грошей, про це навіть не йдеться. До речі, як юрист хочу застерегти вас від таких пропозицій у майбутньому. Це свідчитиме про вашу вразливість, і до вас навіть можуть позиватися. А щодо правди... — вела далі Керол. — Бажаєте почути правду? Правда ж у тому, що ви мені допомогли, і значно більше, аніж можете уявити. Ви помиляєтеся: що більше я про це думаю, то більше усвідомлюю, що не хочу припиняти наші зустрічі. Мені не потрібен інший психотерапевт. Можливо, це був складний період, але він завершився. Може, я несвідомо вас перевіряла. Гадаю, так і було. То була серйозна перевірка з мого боку.

— Ну то як, мені вдалося пройти це випробування?

— Гадаю, що так. Ба більше — ви пройшли його просто блискуче.

— У чому ж полягала ця перевірка?

— Гм... навіть не знаю... треба над цим поміркувати. Є кілька думок, але, Ернесте, чи не могли б ми поговорити про це наступного разу? Сьогодні я хотіла поговорити про дещо інше.

— Гаразд. То ми все з'ясували?

— Гадаю, ми на правильному шляху.

— Тоді пропоную розглянути ваше питання. Ви зауважили, що це стосується вашого клієнта.

Керол описала ситуацію з Маршалом. Вона сказала, що її клієнт — психотерапевт, однак доклала всіх зусиль, аби

Ернест не здогадався, хто це, наголосивши на абсолютній конфіденційності. Це мало вберегти її від додаткових запитань.

Ернест не хотів працювати з цією проблемою. Йому не сподобалося, що Каролін намагається перетворити свій сеанс на консультацію, тож він почав чинити опір. На його думку, вона уникала роботи над своїми проблемами, марнувала час та гроші, а її клієнт замість адвоката мав би звернутися до психотерапевта.

Утім, на кожний його аргумент вона мала контраргумент. Ішлося не про гроші — їх вона аж ніяк не марнувала. Клієнт платить їй більше, аніж вона платить Ернестові. Що ж до необхідності звернутися до психотерапевта — він цього *нізащо не зробить*. Чому? Цього вона пояснити не може, бо йдеться про конфіденційність. Вона не уникає роботи над власними проблемами й охоче зустрінеться з Ернестом на додаткових сеансах, аби надолужити згаяне. А оскільки проблеми клієнта віддзеркалювали її власні, їхнє вирішення було б корисним і для неї. Відтак Керол озвучила найсильніший аргумент: альтруїстичні вчинки на користь клієнта — це саме те, чого прагнув Ернест. Вони допоможуть розірвати зачароване коло егоїзму та параної, що їх вона успадкувала від матері та бабусі.

— Гаразд, Каролін, ви мене переконали. Ви міцний горішок. Якщо мені колись доведеться свідчити в суді, я волів би мати вас на своєму боці. Розкажіть мені про ваші стосунки з клієнтом.

Як досвідчений консультант, Ернест уважно вислухав розповідь Керол про те, що їй найбільше не подобається: лють, пиха, самотність, одержимість статками та статусом, байдужість до всього іншого в житті, зокрема й до шлюбу.

— Найбільше мене дивує те, — мовив Ернест, — що він не дивиться в майбутнє. Ці події та емоції настільки ним заволоділи, що він почав ототожнювати себе з ними. Маємо

знайти спосіб змусити його зробити кілька кроків назад. Треба допомогти йому поглянути на себе з певної відстані — можливо, навіть у космічній перспективі. Саме це я й намагався зробити з вами, Каролін, коли пропонував вам поглянути на певну ситуацію з висоти низки численних життєвих подій. Ваш клієнт перетворився на *обставини*, в яких опинився, він втратив відчуття свого «я», яке переживає ці події як один із часових відрізків існування. А найгірше те, що він переконаний: ці страждання залишаться з ним назавжди, навічно. Звісно, це яскравий симптом депресії — поєднання песимізму та смутку.

— І як можна цьому зарадити?

— Варіантів безліч. Зважаючи на те, що я почув, головними елементами його ідентичності є досягнення й ефективність. Імовірно, зараз він відчувається геть безпорадним, і це його лякає. На мою думку, він забув про те, що має вибір, а можливість вибирати дозволяє змінитися. Треба допомогти йому усвідомити, що ця катастрофа не є примхою долі. Це результат власного вибору — скажімо, його шанобливого ставлення до грошей. Щойно він зрозуміє, що є ініціатором цієї ситуації, можна буде поступово підвести його до думки про те, що він здатен знайти вихід: вибір змусив його в ній опинитися, і вибір допоможе з неї виборсатися. Або ж, — вів далі Ернест, — цей чоловік не усвідомлює того факту, що його страждання розвиваються за законами еволюції: вони існують, вони мають початок і кінець. Ви навіть можете спробувати згадати з ним моменти з його минулого: чи відчував він такий гнів або ж страждання раніше, чи пригадує він, що біль ущухав, бо ж і цей біль теж ущухне, перетворившись на ледь уловимий спогад.

— Дуже добре, Ернесте. Просто чудово! — Керол енергійно занотувувала щось у свій блокнот. — Що ще ви можете сказати?

— Гм, ви зауважили, що ваш клієнт — психотерапевт. Отже, маємо додаткові важелі впливу. Працюючи з терапевтами, я часто усвідомлюю, що можу використовувати їхні професійні якості. Це гарний спосіб змусити їх дистанціюватися від себе та поглянути на себе з іншого боку.

— Як ви це робите?

— Найпростіший спосіб — це попросити його уявити, що до нього звернувся пацієнт, який має аналогічну проблему. Як би він працював із ним? Запитайте: «Яким би було ваше ставлення до такого пацієнта? У який спосіб ви спробували б йому допомогти?»

Ернест зачекав, доки Керол перегорне сторінку і знову почне писати.

— Ви маєте бути готові до того, що його це страшенно роздратує. Страждаючи, психотерапевти поведуться так само, як і їхні пацієнти: хочуть, аби про них подбали, аби їм не довелося перетворюватися на власних психотерапевтів. Водночас наполягайте на своєму... ефективний підхід, гарна методика. Саме це й називають «істинною любов'ю». Утім, це не про мене, — вів далі Ернест. — Мій колишній супервізор завжди казав, що я волію отримати негайну винагороду — любов своїх пацієнтів, аніж значно важливішу — спостерігати за тим, як покращується їхній стан. Я гадаю... е ні, я *знаю* напевне, що він мав рацію. І дякую йому за це.

— А його пиха? — запитала Керол, відірвавшись від своїх нотаток. — Мій клієнт настільки зарозумілий, пихатий і конфліктний, що в нього зовсім немає друзів.

— За таких умов варто застосовувати «обернений» підхід: насправді за цією зарозумілістю криється особистість, яку переполюють сумніви і сором'язливість, а також приниження власного «я». Пихаті та схильні до конфліктів люди зазвичай відчують, що мають досягати ще кращих результатів, аби залишатися на одному рівні з іншими. Тож я не

радив би вам аналізувати причини його зарозумілості чи себелюбства. Натомість зосередьтеся на самопрезирстві...

— Стривайте. — Керол підняла руку, щоб змусити його уповільнитися, бо не встигала записувати.

Коли ж вона закінчила, Ернест запитав:

— Що ще?

— Його одержимість грішми, — мовила Керол, — і високим статусом. А ще самотність та обмеженість. Скидається на те, що йому байдуже і до дружини, і до родини.

— Знаєте, нікому з нас не хотілося б стати жертвою шахраїв, однак мене дивує бурхлива реакція вашого клієнта: паніка, жах... немовби на кону все його життя... немовби без цих грошей він перетвориться на ніщо. Мені було б цікаво дізнатися, коли зародився цей особистий міф (до речі, я повсякчас вживав би саме це слово — «міф»). Коли він його створив? Чий голос підказав йому, як це зробити? Хотілося б дізнатися, як ставилися до грошей його батьки. Це дуже важливо, бо з ваших слів я зрозумів, що він потрапив у цю ситуацію виключно через своє благоговіння перед людьми, які мають високий статус. Скидається на те, що шахрай скористався саме цим, а тому легко заманив його до пастки. Не менш дивно й те, — вів далі Ернест, — що ваш клієнт (я мало не сказав «пацієнт») ототожнює цю втрату з повним банкрутством. Утім, якщо ви підштовхуватимете його у правильному напрямку, він розглядатиме цю аферу як порятунок. Можливо, це найкраще, що будь-коли з ним траплялося!

— Як же мені це зробити?

— Я б запропонував йому зазирнути в глиб самого себе й спробувати зрозуміти: чи справді його єство гадає, що метою його існування є накопичення грошей? Подеколи я пропоную подібним пацієнтам уявити себе в майбутньому — скажімо, в момент смерті чи під час поховання, навіть

уявити свою могилу з надгробком та епітафією. Чи хотів би ваш клієнт, аби його одержимість грішми увічнила в камені? Невже це і є той результат життя, якого він прагне?

— Жажлива вправа, — мовила Керол. — Нагадує вправу з лінією життя, яку ви колись попросили мене намалювати. Може, й цю варто спробувати? Але не сьогодні... Я ще маю кілька запитань стосовно мого клієнта. Скажіть, Ернесте, як бути з його байдужістю до дружини? Я випадково дізналася, що в неї є залицяльник.

— Стратегія та сама. Я поцікавився б: а що він сказав би пацієнтові, який настільки байдуже ставиться до найближчої людини у світі? Запропонуйте йому уявити своє життя без неї. Що трапилося з його сексуальним еством? Куди воно поділося? Коли зникло? Чи не дивує його той факт, що він докладає значно більше зусиль, аби зрозуміти пацієнтів, аніж власну дружину? Ви зауважили, що вона теж займається психотерапією, але він кепкує з її підготовки та методів роботи? Гм, я не ходив би манівцями, а прямо запитав би його: чому він здійснює її на кпини? Я переконаний, що йому бракує вагомих причин. Що ще... Щодо тимчасової втрати працездатності... Якщо ситуація не зміниться, один-два місяці відпочинку підуть на користь і йому, і його пацієнтам. Можливо, йому варто було б поїхати на відпочинок разом із дружиною. Імовірно, їм варто звернутися до сімейного психотерапевта, щоб навчитися чути одне одного. Та найкращий варіант — це дозволити їй допомогти вашому клієнтові, хай навіть і в неприйнятний для нього спосіб.

— І останнє запитання...

— Не сьогодні, Каролін, наш час добігає кінця... а мені вже бракує ідей. Пропоную присвятити кілька хвилин аналізу нашого сеансу. Скажіть, що ви відчували під час нашої розмови? Як ви ставитеся до наших стосунків? Сьогодні я хочу почути правду. Я відкрився вам, тож відкрийтеся й ви.

— Авжеж, я знаю. Я б хотіла відкритися вам... але не можу дібрати слова... я неначе протверезіла... заспокоїлася... чи навіть стала вільною... Про мене дбають... мені довіряють... І через вашу чесність мені дедалі важче приховувати...

— Приховувати що?

— Погляньте на годинник. Час сплив. Наступного разу! — Керол підвелася, щоб іти геть.

Біля дверей їм обом стало незручно. Треба було вигадати новий спосіб прощання.

— Побачимось в четвер, — мовив Ернест, простягаючи їй руку для формального рукостискання.

— Я не готова до рукостискання, — мовила Керол. — Шкідливих звичок важко позбутися, особливо коли йдеться про відмову від наркотиків. Це треба робити поступово. Як щодо батьківських обіймів?

— Пропоную аванкулярні.

— Це ж які?

РОЗДІЛ 28

Позаду був довгий робочий день. Поринувши в роздуми, Маршал поволі брів додому. Сьогодні він прийняв дев'ятьох пацієнтів. Дев'ять помножити на сто сімдесят п'ять доларів... Тисяча п'ятсот сімдесят п'ять доларів. Скільки ще йому працювати, перш ніж він поверне свої дев'яносто тисяч? П'ятсот сеансів. Шістдесят повних робочих днів у офісі. Понад дванадцять робочих тижнів. Він гаруватиме дванадцять тижнів, і все через клятого Пітера Макондо! Не кажучи вже про накладні витрати: оренда офісу, податки, страхування від професійної недбалості, ліцензія на практику. А ще — гроші, які він втратив, скасувавши сеанси протягом перших кількох тижнів після цієї катастрофи. Плюс п'ятсот доларів, які довелося заплатити детективу. Що вже й казати про те, що вартість акцій «Wells Fargo» зросла — тепер вони коштували на чотири відсотки дорожче, аніж коли він їх продав! А витрати на адвоката? «Щоправда, Керол того варта, — подумав Маршал, — хоч і не розуміє, що така людина, як я, просто не може сидіти склавши руки. Я дістану того покидька, навіть якщо доведеться витратити на це решту життя!»

Роздратовано тупаючи ногами, Маршал зайшов до будинку і, як завжди, кинув свого портфеля на порозі й побіг до нового телефона, аби перевірити автовідповідач. *Voilà!*¹ Хто сіє — той і пожинає! Хтось залишив для нього голосове повідомлення: «Вітаю, я побачив ваше оголошення у виданні АПА — власне, то було не оголошення, а засторога. Я пси-

¹ Ну ось! (фр.)

хіатр, працюю в Нью-Йорку та хотів би отримати більше інформації про пацієнта, якого ви описали. Скидається на те, що це один із моїх пацієнтів. Будь ласка, зателефонуйте сьогодні ввечері мені додому за номером 212-555-7082. У будь-який час, коли вам зручно».

Маршал зателефонував за цим номером і почув: «Слухаю». З Божою поміччю це «слухаю» виведе його простісінько до Пітера.

— Вітаю, — мовив Маршал, — я отримав ваше повідомлення. Ви зауважили, що маєте пацієнта, якого я описую у своєму оголошенні. Чи можете розповісти про це детальніше?

— Стривайте, — мовив той, — не варто поспішати. Хто ви? Перш ніж щось розповідати, я маю знати, з ким маю справу.

— Я психіатр і психоаналітик із Сан-Франциско. А ви?

— Маю психіатричну практику на Мангеттені. Мені потрібні деталі. У своєму оголошенні ви зауважили, що це може бути *небезпечно*.

— Саме про це і *йдеться*. Цей чоловік — шахрай, і якщо ви його лікуєте, вам загрожує небезпека. Він схожий на вашого пацієнта?

— Я не можу сказати — *йдеться* про професійні зобов'язання й конфіденційність. Я не маю права обговорювати пацієнта з незнайомцем.

— Повірте, про правила краще забути, це питання життя і смерті, — мовив Маршал.

— Я волів би, щоб для початку про пацієнта розповіли ви.

— Жодних проблем, — сказав Маршал. — Йому близько сорока років, досить привабливий, має вуса... Його ім'я — Пітер Макондо.

— *Пітер Макондо!* — вигукнув його співрозмовник. — Так звучить і мого пацієнта!

— Це неймовірно! — Маршал вражено гепнувся в крісло. — Він навіть не змінив ім'я! *Цього* я аж ніяк не очікував!

Те саме ім'я? Гм, він проходив у мене короткий курс психотерапії, вісім сеансів. Типові проблеми багатіїв: питання нерухомості, на яку претендували двоє дітей та колишня дружина — кожен хотів отримати свій ласий шматочок; відчуття провини через надмірну щедрість, дружина-алкоголичка. Ви теж почули від нього цю історію? — запитав Маршал. — Саме так, він сказав, що відправив її лікуватися до центру Бетті Форд. Пізніше він прийшов до мене зі своєю нареченою... Авжеж, приваблива висока жінка на ім'я Адріана... Вона й вам назвала те саме ім'я? Гм, так, ішлося про шлюбну угоду... Аналогічний сценарій... Решту ви знаєте... ефективна терапія, бажання віддячити, скарги на те, що я надто мало беру за послуги, курс лекцій в Університеті Мехіко, названий на мою честь... О, в Буенос-Айресі? Приємно чути, що він намагається імпровізувати. Цей чоловік уже встиг розповісти про намір інвестувати? У виробництво шоломів для велосипедистів? Авжеж, такий шанс випадає раз у житті, і він гарантує, що ви нічого не втратите. Поза сумнівом, для вас це серйозна моральна дилема? А він розповідав, як дав невдалу пораду хірургові, який врятував життя його батькові? І як потім картав себе за це? Не міг позбутися відчуття провини, адже завдав шкоди своєму благодійникові. Не казав, що докладе усіх зусиль, аби подібне не трапилося знову? Авжеж... операція на серці... ми цілу годину над цим працювали. А детектив, до якого я звернувся... ідіот... він був просто у захваті... сказав, що то творчий підхід. Отже, на якому ви зараз етапі? Уже віддали йому чек? Обідаєте наступного тижня в клубі «Jockey», а потім він летить до Цюриха? Це мені знайомо. Що ж, моє оголошення трапилося вам саме вчасно. Бо для мене ця історія закінчилася швидко й дуже гірко... Він надіслав мені «Rolex», який я, звісно, відмовився прийняти, тож, гадаю, цей чоловік спробує зробити це і з вами. А потім попросить вас попрацювати з Адріаною й виплатить щедрий

аванс. Вона завітає до вас на один чи два сеанси, а тоді — фіть! — шукай вітра в полі. Вони обоє зникнуть з лиця землі. Дев'яносто тисяч. Повірте, для мене це велика втрата. А як щодо вас? Яку суму планували інвестувати ви? Тільки сорок тисяч? Авжеж, розумію вас щодо дружини — маю аналогічну проблему. Моя б теж воліла тримати гроші під матрацом. Цього разу вона мала рацію — імовірно, вперше за весь час. Але мене дивує, що він не виманив у вас більшу суму... Ага, він запропонував безвідсоткову позику на сорок тисяч, доки ви не знайдете необхідну суму? Цікавий хід.

— Навіть не знаю, як вам дякувати, — мовив його співрозмовник. — Ще б трохи — і... Тепер я ваш боржник.

— Авжеж, ще б трохи... Не варто дякувати. Радий допомогти колезі. Якби ж то й мені хтось тоді допоміг... Агов, стривайте, не кладіть слухавку. Я щасливий, що врятував вас від шахрая. Та я розмістив це оголошення не з цією метою... точніше, не тільки з цією... Цей мерзотник — суцільне зло. Його треба зупинити. Він просто шукатиме іншу жертву — чергового психотерапевта. Маємо зробити все, аби його ув'язнили. АПА? Згоден, можна було б залучити їхніх юристів... Але в нас замало часу. Цей хлопець ненадовго «випливає», а тоді знову зникає. Я звернувся до приватного детектива, він працює над цією справою. І повірте, коли Пітер Макондо зникає, він просто зникає. Жодних слідів. Маєте якусь інформацію чи зачіпки, які допомогли б його ідентифікувати? Постійне місце проживання? Ви бачили його паспорт? Кредитні картки? Чекову книжку? Авжеж, платив виключно готівкою... Мені теж. Як щодо номера його автівки? Чудово! Якщо вдасться його записати, це дуже допомогло б. А як ви з ним познайомилися? Він орендував будинок через вулицю від вашого літнього будиночка на Лонг-Айленді та якось підвіз вас на своєму новенькому «ягуарі»? О, я знаю, чиїм коштом було придбано цю автівку. Так-так, дістаньте її номер —

зробіть усе можливе. Чи принаймні назву дилерської мережі, якщо на автівці лишилася наклейка. Гадаю, що в нас є всі шанси його впіймати! Авжеж, я згоден із вами: варто звернутися до приватного детектива або адвоката-криміналіста. Усі, до кого я звертався, запевняли мене, що цей мерзотник — справжній ас. Атож, нам знадобиться професійна допомога... Так, буде значно краще, якщо інформацію збиратиме приватний детектив, а не ви самі. Якщо Макондо помітить, що ви вештаєтеся біля його будинку або автівки, він одразу ж зникне. Скільки це коштуватиме? Мій детектив брав п'ятсот доларів за день роботи, а адвокат — двісті п'ятдесят за годину. У Нью-Йорку подібні послуги можуть коштувати дорожче. Щось я не розумію, — мовив Маршал, — чому я маю оплачувати ваші витрати? Я теж з цього нічого не отримаю. Ми в одному човні — мені сказали, що я не отримаю ані цента з втраченої суми... Якщо Макондо впіймають, грошей він при собі не матиме, але судових позовів стане на добру милю. Повірте, я прагну того самого, що й ви: правосуддя. А ще йдеться про захист наших із вами колег... Помста? Авжеж, мушу зізнатися, я про це думав. Гаразд, як вам такий варіант: я візьму половину ваших витрат на себе. Ці кошти можуть вирахувати з податків.

Вони трохи поторгувалися, і Маршал сказав:

— Шістдесят на сорок? Гаразд. Отже, ми домовилися? Найперше, що вам слід зробити, — це звернутися до детектива. Можливо, ваш юрист зможе когось рекомендувати. А тоді попросіть детектива розробити план, який допоможе загнати цього мерзотника в пастку. Є один варіант: попросіть Макондо надати вам вексель, завірений банком: отримуєте папірець із підробленим підписом. Відтак ми зможемо інкримінувати йому банківське шахрайство, а це більш серйозне звинувачення. Тоді можна буде залучити ФБР... Ні, ще не звертався. Ані до ФБР, ані до поліції. Зізнаюся: я над-

то боявся розголосу та звинувачень у порушенні професійної етики, адже я інвестував разом із пацієнтом, хай навіть і колишнім. І це була помилка — треба було докласти всіх зусиль, аби його впіймати. Однак ваша ситуація відрізняється від моєї. Ви ще не встигли інвестувати і зробите це виключно для того, аби він потрапив у пастку. Ви не певні, що хочете брати в цьому участь? — Маршал знервовано ходив кімнатою. Він зрозумів, що може легко втратити таку можливість, тож почав обережно добирати слова. — Це ви про що? Ви *вже* берете в цьому участь! Уявіть, як ви почуватиметеся, почувши, що від рук цього шахрая постраждали інші психотерапевти (можливо, навіть ваші друзі), а ви нічого не зробили, аби цьому завадити? А як почуватимуться *вони*, дізнавшись, що ви теж були жертвою та вирішили мовчати? Хіба ж не про це ми говоримо з нашими пацієнтами? Про наслідки наших дій — або ж бездіяльності? Що означає «я маю поміркувати над цим»? На це немає часу. Прошу, лікарю... я й досі не знаю вашого імені. Авжеж, мого ви теж не знаєте. Маємо спільну проблему — нас жахає перспектива розголосу. Я Маршал Стрейдер, працюю психоаналітиком у Сан-Франциско. Вивчав психоаналіз у Рочестері — в Інституті психоаналізу «Золоті ворота». Авжеж, тоді його очолював Джон Романо. А ви? Артур Рендал? Знайоме ім'я... Клініка «St. Elizabeth's» у Вашингтоні? Ні, я нікого там не знаю. Отже, ви переважно займаєтеся психофармакологією? Гм, зараз я теж віддаю перевагу короткотривалим курсам психотерапії, подеколи працюю з парами... Та повернімося до теми нашої розмови, містере Рендал... Часу на роздуми немає. Ви згодні долучитися до цієї справи? Жартуєте? Звісно, я прилечу до Нью-Йорка! Не відмовлюся. Звичайно, вирватися на цілий тиждень не вийде, бо запланував чимало сеансів із пацієнтами. Та коли настане вирішальний момент, я маю там бути. Зателефонуйте мені після зустрічі

з детективом, я мушу знати всі деталі. Ви телефонуєте з домашнього? За яким номером я можу з вами зв'язатися?

Маршал записав кілька телефонних номерів — домашній, робочий та номер телефону в Лонг-Айленді.

— Авжеж, я зателефоную вам додому в цей самий час. За номером робочого телефону зі мною теж важко сконтактувати. Маєте півгодинні перерви? Я відпочиваю по десять хвилин між сеансами, тож протягом робочого дня нам не вдасться нормально поспілкуватися.

Маршал поклав слухавку з відчуттям неабиякого полегшення, піднесення й тріумфу. Пітер за ґратами. Він похилив голову. Пригнічена Адріана у сірій робі. Новий «ягуар» у гаражі Маршала — йому вдалося придбати його за вигідною ціною. О, цей присмак помсти! Ніхто не здатен обдурити Маршала Стрейдера!

Потім він відкрив сайт АПА та знайшов світлину Артура Рендала — приємні риси обличчя, зачесане назад біляве волосся без проділу, сорок два роки, навчався в «Rutgers» і «St. Elizabeth's», займався дослідженнями впливу літію на біполярні розлади, має двох дітей. Зазначений контактний телефон збігався з тим, що його отримав Маршал. «Господи, дякую тобі за Артура Рендала!»

«Але ще той скнара, — міркував Маршал. — Якби хтось врятував мої сорок тисяч, я не вичавлював би з нього гроші на детектива! Водночас з якого дива він має платити? Йому ж бо не завдали шкоди. Пітер оплатив його послуги. Навіщо він має витратити гроші, аби ввіймати людину, яка нічого йому не зробила?»

Маршал подумав про Пітера. Цікаво, чому він не змінив ім'я? Може, це прояв схильності до самодеструкції? Усі знають, що рано чи пізно соціопати завдають собі шкоди. А може, він гадав, що Стрейдер — повний бовдур, тож через нього не варто змінювати ім'я? Гм, побачимо!

Після розмови з Маршалом Артур відразу взявся до справи. І вже наступного вечора повідомив, що говорив із детективом, який, на відміну від Бета Томпсона, знав, що й до чого. Він запропонував організувати цілодобове стеження за Пітером Макондо (за сімдесят п'ять доларів на годину), а також пообіцяв дізнатися номер автівки та перевірити його в базі. А якщо пощастить, спробує проникнути в автомобіль Макондо, аби зняти відбитки чи знайти інші докази, які допоможуть ідентифікувати злочинця.

Детектив сказав, що їм не вдасться впіймати Макондо в Нью-Йорку, поки той не вчинить злочин. Відтак він порадив дотримуватися плану, який дозволить загнати його в пастку, записувати всі розмови та негайно звернутися до нью-йоркського відділу боротьби з шахрайством.

Наступного вечора Маршал дізнався, як просувається справа. Артур звернувся до центрального мангеттенського відділу боротьби з шахрайством та поспілкувався з детективом Дарнелом Коллінзом, який півроку тому займався подібною справою, і Пітер Макондо його зацікавив. Він запропонував Артурові надягнути спеціальний мікрофон та зустрітися з Пітером у клубі «Jockey», як і було заплановано. Відтак той мав віддати шахраєві банківський чек, а натомість отримати фальшивий вексель. Протягом усього часу співробітники відділу боротьби з шахрайством стежитимуть за ними та все фільмуватимуть, а потім заарештують Пітера Макондо на місці.

Утім, для проведення подібної масштабної операції департамент поліції Нью-Йорка потребував вагомих доказів. І в цьому їм мав допомогти Маршал. Він повинен був прилетіти до Нью-Йорка, написати офіційну заяву у відділі боротьби з шахрайством та особисто впізнати Макондо. Маршал здригнувся від перспективи публічного розголосу, однак здобич сама йшла до рук, тож він вирішив на це пристати. Звісно, його ім'я може з'явитися в кількох дрібних виданнях

Нью-Йорка, однак у Сан-Франциско про це, ймовірно, ніхто не дізнається.

«Годинник *“Rolex”*? Який *“Rolex”*? — у голос промовляв Маршал. — *О, той годинник, який Макондо надіслав мені після завершення терапії? Годинник, який я відмовився прийняти й повернув Адріані?»* Говорячи це, він зняв годинник зі свого зап'ястка й заховав у комоді. Його ніхто не звинувачуватиме. Невже хтось повірить Пітеру Макондо? Про «Rolex» знали тільки його дружина та Мелвін. Ширлі мовчатиме. А щодо Мелвіна — він тримав у таємниці напади його іпохондрії, тож цим не варто було перейматися.

Із Рендалом вони розмовляли щовечора, їхні розмови тривали щонайменше двадцять хвилин. Маршал відчував неабияке полегшення: нарешті він знайшов людину, якій можна довіритися, з якою можна співпрацювати... можливо, навіть друга. Артур передав Маршалові одного зі своїх пацієнтів — інженера IBM, який мав переїхати до Сан-Франциско.

Проте їм не вдавалося дійти згоди щодо суми інвестиції, яку слід було передати Макондо. Артур і Пітер домовилися пообідати разом через чотири дні. Пітер погодився надати Артурові банківський вексель, а той, у свою чергу, мав принести чек на сорок тисяч доларів. Однак Артур хотів отримати ці сорок тисяч від Маршала. Він нещодавно придбав літній будиночок, тож не мав вільних грошей. Звісно, він міг би скористатися грішми, що їх отримала дружина у спадок від матері, яка померла минулої зими. Але дружина належала до шанованої нью-йоркської родини й трепетно ставилася до думки оточення, а тому наполягала на тому, щоб Артур узагалі відмовився від участі в цій огидній справі.

Така несправедливість страшенно ображала Маршала: він докладав усіх зусиль, аби переконати Артура, і врешті-решт втратив будь-яку повагу до свого боягузливого колеги. Утім, усвідомлюючи, що той під тиском дружини може

будь-якої миті відмовитися брати в цьому участь, погодився сплатити шістдесят відсотків суми. Артур мав вручити Макондо чек, виписаний нью-йоркським банком. Маршал мав переказати двадцять чотири тисячі доларів на рахунок Артура за день до обіду колеги з Пітером. Він міг привезти цю суму до Нью-Йорка або ж скористатися послугами банку. Артур неохоче погодився додати решту — шістнадцять тисяч доларів.

Повернувшись додому наступного вечора, Маршал прослухав повідомлення від детектива Дарнела Коллінза з центрального мангеттенського відділу боротьби з шахрайством. Він одразу зателефонував йому, однак марно. Оператор відділу втомлено запропонувала йому зателефонувати вранці — офіцер Коллінз був на завданні, а справа Маршала не видавалася невідкладною.

Наступного дня перший пацієнт Маршала мав прийти о сьомій ранку. Маршал поставив будильник на п'яту ранку й зателефонував до Нью-Йорка ще вдосвіта.

— Я повідомлю, що ви телефонували. Гарного дня, — почув він від оператора.

А за десять хвилин задзеленчав телефон.

— Містер Маршал Стрейдер?

— Лікар Стрейдер.

— О, перепрошую. ЛІКАР Стрейдер. Це детектив Коллінз, відділ боротьби з шахрайством, Нью-Йорк. У мене тут є ще один лікар — Артур Рендал. Він каже, що ви постраждали від того, хто нас напрочуд цікавить. Іноді він називає себе Пітером Макондо.

— Так, я дуже постраждав. Він украв у мене дев'яносто тисяч доларів.

— Ви не одні, є й інші жертви, яких обдурих цей Пітер Макондо. Мені потрібні деталі. Розкажіть усе, що пам'ятаєте. Я записую нашу розмову на плівку — ви не проти?

Протягом п'ятнадцяти хвилин Маршал сумлінно описував ситуацію з Макондо.

— Господи, оце так! Тобто ви хочете сказати, що добровільно віддали йому дев'яносто тисяч доларів!

— Ви мене не зрозумієте, бо не знаєте нюансів психотерапевтичної ситуації.

— Та невже? Гм, я, звісно, не лікар, але скажу: я б ніколи не попросився зі своїми грішми в такий спосіб. Дев'яносто тисяч доларів — це чималі гроші.

— Я ж казав, що мав завірений вексель. Його перевіряв мій юрист. Це стандартна ситуація. Банк зобов'язується виплатити гроші на вимогу власника.

— Авжеж, це той вексель, який ви вирішили перевірити через два тижні після від'їзду Макондо...

— Стривайте, детективе, це ви про що? Ми на судовому засіданні? Гадаєте, мене це тишить?

— Окей, друже, не переймайтеся, все буде добре. Ось що ми плануємо зробити, аби зарадити вашому горю. Ми хочемо заарештувати цього хлопця просто під час обіду, коли він хруматиме свій радичіо. Імовірно, це трапиться наступної середи о пів на першу чи о першій. Та якщо ви хочете, щоб він точно потрапив за ґрати, маєте приїхати до Нью-Йорка і влізнати його протягом дванадцяти годин після арешту. Себто маєте прибути в середу до півночі. Годиться?

— Я обов'язково там буду.

— Гаразд, друже, ми на вас розраховуємо. І ще дещо — у вас лишився той фальшивий вексель та квитанція банківського чека?

— Так. Я маю привезти їх з собою?

— Авжеж, захопіть оригінали, а от копії я хотів би побачити просто зараз. Ви зможете надіслати їх факсом, бажано сьогодні? Номер два-один-два-п'ять-п'ять-п'ять-три-чотири-вісім-дев'ять. Зазначте, що це для детектива Коллінза. Ага,

і ще одне. Мабуть, не варто й говорити про це, але маю вас застерегти: у жодному разі *не приходьте* до ресторану. Бо тоді наша пташка спурхне й усім буде непереливки. Дочекайтеся мене у відділку на П'ядесят четвертій вулиці — це між Восьмою і Дев'ятою. Або ж домовтеся про зустріч із вашим приятелем і, коли все закінчиться, приходьте до мене разом. Повідомте, який варіант вам імпонує. Є якісь запитання?

— Так, є. Це безпечно? Лікар Рендал передаватиме йому справжній чек, і більша частина цих грошей належить мені...

— *Вам?* Я гадав, то *його* гроші.

— Ми домовилися, що я надам шістдесят відсотків — двадцять чотири тисячі доларів.

— Щодо безпеки... За сусіднім столиком обідатимуть двоє наших співробітників, а ще троє спостерігатимуть за ситуацією та фільмуватимуть кожний рух. Так, це цілком безпечно. Але я цього не робив би.

— Чому?

— Завжди може трапитися якийсь форс-мажор: землетрус, пожежа, серцевий напад у трьох офіцерів... знаєте, все може бути. Але так, це цілком безпечно. Попри те, що я на це не пристав би. Але ж я не лікар.

Маршал знову насолоджувався життям. Він почав бігати і грати в баскетбол. Скасував зустрічі з Керол, бо боявся розповідати про те, що йому вдалося вистежити Пітера. Вона ж бо стояла на своєму: на її думку, він мав змиритися з цією втратою та подолати свій гнів. «Чудовий урок для психотерапевта, який дає неправильні поради, — думав Маршал. — Якщо пацієнт не скористався вашою порадою, він до вас не повернеться».

Він щовечора спілкувався з Артуром Рендалом. Той дедалі більше нервувався, адже невдовзі мав зустрітися з Пітером.

— Маршале, моя дружина переконана, що моя участь у цій справі може завдати мені непоправної шкоди. Ця історія потрапить на шпальти газет. Про це дізнаються мої пацієнти. А моя репутація? З мене кепкуватимуть або ж звинуватять мене в тому, що я пристав на пропозицію інвестувати разом із пацієнтом!

— Але ж ідеться не про те, що ви справді інвестуватимете. Ви допомагаєте поліції впіймати злочинця. Це піде *на користь* вашій репутації.

— О, про це газети не писатимуть. Поміркуйте, вони ж ласі виключно до скандалів, особливо коли йдеться про психіатрів. Я починаю усвідомлювати, що мені це аж ніяк не потрібно. У мене чудова практика, я маю все, про що мріяв.

— Артуре, якби ви не прочитали моє оголошення, то втратили б сорок тисяч доларів. А якщо ми його не зупинимо — він робитиме це знову і знову, і жертв ставатиме дедалі більше.

— Я вам не потрібен. Ви могли б зробити це самотужки, а я його впізнав би. Я маю пропозицію щодо роботи в Колумбійському університеті, і якщо з'явиться бодай натяк на скандал...

— Послухайте, Артуре, ось що мені спало на думку: детально опишіть цю ситуацію в листі й надішліть його до Спільки психіатрів Нью-Йорка. Це варто зробити *зараз*, поки Макондо ще не заарештували. За потреби можете надати копію листа представникам Колумбійського університету, а також ЗМІ. Це убезпечить вас від подальших проблем.

— Маршале, але ж я не зможу написати цього листа, не згадавши в ньому вас: ваше оголошення, стосунки з Макондо. Як ви до цього ставитеся? Адже вам не потрібен публічний розголос.

Маршал здригнувся від такої перспективи, однак розумів, що вибору він не має. Тим паче детектив Коллінз записував

їхню телефонну розмову на плівку, а отже, про це можуть дізнатися й газети.

— Артуре, за необхідності ви маєте на це право. Мені нема чого приховувати. Наші колеги будуть нам вдячні.

А тоді зринула проблема з мікрофоном, що його мав начепити Артур, аби поліція записала його розмову з Макондо. З кожним днем паніка Рендала виключно посилювалася.

— Маршале, має бути інший спосіб! Це не так легко, як може видатися, мені загрожує реальна небезпека. Макондо надто розумний і досвідчений — я маю сумніви, що він дозволить себе обдурити. Ви говорили із детективом Коллінзом? Скажіть відверто: він розумніший, аніж Макондо? А якщо Пітер помітить, що я маю мікрофон?

— Це ж як?

— Скажімо, просто здогадається. Ви ж його знаєте — він завжди на десять кроків попереду.

— Але не цього разу. За сусіднім столиком сидітимуть співробітники поліції. І не забувайте, що соціопати зазвичай зарозумілі — вони вважають себе непереможними.

— А ще їхню поведінку вкрай складно передбачити. Ви можете гарантувати, що Пітер не втратить здоровий глузд і не дістане з кишені пістолет?

— Артуре, йому це не притаманно... це суперечить усім фактам, які нам відомі. Ви в безпеці. І пам'ятайте: ви обідатимете в розкішному ресторані, там будуть представники поліції... Усе вдасться. Це просто треба зробити.

Маршал страшенно хвилювався, припускаючи, що Артур може відступити в останній момент, тож під час кожної телефонної розмови використовував усі свої ораторські здібності, аби заспокоїти свого боягузливого спільника. Він розповів про свої побоювання детективові Коллінзу, і той пообіцяв допомоги.

Однак зрештою все владналося: Артур заспокоївся та погодився зустрітися з Макондо і вже поводився рішуче й незворушно. Вранці у вівторок Маршал переказав двадцять чотири тисячі доларів на рахунок Артура, зателефонував йому, аби уточнити, чи той отримав гроші, і вилетів до Нью-Йорка.

Виліт затримали на дві години, тож до відділку на П'ятдесят четвертій вулиці він прибув о третій годині дня — саме там Маршал мав зустрітися з Артуром і детективом Коллінзом. Секретарка повідомила, що детектив проводить допит, і запропонувала Маршалу зачекати в коридорі. Умостившись у пошарпаному шкіряному кріслі, він зацікавлено спостерігав за потоком похмурих підозрюваних, яких водили сходами втомлені поліцейські. Він ще ніколи не потрапляв до поліцейського відділку. Маршалові страшенно хотілося спати, через надмірне хвилювання йому не вдалося поспати в літаку. Невдовзі він задрімав.

За півгодини секретарка розбудила його, легенько поторсавши за плече, і провела до кімнати на другому поверсі, де він побачив детектива Коллінза. То був міцний чорношкірий чоловік, який сидів за столом і робив якісь нотатки. *«Оце чолов'яга, — подумав Маршал. — Ідеальний захисник. Таким я його й уявляв».*

Але він не уявляв, що на нього чекає. Він назвав своє ім'я й дуже здивувався — детектив відповідав стримано й формально. Його огорнув жах — якоїсь миті Маршал усвідомив, що детектив і гадки не має, хто він такий. Авжеж, він детектив Дарнел Коллінз. Ні, він не спілкувався з Маршалом телефоном. Ні, він ніколи не чув ані про Артура Рендала, ані про Пітера Макондо. Ні, про арешт у клубі «Jockey» йому нічого не відомо. Він навіть не чув про цей клуб. *Авжеж*, він абсолютно впевнений у тому, що не заарештовував Пітера Макондо, коли той хрумав свій радичіо. Радичіо? Що це взагалі таке?

Маршал відчув, що в його голові щось вибухнуло, і цей вибух був значно сильніший, аніж той, що стався кілька тижнів тому, коли він дізнався про фальшивий вексель. Він нічого не чув. У голові запаморочилося, і Маршал упав на стілець, що його люб'язно запропонував детектив.

— Спокійно, спокійно. Нахиліть голову. Це допоможе. — Детектив Коллінз відійшов і повернувся зі склянкою води. — Поясніть, що трапилось. Хоча я вже маю певні здогади.

Немовби уві сні, Маршал почав розповідати всю історію: Пітер, столдарові банкноти, Адріана, клуб «Pacific Union», велосипедні шоломи, оголошення, телефонний дзвінок Артура Рендала, домовленість про компенсацію витрат, приватний детектив, «ягуар», переказ двадцяти чотирьох тисяч доларів, відділ боротьби з шахрайством. Уся катастрофа як на долоні!

Слухаючи його розповідь, детектив Коллінз скрушно хитав головою.

— Це прикро, і я вас розумію. Ви маєте поганий вигляд. Може, вам краще лягти?

Маршал похитав головою та обхопив її руками.

— Ви готові говорити? — запитав детектив.

— Мені терміново треба до вбиральні.

Детектив Коллінз провів його до чоловічого туалету й повернувся до кабінету. Тим часом Маршал виблював, прополоскав рот, умився, зачесав волосся й поволі побрів до кабінету детектива.

— Вам краще?

— Я можу говорити, — кивнув Маршал.

— Хочу вам дещо сказати й пояснити, що з вами сталося, — мовив детектив Коллінз. — Це подвійна афера. Відомою схема. Я багато про це чув, але ніколи не бачив цього на власні очі. Нам розповідали про це під час навчання. Така махінація потребує майстерності. Виконавець має знайти

особливу жертву, людину розумну й горду... А тоді він «жаль» *двічі*... Спочатку жертва потрапляє на гачок через свою жадібність... А потім прагне помститися кривдникові та знову-таки потрапляє на гачок. Справжній ас — нівроку! Я ніколи такого не бачив. Такий шахрай повинен мати залізни нерви, адже будь-якої миті ситуація може змінитися. Скажімо, якби ви зателефонували до мангеттенської довідки й уточнили номер телефону відділку... усе б скінчилося! Залізни нерви. Вища ліга.

— Це безнадійно? — прошепотів Маршал.

— Дайте мені ці телефонні номери, я спробую їх перевірити. Зроблю все, що зможу. Хочете почути правду? Це таки безнадійно.

— А як щодо справжнього лікаря Рендала?

— Імовірно, він за межами країни — поїхав у відпустку абощо. Макондо отримав доступ до його голосової пошти. Це нескладно.

— А як щодо його спільників? — поцікавився Маршал.

— Яких спільників? Їх немає. Імовірно, його подружка зіграла роль оператора в поліцейському відділку. Інші ролі він зіграв сам. Такі шахраї — чудові актори, можуть імітувати різні голоси. А цей Макондо — професіонал. Повірте, він уже далеко.

Маршал побрів сходами, спираючись на руку детектива Коллінза. Він відмовився їхати до аеропорту поліцейською автівкою, зупинив таксі на Восьмій авеню, дістався аеропорту й сів на літак до Сан-Франциско. Він їхав додому, мов у тумані, а потім скасував усі сеанси на наступний тиждень і заліз до ліжка.

РОЗДІЛ 29

— Гроші, гроші, гроші... Керол, невже ми не можемо поговорити про щось інше? Зараз я розповім вам одну історію про мого батька, це й буде відповідь на всі запитання щодо мого ставлення до грошей. Це сталося, коли я був зовсім малий, але мені частенько про це розповідали — така собі сімейна легенда.

Маршал повільно розстебнув блискавку на спортивній куртці та зняв її. Керол простягнула до нього руку, пропонуючи повісити куртку на вішак, однак він на те не зважав, а просто кинув її на підлогу поряд зі своїм стільцем.

— Батько мав крихітну крамничку на розі П'ятої та Р-стріт у Вашингтоні, приблизно шість квадратних метрів. Ми жили поверхом вище. Одного разу до крамниці прийшов клієнт, який хотів придбати пару робочих рукавиць. Батько жестом показав на задні двері, зауваживши, що йому треба принести їх з комори, і попросив кілька хвилин почекати. Комори в нас не було. Задні двері виходили на вулицю. Він побіг на ринок за два квартали, придбав рукавиці за дванадцять центів і продав їх за п'ятнадцять.

Маршал дістав хустинку й добряче висякався, а тоді витер сльози, які його аж ніяк не бентежили. Після повернення з Нью-Йорка він уже не намагався приховати свою вразливість і плакав щоразу, коли вони з Керол зустрічалися. Керол сиділа мовчки, аби йому не заважати, і намагалася згадати, коли востаннє бачила сльози чоловіка. Її брат Джеб ніколи не плакав, попри те що його кривдили всі: батько, мати, шкільні хулігани... Подеколи вони робили це, аби побачити, як він плаче.

Маршал закрив обличчя хустинкою. Керол нахилилася до нього й стиснула його руку:

— Ви оплакуєте свого батька? Він ще живий?

— Ні, він помер молодим, його загнала в домовину крамниця. Забагато біганини. Забагато угод на три центи. Коли я міркую про заробляння грошей, їхню втрату чи марнування, я бачу перед собою батька в білому фартуху, поплямованому курячою кров'ю. Ось він біжить засміченою вулицею, вітер дмухає йому в обличчя, чорне волосся тріпоче, він жадібно хапає повітря... а в руці тримає пару рукавичок за дванадцять центів, немовби то олімпійський факел.

— А де ж ви, Маршале?

— Цей образ є коліскою моїх пристрастей. Можливо, це і є той поворотний момент, що вплинув на моє подальше життя.

— Ваше ставлення до грошей зумовив саме цей випадок? — запитала Керол. — Себто, якщо ви зароблятимете більше, кістки вашого батька не торохтітимуть тією вулицею?

Маршал був приголомшений. Він поглянув на свого адвоката ще з більшою повагою. Елегантна сукня насиченого рожевого відтінку вигідно підкреслювала її ідеальну фігуру, і Маршал пожалкував, що сьогодні не поголився та вдягнув пошарпаний спортивний костюм.

— Те, що ви сказали... Мені аж подих перехопило. Маю поміркувати про ці кістки, що й досі торохтять...

Запала довга тиша. А тоді заговорила Керол:

— Про що ви зараз думаєте?

— Про задні двері. Ця історія про рукавички... йдеться не тільки про гроші, але й про ці двері.

— Задні двері в крамничці вашого батька?

— Саме так. Те, що він прикидався, що вони ведуть до комори, а не на вулицю... Це ж метафора всього мого життя. Я прикидаюся, що маю інші кімнати... але глибоко всередині

ні усвідомлюю, що в мене немає комори, де зберігається товар... Я вхожу й виходжу через задні двері, ось і все.

— Авжеж, клуб «Pacific Union», — мовила Керол.

— Ви маєте рацію. Уявіть, що це означало для мене: нарешті, нарешті я отримав можливість увійти через головний вхід! Макондо знав, що я не зможу встояти: надто великою була спокуса долучитися до світу обраних. Я зустрічаю багатих пацієнтів щодня. Ми досить близькі, обговорюємо інтимні питання, вони потребують моєї допомоги. І водночас я знаю своє місце. Це ж очевидно: якби я не був психоаналітиком, ми ніколи не зустрілися б за інших обставин, вони не приділили б мені ані хвилини свого часу. Я подібний до парафіяльного священика з бідної родини, до якого приходять сповідатися багатії. Що ж до клубу «Pacific Union»... То був символ досягнення. Нарешті я виврався з крамниці на розі П'ятої та Р-стрит — піднімаюся мармуровими сходами, стукаю мідним молоточком у двері, заходжу всередину й бачу перед собою розкішні зали, облямовані червоним оксамитом. Я прагнув досягти цієї мети протягом усього життя!

— А там на вас чекає Макондо, і він значно аморальніший, аніж усі відвідувачі крамнички вашого батька.

Маршал кивнув.

— Знаєте, коли йдеться про клієнтів мого батька, в мене зринають виключно теплі спогади. Пригадуєте, я розповідав про клієнта, який змусив мене піти до казино «Avocado Joe's»? Я ніколи не відвідував подібні заклади... вважав, що це неприпустимо. Хочете дізнатися правду? Мені там сподобалося. І я не жартую — я почувався, як удома. Там було значно комфортніше, аніж у клубі «Pacific Union». То був мій світ. Я неначе зустрівся з відвідувачами нашої крамнички на розі П'ятої та Р-стрит. І водночас це відчуття мені страшенно не подобалося. Скидалося на те, що я опинився на нижчому

рівні... і те, що це було запрограмовано ще в дитинстві, дуже мене непокоїть. Я можу досягти більшого. Протягом усього життя я казав собі: «Треба струсити з черевиків крамничний пил. Я можу злетіти вище».

— Мій дідусь народився в Неаполі, — мовила Керол. — Я майже його не пам'ятаю, але пригадую, що він вчив мене грати в шахи. І коли ми закінчували партію й починали збирати фігури, він завжди говорив ту саму фразу, я чую його м'який голос навіть зараз: «Ось бачиш, Керол, життя подібне до шахової партії: коли гру закінчено, всі фігури — пішаки, королі, королеви — потрапляють до однієї коробки». Маршале, вам теж варто було б над цим поміркувати: *партія закінчується, тож королі, королеви й пішаки опиняються в одній коробці*. Побачимося завтра в той самий час.

Повернувшись із Нью-Йорка, Маршал зустрічався з Керол щодня. Спершу вона двічі приїжджала до нього додому, а потім він таки змусив себе дістатися до її офісу. Минув тиждень, Маршал почав виходити зі стану заціпеніння й намагався зрозуміти власну роль у тому, що трапилося. Колеги Керол помітили, що цей клієнт приходить до неї щодня, і цікавилися, що трапилося. Вона зазвичай відповідала: «Непроста справа. Не можу нічого сказати — йдеться про конфіденційність».

Увесь цей час Керол консультувалася з Ернестом. Вона дотримувалася всіх його порад, що виявилися напрочуд ефективними і мали просто-таки магічну силу.

Одного дня, коли Маршал знову тупцяв на місці, вона запропонувала йому ідею з написом на надгробку, що її запропонував Ернест.

— Маршале, протягом усього життя ви зосереджувалися на матеріальному, прагнули заробляти гроші та купувати те, про що мріяли: статус, шедеври мистецтва... Я припускаю, що гроші перетворилися на ваше «я», вони уособлю-

ють те, яким є ваше життя. Невже ви хотіли б, щоб вони перетворилися на емблему вашого життя, на його підсумок? Ви коли-небудь думали про те, яку фразу хотіли б бачити на своєму надгробку? Хотіли б закарбувати у камені своє прагнення до багатства й накопичення?

Крапелька поту потрапила Маршалу в око, і він кліпнув.

— Це непросте запитання, Керол.

— Хіба ж я не маю про це запитувати? Прошу, поміркуйте над цим заради мене. Кажіть усе, що спадає на думку.

— Перше, що спадає на думку — це слова детектива з Нью-Йорка. Він сказав, що я надто гордий і мене засліпила жадібність і жага помсти.

— Ви хотіли б, аби про це написали на вашому надгробку?

— У жодному разі. Це те, що найбільше мене жахає. Та, може, саме на це я й заслуговую, можливо, все моє життя перетворилося на шлях до такої епітафії.

— Отже, ви не хочете бачити там цих слів. Тоді, — мовила Керол, кинувши оком на свій годинник, — ви знаєте, що слід робити. Ви маєте змінити своє життя. На сьогодні все, Маршале.

Маршал кивнув, підняв куртку з підлоги й поволі її вдягнув. Він хотів було вже йти геть, як раптом промовив:

— Мені холодно... я тремчу... це запитання про надгробок... Воно мене шокувало. Керол, з такою важкою артилерією слід поводитися дуже обережно. Знаєте, про кого я згадав? Пригадуєте, ви колись запитували мене про психотерапевта, до якого мав звернутися ваш знайомий? Ернест Леш — я був його супервізором. Це на нього схоже. Я завжди застерігав його від подібних запитань. А він називав це «екзистенційною шоковою терапією».

Керол майже підвелася, але не змогла втриматися:

— Отже, ви гадаєте, що це поганий метод? Ви тоді дуже розкритикували Леша.

— Ні, я не вважаю, що це погана терапія для мене. Навпаки — вона просто чудова. Завдяки їй я прийшов до тями. Щодо Ернеста Леша... мені не варто було так про нього говорити. Я хотів би забрати деякі свої слова назад.

— Чому ж ви висловлювалися настільки категорично?

— Через зарозумілість. Ми говорили про це минулого тижня. Я його не сприймав, бо гадав, що тільки мій підхід до психотерапії є правильним. Я був поганим супервізором. І він мене нічого не навчив. Я ніколи не вчуся.

— Отже, яка ваша думка про нього? — поцікавилася Керол.

— Ернест хороший. Ні, не просто хороший. Він гарний психотерапевт. Я кепкував із нього — мовляв, він багато їсть через те, що віддає себе пацієнтам, поринає в їхні проблеми, а вони його просто-таки висмоктують... Та якби мені довелося звернутися до психотерапевта, я обрав би того, який віддає себе пацієнтам до останку. Якщо найближчим часом мені не вдасться вилізти з цього провалля й доведеться передати комусь своїх пацієнтів, я волів би, щоб їх лікував Ернест.

Маршал підвівся.

— Час вичерпано. Дякую, що подарували мені кілька зайвих хвилин.

Попри те, що вони зустрічалися дуже часто, Керол ніяк не наважувалася розпитати Маршала про його шлюб. Імовірно, вона вагалася через свій невдалий досвід сімейних стосунків. Урешті-решт, одного дня, коли Маршал зауважив, що може бути відвертим тільки з нею, Керол вхопилася за ці слова й поцікавилася, чому він не може поговорити з дружиною. Коли ж він почав говорити, вона зрозуміла, що Ширлі й гадки не має про нью-йоркське шахрайство. Як не знає й про те, наскільки йому важко... і що він потребує допомоги.

Маршал сказав, що не розповідав про це Ширлі, бо не хотів переривати її місячний курс медитації в Тассаярі. Керол чудово розуміла, що це типова раціоналізація: його мотивом була не тактовність, а відчуття байдужості й сорому. Маршал зізнався, що він рідко згадував про Ширлі, бо надто поринув у свій внутрішній стан. До того ж вони з Ширлі жили в різних світах. Керол не відступала й вирішила скористатися порадою Ернеста:

— Маршале, як гадаєте, що трапиться, якщо один із ваших пацієнтів зізнається, що припинив спілкуватися з дружиною, з якою прожив двадцять чотири роки? Що ви йому скажете?

Як і передбачав Ернест, той невдоволено пирхнув:

— Ваш офіс — це єдине місце, де я *не маю* бути психотерапевтом. Ви маєте бути послідовною. Учора ви говорили про те, що я не дозволяю про себе дбати, а тепер намагаєтеся змусити мене бути психотерапевтом *навіть тут*.

— Але ж, Маршале, я гадаю, ми повинні використовувати всі можливі інструменти, включно з вашим багатим досвідом і знаннями.

— Я плачу вам за ваші послуги як експертові. Мене не цікавить самоаналіз.

— Ви називаєте мене експертом і водночас відкидаєте мою професійну пораду застосувати власний досвід.

— Чистісінька софістика.

Керол знову процитувала Ернеста:

— Це правда, що ви просто не хочете, аби про вас дбали? Невже ваша *мета* — це автономне існування? Ви прагнете дбати про себе самостійно? Перетворитися на власних батька й матір?

Маршал заперечно похитав головою. Його вразила проникливість Керол. Вибору не було — він мав відповісти на запитання, бо це було вкрай важливо для його одужання.

— Гарзд. Добре. Ви хочете дізнатися, що трапилося з моїм коханням до Ширлі? Адже ми з нею були добрими друзями й коханцями, починаючи з десятого класу. Тож вас цікавить, коли це зникло? — Маршал спробував відповісти на власне запитання: — Ситуація почала погіршуватися кілька років тому. Діти підросли, і Ширлі втратила спокій. Це типове явище. Вона повсякчас говорила, що не змогла себе реалізувати, а я поринув у роботу. Мені спало на думку ідеальне рішення: чому б їй не стати психотерапевтом? Адже тоді ми працюватимемо разом! Але мій план зійшов на пси. Уже під час навчання в аспірантурі вона почала критикувати психоаналіз. Обирала підходи, які я не схвалював: альтернативні методи, орієнтовані на духовність, зокрема ті, що ґрунтувалися на медитаційних практиках. Гадаю, вона робила це навмисно.

— Продовжуйте, — мовила Керол. — Озвучте запитання, з якими я мала б до вас звернутися.

Маршал змусив себе вичавити кілька запитань:

— Чому Ширлі ніколи не зверталася до мене по допомогу, адже я міг би їй чогось навчити? Навіщо вона свідомо мене ігнорує? До Тассаяри можна дістатися за три години, я міг би поїхати туди, розповісти про свої почуття... ми могли б поспілкуватися про те, чому вона обирає саме такі підходи...

— Авжеж, але йдеться зовсім не про це, — сказала Керол. — Ці питання стосуються її. А як же ви?

Маршал кивнув, немовби визнаючи, що Керол рухається в правильному напрямку.

— Чому я так мало обговорював із нею те, що її цікавить? Чому не намагався, ніколи не намагався її зрозуміти?

— Ви хочете сказати, чому ви більш охоче намагалися зрозуміти пацієнтів, а не дружину?

— Можна й так сказати, — кивнув Маршал.

— Можна? — перепитала Керол.

— Насправді так і є, — визнав Маршал.

— А про що ще ви запитали б пацієнта, який опинився в такій ситуації?

— Я поцікавився б його сексуальним життям. Що трапилося з його сексуальним «я» і сексуальним «я» його дружини? Поцікавився б, чи хотів би він, аби подібний брак задоволення тривав вічно? Якщо ні, чому він не звертається до сімейного психотерапевта? Чи хоче він розлучитися? Або ж це виключно зарозумілість — можливо, він хоче, аби дружина його благала?

— Чудова робота, Маршале. Як гадаєте, нам варто в це заглибитися?

Зненацька посипалися відповіді. Маршал зізнався, що відчуває до дружини майже те саме, що й до Ернеста. Вони обоє завдали йому болю, відмовившись від його професійної ідеології. Авжеж, йому було боляче, йому бракувало любові. Поза сумнівом, він хотів, аби його заспокоїли, аби перед ним вибачилися й визнали свої помилки.

Висловившись, він похитав головою і зауважив:

— Це говорить моє серце та зранене честолюбство. Розум має іншу думку.

— Яку?

— Він каже, що я не повинен сприймати прагнення мого учня стати незалежним як особисту образу. Ширлі має право на власний розвиток. Як і Ернест.

— І ви не повинні їх контролювати? — запитала Керол.

— Так. Пригадую слова мого наставника: моє життя скидається на футбольне поле. Я невпинно мчу вперед, блокую, вириваюся, нав'язую суперникові свою волю. Імовірно, саме таким мене й бачила Ширлі. Але вона відкидала психоаналіз не з цієї причини. Так, мені було б важко, але я зміг би з цим змиритися. Однак я не міг змиритися з тим, що вона обрала найбільш безглуздий, недоречний,

ідіотський підхід до терапії. Очевидно, в такий спосіб вона просто кепкувала з мене.

— Тобто ви вирішили, що вона з вас кепкує, тільки тому, що ваша дружина дотримується іншого підходу в психотерапії? Але ж і ви з неї кепкуєте.

— Це не кепкування у відповідь, а логічна реакція. Ви можете уявити, що пацієнтів лікують за допомогою квіткових композицій? Більшої нісенітничі годі й шукати. Керол, скажіть відверто: хіба ж це не смішно?

— Не впевнена, що зможу сказати те, що ви хочете від мене почути, Маршале. Мені бракує знань, але мій друг — пристрасний шанувальник цього мистецтва. Він вивчав ікебану протягом багатьох років і каже, що ця практика напрочуд ефективна.

— *Ефективна?* Це ви про що?

— Він спілкувався з багатьма психотерапевтами, пройшов психоаналіз, який дуже йому допоміг. Проте водночас стверджує, що ікебана допомогла йому незгірш за них.

— Але ви не сказали, *як саме* це допомогло.

— Він казав, що ікебана допомагає подолати тривожність — це своєрідний прихисток, символ спокою. Дисципліна дозволяє йому зосередитися, дарує відчуття гармонії та рівноваги. Зараз згадаю... що ж він іще казав? Ага, ікебана його надихає — вивільняє творчі пориви та відчуття прекрасного. Маршале, ви надто категоричні. Не варто забувати, що це стародавнє мистецтво, історія якого налічує багато століть, десятки тисяч послідовників... Ви щось про це знаєте?

— Але ж психотерапія ікебаною? Господи!

— Я чула, що в психотерапії використовують поезію, музику, танці, мистецтво, медитації, масаж... Ви й самі зауважили, що не збожеволіли тільки тому, що мали доглядати за власним бонсаєм. Можливо, терапія, що ґрунтується на мистецтві ікебани, може бути корисною для окремих пацієнтів?

— Гадаю, саме це Ширлі й прагне довести у своїй дисертації.

— І які результати?

Маршал похитав головою і нічого не сказав.

— Припускаю, що ви ніколи цим не цікавилися?

Він ледь помітно кивнув. А тоді зняв окуляри й відвів погляд (Маршал завжди робив це, коли йому було соромно).

— Отже, ви гадаєте, що Ширлі з вас кепкує, а вона відчуває... — Керол жестом попросила його закінчити речення.

Тиша.

— Вона відчуває... — Керол приклала долоню до вуха.

— Що я її не ціную. Вважаю, що вона не здатна нічого досягти, — тихо відповів Маршал.

Знову запала тиша.

Нарешті Маршал сказав:

— Гаразд, Керол, я визнаю, що помилявся. Ви чітко висловили свою думку. Я маю про що з нею поговорити. Що ж мені робити?

— Гадаю, ви знаєте відповідь на це запитання. Запитання вже не є запитанням, якщо відома відповідь. Як на мене, все зрозуміло.

— Зрозуміло? Зрозуміло? Можливо, вам, але не мені. Про що йдеться? Скажіть. Мені потрібна ваша допомога.

Керол мовчала.

— Скажіть, що мені робити? — повторив Маршал.

— Що б *ви* сказали пацієнтові, який вдає, ніби не знає, як має вчинити?

— Чорт забирай, Керол, припиніть бути психоаналітиком і скажіть, що мені робити.

— Як би ви відреагували на *подібну* заяву?

— Трясця! — Маршал обхопив голову руками й почав хитатися. — Я створив монстра. Співчуття. Співчуття. Керол, ви коли-небудь про таке чули?

Утім, за порадою Ернеста, Керол не мала наміру відступати.

— Маршале, ви знову чините опір. Марнуєте дорогоцінний час. Отже, вперед: що б ви сказали такому пацієнтові?

— Я зробив би те, що роблю завжди: інтерпретував його поведінку. Сказав би, що в нього є потреба підпорядковуватися, схилити голову перед авторитетами, через що він відмовляється прислухатися до власного здорового глузду.

— Отже, ви *таки* знаєте, що слід зробити?

Маршал покійно кивнув.

— І коли ви маєте це зробити?

Знову кивок. Керол зиркнула на годинник і підвелася.

— За десять третя, Маршале. Час вичерпано. Сьогодні ми добре попрацювали. Зателефонуйте мені, коли повернетесь з Тассаяри.

Друга ночі. Будинок Лена в Тібуроні. Підсовуючи до себе черговий виграш, Шеллі мугикав улюблену «Зіп-а-ді-ду-да, зіп-а-ді-ей». Йому щастило не тільки з картами — сьогодні він зібрав чимало флешів, фул-хаусів та вдалих комбінацій низьких карт, а на додачу спромігся змінити «знаки», що їх угледів Маршал. Це допомогло заплутати гравців та суттєво підвищити ставки.

— Я й гадки не мав, що в Шеллі фул-хаус, — пробурмотів Віллі. — Заклався б на тисячу, що це не так!

— Вважай, що ти це *зробив*, — мовив Лен, — тільки поглянь на цю гору фішок! Скоро й стіл трісне! Агов, Шеллі, ти де? Ти з нами? Тебе майже не видно за цими стосами!

Віллі дістав із кишені гаманець і сказав:

— Під час двох останніх роздач ти вдало блефував, але цього разу я знову пошився в дурні... Чорт забирай, що коїться? Шеллі, ти записався до школи покеру?

Шеллі обхопив руками гору фішок і притягнув її до себе. А тоді подивився на друзів і усміхнувся:

— Авжеж, школа покеру. Так і є. Знаєте, мій мозкоправ — класний, до речі, психоаналітик — дав мені кілька уроків. Він щотижня переносить свою кушетку до «Avocado Joe's».

— Отже, — мовила Керол, — минулої ночі мені наснився сон. Ми з вами сидимо на краєчку ліжка, а тоді знімаємо брудні шкарпетки й черевики, сідаємо обличчям одне до одного і з'єднуємо наші стопи.

— Який настрої панує в цьому сні? — поцікавився Ернест.

— Позитивний. Натхненний. Але мені трохи лячно.

— Ми з вами сидимо, торкаючись одне одного босими ногами. Про що вам говорить цей сон? Не стримуйте свою свідомість. Уявіть, як ми сидимо на ліжку. Подумайте про психотерапію.

— Коли я думаю про психотерапію, то згадую свого клієнта. Він поїхав із міста.

— І... — підхопив Ернест.

— Гм, скидається на те, що я за ним ховаюся. Час уже відкритися, час звернути увагу на себе.

— І... не стримуйте своїх думок, Каролін.

— Я відчуваю, що це початок... гарна порада... ви дали мені гарну пораду щодо мого клієнта... збіса гарну... і коли я побачила, що він від мене отримав, мене охопили заздрощі... мені теж хочеться отримати щось хороше... я цього потребу... треба почати говорити з вами про Джесса — віднедавна ми почали бачитися частіше... ми стаємо ближчими, і зринають проблеми... мені важко повірити в те, що зі мною може статися щось хороше... я починаю вам довіряти... ви пройшли всі можливі перевірки... але мені лячно — і гадки не маю, чому... так... я не можу сказати, чого боюся. Поки що.

— Можливо, ваш сон і є відповіддю на це запитання, Каролін. Згадайте-но, що ми з вами робимо у вашому сні?

— Я не розумію... ми торкаємося одне одного босими ногами. Ну то й що?

— Погляньте, як ми сидимо: стопа до стопи. Гадаю, цей сон символізує прагнення сидіти душа до душі... З'єднують-ся не стопи, а наші душі¹.

— О, як це мило. Душа... Ернесте, ви дуже мудрий, якщо дати вам такий шанс. Злиття душ — авжеж, саме про це і йдеться. Ось що символізує мій сон. Час починати. Усе спочатку. Головне правило — чесність, чи не так?

— Найважливіше — бути чесними одне з одним, — кивнув Ернест.

— Я можу казати що завгодно, так? Заборонених тем не існує, якщо ти відвертий.

— Саме так.

— Тоді я маю зробити зізнання, — мовила Керол.

Ернест кивнув, заохочуючи її не спинятися.

— Ернесте, ви готові?

Він знову кивнув.

— Ви впевнені, Ернесте?

Він хитро всміхнувся, немовби розумів, про що йдеться. Звісно, Ернест усвідомлював, що Каролін приховувала деякі факти зі свого життя. Він узяв блокнот, відкинувся на спинку свого крісла й мовив:

— Я завжди готовий до правди.

¹ Гра слів: *англ.* sole — стопа; soul — душа.

Популярне видання

ЯЛОМ Ірвін

**Брехуни на кушетці.
Психотерапевтичні оповіді**

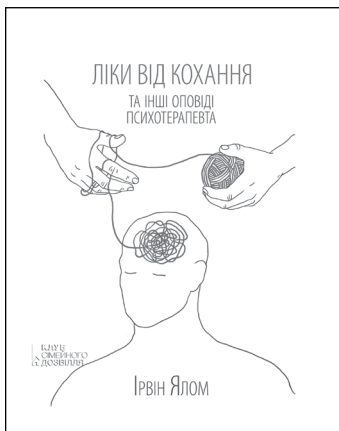
Керівник проекту *С. І. Мозгова*
Відповідальний за випуск *О. В. Приходченко*
Художній редактор *Ю. О. Дзекунова*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*
Коректор *Н. Я. Радченко*

Підписано до друку 10.05.2018. Формат 70x108/32. Друк офсетний.
Гарнітура «HeliosLight». Ум. друк. арк. 20,64.
Наклад 5000 пр. Зам. №

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано з готових діалозитивів на ПП «ЮНІСОФТ»
Свідоцтво ДК №3461 від 14.04.2009 р. www.unisoft.ua
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13Б

UNISOFT

Зручне крісло в напівзатемненому кабінеті, уважний психотерапевт, який вислухає всі ваші спогади й вирішить усі проблеми... Вас ніколи не цікавило, як це працює насправді? Один із найталановитіших у світі психотерапевтів розповість історії кількох своїх пацієнтів різного віку і статі — одруженої літньої жінки, яка закохалася в молодого лікаря, самотньої дівчини, котра разом із зайвими кілограмами скине маску базіки й веселухи, щоб нарешті стати щасливою, поважного бухгалтера, що на додачу до нападів мігрені залишить у минулому цілий віз родинних негараздів і чоловічих проблем...

Відмовившись від формалізованих діагнозів, доктор Ялом шукає особливий підхід до кожного зі своїх підопічних, щораз винаходить новий метод терапії, долаючи психологічні бар'єри, що зводилися роками, шукаючи ту потужну емоцію, яка переможе депресію, невпевненість чи руйнівну злість і змінить життя на краще.

Звичайний психотерапевт Джуліус Герцфельд дізнається, що в нього виявили меланому і жити йому залишається щонайбільше рік. Кардинально переосмисливши своє минуле, він раптово вирішує дізнатися, як склалося життя тих пацієнтів, яким він не зміг допомогти. Зокрема життя Філіпа Слейта — сексуально одержимого хіміка-соціопата. Під час зустрічі Джуліус розуміє, що Філіпу вдалосявилікуватися самотужки завдяки... філософії Артура Шопенгауера. Тепер лікар та пацієнт у певному сенсі міняються місцями...

